

Ekološki čimbenici gladi u Srednjoj Lici u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća

Pavelić, Filip

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:145822>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FILOZOFSKI FAKULTET

ODSJEK ZA POVIJEST

**EKOLOŠKI ČIMBENICI GLADI U SREDNJOJ LICI U
DRUGOJ POLOVICI 18. STOLJEĆA I POČETKOM 19.
STOLJEĆA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Hrvoje Petrić

Student: Filip Pavelić

U Zagrebu, rujan 2020.

Izjava o autentičnosti rada:

Ja, Filip Pavelić, diplomant na istraživačko-nastavničkom smjeru, student modula Rani novi vijek diplomskog studija povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, izjavljujem da je diplomski rad pod nazivom „Ekološki čimbenici gladi u Srednjoj Lici u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća“ rezultat mog istraživanja i u potpunosti samostalno napisan. Izjavljujem i to da nijedan dio diplomskog rada nije izravno preuzet iz navedene literature ili napisan na nedozvoljen način, te da se tekst u potpunosti temelji na literaturi kako je navedeno u bilješkama, uz poštivanje etičkih standarda u citiranju i korištenju izvora.

U Zagrebu, 31. kolovoza 2020.

ZAHVALE

Prije svega želio bih zahvaliti mentoru prof. dr. sc. Hrvoju Petriću na uvođenju u okolišnu tematiku u historiografiji. Sve do našeg prvog susreta na preddiplomskom studiju povijesti nitko me nije uputio na promatranje i proučavanje utjecaja koji je okoliš imao na povijesna zbivanja. Odnos ljudi i okoliša, primanja i davanja kroz povijest danas smatram jednim od najvažnijih čimbenika u povijesnom razvoju. Zasluge za to prije svega idu profesoru Petriću čija su predavanja i seminari, kao i literatura koju nam je preporučao na mene ostavili veliki dojam. Također, prilikom mojeg studiranja i pisanja ovog diplomskog rada, pokazao je izvanrednu razinu strpljivosti i fleksibilnosti bez čega bi ionako dugotrajan proces izrade ovog rada bio još kudikamo dulji i teži.

Nadalje, neizmjernu zahvalnost osjećam prema svojim prijateljima koji su mi bili velika podrška u svim fazama života, pa tako i pri pisanju diplomskog rada. Moram izdvojiti kolegu Mislava Radoševića bez kojeg ovog rada vjerojatno ne bi bilo. Od transkripcije i pomoći pri prijevodu izvora na njemačkom jeziku do savjeta historiografske naravi, od rasprava o krajiškom društvu do poticanja i izvlačenja u teškim trenucima, Mislav se bezbroj puta pokazao kao prijatelj kakvog samo poželjeti mogu.

U konačnici, zahvaljujem se svojoj djevojci Bugi i obitelji, ocu i majci. Ipak, najveću zahvalnost pri izradi ovog rada dugujem didu Makici i bakama Mariji i Tonicu. Njihove životne priče i iskustva koja su prolazili bili su motivacija pri pisanju ovog rada – glad o kojoj pišem u ovom radu istovjetna je gladi koju su oni proživljavali u svojim životima. Hvala im na svojoj ljubavi koju su mi pružali, lijepim sjećanjima koje ću zauvijek nositi sa sobom.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Predmet i pristup	3
2.1. Ekohistorija	5
2.2. Historiografija o gladi	8
2.3. Fvram model – ranjivost društva na glad	14
2.4. Srednja Lika – definicija, geografske i ekološke značajke	18
2.5. Izvori	25
3. Kontekst vremena.....	29
3.1. Vojna krajina – ustroj i reforme	29
3.2. Malo ledeno doba	36
4. Ekološki čimbenici gladi u Srednjoj Lici.....	41
4.1. Vremenski uvjeti	41
4.2. Kvaliteta tla	44
4.3. Hidrografske prilike	46
4.4. Podgorje	48
5. Društveni čimbenici gladi	50
5.1. Stanovništvo	50
5.2. Politički aspekti	56
5.3. Ekonomija društva.....	63
5.4. Agrikulturalne navike.....	73
6. Pokretači gladi.....	89
7. Analiza ranjivosti na glad.....	98
8. Sposobnost suočavanja i strategije adaptacije.....	107
8.1. Sposobnost suočavanja.....	107
8.2. Strategije adaptacije	110
9. Glad kroz matične knjige	116
9.1. Poteškoće s izvorima	117
9.2. Prirodna kretanja stanovništva	119
9.3. Mortalitet.....	120
9.3.1 mortalitet u župama Srednje Like – opće karakteristike	123
9.4. Nupcijalitet	130

9.4.1. Nupcijalitet u župama Srednje Like – opće karakteristike.....	130
9.5. Začeca.....	134
9.5.1. Začeca u župama Srednje Like – opće karakteristike	135
9.6. Usporedba analize matičnih knjiga i narativnih izvora	139
9.6.1. 1740.-1755. Prije Sedmogodišnjeg rata	139
9.6.2. 1756.–1765. Sedmogodišnji rat i njegove demografske posljedice	142
9.6.3. 1766.-1780. Prije velike gladi 80-ih godina 19. Stoljeća	148
9.6.4. 1781.-1791. Velika glad i Austrijsko-turski rat (1787.-1791.).....	151
9.6.5. 1792.-1809. Napoleonski ratovi do osnutka Ilirskih pokrajina	157
9.6.6. 1810.-1820. Ilirske pokrajine i globalna glad vezana za vulkanske erupcije.....	161
9.6.7. 1821.-1832. Stabilizacija i glad 1828.-1829.	165
9.6.8. 1833.-1858. Stabilan rast prekidan epidemijama kolere	168
10. Zaključak.....	174
11. Popis literature.....	179
12. Popis izvora	186
13. Popis internetskih stranica.....	189
14. Sažetak	190
Prilozi	191

1. UVOD

Glad, vjerna pratiteljica čovječanstva u njegovoj avanturi kroz vrijeme, danas je za većinu stanovnika Republike Hrvatske svedena samo na neugodni osjećaj u želucu zbog manjka konzumirane hrane. Pogled u prošlost (i to ne pretjerano daleku) pred nama pruža drugu sliku – onu u kojoj se uz riječ glad vezuju strepnja, nemoć, bolest, nerijetko smrt. Njihova povezanost duboko je utkana u svijest čovječanstva, a jedan od najpoznatijih primjera nalazimo u Ivanovoj *Knjizi otkrivenja* gdje zajedno jašu četiri konjanika – prvi predstavlja bolesti, drugi predstavlja rat, treći glad a za svima njima dolazi Smrt.

Prema podacima UNICEF-a čak 26,4 posto sveukupne današnje svjetske populacije, odnosno 2 milijarde ljudi, konstantno je izloženo umjerenom ili visokom riziku od nedostatka hrane od čega je za 820 milijuna glad redovna pojava. Najteže borbe s gladi vode se u Africi gdje je gotovo svaka peta osoba iskusila glad (rasprostranjenost varira od 7,1 posto gladnog stanovništva na sjeveru kontinenta do 30,8 posto na istoku), a kao krizne zone nameću se i Azija (posebice južna Azija i Bliski istok) te Karibi. U apsolutnim brojkama statistike ocrtavaju sljedeću crnu sliku – 256 milijuna gladnih u Africi od čega se čak 133 milijuna nalazi na istoku Afrike, 514 milijuna gladnih u Aziji od čega 278,5 milijuna u južnoj Aziji i 137 milijuna na njenom istočnom dijelu.¹

Zajednički nazivnik navedenim regijama široko je rašireno siromaštvo i subzistencijalna poljoprivreda kao glavna gospodarska djelatnost. Život bez mogućnosti dugotrajnog planiranja koji proizlazi iz takvog načina proizvodnje hrane do 20. stoljeća bio je uobičajeni način funkcioniranja za većinu svjetskih društava. Jedna loša žetva uzrokovana lošim vremenskim prilikama, bolestima poljoprivrednih kultura ili ratom značila je prehrambenu krizu. Dvije ili tri loše žetve za redom značile su pojavu gladi.² Usprkos tehnološkom napretku kojeg je donijelo 20. stoljeće vremenske prilike i dalje zadaju glavobolje poljoprivrednicima – suše, poplave, tuča ili mraz u stanju su ozbiljno smanjiti prinos određenih kultura i podići cijene određenih proizvoda. U prošlosti, bez vremenskih prognoza i današnjih načina zaštite biljaka, nepovoljni vremenski uvjeti često su značili periode gladi dijelu stanovništva. U tom kontekstu

¹ UNICEF, *The State of Food Security and Nutrition in the World. Safeguarding against economic slowdowns and downturns*. Rim: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2019., str. 9

² Pierre Chaunu: *Civilizacija klasične Europe*, Beograd: Jugoslavija, 1977., str. 67-69 (dalje: Chaunu: *Civilizacija klasične Europe*)

važno je spomenuti i „malo ledeno doba“ koje je zabilježeno u periodu od početka 14. do sredine 19. stoljeća, a tijekom kojeg je zabilježeno širenje glečera i pad prosječne temperature.³

Svi gore navedeni fenomeni utjecali su i na društvo u Srednjoj Lici tokom 18. i 19. stoljeća. Cilj ovog rada je istražiti kako su ekološki čimbenici utjecali na pojavu i razvoj gladi na tim prostorima te na koje načine su društvene strukture putem institucija i odredbi utjecale na glad. Kao primarni izvori poslužit će matične knjige krštenih, umrlih i vjenčanih iz niza župa s prostora Ličkog i Perušićkog polja uz dodatak onodobnih narativnih i statističkih izvora. Vremenski ovaj rad obuhvaća period od osnutka Ličke i Otočke pukovnije u sklopu Karlovačkog generalata 1746. godine (odnosno u širem kontekstu od početaka terezijanizma) do kraja Napoleonskih ratova.

Andre Blanc, pišući o Zapadnoj Hrvatskoj, postavlja pitanje kako je moguće da je kraju koji je primarno tranzitne prirode glavna karakteristika izoliranost i nerazvijenost. Zašto se taj kraj nije, poput recimo Švicarske, razvio uz pomoć vanjskog utjecaja?⁴ Isto pitanje možemo postaviti i za prostor Srednje Like. Kako je prostor u doticaju s tri imperija, na razmeđi između Jadranskog mora i središnje Hrvatske ostao pasivne naravi dugo u 20. stoljeće? Prema popisu stanovništva Republike Hrvatske iz 2011. godine, Ličko-senjska županija površinom je najveća u državi, dok je po broju stanovnika uvjerljivo najgora, s gustoćom stanovništva od samo 9,51 stanovnika po km².⁵ Koliko su na takvo stanje utjecali reljef, tlo i klima Like, a koliko političke odluke i društvene strukture? Kako su navedeni faktori utjecali na pojavu gladi u Srednjoj Lici? Ta pitanja važna su u povijesnom kontekstu, ali i u kontekstu sadašnjosti i budućnosti stoga će ih se ovaj rad dotaknuti u nadi i želji da će pogled u ličku prošlost pomoći njenom oživljavanju.

³ Encyclopedia Britannica na stranici <https://www.britannica.com/science/Little-Ice-Age> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

⁴ Andre Blanc: *Zapadna Hrvatska. Studija iz humane geografije*. Zagreb: Prosvjeta, 2003., str. 26-27 (dalje: Blanc: *Zapadna Hrvatska*)

⁵ Državni zavod za statistiku na stranici <https://www.dzs.hr/> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

2. PREDMET I PRISTUP

Fizički aspekt gladi jednostavnije je objasniti nego onaj društveni. Prema Hrvatskoj enciklopediji pojam glad označava:

„Organski osjet složena karaktera, praćen obično osjećajem neugode. Osjet gladi u samom početku nije neugodan; poslije se pojavljuju povremeni grčevi želuca, mučnina, glavobolja, opća slabost i psihička uzbuđenost.“⁶

Gladovanje, odnosno dugotrajno lišavanje hrane, mučan je proces koji ima nekoliko etapa: početno gladovanje koje kod odrasle zdrave osobe znači gubitak tjelesne mase do 15%, umjereno gladovanje (15-20% gubitka tjelesne mase), teže gladovanje (20-40% gubitka) i ekstremno gladovanje čiji se gubitak mase preko 40% smatra gotovo uvijek smrtonosnim.⁷ U nedostatku hrane ljudsko tijelo počinje trošiti svoje energetske zalihe – ugljikohidrate, masti i bjelančevine. Kod gladovanja koje traje određeno vrijeme počinju se javljati ozbiljni zdravstveni problemi – edemi, opća slabost, propadanje organizma, anemija, sniženje krvnoga tlaka i tjelesne temperature, mentalna depresija te različiti poremećaji zbog manjka vitamina.⁸ Uz glad možemo vezati njen bliskoznačan pojam malnutriciju koja označava manjak esencijalnih hranjivih tvari u organizmu kao posljedicu nestašice svih potrebnih nutrijenata u prehrani određene osobe ili fizičke nemogućnosti hranjenja.⁹

Glad kao socijalni fenomen predstavlja društvenu manifestaciju fizičkog osjeta. U tom smislu ona se dijeli na kroničnu glad, trajnu pojavu koja zahvaća najsiromašnije slojeve društva, i periodičnu glad koja povremeno može zahvatiti dijelove zemlje i velike dijelove stanovništva određenog prostora. Najčešće se kao uzroci gladi kroz povijest javljaju elementarne nepogode (poplave, suše, erupcije vulkana, najezde kukaca), ratovi te različite epidemije ljudi, biljaka ili životinja kojima se ljudi hrane.¹⁰ U mnogim slučajevima različiti uzroci se isprepliću i nadopunjavaju te krizu stanovništva tjeraju iz lošeg u gore. Socioekonomski aspekt gladi također uključuje i posljedice koje ona uzrokuje u društvu koje je njome pogođeno: izraziti

⁶ Hrvatska enciklopedija na stranici <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22140> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

⁷ *Medicinska enciklopedija*, sv. 2, „Glad“. 2. izdanje. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967. str. 694

⁸ Hrvatska enciklopedija na stranici <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22150> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

⁹ Hrvatska enciklopedija na stranici <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=38456> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

¹⁰ Hrvatska enciklopedija na stranici <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22140> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

porast cijena hrane, porast kriminala različitih vrsta (neredi, provale, ubojstva), češće migracije i pojava epidemija.

Neki drugi jezici fizičku komponentu gladi i njen društveni utjecaj dijele na dva pojma. U engleskom jeziku razlikujemo riječi *hunger* koja označava osjet gladi i *famine*¹¹ koja označava glad i nestašicu. Slične primjere nalazimo u njemačkom (*der Hunger* i *die Hungersnot*) i francuskom jeziku (*la faim* i *la famine*).

U kontekstu istraživanja povijesnih gladi, prije svega se postavlja pitanje odakle interes za njihovim proučavanjem s obzirom na nestašice i glad koje danas prijete društvima u Africi, Karibima i Aziji. Kakva je važnost gladi u stvaranju slike o prošlim društvima i kako nam informacije dobivene iz tih istraživanja mogu pomoći u razumijevanju modernih gladi?

U društvima prije industrijske revolucije 19. stoljeća u kojima se posao većine ljudi svodio na poljoprivredno osiguranje sredstava za preživljavanje, nestašice hrane bile su redovna pojava koju je iskusila većina stanovništva. Gladi širih razmjera koje su u duljem vremenskom periodu žestoko pogađale određeno stanovništvo imale su veliki utjecaj na društvo – usporediv s onime koji su predstavljali ratovi i bolesti. Poput ratova, kolektivno iskustvo gladi ostavljalo je trag na čitavim generacijama. Fizičke, psihičke i emocionalne traume koje glad uzrokuje utjecale su na društvene, ekonomske i kulturne aspekte života.¹² U davnim predmodernim društvima mogućnost pojedinca da proizvede ili osigura hranu legitimizirala je njegov vladajući status, a cijene hrane bile su ključni aspekt ekonomije. Vojni sukobi vodili su se zbog hrane, ali su i ovisili o njoj.¹³ Usprkos važnosti hrane i utjecajima njenog nedostatka na društva, količina dosadašnjih povijesnih istraživanja vezanih uz ratove neusporediva je s količinom istraživanja vezanih uz glad. Ista je situacija i u obrazovnom sustavu – gladi se spominju rijetko, a povijest se često prikazuje od jednog do drugog vojnog sukoba. Proučavanje gladi u prošlosti doprinosi boljem razumijevanju društava, života njihovih pojedinaca koji za sobom nisu ostavili pisani trag, a podatke koje iz tih istraživanja dobivamo možemo pokušati primijeniti na moderna društva kako bismo bolje razumjeli svijet današnjice. Collet i Schuh navode neka od relevantnih pitanja koje možemo postaviti prošlim gladima: „Kako društva reagiraju na ekstremne prirodne

¹¹ Najbolju definiciju riječi *famine* donosi Encyclopaedia Britannica: „Famine, severe and prolonged hunger in a substantial proportion of the population of a region or country, resulting in widespread and acute malnutrition and death by starvation and disease.“ Na stranici: <https://www.britannica.com/science/famine> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

¹² Dominik Collet, Maximilian Schuh. „Famines: At the Interface of Nature and Society“ u *Famines During the „Little Ice Age“ (1300-1800)*. Cham: Springer, 2018. str. 5, 6 (dalje: Collet, Schuh: „Famines“)

¹³ Isto, str. 5

dogadaje i prilike? (...) Koja je uloga ekoloških čimbenika u pojavi gladi? Kako okoliš i njegov utjecaj postaju ekonomski problem? Kako pogođena društva percipiraju ekstremne uvjete, te kako se s njima nose?“ Sva navedena pitanja primjenjiva su na gladi u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.¹⁴ U kontekstu klimatskih promjena, odnosno globalnog zatopljenja koje je zadnjih godina u fokusu javnosti, predviđa se da će broj ljudi pogođen glađu rasti što će dovesti do demografskih kriza, velikih migracijskih kretanja i ratova. Istraživanje prošlih gladi može nam pomoći da analiziramo čimbenike koji dovode do gladi te da kao globalno društvo utječemo na sve čimbenike na koje možemo utjecati, što se prije svega odnosi na društvene aspekte. Kao posljednji razlog zbog kojeg bismo se trebali baviti glađu moramo spomenuti i lokalni aspekt. Iako je ekonomsko bogatstvo na krilima tehnološkog napretka i uspjesima kapitalizma u tzv. „razvijenim društvima“ Europe i Sj. Amerike mogućnost opće gladi svelo na minimalnu razinu, a glad kao pojam povezalo isključivo s državama „trećeg svijeta“, povijesna iskustva uče nas kako je malo potrebno da se glad ponovno pojavi – jedan rat širih razmjera ili pokoja kriva odluka političara s previše moći u rukama.¹⁵ Društvo Republike Hrvatske trenutno nije u opasnosti od gladi, ali samo pogled u godine nakon 2. svjetskog rata govori nam da i dalje trebamo biti oprezni. Istraživanje gladi u prošlosti dugujemo svima onima koji su ta teška vremena preživjeli, kao i onima koji su pred njima poklekli.

2.1. EKOISTORIJA

Ekohistorija ili povijest okoliša jedan je od novijih koncepata u modernoj historiografiji, iako njeni korijeni sežu u antiku – sve do Tukidida koji se utjecajem okoliša na staro grčko društvo počeo baviti prije gotovo 2.500 godina. Iako postoji čitav niz primjera kroničara, filozofa i pisaca koji su promatrali spregu između čovjeka i okoliša od antike do 20. stoljeća, povratak povijesti okoliša u glavnostrujaške historijske krugove vezujemo uz francuske povjesničare okupljene oko časopisa *Annales* – prije svega Febvrea, Laduriea i Braudela. Otprilike istodobno slična gledišta na povijest javljaju se i u Sjedinjenim Američkim Državama, pod jakim utjecajem konzervacijskog pokreta i environmentalizma.¹⁶

¹⁴ Isto, str. 4

¹⁵ Philip Slavin. „Climate and famines: a historical reassessment“. U: *WIREs Climate Change* sv.7 (2016.), str. 436. (dalje: Slavin: „Climate and famines“)

¹⁶ J. Donald Hughes, *Što je povijest okoliša?*. Zagreb: Disput, 2011., str. 27-50 (dalje: Hughes: *Povijest okoliša*)

Kako definirati ekohistoriju? Prije svega, radi se o kritičkom odmaku od pozicije čovjeka kao isključivog objekta povijesnih istraživanja. Za razliku od osnovnog pravila povijesti koje tvrdi kako je ljudska sudbina u njihovim rukama te kako su ljudska djela dominantan faktor povijesnih promjena dok okoliš ima pasivnu ulogu onoga na kojeg se utječe, ekohistorija prirodu i okoliš ne postavlja kao protutežu povijesti već ju stavlja u položaj aktera koji u partnerskom odnosu s čovjekom oblikuje smjer povijesti.¹⁷ U fokusu ekohistorije dakle nisu samo ljudi (kao u ostalim granama povijesti) niti samo priroda (kao u znanostima poput geografije i biologije) već odnos između ova dva aktera kroz prostor i vrijeme.

Sörlin i Warde, dva ugledna ekohistoričara, povijest okoliša kojom se profesionalno bave nazivaju „zanimljivim objektom koji fascinira i muči društvene znanosti: znamo što je kad ju vidimo, ali ne možemo objasniti o čemu se radi.“¹⁸ Prema Donaldu Hughesu radi se o „vrsti povijesti koja teži razumijevanju života, rada i mišljenja ljudskih bića u odnosu na ostalu prirodu kroz promjene koje donosi vrijeme“.¹⁹ Prema Crononu, zadaća ekohistorije je pokušati rekonstruirati beskonačne slojeve mijena koje su ljudi i Zemlja uzrokovali jedno drugome. U tom kontekstu, priče o životima ljudi u prošlosti uče nas koliko je teško, ali i nužno, djelovati na dobrobit društva i prirode.²⁰ Donald Worster, jedan od vodećih ekohistoričara u SAD-u izlaže tri razine kojima se bavi ekohistorija²¹:

- Razumijevanje same prirode, anorganske i organske, uključujući i ljude
- Istraživanje društveno ekonomskih interakcija između ljudi i prirode (proizvodnja, reprodukcija, običaji itd.), sličnosti i razlika u različitim vremenima i prostorima
- Analiza mentalnih interakcija s prirodom – mitovi, ideje, zakoni, autorefleksija odnosa prema prirodi...

Iako ih Worster navodi odvojeno niti jedna od ove tri razine zapravo nije samostalna jer se sve međusobno isprepliću u ekohistorijskom istraživanju što ne čudi s obzirom na kompleksni odnos čovjeka i okoliša. S jedne strane ljudi ovise o prirodnim resursima i sukladno njima se naseljavaju, grade unutarnje i vanjske strukture svojih društava i u konačnici grade svoju kulturu. S druge strane, malo što se u ljudskom društvu shvaća toliko „zdravo za gotovo“ kao

¹⁷ Collet, Schuh: „Famines“, str. 7

¹⁸ Sverker Sörlin, Paul Warde. „The Problem of the Problem of Environmental History – a Re-reading of the Field and its Purpose“ u *Environmental History*, sv. 12, br. 1 (2007.), str. 112 (dalje: Sörlin, Warde: *Problem of Environmental History*)

¹⁹ Hughes: *Povijest okoliša*, str. 9

²⁰ William Cronon. „The Uses of Environmental History“. U: *Environmental History Review*, sv. 17, br. 3 (1993.), str. 19, 20

²¹ Sörlin, Warde: *Problem of Environmental History*, str. 112

okoliš koji ih okružuje. On od početaka agrikulturnih društava trpi ljudske intervencije s ciljem maksimizacije koristi koja se od njega dobiva, često neodržive naravi. Lucien Febvre, jedan od začetnika škole *Annales*, o odnosu čovjeka i prirode piše sljedeće: „Da bi djelovao na okolinu čovjek se ne postavlja izvan te okoline. On ne može izbjeći njenom utjecaju upravo u trenutku kad sam nastoji djelovati na nju. A priroda koja djeluje na čovjeka, priroda koja se miješa u život ljudskih zajednica da bi ih uvjetovala, nije djevičanska priroda, slobodna od svakog ljudskog dodira; to je priroda na koju je čovjek već duboko „djelovao“, duboko ju izmijenio i preobrazio. Neprestanim akcijama i reakcijama. Formulacija „odnosi ljudskih zajednica i okoline“ jednako vrijedi za oba tobože različita slučaja. Jer čovjek u svojim odnosima istodobno i posuđuje i vraća; priroda daje, ali i prima.“²²

Iako rađanje ekohistorije ne možemo striktno vezati uz pokrete za zaštitu okoliša, njihove veze su jasno vidljive. Prije svega, spomenimo Crononovo mišljenje kako mnoštvo ekohistoričara uz proučavanje povijesne zbilje ima želju i potrebu svojim radovima doprinijeti zaštiti postojećeg okoliša – osim razumijevanja prošlosti, njihova istraživanja imaju ambiciju mijenjati i budućnost.²³ Kako to slikovito opisuje, ekohistoričar se tijekom svojeg istraživanja stalno nalazi između Skile posvećenosti istraživanju prošlosti kao autonomnog objekta i Haribde osobne brige za okoliš u modernom društvu.²⁴ Stoga pojmovi „prošlost“, „sadašnjost“ i „budućnost“ u ekohistoriji imaju drugačiji odjek nego u svim drugim granama povijesti.²⁵

Početke ekohistorije u Hrvatskoj valja tražiti van granica historiografije, konkretno u istraživanjima geografa koji su proučavali genezu i razvoj kulturnih pejzaža. Jedan od najzaslužnijih za uvođenje takvog pristupa je Andre Blanc čije je djelo *Zapadna Hrvatska: Studija iz humane geografije* i dalje relevantna studija Gorskog kotara. Njegovu tradiciju nastavili su domaći znanstvenici među kojima se posebno ističe Veljko Rogić koji utemeljuje kolegij „Historijska geografija“ na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.²⁶ Prvim ekohistorijskim radom unutar same historiografije može se smatrati članak Miroslava Bertoše *‘L’iniziativa ecologica di un rettore veneto dell’Istria negli anni 1623–1624’* izdan u Italiji. Do svojevrsne institucionalizacije ekohistorije moralo se pričekati do samog kraja 20. stoljeća kada Drago Roksandić i Karl Kaser u sklopu međunarodnog istraživačkog

²² Drago Roksandić: *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu. [Ekohistorijski ogledi]*. Samobor: Meridijani, 2018. str. 28

²³ William Cronon. „The Uses of Environmental History“, str. 3

²⁴ Isto, str. 7

²⁵ Drago Roksandić: *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*. str. 37

²⁶ M. Cvitanović, B. Furst-Bjeliš, H. Petrić. „Što je povijest okoliša u Hrvatskoj?“ u Hughes: *Povijest okoliša*. str. 176 (dalje: Cvitanović, Furst-Bjeliš, Petrić: „Povijest okoliša u Hrvatskoj“)

projekta *Triplex Confinium* pokreću niz tema vezanih za povijest okoliša na navedenom prostoru. Ubrzo potom na Odsjeku za povijest Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu osniva se kolegij „Ekohistorija“ čime povijest okoliša ulazi i u službeni program obrazovanja studenata.²⁷

2.2. HISTORIOGRAFIJA O GLADI

Korijene modernog historiografskog istraživanja gladi valja potražiti u francuskoj školi pod okriljem časopisa *Annales*. U sklopu njihovog odmak od tradicionalne historije velikih ličnosti i dvorskih intriga javljaju se različite grane povijesti koje su do tada uglavnom prolazile ispod radara istraživanja. Povijest svakodnevnice, socijalna historija, historijska demografija, ekonomska historija i ekohistorija povjesničare su dovele i do istraživanja oskudica i gladi u prošlosti.²⁸

Prilikom istraživanja povijesnih gladi moramo spomenuti dva kapitalna pristupa koji su usmjerili buduće znanstvenike, među njima i povjesničare. Prvi, koji je dugi niz godina bio dominantan, temelji se na razmišljanjima engleskog ekonomista i demografa Thomasa Malthusa na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće. Njegova teorija tvrdi da je pojava gladi svojevrsni obrambeni mehanizam okoliša koji više ne može proizvoditi dovoljnu količinu hrane kako bi prehranio rastuće stanovništvo. Glad nastupa u trenutku kada društvo fokusirano na subzistencijalnu poljoprivrednu politiku potroši svoje postojeće zalihe hrane. Povijest u tom kontekstu postaje svojevrsni ples između perioda u kojima natalitet premašuje mortalitet zbog čega broj stanovnika raste te perioda u kojem dolazi do iznimnog porasta mortaliteta koji posljedično uzrokuje pad broja stanovnika. Ovaj model pokazao se korisnim za istraživanja gladi u povijesnim razdobljima prije zamaha industrijske proizvodnje hrane kada su se ljudi prije svega bavili subzistencijalnom privredom fokusiranom na kratkoročnom podmirivanju potreba te omogućuje objašnjenje eksponencijalnog rasta stanovništva u posljednjih 100 godina. Teorija koju Malthus zastupa naziva se i „*Food Availability Decline*“ (FAD).²⁹ Na temelju takvog pristupa Ernest Labrousse i Wilhelm Abel razvijaju model istraživanja gladi

²⁷ Hrvoje Petrić. „Environmental History in Croatian Historiography“ u *Environment and History*. sv. 18, br. 4, str. 624-625; Cvitanović, Furst-Bjeliš, Petrić: „Povijest okoliša u Hrvatskoj“ str. 177-178

²⁸ Proleksis enciklopedija online (Leksikografski zavod Miroslav Krleža) na stranici <https://proleksis.lzmk.hr/3688/>

²⁹ Susan Cotts Watkins, Jane Menken. "Famines in Historical Perspective" u *Population and Development Review*, sv. 11, br. 4 (1985.), str. 647–648 (dalje: Watkins, Menken: „Famines in Historical Perspective“)

koji se temelji na izučavanju serijskih podataka poput različitih cjenovnika i demografskih podataka. Takav model glad promatra kao ravnu i nepromjenjivu liniju događaja – propast žetve, ekonomska kriza, pothranjenost, iznadprosječna smrtnost. U njemu nema mjesta za društvene intervencije (pozitivne ili negativne po pojavu gladi) niti za utjecaj prirode.³⁰

Nemogućnost čovječanstva da iskorijeni glad usprkos velikom tehnološkom napretku 19. i 20. stoljeća dovela je do pojave drugog smjera u istraživanju gladi. Indijski ekonomist Amartya Sen razvio je teoriju o „dostupnosti“ hrane koja tvrdi kako pojava gladi nije nužno isključivo problem propale žetve ili nedovoljne proizvodnje hrane za potrebe stanovništva. Promatrajući gladi 20. stoljeća, pogotovo bengalsku glad za vrijeme Drugog svjetskog rata, Sen je zaključio kako osim količine hrane na pojavu gladi utječe i društvena raspodjela hrane – socijalna prava pojedinca u društvu koja proizlaze iz svih resursa na njegovom raspolaganju ili kroz mogućnosti manipuliranja tim resursima poput plaćenog fizičkog rada, trgovine i ostalima važan su faktor u pojavi gladi na nekom prostoru. Glad nastupa u trenutku u kojem dovoljni broj pojedinaca ne može ostvariti svoja prava u mjeri da pribavi nužni minimum hrane. Potrebno je naglasiti kako početni okidač za pad sustava prava može biti lošiji urod u određenom vremenu i prostoru što je *de facto* početna točka Malthusovih ideja ali isključivi fokus na pad poljoprivrednih prinosa ne može objasniti uzroke mnogih gladi, posebice u 20. stoljeću. Relevantni okidači su i ratovi koji remete proizvodnju ili trgovinu hranom te trgovačke špekulacije koje dovode do nepravilnosti na tržištu. Ova teorija naziva se i „*Food Entitlement Decline*“ (FED).³¹

Na tragu razlike između dva pristupa valja spomenuti razliku između „prave“ i „umjetne“ nestašice hrane gdje „prava“ predstavlja objektivni nedostatak prinosa na određenom prostoru, dok „umjetna“ predstavlja nestašicu kao posljedicu mešetarenja hranom.³² Ipak, kako niti Malthusov „FAD“ pristup, niti Senov „FED“ pristup, ne mogu sami prodrijeti kroz kompleksnu slojevitost gladi koja je izgrađena od isprepletenih društvenih i ekoloških čimbenika pojavljuje se i treći pristup koji tvrdi kako između klime i gladi postoji korelacija, koju ipak nije moguće izjednačiti s kauzalnošću. U tom pristupu klimatske anomalije služe kao pokretač gladi kroz smanjenje dostupne hrane, ali razloge poniranja društva od nestašice do gladi treba tražiti unutar samog društva, njegovih političkih, ekonomskih i demografskih

³⁰ Collet, Schuh: „Famines“, str. 7

³¹ Martin Ravallion. *Famines and Economics*. World Bank Policy Research Working Paper, 1996. str. 5

³² Slavin: „Climate and famines“, str. 434

procesa.³³ Drugim riječima: „Klimatski faktori mogu dovesti do „FAD-a“, ali ljudi su ti koji tu situaciju dovode do gladi, čineći „FED“ stvarnim“.³⁴

Uzevši u obzir sve navedeno, smatramo da najbolju definiciju gladi donosi Steven Engler: „Ekstremni manjak hrane ili pad prava na razmjenu na određenom području kroz višegodišnji period koji ugrožava način života već ranjive populacije i često dovodi do povećanog mortaliteta.“³⁵

U Hrvatskoj se ističu dva ekonomista koji su bili svojevrsni pioniri istraživanja gladi. Rudolf Bićanić u djelu *Kako živi narod: život u pasivnim krajevima* ističe sve probleme s kojima se susreću seoski stanovnici krša od Like preko Dalmatinske zagore do Hercegovine. Navedeni krajevi imaju mnoge sličnosti, a zajednički nazivnici su im težak fizički rad i mali poljoprivredni prinosi o kojima ovisi egzistencija: „Nad tim krajevima neprestano lebdi sablast gladi!“³⁶ Uz njega, ekonomskim istraživanjem gladi istaknuo se i akademik Vladimir Stipetić u djelu *Prijeti li nam glad?*³⁷ gdje se uz analizu stanja u SFRJ Jugoslaviji referira i na povijesne gladi koje su pogađale ovaj prostor.

Što se tiče istraživanja gladi na prostoru hrvatskih zemalja u prvoj se fazi izdvaja nekoliko imena čiji su radovi i metodološki i istraživački aktualni do današnjih dana. Stjepan Krivošić veliki je dio svoje karijere proveo proučavajući historijsku demografiju kroz matične knjige. Za proučavanje gladi kroz matične knjige ključni su njegovi radovi *Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige*³⁸ i *Promjene u kretanju godišnjeg broja vjenčanja kao znak pojave oskudice gladi u Hrvatskoj tijekom 18. stoljeća*³⁹. U njima Krivošić pokazuje korelaciju između pojave gladi na prostoru sjeverne Hrvatske i oscilacija u stopi nataliteta, mortaliteta i nupcijaliteta.

³³ Isto, 438, 439

³⁴ Isto, 443

³⁵ Steven Engler, Johannes Köster, Anne Siebert. „Farmers Food Insecurity Monitoring. Identifying situations of food insecurity and famine.“ U: *IFHV Working Paper*, sv. 4, br. 3. (2014.), str. 3

³⁶ Rudolf Bićanić. *Kako živi narod. Život u pasivnim krajevima*. Zagreb: Tisak Tipografija, 1936. str. 8; O jednom iskustvu gladi u Novalji polovicom 20. stoljeća vidi prilog 1.

³⁷ Vladimir Stipetić: *Prijeti li glad? Naše i svjetske rezerve hrane do 1985. Svjetska prehrambena kriza i jugoslavenska agrarna politika.*, Zagreb: Globus, 1976., str. 121 (Dalje: Stipetić: *Prijeti li glad?*)

³⁸ Stjepan Krivošić. "Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige." u *Arhivski vjesnik* br. 32 (1988.) (dalje: Krivošić: „Izvori“)

³⁹ Stjepan Krivošić. "Promjene u kretanju godišnjega broja vjenčanja kao znak pojave oskudice hrane i gladi u hrvatskoj tijekom XVIII. stoljeća." U: *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*. Knj. 30 (1991.) (dalje: Krivošić: „Promjene“)

Sličnu metodologiju predstavio je i Miroslav Bertoša u svom radu *Glad i kriza mortaliteta godine 1817: istarski mikrokozmos i evropski kontekst*⁴⁰. Za razliku od Krivošića koji se bavio fenomenom gladi kroz cijelo 18. stoljeće (s pojačanim fokusom na glad 1785-1787), Bertoša se fokusirao na veliku glad koja je pogodila Istru (ali i gotovo cijelu Europu) krajem Napoleonskih ratova. Istraživanjem matičnih knjiga istarskih župa i različite arhivske građe uspio je obraditi mnoge aspekte gladi u Istri – klimatske, ekonomske, društvene.

Uz njih se svakako mora uvrstiti i Slavko Gavrilović koji je u svojim radovima *Banska Hrvatska u godinama gladi 1814.–1817.*⁴¹ i *Sremska, Virovitička i Požeška županija u godinama gladi 1813.–1817.*⁴² obradio isti period gladi kao i Bertoša. Za razliku od Bertoše, Gavrilović se prije svega fokusirao na spise županijskih skupština kako bi pojasnio pojavu gladi i njene posljedice na društvo Civilne Hrvatske.

Na području Dalmacije veliki doprinos u istraživanju gladi dao je Šime Peričić. On se, za razliku od Krivošića i Bertoše, nije bavio matičnim knjigama kako bi kroz demografsku sliku dijagnosticirao periode gladi već se primarno posvetio agrikulturalnim i općim gospodarskim aspektima gladi. Posebno se ističu članak *Oskudica i glad u Dalmaciji u 19. i početkom 20. stoljeća*⁴³ te knjige *Gospodarske prilike Dalmacije od 1797. do 1848. godine* i *Gospodarska povijest Dalmacije od 18. do 20. stoljeća*.

Svi navedeni radovi obuhvaćaju isti vremenski period kao i ovaj rad, ali prema našim saznanjima još nije provedena niti jedna analiza gladi na prostoru Like. Ipak, svaki od navedenih radova bit će od velike, prije svega metodološke, pomoći pri provedbi ovih istraživanja.

U novije vrijeme valja spomenuti Viktoriju Košak koja se bavila glađu na prostoru Međimurja u svojem diplomskom radu *Agrarna ekonomika i fenomen gladi u Međimurju u drugoj polovici 18. stoljeća: studij slučaja selo Goričan*⁴⁴ te znanstvenom radu *Glad u planinama i nizinama u drugoj polovici 18. stoljeća – usporedba nizinskog područja (Donje*

⁴⁰ Miroslav Bertoša "Glad i »kriza mortaliteta« godine 1817: istarski mikrokozmos i evropski kontekst " u *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*. Knj. 28 (1989.) (dalje Bertoša: „Glad i kriza mortaliteta“)

⁴¹ Slavko Gavrilović. „Banska Hrvatska u godinama gladi 1814.-1817“, *Historijski zbornik* 1978-1979

⁴² Slavko Gavrilović. "Sremska, Virovitička i Požeška županija u godinama gladi 1813-1817.", *Acta historico-oeconomica Jugoslaviae* sv. 4, 1977.

⁴³ Šime Peričić. „Oskudica i glad u Dalmaciji u XIX i početkom XX stoljeća“. U: *Radovi* 13, br. 1 (1980): 1-32

⁴⁴ Viktorija Košak. *Agrarna ekonomika i fenomen gladi u Međimurju u drugoj polovici 18. stoljeća: studij slučaja selo Goričan*. Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 2006.

Međimurje) i brdsko-planinskog područja (Potkozarje)⁴⁵. Jedan od novijih radova na temu gladi je veoma dobar i opsežan diplomski rad Tomislava Habdije *Poplave i glad u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća u Civilnoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini* čija je metodologija veoma bliska onoj predstavljenoj u ovom radu s primarnim fokusom na FVAM model analize ranjivosti na glad.⁴⁶ 2018. godine izdana je knjiga Drage Roksandića *Čovjek i prostor, Čovjek u okolišu [Ekohistorijski ogledi]* u kojoj se vojnokrajiška problematika promatra kroz prizmu ekohistorijskih i kulturno-antropoloških procesa, s naglaskom na pogranični prostor tri imperija sa specifičnim ekološkim karakteristikama.⁴⁷

Što se recentne svjetske historiografske scene tiče, jedno od najvažnijih imena je Cormac O'Grada koji se u svojim istraživanjima primarno posvetio gladi u Irskoj. Njegova knjiga *Famine: A Short History*⁴⁸ predstavlja jednu od rijetkih općih povijesti gladi, prije svega kroz perspektivu ekonomskih i društvenih uzroka. Iako nešto stariji, važan je i zbornik radova *Famine, disease and the social order in early modern society* kojeg su uredili John Walter i Roger Schofield u sklopu kojeg je i članak navedenih autora *Famine, disease and crisis mortality in early modern society*.⁴⁹ On metodološki okvir za proučavanje gladi bazira na već spomenutim Labrousseau i Abelu, fokusirajući se prije svega na fluktuacije cijena osnovnih prehrambenih proizvoda (uglavnom žitarice) i statističke podatke broja ukopa u župama. Iste temelje koristi i Andrew B. Appleby koji se drugom polovicom 20. stoljeća istaknuo svojim radovima u kojima proučava pojavu gladi u Engleskoj.

S razvojem ekohistorije došlo je do povećanih zahtjeva za interdisciplinarnošću u istraživanju gladi. Svojevrsni začetnici tog pristupa su Christian Pfister i Rudolf Brazdil čiji je članak *Social vulnerability to climate in the "Little Ice Age": an example from Central Europe in the early 1770s*⁵⁰ izvrstan primjer povezivanja plodova povijesne klimatologije sa saznanjima povijesne zbilje na komparativan način. Obojica su veliki dio svoje znanstvene karijere posvetili vremenskim prilikama u takozvanom malom ledenom dobu te njihove radove krasi gotovo prirodoslovni pristup objašnjavanju uvjeta života u povijesti. Njihove teme vezane

⁴⁵ Viktorija Košak. "Glad u planinama i nizinama u drugoj polovici 18. stoljeća — usporedba nizinskog područja (donje Međimurje) i brdsko-planinskog područja (Potkozarje)" u *Ekonomika i ekohistorija* sv. 6, br 6 (2010.) str. 107 – 123

⁴⁶ Tomislav Habdija. *Poplave i glad u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća u civilnoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini*. Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 2014. (dalje: Habdija: *Poplave i glad*)

⁴⁷ Drago Roksandić: *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*. [Ekohistorijski ogledi]. Samobor: Meridijani, 2018.

⁴⁸ Cormac O'Grada. *Famine. A Short History*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2009.

⁴⁹ John Walter, Roger Schofield. „Famine, disease and crisis mortality in early modern society“. U: *Famine, disease and the social order in early modern society*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989., str. 1-75

⁵⁰ C. Pfister, R. Brazdil. „Social vulnerability to climate in the “Little Ice Age”: an example from Central Europe in the early 1770s“ u *Climate of the Past* sv. 2, 2006. (dalje: Pfister, Brazdil: „Social vulnerability“)

su uz povijest utjecaja ekstremnih prilika u okolišu na ljudska društva – suše, požari, poplave i slično. U okviru interdisciplinarnih studija gladi moramo spomenuti i zbornik *Famines During the „Little Ice Age“ (1300-1800): Socionatural Entanglements in Premodern Societies* kojeg su uredili Dominik Collet i Maximilian Schuh. Ona se bavi glađu u ranom novom vijeku, a sastoji se od pet dijelova u kojima istraživači raznih znanstvenih usmjerenja pružaju različite modele za proučavanje gladi uvažavajući njihovu kompleksnu narav koju je nemoguće svesti samo na jedno polje znanosti.

Iako se ne bave direktno glađu, nužno je spomenuti još nekoliko znanstvenika koje smo konzultirali za vrijeme pripreme i pisanja ovog rada, a koji su svojim istraživanjima doprinijeli razumijevanju struktura prisutnih u Lici. Knjiga J.R. McNeilla *The Mountains of the Mediterranean World* donosi komparativnu analizu života u planinama Sredozemlja.⁵¹ Iako se ne bavi dinaridskim gorjem (knjiga je pisana u vrijeme neposredno pred i tokom raspada Jugoslavije), obrasci primijećeni na analiziranim prostorima svakako su primjenjivi i na prostor Like. Neizostavan je i već spomenuti Andre Blanc koji se kao humani geograf bavio područjem koje on naziva „Zapadnom Hrvatskom“, a radi se o prostoru Gorskog kotara i karlovačke okolice. On je kao geograf puno pažnje posvetio meteorološkim i hidrografskim prilikama, kvaliteti krškog tla u kombinaciji s povijesnim tokovima koji su se na tom prostoru odvijali. Iako samo rubno spominje Liku, njegove su metode i pristup usko vezane i za ovaj rad.

Što se tiče hrvatskih povjesničara (ali i ekonomista i geografa) koji su doprinijeli razumijevanju ličke povijesti i životnim nedaćama njenih stanovnika, u prvoj fazi valja spomenuti Stevu Vojnovića čiji doktorski rad *Ličko polje. Ekonomsko – geografska obilježja*⁵² pruža sjajan uvid u geografske i gospodarske karakteristike Srednje Like, te Veljka Rogića čija su geografska i društveno geografska istraživanja Velebita i općenito dinarskog krša relevantna do današnjih dana. Njihova istraživanja tijekom 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća nastavlja Dane Pejnović koji u više članaka razrađuje društveno geografske aspekte Srednje Like, a izdvaja se knjiga *Srednja Lika: Socijalnogeografska transformacija*.⁵³ Razvojem ličkog gospodarstva, pogotovo stočarstva i šumarstva bavio se Ante Rukavina čija djela pružaju sjajan uvid u svakodnevnicu ličkog stanovništva kojem je preživljavanje ovisilo o navedenim gospodarskim

⁵¹ J.R. McNeill. *The Mountains of the Mediterranean World. An Environmental History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. (dalje: J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*)

⁵² Stevo Vojnović, *Ličko polje: ekonomsko-geografska obilježja*. Disertacija, Zagreb: Ekonomski fakultet, 1959. (dalje: Vojnović: *Ličko polje*)

⁵³ Dane Pejnović. *Srednja Lika: Socijalnogeografska transformacija*. Gospić: Centar za kulturu, Muzej Like, 1985. (dalje: Pejnović: *Srednja Lika*)

granama. U 21. stoljeću ličkim temama ranog novog vijeka najviše su doprinijeli Marko Šarić i Željko Holjevac kroz niz članaka koji se tiču vojnokrajiških i ekohistorijskih pitanja navedenog povijesnog perioda. Moramo spomenuti i Milu Bogovića čiji su radovi na temu povijesti Senjske i Modruške ili Krbavske biskupije također omogućili bolje razumijevanje ličke povijesti. U 2019. godini, Juraj Balić je na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu obranio doktorski rad *Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine* što predstavlja najrecentniji rad koji se tiče ličkog krajiškog područja.

Zbog relevantnosti za ovaj rad smatramo da je nužno spomenuti i Krešimira Kužića koji se istakao nizom članaka o utjecajima vulkanskih erupcija na hrvatske prostore. Pošto su se dvije erupcije kojima se Kužić bavi dogodile upravo u vremenskom periodu kojim se ovaj rad bavi, njegovi će se članci također pokazati korisnima, iako bi njihova znanstvena i metodološka podloga u pojedinim slučajevima mogla biti na višoj razini.

S obzirom da se glad pojavljuje na graničnom području između prirode i njenih zakona s jedne te društava i njihovih zakonitosti koja variraju ovisno o različitim političkim, društvenim i ekonomskim specifičnostima s druge strane, moderno istraživanje gladi ne možemo zamisliti ukoliko ne uvažimo oboje. Najteži primjeri gladi u povijesti događali su se kada su oba faktora odigrala svoju ulogu u pojavi gladnih perioda, stoga glad možemo nazvati društveno-prirodnim fenomenom u kojem društveno uređenje i njegove zakonitosti podjednako utječu na manjak hrane određenih skupina kao i ekološke prilike određenog vremena i prostora.

Interdisciplinarnost u istraživanju gladi postala je *conditio sine quae non*.⁵⁴

2.3. FVAM MODEL – RANJIVOST DRUŠTVA NA GLAD

Dosadašnja istraživanja povijesnih gladi dovela su do nužnosti definiranja egzaktnih varijabli koje određena društva čine podložnijim gladi u odnosu na druga društva – radi li se samo o okolišnim faktorima poput temperatura i padalina ili su u jednadžbu uključeni i društveni faktori poput stabilnosti, ekonomskih pokazatelja itd.?

Sukladno tim razmišljanjima, ali i istraživanjima kako klimatske promjene kojima svjedočimo utječu na društva, postoji više različitih definicija ranjivosti društva. Prije svega

⁵⁴ Collet, Schuh: „Famines“, str. 4

valja naglasiti kako se ranjivost u ovom kontekstu ne odnosi samo na glad već i na druge nepogode koje su u stanju pogoditi društvo i dovesti njegove pojedince, ali i samo društvo, do ruba egzistencije. Razvoj terminologije vezane uz ranjivost do 2006. godine razrađen je u članku *Climate Change Vulnerability Assessments: An Evolution of Critical Thinking*⁵⁵.

Prema terminologiji UNDRR-a (UN-ov ured za smanjenje rizika od katastrofa)⁵⁶ ranjivost (vulnerability) definirana je kao „karakteristike ili okolnosti zajednice, sistema ili imovine koje je čine podložnima štetnim utjecajima opasnosti“. IPCC (Međuvladin panel o klimatskim promjenama) ranjivost objašnjava kao „sklonost ili predispozicije za nepovoljni utjecaj. Ranjivost obuhvaća različite koncepte i elemente, uključujući osjetljivost ili podložnost šteti i manjak kapaciteta za suočavanje i adaptaciju.“⁵⁷ Dva pojma vrlo su blisko vezana uz ranjivost određenog društva – rizik i opasnost. Prema navedenim organizacijama rizik predstavlja „kombinaciju mogućnosti nepovoljnog događaja i njegove negativne posljedice“ (UNDRR), odnosno „mogućnost posljedica kada je u pitanju nešto vrijedno i gdje je ishod neizvjestan. Rizik se često predstavlja kao vjerojatnost pojave opasnih događaja ili trendova pomnoženih s utjecajima ako se ti događaji ili trendovi pojave. Rizik proizlazi iz interakcije ranjivosti, izloženosti i opasnosti“ (IPCC). Opasnost je „opasna pojava, tvar, ljudska aktivnost ili stanje koje mogu prouzrokovati gubitak života, ozljede ili druge zdravstvene posljedice, imovinsku štetu, gubitak sredstava za život i usluge, socijalni i ekonomski poremećaj ili štetu okolišu.“ (UNDRR), odnosno „Moguća pojava prirodnog ili ljudskog fizičkog događaja, utjecaja ili trenda koji mogu prouzrokovati gubitak života, ozljede ili druge zdravstvene posljedice, kao i štetu i gubitak imovine, infrastrukture, sredstava za život, pružanje usluga, ekosustava i resursa.“ (IPCC). Navedena tri pojma zajedno se stapaju u odnos međuovisnosti kroz jednadžbu:

$$\text{Rizik} = \text{Opasnost} \times \text{Ranjivost}$$

Pojednostavljeno, svako društvo izloženo je određenom stupnju rizika. Rizik je izravno povezan s različitim opasnostima koje prijete tom društvu te ranjivošću koje se temelji na nizu karakteristika navedenog društva i njegovom mogućnošću da se prilagodi i nosi s novonastalom neugodnom situacijom.

⁵⁵ H-M Füssel, R.J.T. Klein. „Climate Change Vulnerability Assessments: An Evolution of Critical Thinking“ u *Climatic Change* sv. 75, 2006.

⁵⁶ 2009 UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction. Ženeva: UNISDR, 2009. str. 17, 25, 30

⁵⁷ C.B. Field, V.R. Barros. *Climate change 2014. Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral aspects*. New York: Cambridge University Press, 2014. str. 5

Koncept ranjivosti kompleksne je prirode te postoje različite definicije ovog fenomena. Prema Vogelu i O'Brienu, ranjivost je višedimenzionalna, različitih dimenzija i dinamička. Njena višedimenzionalnost ugrubo se odnosi na pet aspekata – fizičku dimenziju koja označava ranjivost struktura, usluga ili infrastruktura koje mogu biti poremećene/oštećene kao posljedica određene opasnosti; ekonomsku dimenziju koja se odnosi na ekonomsku stabilnost područja u opasnosti od pada proizvodnje, pada prihoda ili potrošnje dobara; društvenu dimenziju koja se odnosi na ljude, individualce ili društva, te njihovu mogućnost da se nose, odupru i oporave od opasnosti; okolišnu dimenziju koja označava međuođnos različitih ekosustava i njihovu mogućnost da se nose i oporave od opasnosti te političko-institucionalnu dimenziju koja se odnosi na postupke političkih i institucionalnih aktera poput strategija smanjivanja rizika za društvo, regulacije itd., koji povećavaju (ili smanjuju) izloženost društva opasnostima i kapacitet da se s njima nosi.⁵⁸

Kako bi odgovorio na pitanje koliko su društva u povijesti bila ranjiva na glad Steven Engler razvio je FVAM (Famine Vulnerability Analysis Model) pomoću kojeg je pokušao objasniti kako izgleda proces pojave gladi te koji sve faktori utječu na razinu ranjivosti određenog društva. Engler pojavu gladi u društvu promatra kao kružni proces koji se ponavlja sve dok društvo ne uspije svojim unutarnjim promjenama ne uspije izaći iz njega. Ovaj model daljnja je razrada već postojećih koncepata ranjivosti – dvostrukog modela ranjivosti prema Bohleu, pristupu održivog načina života (SLA), konceptualnog okvira ranjivosti prema Füsselu i konceptualnog okvira ranjivosti prema Bogardiju, Birkmanu i Cordoni.⁵⁹ (Vidi priloge 2.,3.,4.)

Inicijalna ranjivost društva kao posljedica njegovog društvenog uređenja i ekoloških čimbenika pretvara se u glad nakon što se pojavi određeni pokretač. Engler je definirao čitav niz aspekata društva koji pozitivno ili negativno utječu na ranjivost društva na glad te ćemo se svakim od njih posvetiti pobliže kada ćemo određivati ranjivost društva u Srednjoj Lici. Za sada ih možemo najaviti prema potkategorijama:⁶⁰

1) Stanovništvo – karakteristike stanovništva i njihovih društvenih odnosa

⁵⁸ Roxana L. Ciurean, Dagmar Schröter, Thomas Glade. „Conceptual Frameworks of Vulnerability Assessments for Natural Disasters Reduction“ U: *Approaches to Disaster Management* (ur. John P. Tiefenbacher), str. 7

⁵⁹ Steven Engler. „Developing a historically based „famine vulnerability analysis model“ (FVAM) – an interdisciplinary approach“ u *Erdkunde* sv. 66, br. 2 (2012.) str. 161-162 (dalje: Engler: „Developing FVAM“)

⁶⁰ Engler: „Developing FVAM“, str. 162; Habdija: *Poplave i glad*, str. 48

- 2) Politički aspekti – društveno uređenje, ratovi, institucije i ostali aspekti koji su unutar ingerencije države koja upravlja određenim prostorom i društvom
- 3) Ekonomija – karakteristike tržišta, trgovačka infrastruktura, porezi i ostali aspekti koji upućuju na ekonomsku moć stanovništva
- 4) Agrikultura – karakteristike poljoprivrednih običaja unutar društva, kulture koje se uzgajaju i njihova raznolikost.

Uz društvene aspekte proučavaju se i ekološki čimbenici koji utječu na društvo i utječu na njegovu ranjivost poput geografskog smještaja, padalina, temperature, dostupnosti pitke vode itd.⁶¹ Svi aspekti prilikom analize ranjivosti društva bivaju ocijenjeni ocjenama od -1 do +1. U slučaju da određeni aspekt povećava ranjivost dodjeljuje mu se pozitivna ocjena, u slučaju da smanjuje dodjeljuje mu se negativna ocjena dok je ocjena 0 rezervirana za aspekte koji u danom slučaju ne utječu na ranjivost ili je nemoguće donijeti sud na temelju postojećih izvora.⁶² Sukladno navedenome, nakon evaluacije zasebnih faktora ranjivost društva na glad biva ocijenjena brojkom od -34 do +34 gdje razlikujemo društvo izrazito otporno na glad (od -34 do -20), društvo otporno na glad (od -19 do -6), društvo u opasnosti (-5 do 5), ranjivo društvo (6 do 19) i izrazito ranjivo društvo (20 do 34).⁶³

Inicijalna ranjivost izravno utječe na razinu pogođenosti društva glađu. Pokretači koji mogu društvo gurnuti na rub egzistencije i dovesti ga u stanje gladi su različiti – klimatski (loši vremenski uvjeti), politički (loše političke odluke), ratovi, biološki (različite bolesti usjeva i stoke).⁶⁴

Nakon što određeni pokretač gurne društvo prema gladi do izražaja dolazi društveni kapacitet da se nosi s novonastalom situacijom, odnosno potencijal da se negativni utjecaji (glad) spriječe ili barem smanje. Najčešća strategija u tim situacijama je promjena prehrambenih navika društva – jede se manje i jede se drugačija hrana, najčešće smanjene kalorijske vrijednosti. S duljim trajanjem gladnog perioda sve je manja važnost okusa hrane. Druga česta strategija je štednja hrane i ekonomskih resursa kako bi trajali što dulje. Na višim pokrajinskim ili državnim razinama strategija suočavanja s glađu najčešće se odnosi na pomoć

⁶¹ Engler: „Developing FVAM“, str. 162

⁶² Isto, str. 162-163

⁶³ Engler et al. „The Irish famine of 1740-1741: Famine vulnerability and „climate migration““. U: *Climate of the past* vol. 9, 2013. str. 1163

⁶⁴ Engler: „Developing FVAM“, str. 163-164. Iako bi u duhu hrvatskog jezika bliži pojam možda bio okidač, Engler naglašava kako riječ okidač ima konotaciju kratkotrajnog utjecaja. Pokretači gladi mogu biti kratkotrajne naravi ali se ipak češće radi o procesima koji traju neko vrijeme.

pogođenim krajevima uvozom dodatne hrane s prostora koje nije pogođeno glađu, zabranom izvoza žitarica.⁶⁵ Najčešći utjecaji manjka hrane su društveni nemiri, epidemije bolesti zbog pada imuniteta i u konačnici rast mortaliteta.⁶⁶

Kada se glad povuče, broje se mrtvi i društvo se vraća svojoj uobičajenoj svakodnevici. S iskustvom proživljene gladi društvo ulazi u fazu adaptacije prilagođavajući se sukladno proživljenim traumama kako se takvo što ne bi ponovilo. Obično se radi o promjenama u kulturama koje se sade ili načinu njihova sađenja te ulaganju u sustav zaliha. Najradikalniji vid adaptacije je migracija pojedinaca, obitelji ili čitavih zajednica koji se otiskuju u nepoznato u nadi za boljim životom – ovaj potez je najčešće posljednja opcija koja za sobom vuče najviše rizika.⁶⁷

U najboljem slučaju društvo nakon gladi kroz proces adaptacije izlazi iz začaranog kruga ponavljajućih gladi. Ipak, čak ni izlazak iz kruga ne znači sigurnost društva – pogrešnim postupcima koji proizlaze iz nepromišljenih odluka ili jednostavno kolektivnim zaboravom kao nusproduktom smjena generacija društvo može ponovno postati podložno gladi (vidi prilog 5.).

2.4. SREDNJA LIKA – DEFINICIJA, GEOGRAFSKE I EKOLOŠKE ZNAČAJKE

Prostor kojeg ćemo u ovom radu istraživati geografija definira kao Srednju Liku. Ovaj pojam nema u potpunosti čvrsto definirane granice – nedvojbeno se radi o zavali Ličkog polja (odnosno nekolicine manjih polja od kojih je sastavljeno), s zapadne i sjeverne strane omeđene Velebitom, s istočne strane Ličkim sredogorjem, dok južne granice nisu tako striktno određene.

Proleksis enciklopedija Srednju Liku definira kao prostor istoznačan Ličkom polju, odnosno od Lipovog i Kosinjskog polja na sjeveru, preko Pazariškog i Brezovog, sve do Gospićkog polja na jugu.⁶⁸ S ovom definicijom Ličkog polja ne bi se složio Stevo Vojnović u svojoj disertaciji *Ličko Polje: Ekonomsko-geografska obilježja*, pošto on krajnje točke Ličkog polja postavlja kod Donjeg Pazarišta na sjeverozapadu i kod Gornje Ploče na jugozapadu –

⁶⁵ Isto, str. 164

⁶⁶ Isto, str. 165

⁶⁷ Isto, str. 165-166

⁶⁸ Proleksis enciklopedija online (Leksikografski zavod Miroslav Krleža) na stranici <https://proleksis.lzmk.hr/27193/>

Lipovo i Kosinjsko polje ne smatra dijelom Ličkog polja.⁶⁹ Dane Pejnović, koji se u moderno doba najviše bavio Srednjom Likom u znanstvenom smislu, blizak je Vojnovićevom mišljenju. Prema njemu Ličko polje, najveće polje u kršu u Hrvatskoj, zapravo obuhvaća prostor čitavog niza manjih polja – Pazariško, Smiljansko, Bilajsko, Ribničko, Medačko, Ostrvičko i Osičko-širokokulsko polje. Sukladno tome, Pejnović definira Srednju Liku kao prostor Ličkog polja uz dodatak Perušićkog, Kosinjskog i Lipovog polja na sjeveru te njihov orografski okvir.⁷⁰ Marta Jovanić preuzima Pejnovićevu definiciju Srednje Like, ali ju proširuje i južno od kupastih humova Zira, Bukove Glave, Kika i Debeljaka na lovinački kraj zbog administrativnog širenja moderne Ličko-senjske županije i na Općinu Lovinac.⁷¹

Prateći Pejnovićevu definiciju Srednju Like možemo reći da se radi o fluvio-krškoj zavali između Velebita i Ličkog Sredogorja. Prostire se na 1.400 km² i čini najveću internu zavalu Like, planinske regije Republike Hrvatske koja je zbog svog geografskog položaja od velike važnosti u prometnom i geopolitičkom smislu. Srednja Lika pruža se u smjeru sjeverozapad-jugoistok prateći dinaridske formacije, u dužini od 50 do 55 km i širini 12 do 18 km, s Donjim Kosinjom i Radučem kao krajnjim točkama (vidi prilog 5.). Iznad zavale čija se nadmorska visina kreće od 480 do 600 metara nadvili su se sredogorski vrhovi koji dosežu 1200 metara nadmorske visine te velebitski vrhovi koji se uzdižu iznad 1450 metara, s apsolutnim maksimumom od 1758 metara (Vaganski vrh).⁷² Površinski najveći dio zavale otpada na Ličko polje, najveće polje u kršu na prostoru Republike Hrvatske koje se prostire na 465 km², iako ni ono samo nije jedinstveno već se sastoji od nekoliko manjih polja: Pazariškog, Smiljanskog, Bilajskog, Ribničkog, Medačkog, Ostrvičkog i Osičko-širokokulskog. Ličkom polju bliska su i njemu sjeverna krška polja – Perušićko, Kosinjsko i Lipovo polje, kao i Lovinačko polje na jugoistoku od kojeg je odvojeno kupastim humovima.⁷³

U kontekstu reljefa, podloga Srednje Like sastoji se od različitih slojeva vapnenačkih naslaga koje se nazivaju i jelar-naslagama (ime su dobile po brdu Jelar u Gornjem Kosinju koji predstavlja „školski“ primjer navedenih naslaga⁷⁴). Osnovne konture zavale formiraju se već krajem krede te se kroz duge milijune godina reljef spuštao uz kidanje i uništavanje površinskih oblika sve do današnjeg izgleda blago valovite zaravni iznad koje se uzdižu manja uzvišenja i

⁶⁹ Vojnović: *Ličko polje.*, str. 8

⁷⁰ Pejnović: *Srednja Lika.*, str. 17-18)

⁷¹ Marta Jovanić. *GIS analiza i razvojna tipologija krajolika Srednje Like*. Doktorski rad, Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet, 2017., str. 5 (dalje: Jovanić: *GIS analiza Srednje Like*)

⁷² Pejnović: *Srednja Lika.* str. 17

⁷³ Jovanić: *GIS analiza Srednje Like.* str. 8

⁷⁴ Pejnović: *Srednja Lika.* str. 18

humovi. Površinski sloj središnjeg i sjeverozapadnog dijela Ličkog i Perušićkog polja sastoji se od proluvijalnog materijala poput šljunka, gline, ilovače i pijeska. Kroz te sedimente se mjestimično probijaju i strše na površini vapnenačke stijene. Potiskivanjem prirodnog šumskog pokrova u Srednjoj Lici pospješana je i degradacija tla. Vrištinsko-bujadična tla koja karakterizira rast vrijeska (na ikavskom „vrisak“ od čega dolazi i ime ovog tipa tla) i bujadi zauzimaju oko 20.000 ha, gotovo polovicu Ličkog polja. Radi se o kiselom tlu niske plodnosti i velike suhoće koje kroz padaline gubi svoja hranjiva svojstva te zahtjeva ekstenzivnu uporabu gnojiva kako bi se koristila u poljoprivredne svrhe. I vrijesak i bujad, kao i tlo na kojem rastu, imaju vrlo nisku hranjivu vrijednost što utječe na kvalitetu stočarskih aktivnosti. Osim navedenih, dijelove Srednje Like pokrivaju crvenica i smeđa tla koja su plodnija, ali i teža za obradu te osjetljivija na sušu. U određenim dijelovima Srednje Like nalaze se i mineralno-močvarna tla koja su izložena periodičnim poplavama te nisu pouzdana za poljoprivrednu djelatnost. Iznad ovih reljefnih oblika zavale Srednje Like dižu se obronci Velebita i Ličko sredogorje. Velebitske padine spuštaju se u zavalu sa zapadne strane prilično strmo, pod kutem od otprilike 45°, raščlanjene brojnim grebenima i manjim dolinama. Velebit zatvara Srednju Liku i sa sjeverne strane, međutim ti obronci su kudikamo blaže prirode, manje nadmorske visine i nagiba. Istočni i jugoistočni obod Srednje Like zatvara Ličko sredogorje koje je ipak više gostoljubivo od obronaka Velebita – niže je i manje strmo te ima više karakteristika brežuljaka. Južni dio Srednje Like od Gračačke zavale na jugu dijeli niz humaka (Zir, Kik, Debeljak) koji su tu ostali kao otporniji blokovi zaostali prilikom fluvio-krškog modeliranja zavale.⁷⁵

Velebit je najveća i najdulja hrvatska planina s površinom od 2.274 km² i duljinom od 145 km, primarno u smjeru sjeverozapad – jugoistok. Uz najviši Vaganski vrh (četvrti najviši u Republici Hrvatskoj), na Velebitu još 7 vrhova prelazi visinu od 1.700 m, 66 prelazi 1.500 m te čak 130 premašuje 1.370 m. S obzirom da se radi o slabo raščlanjenoj glomaznoj gorskoj strukturi postoji manjak iskoristivih prijevoja – izdvajaju se Vratnik na Sjevernom Velebitu kojim prolazi cesta Karlovac – Senj poznata kao Jozefina, Oštarijska vrata kojima prolazi cesta Gospić – Karlobag poznata kao Terezijana te Prezid kojim prolazi cesta Zagreb – Zadar. Velebit se, osim masivnošću i visinom, izdvaja i slikovitim kontrastom svojih padina. Stanovnici Like gledaju zeleni Velebit prekriven šumama iznad kojih prijete goli planinski vrhovi dok se stanovnici Podgorja, velebitskog zapadnog obronka, nalaze stiješnjeni ispod sivog i negostoljubivog krškog kamenjara i plavog, često olujnog mora. Ovaj kontrast uvjetovan je

⁷⁵ Pejnović: *Srednja Lika*. str. 17-34; Vojnović: *Ličko polje* str. 13-23, 37-46

ekološkim čimbenicima, ali i ljudskim djelovanjem koje je pripomoglo ogoljavanju morske strane Velebita. Obronačni procesi (urušavanje, osipanje, spiranje) na njega utječu još od pleistocena, a sječa šuma koja se odvijala stoljećima od raznih ruku samo je pomogla deterioraciji tla.⁷⁶

Klimatski uvjeti u Lici specifični su i često veoma nemilosrdni prema stanovnicima koji u njoj obitavaju. Prema Köppenovoj klasifikaciji klime, Srednja Lika ima obilježja Cfsbx klime (krajnji jugoistočni dio ima Csbx klimu), umjereno tople vlažne klime s temperaturom najhladnijeg mjeseca višom od -3°C te temperaturom najtoplijeg mjeseca ispod 22°C. Viši velebitski vrhovi imaju obilježja D, subartičke klime s temperaturom najhladnijeg mjeseca ispod -3°C i temperaturom najtoplijeg mjeseca ispod 22°C. Na klimatske uvjete Srednje Like utječu njena nadmorska visina i Velebit koji služi kao prirodna brana pred mediteranskim toplinskim utjecajem – Srednja Lika udaljena je od Jadranskog mora manje od 20 km zračne udaljenosti ali blagodati morske klime ne uživa. Usprkos umjerenosti klime, temperaturni ekstremi jako su izraženi – zimi se ovdje akumuliraju hladne zračne mase stoga je česta temperaturna inverzija prilikom koje su obronci Velebita topliji od ravnih dijelova zavale (apsolutni minimum Srednje Like od početaka službenog mjerenja je -33,5°C u Gospiću 1956. godine)⁷⁷. Ljeti se pak niži dio zavale ispuni toplim zrakom tako da temperature nerijetko rastu i preko 30°C (apsolutni maksimum Srednje Like izmjeren u Gospiću iznosi 38,7°C 1947. godine)⁷⁸ uz velike amplitude temperature dan-noć koje su prisutne tokom cijele godine što povoljno utječe na pojavu mraza i rose.⁷⁹

⁷⁶ Andrija Bognar. „Temeljne skice geokoloških osobina Velebita“ u *Senjski zbornik* sv. 21 (1994.), str. 1-3; Veljko Rogić. „Razlike pejzaža velebitskih padina“ u *Geografski glasnik* sv. 18 (1956.) str. 15 – 16; Ante Rukavina. „Još žive velebitske šume“ u *Senjski zbornik* sv. 17 (1990.) str. 281-282

⁷⁷ Državni hidrometeorološki zavod na stranici:

https://meteo.hr/objave_najave_natjecaji.php?section=onn¶m=objave&el=priopcenja&daj=pr02122019

⁷⁸ Državni hidrometeorološki zavod na stranici:

https://meteo.hr/objave_najave_natjecaji.php?section=onn¶m=objave&el=priopcenja&daj=pr21072017

⁷⁹ Pejnović: *Srednja Lika*. str. 26-31; Vojnović: *Ličko polje* str. 23-31; D. Perica, D. Orešić: „Klimatska obilježja Velebita i njihov utjecaj na oblikovanje reljefa“ u *Senjski zbornik* sv. 26 (1999.), str. 13 (dalje: Perica, Orešić: „Klimatska obilježja Velebita“)

Mjesec	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
TEMPERATURA ZRAKA												
Srednja [°C]	-1,7	-0,5	3,8	8,5	13,2	16,8	19,1	18,3	14,1	9,2	4,4	0,1
Aps, maksimum [°C]	16	20,1	23,4	27,9	31,6	35,4	38,7	37,5	33,3	28,8	25,7	16,9
Aps, minimum [°C]	-32,6	-33,5	-23,6	-10,5	-7	-1,8	2,4	0,0	-5,6	-13,7	-23,2	-27
TRAJANJE OSUNČAVANJA												
Suma [sati]	67,8	95,1	141	174	231	257	311	279	190	133	68,9	55,4
OBORINA												
Količina [mm]	115	116	113	120	110	96,9	70,6	83	134	188	190	164
Maks, vis, snijega [cm]	105	285	110	62	24	-	-	-	3	25	95	100
BROJ DANA												
vedrih	4	4	5	4	4	6	10	11	8	5	3	3
s maglom	6	4	2	1	2	2	2	3	6	7	6	7
s kišom	8	7	9	12	12	11	8	8	10	12	12	10
s mrazom	5	5	7	5	1	0	0	0	1	5	6	6
sa snijegom	7	7	5	2	0	0	0	0	0	1	3	6
ledenih (tmin ≤ -10°C)	8	6	1	0	0	0	0	0	0	0	1	4
studenih (tmax < 0°C)	10	6	1	0	0	0	0	0	0	0	2	7
hladnih (tmin < 0°C)	25	21	18	7	1	0	0	0	1	6	13	22
toplih (tmax ≥ 25°C)	0	0	0	0	3	10	19	18	6	0	0	0
vrućih (tmax ≥ 30°C)	0	0	0	0	0	1	5	6	1	0	0	0

Tablica 1. – osnovne meteorološke prilike Gospića (1872.-2018.). Izvor: meteo.hr

Kako je vidljivo iz tablice osnovnih meteoroloških prilika, srednja temperatura prosinca, siječnja i veljače je 0° ili manja. Srednje temperature ispod 6° u ožujku i studenom ukazuju kako se također radi o dva hladna mjeseca. Iako nešto topliji, i travanj i listopad (srednja temperatura 8,5°, odnosno 9,2°) često su obilježeni mrazom (prosječno 5 dana u oba mjeseca) koji se povremeno pojavljuje i u svibnju i rujnu. S obzirom da su i ožujak i studeni hladni, vegetacijski je period Srednje Like prilično kratak. Sudeći prema hladnim danima, zima u Lici traje pet mjeseci što onemogućava sjetvu i rast biljaka, a i nakon toga prijete im opasnost mraza. Osim hladnih mjeseci, na vegetaciju nepovoljno utječe i velik broj toplih i vrućih dana tokom ljeta u kombinaciji s manjkom padalina. Po tom pitanju za vegetaciju su najgori srpanj i kolovoz u kojima srednja temperatura skoro pa doseže 20°, te 19, odnosno 18 dana ima maksimalnu temperaturu preko 25°. Najpovoljniji uvjeti za rast biljaka uglavnom su u kasno

proljeće i rano ljeto, dok jesenski uvjeti osciliraju – blage jeseni bez puno padalina relativno su česte, kao što su moguće i zime koje počnu Ličko polje zasipati snijegom već od listopada.⁸⁰

Za klimatske prilike važni su i vjetrovi koji pušu Srednjom Likom – i ovdje je utjecaj Velebita od presudne važnosti. Zbog geografskog položaja Srednje Like između Velebita i Sredogorja dominantni su vjetrovi bura i jugo, svaki sa svojim specifičnim utjecajem na meteorološke uvjete, te posljedično na bilje i živote. Bura je hladan sjeverni vjetar koji donosi „lijepo“ vrijeme, a najčešće puše u kasnu jesen, zimi i u rano proljeće. Kada bura ne bi bila tako žestoka i ledena, vedrina koju donosi bila bi ugodna. Ona često koristi različite uske prolaze koji pojačavaju njenu brzinu do te mjere da je u stanju čupati stabla, odnositi krovove, bacati ljude na zemlju. Njen učinak pogotovo je jak u Podgorju. Jugo je topli južni vjetar koji dolazi s mora i donosi kišu. Najčešće puše u proljeće kada dulji periodi juga mogu u kratko vrijeme otopiti velike količine snijega, ali je čest i ljeti kad ima izrazito nepovoljan utjecaj jer svojom toplinom isušuje žito. Planinski okvir utječe i na pojavu tišina u zavali Srednje Like, perioda bez ikakvog vjetra.⁸¹

Što se padalina tiče, u Srednjoj Lici prevladava humidna, ponekad i perhumidna klima. Velebit i ovdje ima veliki utjecaj – u hladnim razdobljima njegov položaj koči put strujama vlažnih zračnih masa koje se uzdižu i izbacuju padaline. Najveću količinu padalina primaju viši dijelovi srednjeg i južnog Velebita te njihova količina pada kako se ide u unutrašnjost – prosječno preko 2500mm godišnje na Velebitu, 2441mm u Brušanima podno Velebita, 1419mm u Gospiću, 1186mm u Perušiću. Oborine osciliraju sukladno godišnjim dobima – najveće količine padaju od listopada do prosinca (velike količine oborina, iako ne u tom volumenu, nastavljaju se sve do travnja), dok su ljetima česta sušna razdoblja, a svakih 5 do 10 godina pojavljuju se i ekstremno sušna ljeta. Sve ovo negativno utječe na kvalitetu tla – padaline u hladnom dijelu godine ubrzavaju proces erozije, ispiranja i acidifikacije, a sušna ljeta pospješuju evapotranspiraciju. Snijeg je padalina koja se najčešće vezuje uz prostor Like, kako zbog količine koja je često u nerazmjeru s ostatkom Hrvatske, tako i zbog poteškoća koje stvara prilikom prometovanja hrvatskim gorskim pragom. Karakteristike snježnog pokrivača u Lici dosežu ekstremne vrijednosti – u Gospiću snijeg prosječno pada 30 dana u godini, vremenski raspon od srednjeg prvog do srednjeg posljednjeg dana padanja snijega iznosi čak 163 dana, a

⁸⁰ Pejnović: *Srednja Lika*. str. 26-31, Vojnović: *Ličko polje*. str. 23-31, Perica, Orešić: „Klimatska obilježja Velebita“. str. 29

⁸¹ Pejnović: *Srednja Lika*. str. 26-31, Vojnović: *Ličko polje*. str. 23-31, Perica, Orešić: „Klimatska obilježja Velebita“. str. 32-33, Blanc: *Zapadna Hrvatska*. str. 42-43

srednji broj dana pod snježnim pokrivačem iznosi 55 dana godišnje. Zimi on ima blagotvoran utjecaj na poljoprivredu jer štiti ozime usjeve od hladnoće.⁸²

U korelaciji s opisanim temperaturnim i oborinskim režimom u Srednjoj Lici blisko su vezane hidrogeografske prilike. Smjene vlažnih i sušnih razdoblja utječu na dostupnost pitke vode u cijeloj Lici – u hladnom razdoblju kada i zavala i njen planinski okvir primaju najviše padalina aktivni su svi izvori, tokovi tekućica se šire, rastu razine krških voda temeljnica, pune se bunari. Kapacitet podzemnih pukotina nije dovoljan da primi svu vodu te u zavali prorade „ponor-rigala“, odnosno vrela koja izbacuju vodu i potope dijelove Ličkog i Perušićkog polja. S druge strane, u sušnim mjesecima nivo krške temeljnice znatno opada i voda se zadržava samo u koritu rijeke Like i njenim najvećim pritokama – Novčici, Jadovi, Otešici i Počiteljci.⁸³

Najvažnija tekućica za život stanovnika Srednje Like svakako je Lika koja je s duljinom od 78 km najdulja i najveća rijeka Srednje Like. Prema nekim podacima radi se o drugoj najduljoj ponornici u cijeloj Europi.⁸⁴ Ona izvire podno Velebita u blizini Medaka te se potom kreće prema sjeveru čitavom dužinom Ličkog polja. U svojem gornjem tijeku do Bilaja rijeka vijuga kroz jugozapadni dio Ličkog polja. Nakon Bilaja, Lika na vrlo maloj udaljenosti prima sve svoje pritoke (Novčica i Otešica su lijevi, Jadova i Glamočnica desni pritoci) te joj se izrazito povećava protočnost, za skoro 200 posto. Velika količina vode koja teče Likom u dugom je trajanju izdubila kanjon počevši od Gospića pa sve do Kaluđerovca na izlazu iz Ličkog polja gdje je on dubok i preko 30 metara. Do izgradnje brane Sklope (1968.-1970. godine, zbog izgradnje je potopljeno selo Krušćica), Lika je imala izražen bujičasti tok kod kojeg su razlike između njenih srednjih mjesečnih protoka bile čak 1 naprama 30. U hladnom dijelu godine te bujičaste vode naglo su se spuštale prema donjem toku te su plavile Lipovo polje i Kosinje od rane jeseni do kasnog proljeća s maksimalnim vodostajem od čak 13 metara.⁸⁵ Manjak obradive zemlje, sprječavanje poljoprivrednih radova, odsječenost sela tjednima i mjesecima bile su uobičajene pojave za stanovništvo donjeg toka Like. U Lipovom polju Lika ponire i gubi se u

⁸² Vojnović: *Ličko polje*. str. 23-31, Perica, Orešić: „Klimatska obilježja Velebita“. str. 16-19, Dane Pejnović. „Režim tekućica kao indikator općih hidrogeografskih obilježja Like“ u *Geografski glasnik*, sv. 53 (1991.), str. 43-44 (dalje: Pejnović: „Režim tekućica“)

⁸³ Pejnović: *Srednja Lika*. str. 34-38, Vojnović: *Ličko polje*. str. 31-37

⁸⁴ R. Rudelić, M. Dasović: *Neke znamenitosti u ličkim šumama*. Gospić: Hrvatsko šumarsko društvo ogranak Gospić, 2015. str. 16

⁸⁵ Inženjer Rade Karleuša koji je radio na gradilištu hidroelektrane Sklope navodi kako se velika poplava prilikom gradnje dogodila kada je nakon jakog snijega uslijedilo njegovo veliko otapanje pomognuto vjetrom („fenom“). Više: Rade Karleuša. „Rijeka Lika i poplave“ u *Hrvatske vode* sv. 18 (2010.), str. 171

dva pravca – manji odlazi prema Gackom polju, a veći se kroz Velebit ulijeva u Jadransko more.⁸⁶

Glavni pritok rijeke Like je Novčica (29 km duljine) koja izvire na istočnim padinama Velebita podno Oštarijskih vrata te se u rijeku Liku ulijeva neposredno nakon Gospića koji leži na njenoj obali. Otešica (25 km) druga je lijeva pritoka Like, izvire pod padinama Velikog vrha i Crne grede te se u Liku ulijeva kraj Žitnika. Desni pritoci rijeke Like su Glamočnica (13 km) koja izvire podno Zira te se u Liku ulijeva zapadno od Metka i Jadova (35 km) koja izvire podno Gornje Ploče te se također ulijeva u Liku blizu Gospića.⁸⁷

Sve navedene karakteristike Srednje Like, i nizina i planina, utječu na živote ljudi koji u njoj žive. Njene klimatološke, hidrografske, pedološke i vegetacijske karakteristike upućuju da se radi o području koje pred svoje stanovnike postavlja specifične izazove. Iako je kroz povijest administrativno dijeljena na različite načine, zavala Srednje Like poštuje određene prirodne zakonitosti koji nadilaze ljudska razgraničenja. Tok rijeke Like od njenog izvora do ponora, strme padine Velebita, bura i jugo koji ih prate te vrištinska tla utječu na sve stanovnike tog prostora neovisno o tome kojoj općini, županiji, pukovniji pripadali.

2.5. IZVORI

Prilikom istraživanja ekoloških čimbenika gladi nužno je pokušati ustanoviti kakvi su klimatski uvjeti vladali na određenom prostoru u danom vremenskom intervalu. S obzirom da sustavna znanstvena mjerenja meteoroloških podataka pomoću instrumenata u Hrvatskoj ne počinju prije druge polovice 19. stoljeća, povjesničari su prilikom istraživanja vremenskih prilika u prošlosti usmjereni na narativne izvore koji nastaju kao posljedica promatranja od strane nestručnih osoba. S povećanim stupnjem interdisciplinarnosti povjesničarima su se otvorili novi horizonti koji im omogućuju korištenje dosega drugih znanosti. U članku „Historical Climatology In Europe – The State Of The Art“ skupina autora donosi popis izvora

⁸⁶ Pejnović: „Režim tekućica“ str. 50-52, Hrvatska enciklopedija na stranici: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=36502> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

⁸⁷ Vojnović: *Ličko polje*. str. 34-35, Hrvatska enciklopedija na stranicama: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=44251>, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45856>, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22167>, Proleksis enciklopedija online (Leksikografski zavod Miroslav Krleža) na stranici: <https://proleksis.lzmk.hr/373/> (datum posjeta stranicama 27.8.2020.)

za rekonstrukciju vremenskih uvjeta u prošlosti podijeljenih na one sačuvane u ljudskim arhivima poput vremena dozrijevanja posađenih kultura ili razina vodostaja i „prirodnim arhivima“ poput godova stabala, fosila ili slojeva ledenjaka. Izvore dijeli i po načinu na koji kroz njih dolazimo do spoznaje o vremenskim prilikama – direktni su izvori koji donose narativna zapažanja ili meteorološka mjerenja temperatura, padalina, dok su indirektni izvori oni kroz koje možemo različitim postupcima doći do procjena meteoroloških uvjeta u prošlosti.⁸⁸

S obzirom da su na prostoru Srednje Like kronološki konzistentni narativni izvori poput kronika samostana rijetki, podatke o vremenskim prilikama morat ćemo uglavnom tražiti kroz narativne izvore u rasponu od 1766. do 1830. godine. U nizu narativnih izvora izdvajaju se neobjavljeni ljetopis nepoznatog sastavljača koji donosi kratku povijest Like od 1683. do 1813. godine⁸⁹, te kronika događaja od naseljavanja Karlobaga i osvajanja Like i Krbave 1687. godine⁹⁰, također nepoznatog sastavljača. Iako navedeni rukopisi sadrže dragocjene informacije o specifičnim vremenskim prilikama i fenomenima, s obzirom na manji opseg ovih djela češće ćemo pristupati sintezi kumulativnih zapažanja različitih autora.

U ovom radu koristit ćemo se i matičnim knjigama iz župa s prostora Ličke i Otočke pukovnije. Službeni početak vođenja matičnih knjiga u rimokatoličkoj crkvi potječe od Tridentskog koncila (1545.-1563.), a njegove odluke potvrđene su i nadopunjene Rimskim obrednikom (1614.). Patentom iz 1784. godine Josip II. na prostoru Habsburške monarhije rimokatoličkim maticama priznaje državopravni karakter. Vođenje matičnih knjiga pravoslavnih parohija odobreno je 1781. godine Patentom o vjerskoj ravnopravnosti. Matične knjige rimokatolika pisane su uglavnom na latinici, te na latinskom jeziku sve do 1848. godine. Pravoslavne matične knjige pisane su ćirilicom i na crkveno-slavenskom jeziku.⁹¹

Matične knjige jedan su od najboljih izvora za istraživanje ranonovovjekovnih gladi zbog toga što prodiru do najširih slojeva stanovništva – u njih bivaju upisani svi katolici određenog prostora kroz knjige krštenih, umrlih i vjenčanih. Pierre Chaunu je za matične knjige sačuvao sljedeću izjavu: „Dvjesto milijuna ljudi u klasičnoj Evropi nije ostavilo drugih tragova svojih

⁸⁸ Pfister et al.: „Historical Climatology In Europe – The State Of The Art“ u *Climatic Change* sv. 30 (2004.) str. 9

⁸⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614

⁹⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76

⁹¹ Angelika Milić. „Zbirka matičnih knjiga u Hrvatskom državnom arhivu.“ U: *Arhivski vjesnik*, vol. 60, br. 1, 2017, str. 253-254

života protkanih s nešto malo radosti, mnogo muka i malo nade. Te knjige podsjećaju na najsvečanije trenutke njihova života (rođenje, vjenčanje, sahrana i dr.).⁹²

Od navedenih su za istraživanje gladi najvažnije knjige vjenčanih – „pravi i jedini izvor za kronologiju i geografiju gladi u našim krajevima u prošlosti“.⁹³ Ovakav sud Krivošić iznosi na temelju više faktora – prije svega, za razliku od rađanja i smrti, ljudi ipak slobodnom voljom biraju kada će se vjenčati.⁹⁴ Organizacija vjenčanja i proslave istoga je veliki poduhvat u ekonomskom smislu, a u periodu gladi jednostavno nije bilo hrane za velike svadbene gozbe koje su bile uobičajene. Osim toga, period gladi ne utječe povoljno na libido što se osim po padu broja vjenčanja odražava i na padu fertiliteta.⁹⁵ Pad broja vjenčanja zbog nestašice hrane karakterizira i kompenzacijski period koji se javlja nakon krize, a u kojem je primjetan nagli skok broja godišnjih vjenčanja na iznadprosječne razine.⁹⁶

Periode gladi moguće je pratiti i kroz oscilacije u broju rođenih (odnosno krštenih), kao i kroz oscilacije u broju umrlih. Fertilitet pada u periodima gladi s određenim vremenskim odmakom, a Bertoša smatra da uzroke treba tražiti u kombinaciji više faktora: povećanom broju spontanih pobačaja zbog nedostatne prehrane, smanjenju spolnih odnosa zbog slabosti i bolesti te kontraceptivnim metodama u vremenima krize.⁹⁷ Što se mortaliteta tiče, o demografskoj krizi može se govoriti u onom trenutku kada broj preminulih postane dvostruko veći od prosjeka.⁹⁸ Valja imati na umu da i trend mortaliteta pokazuje određeno kašnjenje za realnim stanjem. Glad je pojava koja patnju nanosi na eksponencijalan način – što dulje traje njeni su učinci sve jači, a bolesti koje ju prate mogu se zadržati na nekom prostoru čak i kada se opskrba hranom vrati na prihvatljivu razinu.

Matične knjige župa i parohija danas su dostupne na mikrofilmovima, ali mnoge su kroz više od dva stoljeća prošle težak put da bi došle do Hrvatskog državnog arhiva – neke su oštećene vlagom, neke umrljane tintom, nekima nedostaju dijelovi papira, a neke su jednostavno izgubljene. Za čitav prostor južne Like matične knjige ne postoje – dio nije preživio ratove vođene na tim prostorima, a dio je oduzet u vrijeme komunizma.⁹⁹ S obzirom da za

⁹² Chaunu: *Civilizacija klasične Europe*. str. 166

⁹³ Krivošić: „Izvori“ str. 18

⁹⁴ Isto, str. 25

⁹⁵ Isto, str. 19

⁹⁶ Isto, str. 19

⁹⁷ Bertoša: „Glad i kriza mortaliteta“. str. 34

⁹⁸ Krivošić: „Izvori“. str. 23

⁹⁹ Miroslav Akmadža. „Oduzimanje crkvenih matičnih knjiga u Hrvatskoj u vrijeme komunizma“. *Croatica Christiana periodica* sv. 32, br. 61 (2008), str. 116

prostor Like nisu sačuvane pravoslavne matične knjige starije od 1830. godine, odlučili smo demografsku analizu proširiti do polovice 19. stoljeća kako bismo u nju uključili i pravoslavno stanovništvo koje je, prema Frasovim podacima, 1830. godine činilo 39 posto stanovništva.¹⁰⁰

Matične knjige, predstavljaju vrijedan izvor usprkos svim njihovim manjkavostima koje ćemo predstaviti kasnije u radu. Iako ovaj rad u svojoj srži nije historijsko demografski, one će ipak biti od velike koristi jer ćemo kroz njih biti moguće pratiti demografske pokazatelje stanovništva po župama, odnosno selima. Ti podaci, uz pomoć protostatističkih popisa pod habsburškom ingerencijom poslužiti će nam da predočimo razmjere gladi na prostoru Srednje Like.

¹⁰⁰ Franz de Paula Julius Fras. *Cjelovita topografija Karlovačke vojne krajine*. Gospić: Biblioteka ličke župe, 1988. str. 151-173, 255; (dalje: Fras: *Cjelovita topografija*)

3. KONTEKST VREMENA

3.1. VOJNA KRAJINA – USTROJ I REFORME

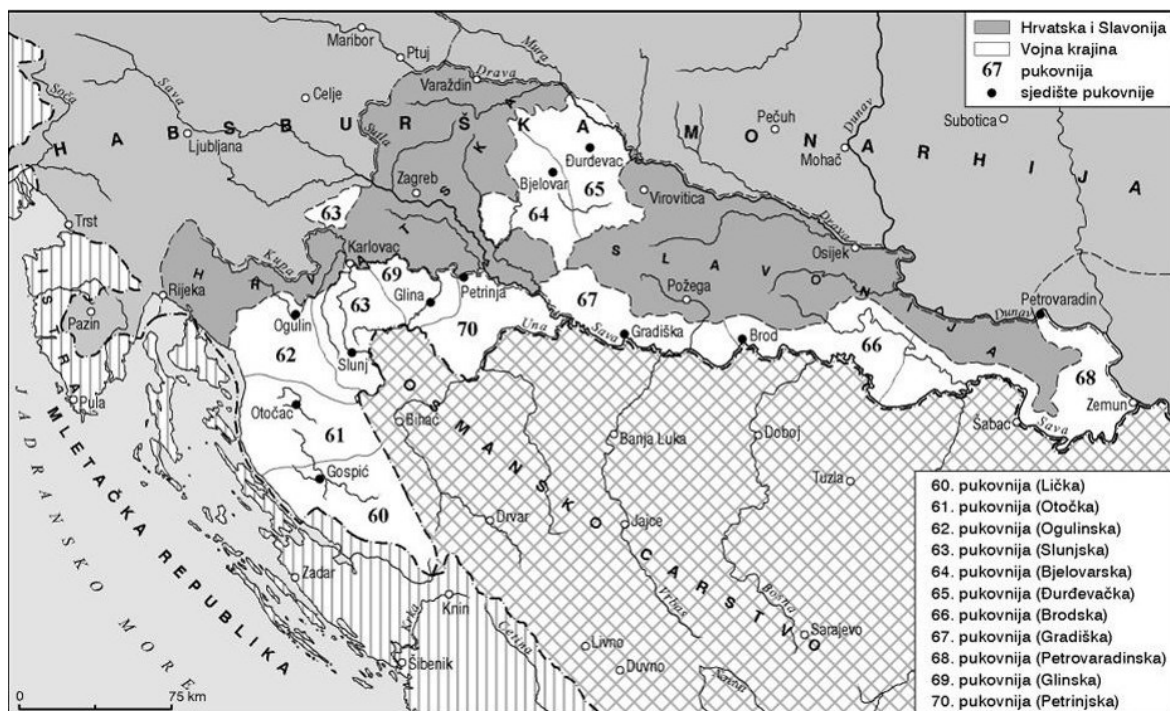
Vojna krajina specifična je unutardržavna tvorevina koja se prostirala graničnim prostorom hrvatskih zemalja prema Osmanskom carstvu punih 350 godina. Svoje korijene Vojna krajina nalazi još ranije, u periodu prije nego što su krunu sv. Stjepana dobili članovi obitelji Habsburg. Kralj Matija Korvin, vjerojatno posljednji jaki vladar Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, u svrhu obrane protiv Osmanlija osniva Senjsku kapetaniju koju nadovezuje na Jajačku i Srebreničku banovinu uz pomoću kojih zaustavlja osmansko napredovanje prema Europi.¹⁰¹

Kada su hrvatski staleži 1527. na Cetinskom saboru izabrali Ferdinanda I. Habsburškog za svog kralja on se obvezao držati 1000 konjanika i 200 pješaka na prostoru Hrvatske kako bi pomogao obranu od Osmanlija. S obzirom da je održavanje graničnog prostora, tvrđava i ljudstva bilo trošak koji kralj nije mogao sam podnijeti u njega se uključuju unutarnjoaustrijske zemlje – Hrvatska krajina trebala je služiti kao bedem za obranu Kranjske i Koruške dok je Slavonska krajina služila za obranu Štajerske. Dokument od velike važnosti za povijest Vojne krajine nastao je nakon sabora u Brucku na Muri u kojem su obaveze unutarnjoaustrijskih zemalja točno definirane – Vojnom krajinom upravljat će Dvorsko ratno vijeće u Grazu te će hrvatski ban u vojnim pitanjima biti podređen direktno vladaru. Također, započela je i gradnja utvrde Karlovac oko kojeg će se kasnije i okupiti pukovnije koje pripadaju Hrvatskoj krajini, kasnije često zvanom Karlovački generalat. Uz navedeno, nadvojvoda Karlo pozvao je i vlaško stanovništvo da se naseli na graničnom prostoru i služi kao stanovništvo s povlaštenim pravima i posebnom obavezom vojne službe. U 16. stoljeću Vojna krajina prije svega ima funkciju dubinske obrambene fronte prema Osmanlijama bez jasne granice prema civilnoj Hrvatskoj. Krajem 16. i tijekom 17. stoljeća počinje naseljavanje Vojne krajine od strane vlašskog stanovništva u širokom opsegu. Ugarsko-hrvatski kralj Ferdinand II. 1630. godine izdaje Vlaške statute kojima je uređen odnos između Vlaha i vojnih zapovjednika te samouprava

¹⁰¹ Hrvatska enciklopedija na stranici: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=39453> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

vlaških zajednica. Time se *de facto* stvara novi stalež krajišnika kojim su oni izdvojeni od vlasti bana, jedine obaveze su im prema caru i vojnom zapovjedništvu.¹⁰²

Nakon druge opsade Beča 1683. godine situacija na habsburško-osmanskoj granici uvelike se promijenila te su osvojeni veliki dijelovi teritorija. Usprkos realnom nestanku neposredne osmanske opasnosti, nije došlo do promjene strukture Vojne krajine, naprotiv ona je čak i povećana. S jedne strane, Habsburzi su uvidjeli korist od velikog broja jeftinih vojnika koji bi se mogli iskoristiti na različitim bojištima diljem Europe. S druge strane, i stanovništvo koje je oslobodilo i naselilo nove prostore imalo je interesa u tome da postanu dio Vojne krajine. Oni su unovačeni kao seljaci na carskom lenu te su dobili pravo njihovog uživanja pod uvjetom da zadovolje svoje obveze – tlaku, namete i vojnu obavezu. Kao svoje ekvivalente u civilnom dijelu Hrvatske krajišnici su promatrali kmetove te su svoju službu caru promatrali kao bolju alternativu kmetskom položaju i plemićkom podložništvu. Tako je stvaran novi tip seljaka koji je svoja polja obrađivao s puškom na ramenu.¹⁰³

Slika 1. – Vojna krajina nakon 1745. godine. Izvor: enciklopedija.hr

¹⁰² Gunther Erich Rothenbergh. *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747*. Urbana: The University of Illinois Press, 1960. str. 40-51; Fedor Moaćanin. „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. stoljeća“, *Arhivski vjesnik* br. 34-35 (1991.-1992.), str. 157-162 (dalje: Moaćanin: „Organizacijske strukture Vojne krajine“), Hrvatska enciklopedija na stranicama: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65199>, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65083> (datum posjeta stranicama 27.8.2020.)

¹⁰³ Moaćanin: „Organizacijske strukture Vojne krajine“ str. 162; Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 152; Drago Roksandić: *Vojna Hrvatska I.*, Zagreb: Školska knjiga 1988., str. 14 – 15 (dalje: Roksandić: *Vojna Hrvatska*)

U sklopu navedenih tendencija vlasti za održanjem i promjenom svrhe Vojne krajine nastupile su nužne reforme za čije je provođenje bio zadužen Joseph Friedrich, princ od Hildburghausena. Država se nadala da će od stanovništva Krajine moći oformiti nekoliko regimenti, dok su se stanovnici nadali da će zadržati svoje dotadašnje povlastice. Pristupilo se reorganizaciji Krajine kojima je cilj bio svesti navedeno područje u *de facto* veliku vojarnu. Marija Terezija je 1743. godine rasformirala Dvorsko ratno vijeće i njegove ovlasti prebacila na novo tijelo zvano Vojni direktorij nad kojim je ingerenciju dobio princ Hildburghausen. On je započeo s reorganizacijom krajiške uprave kojom se dotadašnji sustav kapetanija zamijenilo regimentama, bataljunima i kompanijama. Također, s željom da vojna sila Vojne krajine bude iskoristiva u ratovima pristupilo se i radu na unutarnjoj organizaciji vojske i disciplini – prije svega teškim kaznama za različite prijestupe koje su uključivale i najmučnije vidove smrtnih kazni. Uz navedeno, postavilo se i pitanje financijske isplativosti i opstojnosti Krajine. Ona 1748. prestaje biti financirana od strane unutarnjeaustrijskih zemalja te novci za njeno funkcioniranje dolaze izravno iz vojnog budžeta i poreza koji su krajišnici plaćali. Habsburška monarhija je računala da na raspolaganju ima stajaću vojsku koju može koristiti po potrebi bez plaćanja kada nije na bojištu. Međutim, ta ideja pokazala se problematičnom zbog krajnjeg siromaštva krajišnika – vlasti su smatrale da bi se krajišnik od svojih prihoda mogao sam uniformirati. Međutim, krajišnik je bio osuđen gotovo isključivo na poljoprivredne radove i vojnu službu te nije imao kako zaraditi novac. Novčane ekonomije gotovo da i nije bilo već se trgovina odvijala putem robne razmjene.¹⁰⁴

Općenito, na kvalitetu života krajišnika i na njihovu ekonomsku moć uvelike su utjecale obaveze kojima su bili podložni sukladno pravilima života u Vojnoj krajini. Služba na sanitetskom kordonu, u vojarni, sudjelovanje na vježbama, taborištima i smotrama te ostale obaveze uvelike su smanjivale mogućnost stanovništva da se uspješno bavi poljoprivrednim poslovima. Pogotovo je to bio slučaj u dijelovima Krajine poput Like u kojima je zemljište bilo slabije kvalitete te je zahtijevalo mnogo rada za malo prinosa. O siromaštvu u kojem je većina obitelji živjela govori i podatak kako je odlazak samo jedne osobe u rat mogla obitelj gurnuti k gladi zbog nedostatka ruku za obrađivanje zemlje.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Karl Kaser. *Slobodan seljak i vojnik. Povojačeno društvo (1754.-1881.)* Zagreb: Naprijed, 1997. str. 7-41 (dalje: Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*); Gunther Erich Rothenberg. *The Military Border in Croatia 1740-1881. A Study of an Imperial Institution.* Chicago, London: The University of Chicago Press, 1966. str. 18-39 (dalje Rothenberg: *The Military Border in Croatia*)

¹⁰⁵ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik.* str. 33-41, Rothenberg: *The Military Border in Croatia.* str. 40-60

Godine 1754. godine Marija Terezija donosi Krajiška prava, dokument kojim je regulirala različite reforme provedene u prvim godinama njene vladavine. Uz različite odluke vezane uz sudstvo (među kojima je i ublažavanje prethodnih disciplinskih mjera), posebnu važnost imaju zemljišnoposjedovna prava regulirana u njemu. Krajišnik prema njima ulazi u vojno-lenski odnos prema vladaru te postaje neograničen vlasnik zemljišnog posjeda dok god je vojna služba izvršena. Sa svojim posjedima krajišnici su mogli činiti što su htjeli dok god time nisu dovodili u pitanje efikasnost sustava ili svoju egzistenciju.¹⁰⁶

Kako bi se olakšala egzistencija puka u Vojnoj krajini vojne su vlasti podupirale razvoj zadruga – skupljanja različitih obitelji u jednu cjelinu koja je zajednički obrađivala zemlju i brinula o svojoj egzistenciji. U njoj nije postojao individualni posjed i imetak već je sve bilo zajedničko, zemljište se obrađivalo u suradnji te su njegovi plodovi bili na uživanje svim članovima zadruga. Također, javlja se samo u seoskim područjima. Problem zadruga je njihovo konstantno usitnjavanje – kada su se vojne vlasti s njime odlučile obračunati došlo je do porasta broja tajnih podjela zadružnih zemljišta na manje parcele koje su teško davale dovoljno hrane za osiguravanje egzistencije. Jačanjem novčane ekonomije zadruga će se početi raspadati što je u pitanje dovelo čitavu opstojnost Vojne krajine.¹⁰⁷

Ekonomska održivost Vojne krajine koja se zasnivala na ideji samodostatnosti pokušala se ostvariti i osnivanjem vojnih gradova ili vojnih komuniteta. Na stanovnike tih gradova, čiji su zakoni bili određeni zasebnim statutima, gledalo se kao na krajišnike oslobođene službe koji su zauzvrat morali plaćati dodatne dadžbine. U krajiškim gradovima trebali su prije svega stanovati majstori koji bi svojim proizvodima – odorama, čizmama, opremom itd. – mogli opskrbljivati Krajinu. Gradovi su trebali kupovati višak poljoprivrednih proizvoda sa sela i zauzvrat ih opskrbljivati sirovinama za proizvodnju. Ovaj model ipak nije funkcionirao zbog nemogućnosti seoskog stanovništva da proizvede agrikulturne viškove. Početkom 19. stoljeća jedini vojni komuniteti u Karlovačkom generalatu bili su Senj i Karlobag, oba na samom rubu Vojne krajine i donekle uspješna zbog dodira s „vanjskim svijetom“.¹⁰⁸

Za vrijeme Josipa II., 1787. godine, započet je još jedan pokušaj podizanja efikasnosti Vojne krajine – uvođenje kantonalnog uređenja. Njegova ideja bila je uvođenje paralelnog

¹⁰⁶ Kristina Milković. „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.).“ *Povijesni prilozi* 25, br. 31 (2006.) str. 162 (dalje Milković: „Položaj časnika“); Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 22-26

¹⁰⁷ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 125-140; Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 100-102

¹⁰⁸ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 7-14; Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 63

sustava u Krajinu kojim će se poboljšati civilni aspekti njenog funkcioniranja. Vojno zapovjedništvo ograničeno je samo na vojna pitanja dok je kantonalna uprava bila zadužena za čitav niz dužnosti – sakupljanje poreza i dadžbina, briga za sigurnost sela, briga za uspješno obavljanje poljoprivrednih radova, zdravlje, skrb za siromašne i nezbrinute itd.. Plan je bio da se u kantonima zaposle osobe koje znaju jezik stanovništva i koje imaju iskustva i volje u radu s agrikulturnom ekonomijom te izražene administrativne sposobnosti, ali takvih je često bilo premalo za normalno funkcioniranje. Česti sukobi vojnih i civilnih struktura doveli su do slabe efikasnosti ovakvog sustava te je on 1800. napušten, a Vojna krajina vraćena u ruke vojnih krugova.¹⁰⁹

Novim pravnim regulacijama u Vojnoj krajini pristupa se 1807. godine donošenjem Osnovnog krajiškog zakona kojeg objavljuje car Franjo, pritisnut događanjima u Europi. Kako navodi Rothenberg: „*On the one hand there was a sincere desire to lighten the lot of the Grenzer, and on the other there was the pressing need to call on them for maximum number of trained soldiers. As always the second objective won out*“.¹¹⁰ Zakon se sastoji od šest poglavlja koja potvrđuju zemljišnopravne odnose iz Krajiških prava, omogućuju krajišnicima da izuče i bave se zanatom ukoliko ih to ne ometa u vojnoj službi, potvrđuju zadrugu kao preferirani oblik zajednice u Krajini, određuju financijska opterećenja krajišnika i njihove dužnosti. U principu, Osnovnim krajiškim zakonom pokušalo se unaprijediti Krajinu dizanjem njene ekonomske moći i samostalnosti kako bi se ljudi koji dolaze iz nje mogli bolje iskoristiti u ratovima protiv Napoleona.¹¹¹

Veoma brzo krajišnici više nisu morali ići u rat protiv Napoleona jer je on došao njima. Mirom u Schönbrunnu 1809. godine Austrija se morala odreći velikih dijelova teritorija u korist Napoleonove Francuske, a među njima i civilne i vojne Hrvatske – čitavog prostora od rijeke Save do Jadranskog mora. Za razliku od civilne Hrvatske gdje su Francuzi pokrenuli određene reforme uprave, sudstva i školstva, vojnokrajiški sustav ostavili su netaknutim. Kao što su dugi niz godina ginuli za Habsburgovce tako su sada bili osuđeni na bitke diljem Europe u Napoleonovoj armiji.¹¹²

¹⁰⁹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 20-21; Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 61-78

¹¹⁰ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 97 – „S jedne strane postojala je iskrena želja za prosvjetljenjem krajišnika, s druge strane postojala je potreba da se pozove maksimalan broj treniranih vojnika. Kao i uvijek, drugi cilj je prevladao.“ (preveo Filip Pavelić)

¹¹¹ Milković: „Položaj časnika“ str. 163, Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 79-101

¹¹² Rokсандić: *Vojna Hrvatska* str. 186-190; Hrvatska enciklopedija na stranici: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=27092> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

Kroz čitavi period druge polovice 18. i početka 19. stoljeća, krajišnici su prošli čitav niz bojišta u različitim ratovima. Sudjelovanje u Ratu za austrijsko nasljeđe i Sedmogodišnjem ratu proširili su njihovo ime diljem Europe. U oba rata krajiške su postrojbe zapele za oko suvremenicima, prije svega zbog hrabrosti i odlučnosti kombinirane s upitnom razinom discipline. U vojne akcije su prije svega bili uključeni kao snage zadužene za prethodnicu ili odstupnicu, a najslavnije trenutke doživjeli su kada im je dopušteno da ratuju diverzantskim metodama, u takozvanom malom ratu – *Kleine Krieg (Petite guerre, Guerilla)*. Tim metodama nanosili su velike probleme pruskoj vojsci prekidajući njihove linije komunikacije i otežavajući logistiku. Pošto je takvo ratovanje u izravnoj suprotnosti s onodobnim linijskim ratovanjem, krajišnici su imali problema s uklapanjem u regularne taktičke postavke ali su se pokazali sjajnim u borbama na planinskom ili šumskom terenu. Usprkos prijeziru s kojim je tadašnja vojna struka promatrala krajišnike i njihov način ratovanja (Fridrik II. Veliki nazvao ih je avanturistima, dezerterima i razbojnicima kojima nedostaje najvažniji aspekt pješništva – disciplina)¹¹³, svojim načinom ratovanja natjerali su i druge europske sile na razvoj sličnih jedinica lakog pješništva.¹¹⁴

Ipak, njihov način ratovanja koji su zamijetile i odlučile usvojiti razne europske države u matičnoj državi je veoma brzo istisnut iz uporabe. Pošto su Habsburgovci prethodna dva rata izgubili od superiorne pruske vojske njen model preuzet je kao uzor idealne vojske. Discipliniranje i uniformiranje krajišnicima su oduzeli njihovu posebnost u okviru europskih vojnih krugova koja se prije svega odnosila na hrabrost, inovativnost i element iznenađenja u akcijama.¹¹⁵

Nakon Sedmogodišnjeg rata, krajiške su trupe novi ratni izazov dočekale početkom 1778. godine kada je bavarsko prijestolje ostalo ispražnjeno te su oko njega ponovno zaratile Habsburška monarhija i Pruska. U ovom ratu, koji se ponekad naziva i „Krumpirskim ratom“ (*Kartoffelkrieg*) nije bilo većih bitaka već se većina akcija svodila na pljačke i zasjede manjeg opsega. Većina stradalih nije pala u borbama već od gladi i bolesti. Iako je broj krajišnika u

¹¹³ Michael Howard. *War in European History*. Oxford: Oxford University Press, 1976. str. 78

¹¹⁴ Christopher Duffy. *The Army of Maria Theresa: The Armed Forces of Imperial Austria, 1740-1780*. Doncaster: Hippocrene Books, 1990. str. 82-90; Juraj Balić. "In her Majesty's Service: Newspaper Reports on the Lycanian Grenzer during the War of the Austrian Succession (1740-1748)." *Povijesni prilozi* 37, br. 54 (2018) str. 265; Armstrong Starkey. *War in the Age of Enlightenment, 1700-1789*. London: Praeger Publishers, 2003. str. 53-54

¹¹⁵ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 129-130, Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 93-95

ovom ratu bio relativno malen, oni su se po običaju dobro snašli u takvim polugerilskim okolnostima.¹¹⁶

Sljedeći rat u kojem su krajišnici igrali ulogu bio je Habsburško-turski rat u kojeg Monarhija ulazi kao saveznica Rusije. Iako je ideja napada na Osmansko carstvo uključivala napad iz svih regimenti Vojne krajine, Dvorsko ratno vijeće odlučilo je donekle poštedjeti krajišnike zbog gladi koja je tih godina vladala na njenom području. Po ulasku Habsburške monarhije u rat, ratna sreća se mijenjala sve do kraja 1789. godine kad konačno u ruke saveznica dopijevaju Beograd i Bukurešt. Ipak, smrt Josipa II., pruske prijetnje da će se uključiti u rat na strani Osmanskog carstva i događanja u Francuskoj dovesti će do potpisivanja mira u Svištovu kojim je Habsburška monarhija dobila manje dijelove teritorija u Ličkoj i Otočkoj pukovniji te utvrde Drežnik i Cetin.¹¹⁷

Nakon ovog rata vođenog u neposrednoj blizini Krajine, krajišnici su ubrzo bili ponovno potrebni na habsburškim bojištima diljem Europe. Francuska revolucija i zahtijevanja njenih aktera potresli su Europu koja je od 1793. do 1815. godine organizirala čak 7 protufrancuskih koalicija. U početku su one bile usmjerene na zaustavljanje širenja revolucija, a kasnije protiv francuske vojske pod vodstvom Napoleona. U vrijeme Napoleonskih ratova vojna moć krajišnika već je bila u padu – pojačana militarizacija i uniformiranost vojnokrajiških regimenti oduzeli su njihovu prepoznatljivu drskost i neuobičajenost u ratnim krugovima. Općenita inferiornost habsburške naspram francuske vojske odrazio se i na krajišnike koji su u novom rasporedu snaga postali „topovsko meso“ čija je smrtnost bila izrazito visoka. Ratne operacije su se ovaj put vodile i na samom prostoru Krajine, prije svega na području Ličke pukovnije kada su krajišnici pokušali zaustaviti jedinice maršala Marmonta iz Dalmacije u spajanju s Napoleonovim trupama kraj Beča.¹¹⁸

Hrvatska krajina s desne strane Save Francuskoj je pripala krajem 1809. godine u skladu s odredbama mira u Schönbrunnu. Nova vlast dočekana je mirno, te nisu zabilježene pobune. Šest krajiških regimenti pod francuskom vlašću ubrzo su asimilirane u lako pješaštvo carske vojske, iako je sam Napoleon u više navrata prema njima izrazio svoje nepoštovanje ističući kako bi oni trebali obavljati zadatke za koje se ne isplati prolijevati francusku krv. Iako im nije

¹¹⁶ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 50-51; Encyclopedia Britannica na stranici: <https://www.britannica.com/event/War-of-the-Bavarian-Succession> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

¹¹⁷ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 71-80

¹¹⁸ Nikola Tominac. "Hrvatske krajiške pukovnije u Francusko-habsburškom ratu 1809. Godine (II). Marmontov rat u Lici i Dalmaciji." *Senjski zbornik* sv. 38, br. 1 (2011). str. 170-171 (Dalje: Tominac: „Hrvatske krajiške pukovnije u Francusko-habsburškom ratu 1809. Godine“)

bio sklon, ubrzo je Napoleonova potreba za ljudstvom nadišla njegovo nepovjerenje pa su krajišnici regrutirani. Dvije su regimente poslone prema Moskvi u Napoleonovom nesretnom pohodu na Rusiju gdje su se u više navrata iskazali kao hrabri vojnici koji su podnosili glad i hladnoću kudikamo bolje od francuskih i bavarskih trupa.¹¹⁹ Kako piše Roksandić: „Napoléon je znao iskoristiti krajišnike izvan Ilirskih pokrajina, uništiti ih kao što vjerojatno nikada nisu bili uništeni u tako kratkom vremenu, uzdići ih kao što isto tako nikad nisu bili uzdignuti, poniziti ih kao što nikada nisu bili poniženi.“¹²⁰

Pad Napoleona 1814. godine Vojna krajina dočekala je u lošem stanju – dugotrajni ratovi prorijedili su krajiško stanovništvo koje je bilo na rubu gladi. U periodu ponovne austrijske vlasti krajišnici su ipak imali manje ratnih obaveza te je Vojna krajina ubrzo uistinu izgubila svoj smisao zbog čega je 1873. godine razvojačena, a 1881. konačno u potpunosti raspuštena.¹²¹

3.2. MALO LEDENO DOBA

Malo ledeno doba (*Little Ice Age – LIA*) označava opće hlađenje sjeverne Zemljine polutke za vrijeme srednjeg i ranog novog vijeka. Termin „malo ledeno doba“ osmislio je američki geolog F.E. Mathes 1939. godine kako bi označio period u kojem je bilo izraženo širenje alpskih ledenjaka (a naknadno je utvrđeno i ledenjaka na Aljasci i Novom Zelandu). Početak zahlađenja još je predmet rasprava povjesničara i paleoklimatologa jer nije u potpunosti definirano radi li se o početku ili drugoj polovici 14. stoljeća. Kraj malog ledenog doba univerzalno se smješta na polovicu 19. stoljeća. Unutar samog perioda moguće je identificirati dva perioda zahlađenja – prvi od početka 14. do kraja 15. stoljeća, te drugi od početka 17. do polovice 19. stoljeća. Srednja godišnja temperatura na sjevernoj Zemljinoj polutci je za vrijeme malog ledenog doba bila za 0,6°C niža od prosječne temperature u periodu od 1000. do 2000. godine. U najhladnijem periodu malog ledenog doba postoje indikacije da su prosječne zimske temperature u Europi i Sj. Americi bile čak i do 2°C niže nego današnje. S meteorološke strane nemoguće je govoriti o univerzalnom učinku malog ledenog doba – dok je sjeverna Europa bila češće na udaru dugih zima i kratkih vlažnih ljeta, južna Europa se više morala suočavati s

¹¹⁹ Rothenberg: *The Military Border in Croatia.* str. 102-121; Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 295-302

¹²⁰ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 310

¹²¹ Hrvatska enciklopedija na stranici <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=65199> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

ljetnim sušama nakon kojih su slijedila izrazito kišne jeseni i zime. Hladnije epizode pojavljivale su se i na južnoj polutci, dok su temperature na nekim drugim dijelovima Zemlje poput Kine ostajale više-manje iste. Zato se malo ledeno doba može nazvati i periodom u kojem je jedina zakonitost povećana varijabilnost temperatura i padalina diljem Zemlje.¹²²

Uzrok malog ledenog doba ne valja tražiti na jednom mjestu. Različiti su faktori utjecali na klimu i meteorološke prilike u promatranom periodu, te je svaki od njih dao svoj obol u stvaranju vremenskih prilika. Najčešće se spominju tri primijećene pojave:

- 1) Period smanjene sunčeve aktivnosti – Sunčeva aktivnost raste i pada u jedanaestogodišnjem intervalu. Tijekom malog ledenog doba zabilježena su tri perioda u kojima se pojavljuje manjak sunčevih pjega što upućuje na manju količinu energije koju naša zvijezda šalje Zemlji. Spörerov (1450.-1540.), Maunderov (1645.-1715.) i Daltonov minimum (1790.-1830.) periodi su smanjene sunčeve aktivnosti unutar kojih su zabilježeni i najveće posljedice malog ledenog doba. Za vrijeme Maunderovog minimuma zabilježeno je zaleđivanje Temze, napuštanje vikinških naselja na Grenlandu te širenje ledenjaka u Norveškoj koji su gutali plodnu zemlju. Daltonov minimum također se vezuje uz veoma hladno vrijeme koje je vladalo za vrijeme Napoleonskih ratova, a najgori uvjeti vladali su 1816. godine koja je na sjevernoj polutci ostala upamćena kao „godina bez ljeta“. Ipak, rekonstrukcije temperature upućuju da su navedeni periodi smanjene sunčeve aktivnosti mogli smanjiti globalnu prosječnu temperaturu za samo 0,4°C što također upućuje da uzroke zahlađenja treba tražiti u poveznici s drugim uzrocima.¹²³
- 2) Sjeverno-atlantska oscilacija (NAO) – regionalna manifestacija hemisferskog cirkulacijskog polja poznatog kao Arktička oscilacija koja se manifestira kao simultano kolebanje atmosferskog tlaka u zimskim mjesecima između Islanda i Azorskih otoka. Razlikujemo pozitivni NAO indeks i negativni NAO indeks, od kojih svaki donosi različite vremenske uvjete u sjevernoj i južnoj Europi. Pozitivni NAO indeks bilježimo kada se istodobno dogodi jako polje visokog tlaka zraka nad Azorima i jako polje niskog

¹²²Encyclopedia Britannica na stranici: <https://www.britannica.com/science/Little-Ice-Age>, (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

K. J. Oosthoek. *Little Ice Age* (online). Environmental history resources na stranici: <https://www.eh-resources.org/little-ice-age/> (datum posjeta stranici 27.8.2020.); Slavin: „Climate and famines“, str. 437.; Pfister, Brazdil: „Social vulnerability“ str. 120

¹²³ Encyclopedia Britannica na stranici: <https://www.britannica.com/science/Little-Ice-Age> (datum posjeta stranici 27.8.2020.)

tlaka zraka nad Islandom što dovodi do toplijih i vlažnijih zima na sjeveru Europe i sjeveroistoku Amerike, odnosno suših i hladnijih zima na prostoru Sredozemlja. Negativni NAO indeks bilježimo kada se iznad Azora i Islanda nalaze slaba polja visokog, odnosno niskog, tlaka zraka što omogućava prodor hladnog arktičkog zraka prema Europi. U tom slučaju situacija se obrće – sjeverna Europa proživljava hladne i suhe zime dok jug Europe ima više padalina s toplijim zimama. Pošto postojeći sekundarni podaci upućuju da je oko 1400. godine počeo period u kojem je dominantan bio negativni NAO indeks, moguće je zaključiti kako je i ovaj uzrok pridonio općem hlađenju Europe.¹²⁴

- 3) Vulkanska aktivnost – Period malog ledenog doba obilježio je i veliki broj snažnih vulkanskih erupcija, od 1452. do 1815. godine njih čak devet, odnosno u prosjeku svakih četrdeset godina. Vulkanske erupcije potencijalno dovode do povećanja atmosferske prašine koja odbija sunčeve zrake i time smanjuje njihov volumen koji dopire do Zemlje, što posljedično dovodi i do pada temperature zraka. Erupcije s najdalekosežnijim posljedicama su one u ekvatorijalnom području zbog toga što zračna strujanja prenose aerosol na obje polutke; one koje velikom snagom izbacuju aerosol u stratosferu (iznad 15km visine), te one čiji eruptivni materijal sadrži više sumporovog dioksida koji se u kišnim oblacima pretvara u kapljice sumporne kiseline (kisele kiše). U periodu kojim se ovaj rad bavi valja izdvojiti dvije, odnosno tri erupcije, kojima ćemo se posvetiti – erupciju vulkana Laki na Islandu 1783.-1784. godine, erupciju vulkana Tambora u Indoneziji 1815. godine te još jednu nepoznatu vulkansku erupciju 1809. godine.¹²⁵

Europsko društvo ranog novog vijeka obilježeno je prije svega velikom ovisnošću o poljoprivredi koja je bila primarni izvor hrane za stanovništvo. U tom kontekstu više je meteoroloških pojava simptomatičnih za malo ledeno doba koje su nanosile štetu urodima. Dugi vlažni periodi u vrijeme žetve smanjivali su količinu brašna koja se mogla dobiti od žitarica te

¹²⁴Encyclopedia Britannica na stranici: <https://www.britannica.com/science/North-Atlantic-Oscillation>; K. J. Oosthoek. Little Ice Age (online). Environmental history resources na stranici: <https://www.eh-resources.org/little-ice-age/>, (datum posjeta stranicama 27.8.2020.)

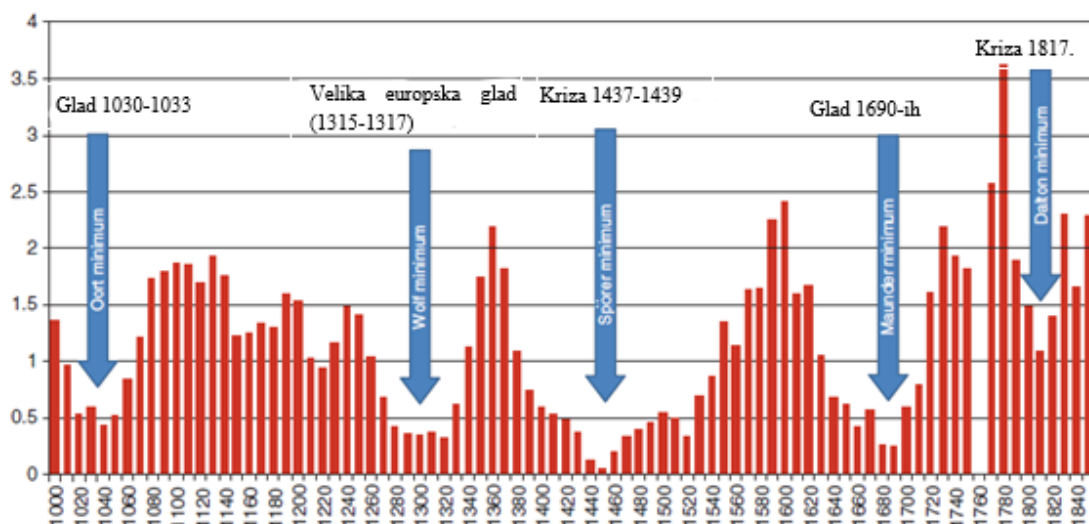
J. Scourse, C.C. Raible, V. Trouet. „The Medieval Climate Anomaly and the Little Ice Age: testing the NAO hypothesis“ u *Global and Planetary Change* sv. 84-85 (2012.), str. 51-52.; T. Stilinović, I. Herceg-Bulić, V. Vučetić. „Utjecaj zimske sjeverno-atlantske oscilacije na proljetne temperature tla u Hrvatskoj“ u *Hrvatski meteorološki časopis* sv. 48-49 (2013.-2014.), str. 37-39

¹²⁵ Slavin: „Climate and famines“ str. 438; Alan Robock. „Volcanic eruptions and climate“ u *Reviews of Geophysics* sv. 38, br. 2 (2000.) str. 214;

su činili žitarice podložnijim napadima plijesni i kukaca poput žitnog žiška. Hladna proljeća, pogotovo ako su dolazila u kombinaciji s dugotrajnim snježnim pokrovom također su bila loša za žitarice – ukoliko se snijeg nastavi do ožujka i travnja velika je mogućnost pojave snježne plijesni (*Fusarium Nivale*) od kojih zrna postaju štura. Uz navedene postoji još čitav niz vremenskih prilika koji negativno utječe na poljoprivredne prinose zbog kojih je stanovništvu visio mač nad glavom. Sve navedeno bilo je faktor u životu onodobnih ljudi koji su oskudice i glad proživljavali na gotovo redovnoj razini. Oskudica srednjeg intenziteta bila je uobičajena pojava i u prosjeku se javljala jednom u pet godina, dok su velike gladi koje su pogađale široka geografska područja ipak bile kudikamo rjeđe.¹²⁶

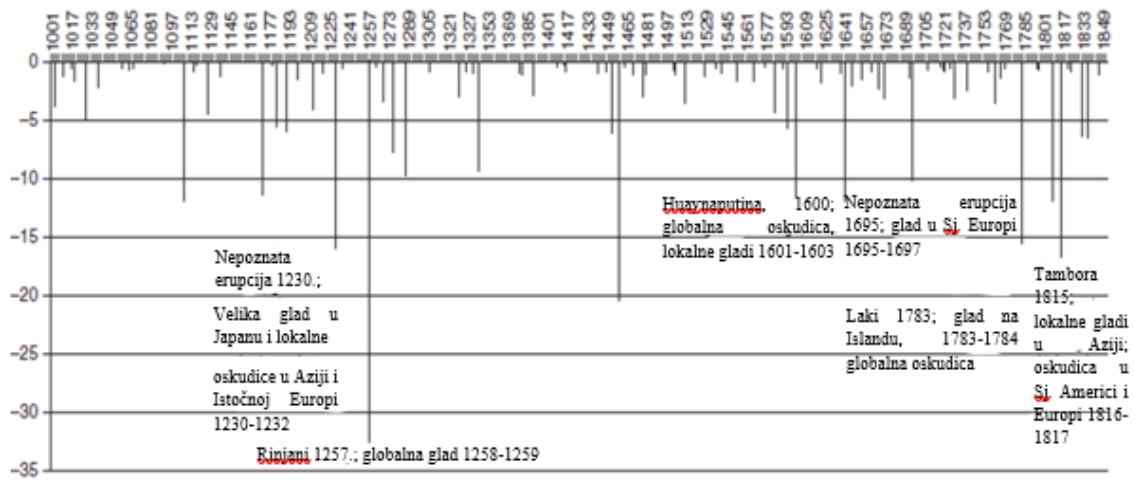
Ključni mjeseci	Žitarice	Stočni prinosi	Vinova loza
Rujan	<i>Vlažno</i>	<i>Hladno</i>	Hladno i vlažno
Ožujak - travanj	<i>Hladno</i>	<i>Hladno</i>	<i>Kasni mraz</i>
Srpanj - kolovoz	Vlažno	Vlažno	<i>Hladno i vlažno</i>

Tablica 2. – Nepovoljni vremenski uvjeti prema vremenskom razdoblju i poljoprivrednoj vrsti. Kurziv: negativni utjecaj na kvantitetu proizvoda. Masno: negativni utjecaj na kvalitetu proizvoda. (Izvor: Pfister, Brazdil: „Social vulnerability“; str. 121)

Grafikon 1. – Korelacija minimuma sunčevih zraka i gladnih perioda (1000.-1850.). (Slavin: „Climate and famines“; str. 438)

¹²⁶ Pfister, Brazdil: „Social vulnerability“ str. 120-121, Watkins, Menken: „Famines in Historical Perspective“ str. 653

Grafikon 2. - Korelacija vulkanskih erupcija i gladnih perioda (1000.-1850.). (Slavin: „Climate and famines“; str. 439)

4. EKOLOŠKI ČIMBENICI GLADI U SREDNJOJ LICI

Prema Stevenu Engleru koji je osmislio FVAM model proučavanja ranjivosti društva na glad, ekološki čimbenici gladi sastoje se od: geografskog smještaja, percepcije klimatskih uvjeta kod stanovništva, temperaturnih uvjeta, količine padalina, srednje temperature i srednje količine padalina u vrijeme dozrijevanja usjeva, dostupnosti pitke vode i utjecaju drugih čimbenika.¹²⁷ U ovom poglavlju promotrit ćemo kako različiti narativni izvori opisuju navedene ekološke čimbenike.

4.1. VREMENSKI UVJETI

Kao što se i danas izdvaja oštrim vremenskim prilikama, Srednja Lika svoju reputaciju meteorološki negostoljubivog kraja nosi i u ranom novom vijeku. Kada piše o Vojnoj krajini Hietzinger navodi kako se radi o teritoriju koji se cijelom svojom površinom nalazi u umjerenj zoni sjeverne hemisfere, ali njena klima se izrazito razlikuje od pukovnije do pukovnije. U kontrast posebice stavlja središnje dijelove Krajine u kojima „prevladava blažena talijanska klima“¹²⁸ i njene rubove – Karlovački generalat i Transilvaniju. U njima, piše, ne uspijeva ni vinova loza ni murva. Karlovački generalat ipak zauzima posebno mjesto: „*Die rauheste unter allen Gränzprovinzen ist ohne Zweifel die karlstädter Gränze, soweit sie der Wellebith, die Kapella und die Plissevitza umschließen.*“¹²⁹

Zbog strukture rada napraviti ćemo korak unazad i zapise o klimi prikazati kako su kronološki nastajali. Prvi zapis o ličkoj klimi nalazimo kod Ivana Dominika Vukasovića. On navodi kako je usprkos dobrom položaju i određenim prirodnim bogatstvima život u Lici „neugodan i neprijatan“, kako zbog naglog porasta broja stanovnika tako i zbog „oštre klime s ekstremnim vremenskim prilikama gotovo svake godine, naime zimi s vrlo velikim snjegovima

¹²⁷ Engler: „Developing FVAM“ 162

¹²⁸ *Versuch einer Statistik der k. K. Militärgrenze des österreichischen Kaiserstaates* (3 Bände), Carl Benhard Hietzinger (Wien 1817.–1823.); svezak 1, str. 110; (dalje: Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*)

¹²⁹ Isto, str. 111 – „Najsurovija od svih pograničnih provincija je bez sumnje karlovačka granica, dokle god je okružuju Velebit, Kapela i Plješivica.“ (preveo: Mislav Radošević)

i hladnoćama, a ljeti s izrazitim sušama“.¹³⁰ O velikoj ljetnoj suši u Lici pisao je među ostalima i Rudolf Bićanić tridesetih godina 20. stoljeća.¹³¹

Demian navodi kako žetva u Lici počinje krajem kolovoza ili u rujnu. Rujan je možda i najčudljiviji mjesec u Lici – nekih godina se ljetno vrijeme nastavlja i u devetom mjesecu, ali nerijetko označava i mjesec u kojem počinje padati snijeg. Općenito, hladno i mokro jesensko vrijeme u Lici kreće veoma rano. Zime su veoma hladne, a snijeg svoje zadnje udare ima u travnju, ponekad čak u svibnju.¹³² Demian zaključuje: „*Da also diese klimatischen Umstände und physischen Zufälle nur selten eine segenreiche Erndte gedeihen lassen, so wird man leicht einsehen, warum in der Carlstädter Grenze eine so oftmahlige Nahrungsnoth eintritt.*“¹³³ Etnografska istraživanja legendi i predaja na području Like pokazuju vjerovanje da je na tom prostoru nekoć boravio „stari narod“ (prozvan raznim imenima, među ostalim Grcima). Taj „stari narod“ u predaji je iz Like pobjegao na saonicama kad je u lipnju napadao snijeg.¹³⁴

Vratimo li se na Hietzingera, vidjet ćemo kako on donosi možda i najdetaljniji opis općih vremenskih prilika u Lici:

„*Der Frühling tritt hieranfangs Mai, der Herbst schon in den ersten Tagen des Septembers ein; der Sommer ist drückend heifs, der Winter, oft im October, gewöhnlich mit Beginn Novembers, vorhanden, fast immer durchdringend kalt, der Schnee in dieser Jahreszeit häufig, der Wechseldes Thaues und Frostes plötzlich. Zahlreicher und gefährlicher als im Sommer sind im Winter die Gewitter, besonders längs des Velebit, und vor allem in der Likka. Wenn auch dagegen im Sommer Hagel und Sturm wüthen, so leiden doch nur selten gröfsere Strecken darunter. Frühling und Herbst sind regnerisch, windig, durch Reife und Nebel den Pflanzen schädlich.*“¹³⁵

¹³⁰ Ivan Dominik Vukasović. *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (1777.)*, pr. Željko Holjevac. Gospić: Državni arhiv, 2005., str. 124; (dalje: Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*)

¹³¹ Rudolf Bićanić. *Kako živi narod. Život u pasivnim krajevima.*, str. 13

¹³² *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen: Theil 4 - Militärgrenze in Slavonien und Ungarn*, Johann Andreas Demian (Beč, 1804.-1807.), str. 35-38; (dalje: Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*)

¹³³ Isto, str. 84 – „Budući da klimatski uvjeti i fizičke okolnosti rijetko omogućavaju bogat urod, lako se može uočiti, zašto u Karlovačkoj granici tako često nastupa oskudica hranom.“ (preveo: Mislav Radošević)

¹³⁴ Matija Dronjić. "Prilog istraživanju predaja o starom narodu na području Like i Podgorja." *Senjski zbornik* sv. 39, br. 1 (2012) str. 145

¹³⁵ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 111 – „Proljeće nastupa ovdje početkom svibnja, jesen već u prvim danima rujna: ljetno je nenasno vruće, zima je prisutna često u listopadu, uobičajeno s početkom studenog, gotovo uvijek oštra i hladna, snijeg je čest u tom godišnjem dobu, kao i promjenjivo nevrijeme i iznenadni mrazovi. Češća i opasnija od ljetnih su zimska nevremena, pogotovo duž Velebita, prije svega u Lici. Ako ljeti i divljaju

Duge i hladne zime te kratka, vruća i sušna ljeta bila su lička realnost u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća. Vezano za tu dihotomiju i Demian i Hietzinger donose nam jednu crticu iz ličkog folklor – onodobni Ličani planine Velebit i Kapelu nazivali su „dva zmaja“ jer bi proždrlu svu vlagu tokom ljeta te bi ju potom ostalih devet mjeseci nesmiljeno izbacivali na Liku i Gacku.¹³⁶ „Dva zmaja“ spominje i ljetopis „Ilirska statistika“ objavljen u časopisu „Službeni brzojav Ilirskih pokrajina“ 1813. godine: „Ne postoje u Europi dva susjedna područja koja se tako klimatski razlikuju kao vojna Hrvatska i Dalmacija. Tu razliku osobito osjeti putnik koji u travnju prolazi kroz Hrvatsku na putu prema Zadru. Pretpostavimo da je krenuo iz Trsta, gdje se već počeo osjećati blagi utjecaj proljetnog sunca. Rijeka mu potvrđuje nadolazak tog obnoviteljskog daha; ali jao njemu ako mu se s previše povjerenja prepusti, te zanemari mjere opreza koje nalaže zima; što će od njega biti ako se zatekne u kraju između Velebita i Kapele koje su zbog lošeg utjecaja stanovnici nazivali „Dvama zmajevima“? Naći će se na cesti zametenoj snijegom, na udaru strašnog sjevernjaka ili zaogrnut ledenom vlagom, već prema tome vladaju li za njegova prolaska bura ili jugo: jer ta su dva vjetra međusobno podijelila zračni prostor toga kraja... Kad stignete do Zrmanje, sve te neprilike postaju manje osjetne.“¹³⁷

Fras nam u aspektu vremenskih uvjeta dodaje vrlo malo novih informacija. I on povlači usporedbu Karlovačkog generalata i Karpata navodeći kako zima u Lici često vlada od rujna do svibnja. Ljeta su pak sušna pa često ugiba raslinje, a kao još jednu negativnu značajku ličke klime navodi nagle izmjene vrućina i hladnoće.¹³⁸

Nužno je zabilježiti što narativni izvori bilježe i o vjetrovima koji pušu Srednjom Likom. Demian navodi da Likom pušu snažni vjetrovi od rujna do svibnja, a ljeti su mogući povremeni orkanski udari. Najčešći su sjeveroistočni i jugozapadni vjetar, odnosno bura i jugo. Za buru Demian kaže kako se radi o hladnom i suhom vjetru s potencijalnim olujnim udarima – koliko god zimi zna biti neugodan toliko je ljeti poželjan jer ipak razblaži vrućinu. Jugo je topli vjetar koji puše iz smjera mora te donosi glavobolju i vlagu, često u formi kiše. Zbog svoje topline u stanju je pospješiti topljenje snijega tokom zime, a ponekad čak uzrokuje i grmljavinska nevremena van njihove sezone.¹³⁹ Iste vjetrove na prostoru unutrašnjosti Like izdvaja i Hietzinger koji kaže da bura i jugo znaju puhati takvom jačinom da odnose krovove

tuča i olujna nevremena, rijetko stradavaju veće površine. Proljeće i jesen su kišoviti, vjetroviti, mrazovi i magle štete biljkama.“ (preveo: Mislav Radošević)

¹³⁶ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*. str. 38, Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 111

¹³⁷ Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 39, 40

¹³⁸ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 57

¹³⁹ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*. str. 36

kuća i ruše drveće.¹⁴⁰ Demian još tvrdi kako najsilovitiji vjetrovi u Srednjoj Lici pušu na polju Rudajica između Ploča, Mogorića i Metka, dakle jugozapadnom dijelu promatranog prostora. Vjetar je navodno tamo tako silovit da je nemoguće graditi kuće ili baviti se ikakvom zemljoradnjom.¹⁴¹

4.2. KVALITETA TLA

Uz vremenske prilike koje su u stanju svojim djelovanjem izravno utjecati na količinu dostupne hrane, ključnu ulogu ima i tlo. Kako smo vidjeli iz analize geografskih i ekoloških značajki Srednje Like, u njoj se mogu naći različiti tipovi tla koji svojom većom ili manjom plodnošću utječu na poljoprivredne kulture koje na njima rastu. S obzirom da su u ranonovovjekovnom društvu temelj prehrambene strukture bile žitarice dužni smo promotriti i kako su onodobni izvori ocijenili tlo u Srednjoj Lici.

Osim Vukasovića koji uzročnika slabije kvalitete tla vidi isključivo u ljudskoj djelatnosti prouzročenoj prenapučenošću prostora, ostali analizirani narativni izvori trude se razlog slabije kvalitete tla naći u njegovim mehaničkim svojstvima. Demian tako navodi kako je tlo u Ličkom polju najgore u čitavom Karlovačkom generalatu – uglavnom pjeskovito, kameno i neplodno te podložno jakim vjetrovima.¹⁴² Kako zapaža na drugom mjestu, obradivo tlo u Lici debelo je svega nekoliko centimetara i uglavnom leži na vapnencu koje jako loše zadržava vlažnost te se brzo suši u nedostatku kiše.¹⁴³ Zbog toga što je tako tanak sloj obradivog tla ono se prilikom priprema za sjetvu ore samo jednom – pretjerano oranje samo bi pospješilo sušenje tla.¹⁴⁴ Car Josip II. u svojem dnevniku zapisuje kako je tlo u gospićkom polju crvenkaste boje i puno kamenja koje otežava poljoprivredu.¹⁴⁵ Vukasović pak izdvaja prostor Ostrvice par kilometara istočno od Gospića za koju kaže da se radi o najpriprostijem zemljištu u čitavoj zemlji.¹⁴⁶ Lošu kvalitetu zemljišta ima i već spomenuta Rudajica koja je cijela obrasla s paprati (nije definirano kojom, ali vjerojatno se radi upravo o vrištinsko-bujadičnoj vegetaciji), te je

¹⁴⁰ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*, sv. 1., str. 111

¹⁴¹ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*. str. 21

¹⁴² Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 21

¹⁴³ Isto, str. 39

¹⁴⁴ Isto, str. 86

¹⁴⁵ Ivan Erceg: „Dnevnik Josipa II o prilikama u Hrvatskoj i na jadranskoj obali god. 1775.“ u *Starine* knjiga 53. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1966. str. 247; dalje (Erceg: „Dnevnik Josipa II“)

¹⁴⁶ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 170

iskoristiva samo za stočarstvo.¹⁴⁷ Između Donjeg Kosinja i Mlakve također se nalazi grubo područje krša, a dokaz tome je i naselje Krš koje je zadržalo ime sve do današnjih dana.¹⁴⁸

S Demianovim zapažanjima slaže se i Hietzinger koji tvrdi da u Lici postoji tek par centimetara obradivog tla iznad vapnenca ili pijeska („ (...) *mit der unfruchtbaren Likka, wo die oft nur zwei Zoll dünne Dammerde schwer den Kalkfelsen oder den Sandboden verbirgt*“).¹⁴⁹ Vaniček se puno manje zadržava na kvaliteti tla u Lici, te samo navodi kako u Karlovačkom generalatu nedostaje obradivih površina što u kombinaciji s generalnom negostoljubivosti krške geografije utječe na pojavu gladi kod krajišnika.¹⁵⁰ Fras u raspravu ne donosi ništa novo već od riječi do riječi navodi Hietzingerov opis tla. Ovdje možemo spomenuti i pismo maršala Marmonta francuskom ministru rata u kojem piše kako Lička regimenta ima 72.000 jutara zapuštene zemlje. Ona se ne obrađuje zbog manjka ljudstva koje je potrebno vojnim strukturama i zbog njene neplodnosti – pošto se zemlja slabo gnoji ostaje na ugaru i po deset godina.¹⁵¹ Ta brojka je upitna s obzirom da Demian 1802. godine navodi kako u cijeloj Ličkoj pukovnji postoji 72.527 jutara obradive zemlje. Otočka pukovnja prema istom izvoru ima 52.574 jutara obradive zemlje. Što se kvalitete tla tiče, u Ličkoj pukovnji se navedenih 72.527 jutara obradive zemlje dijeli na samo 2.768 jutara dobre, 13.776 jutara prosječne i čak 55.992 jutara loše zemlje, dok je u Otočkoj pukovnji situacija samo malo bolja – 2.935 jutara dobre, 14.579 prosječne i 35.060 loše zemlje.¹⁵²

S obzirom da se radi o jedinom izvoru koji odstupa od ostalih navest ćemo i Vukasovićevo viđenje problema kvalitete tla u Srednjoj Lici. Prema njemu, kvaliteta tla je uništena konstantnim preopterećenjem – dok je stanovnika bilo manje, više se zemljišta moglo ostavljati na ugaru te su se sijale najbolje sorte žitarica na najbolja zemljišta. Nasuprot tome, u njegovo vrijeme zemlja se obrađuje svake godine i tla su toliko iscrpljena da na poljima gdje je nekoć rasla pšenica uspijeva samo zob.¹⁵³ U tome Vukasović vidi i glavni razlog zbog kojeg Lika nazaduje u odnosu na druge dijelove Karlovačkog generalata: „Lički je distrikt u prošlim vremenima, kako zbog dobre kakvoće tla tako i inače zbog mnoštva stoke i ponajboljih pašnjaka, prednjačio u cijelom Generalatu. Ali sada, budući da se pučanstvo povećalo a tlo

¹⁴⁷ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 69

¹⁴⁸ Isto, str. 168

¹⁴⁹ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*, sv. 1., str. 104 – „(...) s neplodnom Likom, gdje često samo dva cola tanke crnice jedna prekriva krško ili pjeskovito polje.“ (preveo: Mislav Radošević)

¹⁵⁰ Franz Vaniček. *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft (II)*. Beč: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1875., str. 152; (dalje: Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)*)

¹⁵¹ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 74

¹⁵² Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 82

¹⁵³ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 124

postalo ne samo ispijeno i loše nego i preusko, ne odlikuje se on više nikakvom prednošću pred ostalim distriktima u Generalatu“¹⁵⁴

Na nekolicini mjesta spominju se još i dijelovi zavale koje karakteriziraju plodne površine obilježene povremenim poplavama ovisnim o količini padalina. Njih ćemo obraditi u sljedećem potpoglavlju.

4.3. HIDROGRAFSKE PRILIKE

Srednja Lika, odnosno njen bliskoznačan pojam Ličko polje, uvelike su određeni hidrografskim prilikama koje su u bliskoj vezi sa fluktuacijama u količini padalina. Hidrografski režim je veoma problematičan za stanovništvo Srednje Like – u sušnim mjesecima izvori i potoci presušuju, a vodostaji ličkih tekućica padaju. U ostatku godine količina padalina uzrokuje aktivaciju vrela koja izbacuju vodu i poplavljuju obradive površine. O važnosti izvora vode u Lici govori nam i Pisani kamen u Begovači kraj Kosinja koji datira iz vremena rimske vladavine nad tim prostorom. Na kamenu veličine 3 puta 2 metra Rimljani su intervenirali u odnose dva ilirska plemena koja su ulazila u sukobe oko napajanja stoke na istom izvoru.¹⁵⁵ Izvor spominje i Fras tvrdeći kako u njemu ima vode čak i za vrijeme najveće suše što objašnjava njegovu veliku važnost za stanovništvo Srednje Like, neovisno o kojem se razdoblju i carstvu radilo.¹⁵⁶

Demian navodi kako je cijeli Karlovački generalat osim Slunjske pukovnije slabo opskrbljen vodom – iako na planinama ima snijega i padalina, izvora je malo i voda se ne upija u tlu nego kroz krško tlo pada u ponore. Zbog toga doline nemaju dovoljno vode i jako je teško prokopati bunare.¹⁵⁷ Usprkos manjku izvora, potočići uspijevaju stvoriti čitave rijeke – u Srednjoj Lici navodi rijeku Liku i njene pritoke Jadovu, Novčicu, Bogdanicu i Otešicu.¹⁵⁸ Stanovnici velebitskih sela imaju iste probleme ljeti kao i stanovništvo zavale – moraju putovati nekoliko sati kako bi došli do prvog izvora pitke vode.¹⁵⁹ Osim stanovništva, od manjka vode

¹⁵⁴ Isto, str. 170

¹⁵⁵ Ante Rukavina. "Privreda ličke i primorske strane Velebita." u *Senjski zbornik* sv. 4, br. 1 (1970.), str. 106 (vidi prilog 6.)

¹⁵⁶ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 168

¹⁵⁷ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 24

¹⁵⁸ Isto, str. 25

¹⁵⁹ Isto, str. 30-31

pati i stoka koju se do prvog izvora goni više sati hoda ili ih se pušta da se napajaju iz blatnih lokvi što pospješuje razvoj različitih stočnih bolesti.¹⁶⁰

Rijeka Lika glavna je tekućica promatranog prostora. Zbog svoje brzine, dubine koja oscilira i povremeno kanjonskog korita ona nije plovna.¹⁶¹ Njeno izlivanje iz korita stanovništvu je stvaralo mnoge probleme, pogotovo onima u blizini njenih ponora, kosinjskom kraju: „Upravo se u Kosinju vide lijepa polja i zemljišta, ali su ona (nažalost) na veliku štetu svoju žitelja gotovo svake godine, čak i u kasno proljeće, toliko poplavljena vodom (naime od izlivanja rijeke Like) da ona često do tri puta odnosi sjeme s obrađenog zemljišta.“¹⁶² Rijeka Lika je par kilometara zapadno od Donjeg Kosinja, u Lipovom polju, ulazila u unutrašnjost Velebita kroz desetak ponora čiji je kapacitet bio do 100 m³ vode u sekundi. Ukoliko bi kapacitet bio premašen, ponori bi se „začepili“, voda bi prestala otjecati i dolina bi se počela puniti poput bazena.¹⁶³ Fras također spominje štetu koju Lika radi u Kosinjskoj dolini te navodi da jezero koje nastaje zna biti dubine do 20 hvati (37,92m).¹⁶⁴ Prema kartografskim podacima iz 1774. godine, osim rijeke Like, slična poplavna područja stvarale su Novčica pored sela Rizvanuša i Brušani, te Počiteljica i njeni pritoci u čitavom svom toku do priključivanja rijeci Lici (vidi prilog 7.).

Demian uspješno dijagnosticira problem – kada se dogodi veći prinos vode kroz otapanje snijega ili izdašnije padaline krško tlo ne uspijeva progutati svu vodu. Ona počinje kroz pukotine izlaziti u dolinu i plodne doline pretvara u močvarna tla. Te poplave znaju trajati mjesecima i uništiti usjeve na najboljim poljima.¹⁶⁵ Osim sporadičnih močvara, u Srednjoj Lici izdvaja se i velika močvara koja se prostirala od Bužima na sjeveru do Trnovca i Kaniže na jugu zauzimajući 861 jutro zemlje – Hietzinger tvrdi da i ova močvara svoje postojanje može zahvaliti podzemnim vodama.¹⁶⁶ Njeno isušivanje započelo je 1792. godine te je prve godine dobiveno oko 300 jutara livada ali zbog ratova s Francuskom projekt nije dovršen sve do Frasovog vremena.¹⁶⁷

¹⁶⁰ Isto, str. 112

¹⁶¹ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 60

¹⁶² Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 153

¹⁶³ Rade Karleuša. „Rijeka Lika i poplave“ u *Hrvatske vode* sv. 18 (2010.), str. 172

¹⁶⁴ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 67

¹⁶⁵ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 28-29

¹⁶⁶ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 98

¹⁶⁷ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 67; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol. 14r.

4.4. PODGORJE

Srednja Lika pod istočnom padinom Velebita je ekonomski i demografski neraskidivo vezana uz zapadnu padinu koja gleda na Jadransko more. Očiti kontrast dviju padina iste planine rađao je mnoga pitanja i različite teorije o njegovom postanku. Iako je primarni fokus ovog rada na Srednjoj Lici, promotrit ćemo što onodobni izvori govore i o Podgorju.

Kako navodi Demian, obalni dio Velebita sastoji se od golih kamenih masa s vrlo malo obradivih površina.¹⁶⁸ Isto stanje opisuje i Pierkerov izvještaj Dvorskome ratnom vijeću iz 1766. godine – zbog velike krševitosti tla postoji vrlo malo polja na kojima ne može rasti dovoljno žita za podmirivanje potreba stanovništva.¹⁶⁹

Pierker u svom izvještaju piše kako je zapadna padina Velebita gola, ali je još prije 80 godina (krajem 17. stoljeća) bila obrasla najgušćom šumom.¹⁷⁰ Vukasović tvrdi kako se u cijelom Podgorju vide samo kamenje i stijene, ali se ranije velika šuma spuštala gotovo do mora te su postojali maslinici i vinogradi sjajne kvalitete. Nestankom šume vjetar je odnio svu zemlju iz Podgorja u more osim iz malenih udolina gdje je moguća zahtjevna i nezahvalna poljoprivredna djelatnost.¹⁷¹ Sličnu tvrdnju prenosi i Demian koji u Podgorje sto godina prije svojeg djela smješta vinograde i maslinike.¹⁷² Hietzinger također navodi kako su na zapadnoj strani Velebita nađena pojedina stabla smokava i badema, zidovi koji su štitili vinograde i zarasli čokoti vinove loze, sve spomenici vremena kada obronci još nisu bili ogoljeni zbog jakih vjetrova.¹⁷³

Vaniček tvrdi kako razloge ogoljelosti Velebita valja tražiti u porastu broja stanovnika koji su sječom šuma pokušali stvoriti obradiva zemljišta. Deforestacijom je bura postala gospodaricom Podgorja – „*Durch die Lichtung der Forste gelangte die Bora allmähig zur vollen Herrschaft, entwurzelte nach und nach den Baumwuchs, der ihrem wütenden Anstürmen Widerstand leistete, stäubte den Waldhumus in den Kanal und entblösste so die unter dem*

¹⁶⁸ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 38-39

¹⁶⁹ Bogoslav Kosović: *Prvi šumarski stručni opis i nacrt šuma na Velebitu i Velikoj Kapeli od Dalmatinske međe do Mrkoplja i Ogulina*. Zagreb: Hrvatsko šumarsko društvo, 2015., str. 14 (dalje: Kosović: *Prvi šumarski stručni opis*)

¹⁷⁰ Isto, str. 13

¹⁷¹ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 146

¹⁷² Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 39

¹⁷³ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 111

*Humus gelagerten zerklüfteten Felsenmassen.*¹⁷⁴ On dio krivnje za ogoljenu padinu pripisuje Mlečanima koji su ilegalno sjekli šume kraj Karlobaga, ali i lokalnom stanovništvu koje je u svojem siromaštvu sjeklo drva da bi ga potom mijenjalo za žito u Senju. Konačni udarac podgorskim šumama zadalo je stočarstvo, odnosno uzgoj koza. One su u stanju kretati se i nalaziti hranu u teškom kršu, te imaju tendenciju obrstiti svaku mladicu koju bura ne uništi.¹⁷⁵

U danim okolnostima, izvori se slažu kako je bura glavna prepreka ikakvog bilja (osim makije) koje raste u Podgorju. Nestanak šuma značio je i veću izloženost tla vjetrovima te je olujni vjetar odnosio zemlju u more.¹⁷⁶ Pierker piše da se nikakva stabla više ne može posaditi na tom području zbog ogoljelosti tla, osim u malim dražicama i mjestima gdje su bujice nanijele zemlju. I na tim ograničenim prostorima bi stabla koja se uspiju „primiti“ ubrzo bila izložena jakoj buri i suncu koji bi im ograničili rast i osušili ih.¹⁷⁷ Stanovništvo Podgorja pokazivalo je strahopoštovanje prema buri, te su smatrali da je nemoguće zasaditi ikakvu kulturu zbog toga što će vjetar uništiti što god se zasadi.¹⁷⁸ Car Josip II. u svojem dnevniku navodi kako za vrijeme bure nije moguća plovidba, a gotovo je nemoguće i kretati se kopnenim putem od jakih naleta vjetra.¹⁷⁹ O jednom takvom naletu bure svjedoči i zapis župnika iz Karlobaga u knjizi umrlih koji navodi kako su se zbog naleta bure u travnju 1789. godine utopile četiri osobe (nije jasno jesu li plovili ili ih je bura bacila u more).¹⁸⁰

Osim bure, Podgorje je izloženo i jakim naletima juga i tramontane, od kojih se potonja izdvaja velikim problemima koje stvara moreplovcima jer im onemogućuje izlazak iz luka.¹⁸¹ Podgorske predaje kažu da je mitski „stari narod“ iz Podgorja pobjegao zbog jakog vjetra: „Kako se reklo, bura Grke prognala, pa će i nas.“¹⁸²

¹⁷⁴ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)*, str. 605 – „Zbog razrjeđivanja šuma došla je bura do svoje potpune vladavine, iščupavši iz korijena jedno za drugim rastuća stabla koja su izdržavala njezine silovite nalete, otpuhavši šumski humus u kanal I ogolivši/otkrivši ispod humusa nakupine oštrih stijena“ (preveo: Mislav Radošević)

¹⁷⁵ Isto, str. 605

¹⁷⁶ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 39

¹⁷⁷ Kosović: *Prvi šumarski stručni opis*, str. 25

¹⁷⁸ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)*, str. 603

¹⁷⁹ Josip Erceg: „Dnevnik Josipa II“, str. 249

¹⁸⁰ Karlobag, knjiga umrlih, 1789.

¹⁸¹ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 111

¹⁸² Matija Dronjić. "Prilog istraživanju predaja o starom narodu na području Like i Podgorja." str. 145

5. DRUŠTVENI ČIMBENICI GLADI

Oslanjanje samo na ekološke čimbenike gladi usmjerilo bi istraživanje gladi u Srednjoj Lici prema ekološkom determinizmu koji isključuje odgovornost i utjecaj društva na pojavu i nošenje s gladnim periodima. Pojava gladi složen je proces u kojem razni dionici igraju svoju ulogu – od društva određenog prostora i njegovih navika do državnih struktura koje donose odluke i novčano-privrednih odnosa koji određuju ekonomsku moć pojedinaca. Stoga ćemo ranjivost društva analizirati na glad kroz četiri kategorije (stanovništvo, politički aspekti, ekonomija društva i agrikulturne navike). Uz narativne izvore promotrit ćemo kako relevantna literatura promatra krajiško društvo te ćemo u skladu s njima u sljedećim poglavljima procijeniti njegovu ranjivost na glad.

5.1. STANOVNIŠTVO

Stanovništvo Srednje Like, kao i čitavog Karlovačkog generalata u 18. stoljeću doživjelo je izraziti porast. Prvu polovicu 18. stoljeća karakteriziraju migracijski valovi koji napuštavaju prostor, izgradnja neplanskih i raštrkanih naseobina. U drugoj polovici 18. stoljeća izmjenjuju se periodi demografske stagnacije i rasta zbog učestalih vojnih pohoda.¹⁸³ Gledajući cjelovitu sliku, Karlovački generalat u drugoj polovici 18. stoljeća doživljava izrazit porast broja stanovnika – od 1746. godine do 1815. godine broj stanovnika raste sa 93.978 u periodu Hildburghausenovih reformi na 190.299 u zatišju Napoleonskih ratova.¹⁸⁴ Kako vidimo iz brojki, radi se o porastu stanovništva nešto većem od 100 posto u razmaku od 70 godina. Utjecaj takvog porasta stanovništva na Liku opisao je Vukasović, što smo već spomenuli u prethodnom poglavlju.¹⁸⁵ Istom problematikom bavio se i Hietzinger pozivajući se na Malthusova razmišljanja o neiscrpoj reprodukcijskoj moći stanovništva u opreci s ograničenim resursima koje je moguće dobiti iz prirode. Tom teorijom on objašnjava gladne godine i stagnaciju stanovništva od 1812. do 1817. godine zaključujući kako bi prebrzi porast stanovništva bio problematičan za Vojnu krajinu.¹⁸⁶

¹⁸³ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 43-45

¹⁸⁴ Isto, str. 46

¹⁸⁵ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 124-125

¹⁸⁶ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 180

S obzirom da nam raniji izvori donose broj stanovnika po pukovnijama ili na razini čitavog Karlovačkog generalata, Fras nam je najbolji izvor za broj stanovnika po kompanijama.

Kompanija	Broj stanovnika
Medačka kompanija	7118
Kaniška kompanija	5722
Smiljanska kompanija	5886
Širokokulska kompanija	4440
Kosinjska kompanija	5413
Pazariška kompanija	4222
Perušićka kompanija	4766
Karlobag	716
UKUPNO	38283

Tablica 3. – Broj stanovnika u kompanijama Srednje Like 1830. godine (Fras: *Cjelovita topografija*, str. 151-173, 255)

Nažalost, za razdoblja prije 1830. godine ne posjedujemo broj stanovnika po kompanijama. Najbliže procjeni možemo doći usporedimo li broj stanovnika u Ličkoj i Otočkoj pukovnji 1820. godine u Hietzingerovom *Statistik der Militargrenze* s brojem stanovnika tih pukovnja u Frasovoj *Cjelovitoj topografiji Karlovačke vojne krajine*. U Ličkoj pukovnji došlo je do porasta s 58.479 na 62.279 stanovnika (povećanje od 6,5 posto), a u Otočkoj pukovnji s 52.150 na 57.648 stanovnika (povećanje od 10,5 posto). Upotrijebimo li te postotke retrogradno, stanovništvo Srednje Like 1820. godine mogli bismo procijeniti na otprilike 35.000 stanovnika (34.263 kao minimum, 35.795 kao maksimum).¹⁸⁷ Podijelimo li taj broj s 1400 km² Srednje Like dolazimo do gustoće stanovništva od 25 stanovnika po kvadratnom kilometru 1820. godine.. Prosječna veličina obitelji je 1830. godine u Ličkoj i Otočkoj pukovnji iznosila 9,8, odnosno 13 članova. Srednja Lika kao užji geografski prostor pratila je

¹⁸⁷ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 98-99; Hietzinger prema Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 20

iste trendove – veličina obitelji 1830. godine je u Pazarištu iznosila 13,6; Kaluđerovcu 11,8; Širokom Selu 11,2; Bilaju i Počitelju 10,1; Ribniku 9,3 članova.¹⁸⁸

Na demografsku sliku Srednje Like utjecali su česti ratni sukobi u koje su sukladno krajiškim obavezama odlazili mladi muškarci. Rat za austrijsko nasljeđe, Sedmogodišnji rat, Bavarski nasljedni rat, Austrijsko-turski rat te niz koalicijskih ratova vezanih uz Napoleonovu revolucionarnu Francusku konstantno su iscrpljivali ljudski kapacitet Like. Primarni razlog tome su ljudski gubici u samim sukobima. Habsburška vojska je upravo u drugoj polovici 18. stoljeća počela zaostajati za svojim europskim rivalima što su pokazali porazi od Fridrika Velikog i Napoleona. I dok su u Ratu za austrijsko nasljeđe i Sedmogodišnjem ratu krajišnici još bili relevantna „specijalna“ jedinica, u Napoleonskim ratovima broj preminulih i ranjenih ukazuje kako su često bili samo topovsko meso.¹⁸⁹ Osim ratnih stradanja, na demografiju je negativno utjecalo i dugogodišnje prebivanje krajišnika na bojištima posljedičnim padom nataliteta. Usprkos porastu broja stanovnika u Karlovačkom generalatu tokom promatranog perioda, primjetne su stagnacije u rastu vezane za godine pojedinih vojnih sukoba – najvidljivije na primjeru Sedmogodišnjeg rata (popisi 1764. i 1767.) i Austrijsko-turskog rata (popisi 1789., 1791. i 1792.).

Godina	Stanovnika	Godina	Stanovnika
1746.	93.978	1803.	185.583
1764.	129.503	1806.	185.365
1767.	129.685	1807.	190.355
1774.	145.532	1808.	191.564
1789.	150.927	1814.	188.906
1791.	143.320	1815.	190.229
1792.	146.350	1826.	221.940
1798.	164.771	1830.	230.576
1799.	168.674	1831.	232.610
1802.	178.994	1857.	279.407
		1859.	288.330

Tablica 4. – Porast stanovništva u Karlovačkom generalatu 1746.-1859. godine (Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 46)

Onodobno stanovništvo Srednje Like gotovo je čitavo bilo ruralno. Osim Gospića koji je bio upravno središte Ličke pukovnije (1830. godine je imao 1050 stanovnika) i Karlobaga koji je imao status slobodnog vojnog komuniteta (716 stanovnika), ostatak naselja bio je

¹⁸⁸ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 170-171

¹⁸⁹ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 130

seoskog karaktera.¹⁹⁰ Uz veća sela poput Kaniže, Bilaja, Perušića ili Kvarti, Srednja Lika bila je uglavnom sastavljena od manjih sela s mnogobrojnim razbacanim kućama koje su vlastima predstavljale problem zbog udaljenosti i nepristupačnosti.¹⁹¹ Poteškoće u kontroli raspršenih naselja bile su raznovrsne: bilo je teško uvoditi poljodjelske inovacije ukoliko su seljaci živjeli sami, van struktura naselja; s administrativne strane raspršena naselja pogodovala su izbjegavanju plaćanja nameta i tlake; s obrazovne strane nemoguće je bilo školovati djecu i odrasle ukoliko je škola jako udaljena od mjesta stanovanja.¹⁹²

Svoju ulogu u takvoj urbanističkoj slici odigrala je ovisnost velikog broja stanovnika o stočarstvu i dominantno zadružni oblik kućanstva koji je pod jednim krovom okupljao više desetaka duša (obično 20-30, ali u rijetkim slučajevima čak i preko 100).¹⁹³ Iako nemamo točnu definiciju što se smatralo zadrugom, možemo reći kako se radi o pojavi u kojoj su dvije ili više obitelji živjelo u istoj kući. Za vojne vlasti zadruga je bila bitna jer je rješavala pitanje nasljedstva i parcelizacije zemljišta pošto je zemljišni posjed nakon smrti glave obitelji ostajao u kolektivnom posjedu svih muških članova obitelji (barem formalno jer je postojao fenomen tajnih dioba zemljišta i raspadanja zadruga na manje obiteljske jedinice).¹⁹⁴ Također, zadruga je predstavljala zalihu sposobnih ljudi koji su se mogli koristiti u vojne svrhe bez da čitava seljačka zajednica zbog toga pati – dioba poslova u zadruzi je, u komparaciji s obiteljima manjeg broja članova, olakšavala provedbu svih nužnih poljoprivrednih radova. Poljoprivredni prinosi su zbog toga u zadrugama bili sigurniji i redovitiji nego u slučaju manjih obitelji koje obrađuju svoje čestice zemlje, te se poticala njihova samodostatnost.¹⁹⁵ Sva stečevina članova zadruga bila je zajedničko dobro od kojeg se namiruju potrebe i uzdržavaju obitelji. Također, svaka zadruga je imala obavezu izdržavanja svojih članova koji su išli na kordunsku dužnost.¹⁹⁶ Uvjeti života u zadružnim kućama bili su loši – kolibe su često bile građene od drveta i premale za sve svoje članove, a nerijetko je zaklon pod istim krovom tražila i manja stoka ukoliko staja nije bila izgrađena u blizini.¹⁹⁷ Koliko je god zadruga bila korisna vojnim vlastima u 18. stoljeću, u 19. stoljeću ona sve više postaje smetnja. Ideja njene ekonomske nezavisnosti koči ideje izmjene dobara, život u zajednici pod paskom glave obitelji potiče tradicijske vrijednosti

¹⁹⁰ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 98-99, 124

¹⁹¹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 56-59

¹⁹² Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 188

¹⁹³ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 130

¹⁹⁴ Isto, str. 133

¹⁹⁵ Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 150-151

¹⁹⁶ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 32

¹⁹⁷ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 47, Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*, sv. 1., str. 261

koje se pokazuju nefleksibilnima pri uvođenju tehnoloških novosti. Također, zadruga se u pravilu sporo ekonomski razvijaju zbog nerazvijenosti novčane privrede i štednje gotovog novca – one su zbog svoje autarkičnosti prije svega fokusirane na osiguravanje prehrambenih namirnica iz godine u godinu, bez potrebe za ekonomskom razmjenom s „vanjskim svijetom“.¹⁹⁸

Kao gradska sredina u Srednjoj Lici nametnuo se Gospić, središte Ličke pukovnije. Prema Vukasovićevim riječima, Gospić je stari burg i najotmjerenije mjesto u cijeloj Ličkoj pukovniji – osim pukovnijskog stožera, izgrađeno je 100 novih kuća te tamo žive razni trgovci i obrtnici kojima upravlja njihov gradonačelnik.¹⁹⁹ Stari burg kojeg spominje vjerojatno se odnosi na osmansku kulu age Senkovića na lijevoj obali Novčice, sagrađenog u blizini mezre Gospić.²⁰⁰ Nakon Velikog turskog rata, Gospić je odabran za rezidenciju komorskih i vojnih vlasti u Lici i Krbavi te time počinje njegov razvoj u urbanističkom smislu.²⁰¹ Trgovci i obrtnici počinju se naseljavati u drugoj polovici 18. stoljeća, a u 60-im godina grad dobiva svoju prvu *normalnu* školu (*Oberschule*), kuću za brigadira i ljekarnu, dok je rimokatolička crkva Blažene Djevice Marije sagrađena je 1782. godine.²⁰² 1764. godine Gospić je dobio trgovišne povlastice te su se u njemu svaki petak održavali sajmovi (što je tradicija koja se održala i do današnjih dana).²⁰³ S uvođenjem kantonalnog uređenja 1787. Gospić prestaje biti vojni komunitet, ali ostaje centralno mjesto Ličke pukovnije.²⁰⁴

Gospiću nasuprot, s druge strane Velebita, nalazi se Karlobag. Iako teritorijalno nije dio Srednje Like služi kao njena jedina relevantna luka na Jadranskom moru. Dan je na upravljanje Tršćanskoj intendanci 1754. godine, statut je dobio 1757. godine od Marije Terezije, 1776. je pripojen Vojnoj krajini, a 1785. godine postaje slobodna luka.²⁰⁵ Trgovina je glavna, a prema Demianu i jedina ekonomska djelatnost u Karlobagu – luka je veća i dublja od senjske te je od bure i valova zaštićena otocima.²⁰⁶ Trgovina ipak nije na razini one u Senju, prije svega zbog loše kopnene povezanosti s Karlovcem.²⁰⁷ Josip II. za oba grada, Gospić i Karlobag, navodi

¹⁹⁸ Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 274-275

¹⁹⁹ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 165

²⁰⁰ Nenad Moačanin. "Ime Gospić u svijetlu turskih izvora." u *Croatica Christiana periodica* sv. 14, br. 26 (1990.) str. 51

²⁰¹ Marko Šarić. "Osmanski korijeni Gospića: nahija Novi u XVI. i XVII. stoljeću." u *Povijesni prilozi* 31, br. 42 (2012.), str. 217

²⁰² Antonia Došen. "Planovi grada Gospića iz 18. stoljeća." u *Peristil* 55, br. 1 (2012). str. 59

²⁰³ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 63, Fras: *Cjelovita topografija*, str. 70

²⁰⁴ Alexander Buczynski. *Gradovi Vojne krajine*, sv. 1. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997., str. 73

²⁰⁵ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 255

²⁰⁶ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 154

²⁰⁷ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 409

kako pate od siromaštva.²⁰⁸ Slično navodi i izvještaj Ujedinjene bansko-varaždinsko-karlovačke generalkomande koji ocjenjuje kako je općenito život u povlaštenim krajiškim gradovima jako skup, nepogodan i težak, prije svega zbog samovolje gradskih predstojnika koji su određivali poreze po vlastitom nahodađu.²⁰⁹

Iako upitne znanstvene vrijednosti, ovdje bi valjalo prenijeti zapažanja onodobnih izvora o Ličanima i njihovim fizičkim karakteristikama. Demian piše kako su stanovnici Karlovačkog generalata veliki i lijepi, skladno i snažno građeni ljudi, a najveći među njima su Ličani – izrazito snažni i hrabri, neovisno o spolu.²¹⁰ S njim se slaže i Hietzinger, pripisujući razvoj tih karakteristika okolišu i odgoju: „*Von der abgehärteten Mutter oft auf freiem Felde, fast immer ohne Hülfe, geboren, lange (zuweilen bis ins vierte, fünfte Jahr) gesäugt, mit Branntwein gewaschen, wächst der Knabe unter Felsen und Bergen empor, ungeschützt gegen Hitze und Kälte, gewohnt an Hunger und Durst, ein Kind der Natur. In seinem zehnten, zwölften Jahre schon stark genug, um es mit einem zwanzigjährigen Jüngling von minderer Abhärtung aufzunehmen, entwickeln sich seine Kräfte immer mehr, bis er im männlichen Alter den Ochsen zu bändigen, das wilde Ross zu beherrschen, den räuberischen Wolf zu besiegen, fünfzig- bis achtzigpfündige Steine zu schleudern sich fähig fühlet.*“²¹¹ Osim snage, Ličane karakterizira i njihovo zdravlje jer, kako tvrdi Vukasović: „(...) i za najhladnijih zima i pri najvećem vjetru, snijegu i kiši mogu hodati otkrivene glave, sasvim razotkrivenih grudiju (na koje se obično uhvate mnoge ledenice) i također bosonogi, a da time ni najmanje ne naškode svome zdravlju.“²¹² Iz zdravlja proizlazi i dugovječnost, česta slika su osamdesetogodišnjaci okruženi unučadi i praunučadi, pogotovo kod stanovništva koje je cijeli život provelo u planinama.²¹³ Snaga i zdravlje koju kroničari opisuju predstavlja svojevrsnu prirodnu selekciju – u teškim ličkim uvjetima uglavnom preživljavaju oni koji su najjače konstitucije i koji se od najranije dobi pokazuju otpornima na oskudicu i napore.²¹⁴

²⁰⁸ Josip Erceg: „Dnevnik Josipa II“, str. 247-248

²⁰⁹ Alexander Buczynski. Gradovi Vojne krajine, sv. 1. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997., str. 73

²¹⁰ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 50

²¹¹ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 212 – „Od očvrstnute majke često na otvorenom polju, gotovo uvijek bez pomoći porođen, dugo (nekad do četvrte, pete godine) dojen, s rakijom pran, raste dječak ispod stijena i gora visokih, nezaštićen od vrućine i hladnoće, naviknut na glad i žeđ, dijete prirode. U svojoj desetoj-dvanaestoj godini života već je dovoljno jak nositi se sa dvadesetogodišnjakom slabijeg uzrasta, razvija se njegova snaga još više, sve dok u muževnim godinama ne bude u mogućnosti ukrotiti vola, savladati divljeg konja, pobijediti razbojničkog vuka te bacati 50-80 funtno kamenje.“ (preveo: Mislav Radošević)

²¹² Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 179

²¹³ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 51, Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 213

²¹⁴ Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 255

5.2. POLITIČKI ASPEKTI

Kao što je već spomenuto, Vojna krajina predstavljala je unutardržavnu tvorevinu koja je trebala biti velika funkcionalna i samodostatna vojarna. Reformama grofa Hildburghausena Vojna krajina prelazi iz obrambene vojne strukture kapetanijskog tipa u pukovnijski tip. Srednja Lika kao geografska cjelina bila je podijeljena na dvije pukovnije – sjeverni dio od Kosinja do Pazarišta i Perušića pripadao je Otočkoj, dok je sve južnije od toga pripadalo Ličkoj pukovniji, sve zajedno uključeno u Karlovački generalat čiji se glavni zapovjedni centar nalazio u Karlovcu.

Glavna zapovjedništva bila su podijeljena na pet odjela: vojni odjel koji se bavio vojnim poslovima; politički koji se bavio bogoštovljem, obrazovanjem, obrtom, trgovinom i redarstvom; ekonomski koji se bavio novčarskim poslovima, porezima, građevinskim poslovima i šumarstvom; pravosudni koji se bavio sudstvom i opskrbeni koji se aktivirao samo u slučaju vojnih pohoda. Ubrzo se Vojna krajina transformirala iz prostora koji je početkom 18. stoljeća svojim žiteljima omogućavao određene slobode mimo pravne države u birokratski aparat koji je u svrhu što veće vojne efikasnosti počeo vršiti ekstenzivne popise stanovništva. Jedna od poluga u transformaciji Krajine bila su *Krajiška prava* donesena 1754. godine kojima su uniformno uređena civilna sudbena, vojna i kaznena sudbena i zemljoposjedišna prava. Svaka regimenta imala je svoj sud kao prvu instancu u civilnim i kaznenim postupcima, u glavnom zapovjedništvu nalazila se druga instanca. Ukoliko bi odluka išla na treću instancu o tome bi odlučivao sudbeni kolegij Dvorskog ratnog vijeća u Beču. Time su ukinute posebne povlastice određenih skupina i sela unutar vojnokrajiškog društva.²¹⁵ Problem sudova u militariziranom društvu bilo je preklapanje dviju hijerarhija – sudske i vojne – zbog čega su bile moguće situacije u kojem niže rangirani časnik ima zadnju riječ u odnosu na više rangiranog.²¹⁶

Upravo birokratizaciju i zatiranje civilnog aspekta krajišnika (sve do razine pretpostavljanja vojnih poslova poljoprivrednim djelatnostima) Kaser promatra kao glavni problem Vojne krajine.²¹⁷ Nezadovoljstvo funkcioniranjem civilnog aspekta vojnokrajiškog društva dovelo je do uvođenja kantonalnog sustava u Vojnu krajinu 1787. godine čiji cilj je bio osnivanje civilnih organa neovisnih o vojnoj vlasti. Ipak, nakon samo 13 godina vraćeno je

²¹⁵ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 22-23

²¹⁶ Milković: „Položaj časnika“ str. 168

²¹⁷ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 18-19

staro uređenje zbog loše koordinacije vojne i civilne uprave te su opet svi poslovi vraćeni pod ingerenciju vojnih vlasti.²¹⁸

Iako je Srednja Lika u ratovima druge polovice 18. i 19. stoljeća zapravo vidjela malo vojnih akcija na svom tlu, ratni sukobi negativno su utjecali na njenu ekonomsku sliku. Planinski krajevi poput Like su u povijesti Sredozemlja rijetko bili u centru vojnih zbivanja, ali su ratne štete u obliku obustava trgovinskih veza bile podjednako pogubne. Na prostoru na kojem je u mirno doba bilo teško osigurati dovoljnu količinu hrane za preživjeti godinu manjak sposobnih ruku zbog odlaska na bojište i nepostojanje proizvodnih viškova iz prethodnih godina mogli su prostor gurnuti u glad.²¹⁹ Propadanje oranica u Vojnoj krajini tijekom Sedmogodišnjeg rata dovelo je do institucionalizacije zadružnog oblika života čiji je model trebao omogućiti veće šanse stanovnicima za preživljavanjem siromašnih godina.²²⁰

Pošto je Vojna krajina, a pogotovo krajevi poput Like, u 18. stoljeću s pojavom građanske kulture sve više postajala reliktni nekih davnih vremena, plemićki slojevi sve su više zazirali od službe. To je dovelo do porasta broja oficira iz narodnih krugova kojima je služba bila najbolji način za uspon na društvenoj ljestvici. Na najvišim mjestima u zapovjednom lancu Vojne krajine te na pozicijama koja su zahtijevala veću razinu stručnog znanja ipak su se uglavnom nalazili strani oficiri. U prijelazu s 18. na 19. stoljeće, krajiški su oficiri domaćeg podrijetla proživljavali identifikacijske promjene – od privrženosti Habsburškoj monarhiji i dinastiji sve više se javljaju osjećaji pripadnosti vlastitom narodu i zavičaju.²²¹ Vojnu vlast su na lokalnoj razini nadopunjavale starješine odgovorne za mir i red koje je svako selo biralo zasebno.²²² Glave obitelji zadruga također su prenosile zapovijedi članovima svoje zadruge.²²³

S obzirom na teške uvjete u kojima je živjelo stanovništvo i činjenicu da je ekonomija društva bila primarno subzistencijalnog tipa, Habsburška monarhija, odnosno Vojna krajina kao njen manji segment nužno je morala imati razrađene određene mehanizme potpore i pomoći. Karlovački generalat bio je jedna od najsiromašnijih regija Vojne krajine, a to se posebice odnosilo na prostor južno od Kapele. Oskudica je često bila samo jednu lošu žetvu udaljena od društva, a dvije ili više loših žetvi značile su glad. Osim stanovništva patio je i stočni fond koji je krajišnicima bio nužan za trgovinsku razmjenu bez koje nije bilo moguće doći gotovine. A

²¹⁸ Isto, str. 20-21

²¹⁹ J.R. McNeill. *The Mountains of the Mediterranean World.*, str. 105

²²⁰ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik.* str. 11

²²¹ Rokсандić: *Vojna Hrvatska* str. 46-47

²²² Mirko Marković. *Ličani kroz prošlost.* Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001., str. 115

²²³ Blanc: *Zapadna Hrvatska,* str. 150

bez gotovine onemogućeno je kupovanje hrane i društvo se nalazilo u začaranom klubu neimaštine. Vojnokrajiška uprava takve situacije pokušavala je brzo zamijetiti i reagirati kako bi odmah u korijenu sasjekla pojavu gladi.²²⁴

Primjerice, velika glad pogodila je Liku neposredno nakon Sedmogodišnjeg rata kada su propale tri uzastopne ljetine iz različitih razloga. Na prostor Ličke i Otočke pukovnije tih godina dostavljeno je 5.000 kuplenika žitarica (166.600 litara)²²⁵ kako bi se olakšale muke stanovništva.²²⁶ Pogled u gladnu 1782. godinu ukazuje nam i na ostale mehanizme kojima su se vlasti služile kako bi pomogle stanovništvu: krajišnici su za vrijeme oranja bili potpuno oslobođeni tlake, upućeni su da prodaju svoju lošu stoku kako bi postali likvidni na tržištu s Osmanskim carstvom (zamjene soli iz Karlobaga za žito iz Bosne), olakšan je uvoz žitarica iz Bosne te je krajišnicima izdan veliki broj propusnica za civilno područje radi lakše nabavke hrane. Otočkoj pukovnji je od 1781. do 1785. godine isporučeno gotovine i žitarica u vrijednosti od 140.660 guldena.²²⁷ O opsegu pomoći koja je davana krajišnicima govori i popis mjera koje su provedene u Ličkoj pukovnji od srpnja 1784. do srpnja 1785. godine:

Vrijeme	Pomoć	
Srpanj 1784.	1.581 3/4	vagana poljskih plodova
Kolovoz 1784.	14.800	vagana zobi
	14.500	guldena u gotovu
Siječanj 1785.	2.000	centi vojničkog brašna
	5.837,39	guldena u gotovu
Veljača 1785.	191,18	centi vojničkog brašna
Ožujak 1785.	20.000	guldena u gotovu
	3.028,53	vojničko brašno
Travanj 1785.	2.025	vagana raži
	8.000	guldena u gotovu
Lipanj 1785.	12.000	guldena u gotovu
Srpanj 1785.	895,95	centi vojničkog brašna
	2.200	vagana prosa i drugih plodina
Ukupno	60.337	guldena, 39 krajcara u gotovu
	1.581 3/4	vagana poljskih plodova
	2.025	vagana raži
	2.200	vagana prosa i drugih plodina
	14.800	vagana zobi
	6.114	centi, 166 funti vojničkog brašna

Tablica 5. – Mjere pomoći u Ličkoj pukovnji 1784.-1785. godine (Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 99)

²²⁴ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 98

²²⁵ Kuplenik je stara izvorna hrvatska mjera. Teško je odrediti njenu točnu veličinu s obzirom da ona nije bila uniformirana. S obzirom da veličina kuplenika varira, kao referentni uzeli smo zagrebački, odnosno karlovački kuplenik. Za više informacija vidjeti: Zlatko Herkov. „Kupljenik – stara hrvatska mjera“ (1971.)

²²⁶ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 98

²²⁷ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 98

Slične mjere morale su se nastaviti i u 19. stoljeću jer je glad u Lici bila redovna pojava sve do 20. stoljeća. Dvorsko ratno vijeće 1802. godine donosi odluku kako će one krajiške obitelji koje su zbog gladi izgubile svu svoju stoku od države dobiti nekoliko grla kako bi započeli iznova. Sljedeće godine krajišnici Karlovačkog generalata dobivaju preko dva milijuna guldena za poljoprivredne potrepštine, sjeme i grla za rasplod.²²⁸ Na sličan način su se s glađu nosili i Francuzi tijekom svoje uprave Ilirskim provincijama. Kada je Karlovački generalat prelazio u francuske ruke, krajišnici su bili susretljivi prema novim vladarima prije svega u nadi da će ovi osigurati uobičajenu opskrbu hranom.²²⁹ S obzirom da Hietzinger piše kako država nije imala sredstva za pomoć Karlovačkom generalatu prilikom gladi 1808. godine, ne čudi očaj koji je olakšao prelazak pod francusku upravu.²³⁰ Od 1809. do 1813. godine konstantan je uvoz žitarica iz Banata u Karlovački generalat.²³¹ U konačnici, kontinuirana i pouzdana opskrba hranom u kriznim situacijama bila je jedan od razloga privrženosti stanovništva krajiškom statusu.²³²

Iako su krajišnici zakonski bili dužni refundirati svu danu im pomoć, pitanje je koliko je to u stvarnosti bilo izvedivo – gotovine nije bilo u opticaju, a poljoprivredni viškovi su bili iznimno rijetki.²³³ Prema Hietzingeru krajišnici Karlovačkog generalata dugovali su 1801. godine državnoj blagajni 386.821 fl. 19 k, 1806. godine 397.335 fl..²³⁴ O velikim dugovanjima svjedoči i izvješće grofa Colloreda prilikom prelaska prekosavskih pokrajina u francuske ruke: „Naprotiv, karlovački i banski krajišnici dužni su eraru još nerazmjerno veće iznose, koji ponajviše potječu od predujma u žitu u vrijeme oskudice hrane i od novčanog predujma za kupovinu stoke, a koji će otprilike iznositi preko milijun i po“.²³⁵ Osim dugovanja za različite vidove pomoći, krajišnici su imali problema i s plaćanjem zemljarine i različitih posudbi. K tome, izdavanje žita i njen povratak nisu išli u omjeru 1:1, već se na dano žito zaračunavala kamata koja je u početku iznosila suludih 50 posto, a s vremenom se smanjila na 12,5 posto (za osam vagana žita, krajišnik je morao vratiti devet).²³⁶ Vlasti su u slučaju prekoračenja rokova

²²⁸ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 90-91

²²⁹ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 236

²³⁰ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 289

²³¹ Isto, str. 74

²³² Isto, str. 75

²³³ Isto, str. 99

²³⁴ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 458

²³⁵ Colloredo prema Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 159

²³⁶ Alexander Buczynski. Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011., str. 17. (dalje: Buczynski: Pa to su samo Hrvati!)

za povratak obračunavali kamate na kamate te je časnicima bilo naređeno da utjeruju dugove – dvorski tajnik Giorgio navodi da je „nekim Hrvatima oduzeto sve, čak i njihove gaće“.²³⁷

Valja spomenuti kako je grof Colloredo 70-ih godina 18. stoljeća u svojem izvješću caru Josipu pisao da su avansi u obliku žita kontraproduktivni – mnogi krajišnici nemaju konja da otiđu po žito sve do Karlovca (a ako bi otišao ne bi ga bilo doma više od tjedan dana), a neki krajišnici su pokupljeno žito odmah prodali kako bi dobili gotovinu. Prema njegovom mišljenju česta državna pomoć omogućila je krajišnicima da zanemare ratarstvo te su si sami krivi za nestašicu.²³⁸ Na tom tragu očitog nepovjerenja u krajišnike je činjenica i da su vojne vlasti izvještaje o teškim vremenskim neprilikama i gladi uzimali sa zrnom soli, te je pomoć često bivala odobrena tek nakon što bi visoki vojni dužnosnici potvrdili tešku situaciju.²³⁹

Iako je Vojna krajina za Habsburšku monarhiju imala važnu ulogu u sustavu zdravstvene zaštite, ona sama nije bila adekvatno zaštićena od raznih bolesti. Kordunska služba, odnosno držanje straže na granici s Osmanskim carstvom, imala je za cilj spriječiti prelaske ljudi i životinja preko granice u svrhu zaštite od različitih epidemija zaraznih bolesti.²⁴⁰ Sustavnije uređenje sanitarnog kordona na cijelom području Hrvatsko-slavonske Vojne krajine započinje nakon što se 1762. godine pojavila kuga na području Ličke pukovnije.²⁴¹

Usprkos činjenici što je Vojna krajina svoj sustav svojevrstne javnozdravstvene zaštite dobila prije nego li civilna Hrvatska, liječnika, ljekarnika, kirurga i primalja i dalje je bilo premalo s obzirom na broj stanovnika i površinu koju su trebali pokrivati. U Prijedlozima za uređenje Vojne krajine car Josip II. svoje generale Lacya i Laudona traži mišljenje kako poboljšati krajiški sustav. Točka 18. odnosi se na liječništvo u Vojnoj krajini s posebnim osvrtom na Karlovački generalat: „Što je još važno odrediti u svezi s opskrbljivanjem bolesnika lijekovima i drugim stvarima? Ta točka također se osobito tiče Karlovačkoga generalata, gdje tamošnji kirurzi, zbog velikih udaljenosti i neprohodnosti tih krajeva, zbog nedostatka lijekova nisu u stanju pružiti potrebnu njegu ni običnim vojnicima, ni časnicima kada se razbole.“²⁴²

²³⁷ Alexander Buczynski. Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne krajine 1787. godine. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011., str. 17. (dalje: Buczynski: Pa to su samo Hrvati!)

²³⁸ Isto, str. 83

Ideja da su krajišnici sami krivi za nestašicu često se ponavlja u izvorima (Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 180, Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 90). Autori ih optužuju za lijenost, iako prave razloge njihove nestašice valja tražiti u čitavom nizu drugih razloga kojima se bavimo u ovom radu.

²³⁹ Juraj Balić. *Lička krajiška pješačka pukovnja u razdoblju od 1736. do 1809. godine*. Doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji, 2019., str. 245 (dalje: Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnja*)

²⁴⁰ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 35

²⁴¹ Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnja*, str. 227

²⁴² Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 100

Sličan problem spominje se i dvadesetak godina kasnije u svjedočanstvu generala Bacheluja koji u Ličkoj regimenti 1810. godine spominje mnoštvo bolesnih krajišnika za koje brinu samo tri kirurga koji ne stižu ni običi sve bolesnike, a još manje im pomoći.²⁴³ Kantonska regulativa spominje kako se sve zarazne bolesti koje u pitanje dovode potomstvo (sifilis prije svega) trebaju iskorijeniti te kako će svi krajišnici u službi dobiti besplatne lijekove, a ostali u pola cijene.²⁴⁴ Ipak, upitno je koliko su dobre namjere države uspjele nadići okolišne prepreke koje su bile posebno problematične u krajevima južno od Kapele. Hvalevrijedan potez dogodio se 1802. godine kada su krave u Karlovačkom generalatu cijepljene protiv boginja, samo šest godina nakon što je Edward Jenner proveo prve eksperimente sa cjepivom. Vaniček navodi da je cijepljenje provedeno da bi se smanjio visoki mortalitet djece koja su podliježali bolesti.²⁴⁵

U nedostatku prave zdravstvene zaštite, stanovništvo je bilo primorano na različite vidove narodne medicine. Umirovljeni ratni povjerenik Joseph Trajan 1782. godine piše kako mnogi časnici poboljšavaju jer u Krajini „nedostaje gotovo svaka pomoć za tijelo i dušu“ i da su samo domaći časnici donekle pošteđeni jer od mladih dana svoje boljke (nejasno misli li na fizičke, psihičke ili oboje) liječe rakijom.²⁴⁶ Demian ide u više detalja opisujući kako je stanovništvo Karlovačkog generalata liječilo najčešće boljke: *„Die Universal-Medizin bey den Bewohnern des Karlstädter Generalats ist ein Glas Branntwein mit Pfeffer vermischet, auch wohl Wein, Essig und Knoblauch; und wenn der Kranke schon in letzten Zügen liegt, bekommt er auf den Weg nach einen geschmolzenen Speck mit Zucker vermischet. Bey einem Fieber pflegen sie sich eine Auskochung der schwarzen Nieswurzel, (helleborus niger) zu machen, und solche zu trinken, welches ihnen die ersten Wegereiniget, und da hierin meistens die Ursache des Fiebers liegt, so genesen sie auch bald darauf, Geht aber die Kur auf solche Art nicht bald zu Ende, so nehmen sie ihre Zuflucht zu Zwetschgenbranntwein, worin Pfeffer und Ingwer eingeweicht worden, und leeren davon ganze Portionen auf einmal aus. Gegen rheumatische Anfälle dienen ihnen heiß gemachte Ziegel, welche sie mit Essig, Branntwein, oder wohl auch mit Wein besprengen, und in Leinwand eingehüllt auf den schmerzhaften Theil auflegen. Uebrigens haben diese Leute gegen alle Arzneyen eine große Abneigung.“*²⁴⁷

²⁴³ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 242

²⁴⁴ Isto, str. 179

²⁴⁵ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (III)* str. 114

²⁴⁶ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 113

²⁴⁷ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 53-54 – „Univerzalna ljekarija kod stanovnika Karlovačkog generalata je čaša rakije pomiješana s paprom, kao i vino, ocat i češnjak, a kada bolesnik već leži na izdahu, dobije rastopljenu slaninu pomiješanu sa šećerom. U slučaju vrućice običavaju kuhati i piti crni kukurijek koji im čisti „prve putove“, i budući da u njima najčešće leži uzrok vrućice, vrlo brzo ozdravljaju nakon konzumacije. U slučaju da se takvo liječenje ne pokaže uspješnim, tada pribjegavaju šljivovici, u koju su umočeni

Obrazovni sustav u Karlovačkom generalatu prije svega je bio u službi vojnih vlasti, odnosno obučavanja pojedinaca koji bi mogli biti od koristi vojsci. Prema uredbi iz 1764. godine svako stožerno mjesto i svaki bataljunski komunitet mora imati njemačku školu (tzv. normalku) u kojoj se učilo pisanje, katekizam i četiri vrste elementarnog računa. U općinskim školama nastavni jezik bio je materinji te je pohađanje bilo besplatno.²⁴⁸ Obrazovni centar Srednje Like bio je Gospić kao pukovnijsko središte – u Demianovo vrijeme tamo se nalazila normalka s 46 učenika i škola za djevojčice s 18 polaznica.²⁴⁹ Stav vojnokrajiških struktura prema širem obrazovanju bio je elitističke naravi. Više različitih izvora navodi kako u Vojnoj krajini ne valja pretjerivati s obrazovanjem (car Josip II. u odgovoru Geneyneov izvještaj kaže kako „Obrazovanje treba biti ograničeno na sve što je primjereno krajiškom staležu (...).“²⁵⁰ Korak dalje ide povjerenik Trajan koji smatra kako je u Krajinama sagrađeno previše škola jer se obrazovana krajiška djeca ne žele uključiti u vojni poziv niti teško raditi što izravno šteti vojnom staležu. Ulaganje u škole smatra uzaludnom investicijom.²⁵¹ Elitom krajiškog društva kojem je obrazovanje ipak potrebno smatrali su se polaznici pukovnijskih škola: „Oni su djeca najpoštenijih muškaraca i treba ih tretirati kao rasadnik dočasnika.“²⁵² Osim uobičajenih predmeta, Geneyne od generalkomande traži da obrati pozornost uči li najperspektivnija pukovnijska mladež teoretsko-gospodarske pojmove iz onih područja poljoprivrede koja su ključna u Vojnoj krajini.²⁵³ Pravoslavne zajednice Karlovačkog generalata nalazile su se po pitanju školstva u puno lošijoj situaciji od katoličkih. Zbog sukoba između katoličkog i pravoslavnog svećenstva, pravoslavno školstvo bilo je bez javne potpore sve do 30-ih godina 19. stoljeća, a 1802. godine je jedina pravoslavna općinska škola bila u Zalužnici kraj Otočca, van granica Srednje Like.²⁵⁴

papar i đumbir te ispijaju čitave porcije naskap. Protiv reumatskih napada koriste ugrijane opeke/cigle, koje poškrope s octom, rakijom ili čak i vinom, te ih umotane u platno prislanjaju na bolna područja. Uostalom ovi ljudi općenito izbjegavaju sve vrste lijekova i liječničke medicine.“ (preveo: Mislav Radošević)

²⁴⁸ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 194

²⁴⁹ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 181-183

²⁵⁰ Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 134

²⁵¹ Isto, str. 108

²⁵² Isto, str. 187

²⁵³ Isto, str. 134

²⁵⁴ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 195

5.3. EKONOMIJA DRUŠTVA

Habsburšku monarhiju druge polovice 18. i početka 19. stoljeća s gospodarske strane karakteriziraju kameralizam i fiziokratizam. Kameralizam se naziva i austrijskom inačicom merkantilizma, ekonomske nauke koja je smatrala da su razvoj industrije, obrta, trgovine i prometa glavna sredstva punjenja državne riznice.²⁵⁵ Kako bi se novac zadržao u granicama Habsburške monarhije provodila se protekcionistička politika prema unutarnjem tržištu: zabranama i carinama otežavao se uvoz dok se s druge strane istodobno poticalo na izvoz proizvoda.²⁵⁶ Agrarnim reformama Josipa II. u središte habsburške ekonomske misli dolazi fiziokratizam u čijem je središtu poljoprivreda kao najvrjednija djelatnost države. U tom kontekstu treba gledati i različite odluke vezane za poboljšanje položaja kmetova i seljaka koje su izazvale neslaganje viših staleža – jačanjem proizvođača Josip II. je želio ojačati i samu državnu ekonomiju.²⁵⁷

U kontekstu tih širih ekonomskih gibanja postavljalo se pitanje – što s Vojnom krajinom? Stvaranjem sloja ljudi koji će biti istodobno vojnici i seljaci pokušavalo se od te velike militarizirane zone učiniti ekonomski prostor kojeg karakterizira samodostatnost. Prije svega, nepostojanje dadžbina trebalo je omogućiti krajišnicima, slobodnim seljacima, da stvaraju poljoprivredne viškove. Tim poljoprivrednim viškovima krajišnici su trebali trgovati i time generirati novac. U stvarnosti to nije bilo provedivo – poljoprivrednih viškova nije bilo, a infrastruktura Vojne krajine nije dozvoljavala trgovačke procese. Također, vojne vlasti nisu pokazale previše uspjeha u organizaciji trgovine većih razmjera. Zbog toga su u Vojnoj krajini, posebice u Karlovačkom generalatu, naturalna privreda i robna razmjena dugo držale primat nad novčanom.²⁵⁸

Karlovački generalat i Srednja Lika unutar njega dijelili su iste probleme kao i čitava Vojna krajina, čak su u njima i prednjačili. U inače siromašnom Karlovačkom generalatu najgorima su se smatrali krajevi s „one strane Kapele“, dakle Lička i Otočka pukovnija. Komparativno gore ekološke karakteristike u odnosu na neke druge dijelove Krajine utjecale su na ekonomske prilike naroda, odnosno izrazito siromaštvo koje je postalo dio ličkog

²⁵⁵ Anna Maria Gruenfelder. "Senj i Karlobag u doba merkantilističke gospodarske politike." *Senjski zbornik* sv. 29, br. 1 (2002), str. 127 (dalje: Gruenfelder: "Senj i Karlobag u doba merkantilističke gospodarske politike.")

²⁵⁶ Györe Zoltán. *Habsburška monarhija 1526-1792*. Novi Sad: Filozofski fakultet univerziteta u Novom Sadu, Odsek za historiju, 2014., str. 352

²⁵⁷ Isto, str. 353-354

²⁵⁸ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 65-69

identiteta.²⁵⁹ Viškovi proizvodnje bili su rijetki te ih je bilo teško plasirati na tržište. Hrane nije bilo u izobilju niti dobrih godina, a svaka loša žetva tjerala je krajišnike da nužne žitarice kupuju ili razmjenom dobara ili gotovinom koje nije bilo. Glavni uzroci siromaštva u Lici bili su loša kvaliteta zemljišta, nedostatak tehničkog oruđa za obradu zemlje, prenapučenost područja i loša opskrba.²⁶⁰ Kako bi olakšali svoju situaciju krajišnici su sve više tražili alternativne mogućnosti zarade – već od sredine 18. stoljeća se pojedinim krajišnicima dopuštalo da odu van granica Vojne krajine potražiti zaposlenje. To je, međutim, uzrokovalo čitav niz socijalnih problema (krajišnici se ne bi vratili, žene i djeca ostali bi nezbrinuti, umjesto zarade doma bi donijeli dugove) pa su krajiške vlasti pokušale omogućiti određene načine zarade u samoj Krajini. Primarno se radilo o trgovini solju ili trgovini i obradi drva.²⁶¹

U sustavu u kojem je gotovo cijeli bazen radne snage usmjeren prema vojnoj službi i poljoprivrednoj proizvodnji, bitno je sužen prostor kroz koji je moglo doći do ekonomskog uzdizanja stanovnika.²⁶² Naime, regrutirani krajišnici u službi su bili gotovo cijele godine – morali su obavljati službu u vojarni, sudjelovati na vježbama, kordonskoj službi i ostalim vojnim obavezama. Iako su u početku krajišnici imali više slobodnog vremena nego službovanja s vremenom je to opterećenje raslo. Primjer prosječnog opterećenja jednog krajišnika iz Gradiške regimente 1817. godine govori kako je on godišnje provodio 262 dana u službi. S druge strane, broj regrutiranih krajišnika je pao s vremenom – od 70 posto regrutiranih sposobnih muškaraca na razini Karlovačkog generalata 1764. godine, 58,5 posto 1789. godine do 32,3 posto 1826. godine.²⁶³

Ideja samodostatne Vojne krajine pokušala se provesti i osnivanjem vojnih komuniteta. Na njihovo stanovništvo gledalo se kao na krajišnike oslobođene od službe koji su zauzvrat trebali plaćati veće poreze i prinose. Oni su trebali kupovati proizvodne sirovine i poljoprivredna dobra od krajišnika, a zauzvrat bi proizvodili sve ono što je krajišnicima bilo nužno za život i službu – alat, odore, čizme, opremu... Međutim, ovdje se ponovno ispriječio nedostatak poljoprivrednih proizvodnih viškova krajiškog sela koje je teško moglo osigurati svoju egzistenciju, a kamoli još i gradsku.²⁶⁴ S druge strane ni vojni komuniteti u takvoj

²⁵⁹ Mirko Marković. *Ličani kroz prošlost*. str. 118

²⁶⁰ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 95,96

²⁶¹ Isto, str. 100

²⁶² Podatak da je 1869. godine, pred sam kraj Vojne krajine, čak 99,28 posto njenih stanovnika bilo zaposleno u poljoprivrednom sektoru dok se obrtom i industrijom bavilo samo 0,49 posto dovoljno govori o nemogućnosti ekonomskog uzdizanja stanovništva. Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 50

²⁶³ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 35-40

²⁶⁴ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 11

konstelaciji nisu mogli dovesti svoju profitabilnost na željenu razinu – 1818. godine proizvodni prihodi od obrta i trgovine u čitavoj Vojnoj krajini iznosili su 14,1 posto (bruto), odnosno 13 posto (neto).²⁶⁵ O ekonomskim prilikama stanovništva u vojnim komunitetima puno govori i dnevnik Josipa II. koji piše kako u Karlobagu gotovo svatko prosi, djeca su gola i u poderanoj odjeći – ista zapažanja koja iznosi i za ostatak Karlovačkog generalata.²⁶⁶

Prostor Srednje Like trgovački je bio usmjeren na Podgorje s Karlobagom kao ličkom lukom, te na prostor osmanske Bosne. Karlobag je 1752. godine odvojen od Vojne krajine te uključen u sastav Tršćanske trgovačke intendance odnosno upravno-komercijalne zajednice regija kojima je u duhu kameralizma zajednička bila usmjerenost prema Jadranskom moru i mogućnost poboljšanja izvoza.²⁶⁷ Gašenjem intendance 1775. godine Karlobag je vraćen u sastav Vojne krajine, ali mu je ostao status vojnog komuniteta, što je u teoriji trebalo omogućiti veću orijentaciju na trgovinu i obrte. Luka u Karlobagu smatrana je dobrom, prostranom (Pittoni tvrdi da u nju stane tucet ratnih brodova, s čime se ne slaže Josip II.) te, možda i najvažnije u podvelebitskom prostoru, adekvatno zaštićena od udara vjetra.²⁶⁸

Najvažniji artikli robnih razmjena stanovnika Srednje Like bili su drvo, sol, žito, stoka i vino, te u manjoj mjeri med i duhan. Krajišnici su uglavnom izvozili stoku i drvenu građu, jedine profitabilne prirodne resurse onodobne Like, na obali su za tu robu dobivali sol i vino, rjeđe novac. Sol su potom prevozili do granice s Osmanskim carstvom kako ju opet mijenjali za prehrambene artikle: stoku i žito. Demian navodi najvažnije trgovačke procese ličkog tržišta:

1. Drvo se iz Like prevozi u Karlobag i Senj gdje ga kupuju mletački trgovci.
2. Graničari u Karlobagu kupuju sol, ulje, vino i ribu te robu odnose do turske granice gdje ih mijenjaju za stoku, žito, slaninu i željezo.
3. Iz Karlobaga (i Senja) izvozi se med u Veneciju i Messinu te vosak prema Levantu.²⁶⁹

Navedeni tržišni procesi te prijevoz duhana i žita od Karlovca do Senja i Karlobaga, koliko god ih Demian smatrao nevažnima za državu, za graničare Ličke i Otočke pukovnije bili su rijetka mogućnost za ekonomsku dobit.²⁷⁰ Iako je integracija u tržišne procese u principu dobra stvar, za planinske prostore ona može biti dvosjekli mač jer je malo proizvoda koje je

²⁶⁵ Isto, str. 51

²⁶⁶ Josip Erceg: „Dnevnik Josipa II“, str. 248

²⁶⁷ Alexander Buczynski. „Trgovački pomorski grad Senj i Tršćanska trgovačka intendantca (1752-1775)“ u *Senjski zbornik* sv. 18, br. 1 (2002), str. 207

²⁶⁸ Gruenfelder: "Senj i Karlobag u doba merkantilistické gospodarske politike." str. 136, 138

²⁶⁹ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 135

²⁷⁰ Isto, str. 80

stanovništvo planina u stanju proizvoditi i prodavati po konkurentnim cijenama.²⁷¹ Lika je tu zamku izbjegla prije svega zato što je i s morske i s kopnene strane imala dva tržišta sa stalnom potrebom za njihovim proizvodima. Uz to Lika je, kao i ostatak Karlovačkog generalata, imala važnu tranzitnu ulogu u trgovini. Kao primjer možemo uzeti trgovinu žitom i brašnom – između 1786. i 1809. godine cestama Karlovačkog generalata godišnje prosječno prolazi 3 milijuna vagana navedene robe. Istodobno, u Karlovačkom generalatu kupuje se samo 128 tisuća vagana žita i brašna, iako njene potrebe dosežu i do 335 tisuća krušnih žitarica.²⁷²

Od konzultiranih izvora najviše trgovačkih statističkih podataka donosi Hietzinger, iako uglavnom na razini Karlovačkog generalata kao cjeline. Trgovina solju bila je jedan od najvažnijih alternativnih načina privrede za ličke krajišnike. U prvoj fazi trgovina solju s Osmanskim carstvom bila je ograničena visokim izvoznim i uvoznim carinama pa su krajišnici bili primorani na ilegalnu trgovinu ili prenošenje soli na mazgama do Banske, Varaždinske ili Slavonske krajine. Trgovinu solju spominje Vukasović 1776. godine kada navodi kako se sol u Karlobag dovozi iz Napulja te je potražnja za njom tolika da se u jednom mjesecu zna prodati i po 20.000 vagana soli.²⁷³ Kada su 1778. godine ukinuta carinska ograničenja na trgovinu soli započela je intenzivnija trgovina s Bosnom.²⁷⁴ U periodu od 1792. do 1797. godine trgovina solju iznosila je prosječno 90,742 fl. 32 kr., a takav trend se nastavio i na ulazu u 19. stoljeće kada su krajišnici 1800. godine za sol dali 92,342 fl. 24 kr, a 1801. 94,533 fl. 30 kr.. Za trgovinu solju veliki udarac je bio dolazak francuske uprave koja je uvela monopol i podigla cijene – kada je Karlovački generalat vraćen u austrijske ruke trebalo je proći par godina da car dopusti njenu slobodnu trgovinu i da se tržište normalizira.²⁷⁵ Zbog kontinuiranih sukoba između Mletaka i Habsburške monarhije, Karlobag nije koristio proizvodne kapacitete paške solane sve do perioda francuske uprave, odnosno kasnije inkorporacije Paga u sastav zemalja pod habsburškom krunom. Usprkos zemljopisnoj blizini, jako malo paške soli je završavalo u Karlobagu – primjerice, od 1797. do 1804. godine, službeno je izvezeno 32.064 tone soli s Paga, od čega je u Karlobagu završilo samo 394 tona.²⁷⁶

Uz sol, najvažniji trgovački artikl bilo je žito, prije svega njegov uvoz zbog kroničnog manjka u generalatu. Krajišnici Karlovačkog generalata kupili su 1800. godine 118,533 vagana

²⁷¹ J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*, str. 8

²⁷² Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 301-302

²⁷³ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 186

²⁷⁴ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 100

²⁷⁵ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*, sv. 2., str. 313-315

²⁷⁶ Šime Peričić. "Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti." *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 43 (2001), str. 79

žita za 276,625 fl. 25 kr., a 1801. godine 135,049 vagana za 315,114 fl. 19 kr. Istodobno su 1800. godine izvezli 3909 vagana žitarica za 9,072 fl. 10 kr., a 1801. godine 4017 vagana za 10,765 fl. 7 kr.. Trgovina sol-žito s Osmanskim carstvom za krajišnike je izuzetno uspješna. Do 1788. godine i početka Habsburško-turskog rata, krajišnici su za cijenu jednog čabra soli dobivali dva do tri vagana žita.²⁷⁷ I Hietzinger trgovinu žito – sol na granici smatra dobrom – on uspoređuje cijenu soli namijenjene za prodaju (1800. god. 61.561 fl. 36 kr.; 1801. god. 63,022 fl. 20 kr. u) s cijenom uvezenog žita (1800. god. 267,553 fl. 14 7/8 kr., 1801. god. 304,349 fl 12 kr) te dolazi do zaključka da je navedena trgovinska razmjena izuzetno profitabilna (uz opasku da razliku između stavki donekle popunjava trgovina duhanom i novčana razmjena).²⁷⁸ Što se cijene žitarica tiče, iz mjeseca u mjesec su u svim dijelovima Krajine sastavljeni cjenici koji su naknadno uništavani tako da je do nas došlo malo podataka. Ipak, usporedba cijena iz 1768. i 1800. godine govori o porastu od 50 do 200 posto za različite sorte.

Regimenta	Vrijeme	Pšenica	Proso	Ječam	Zob	Raž
Lička	List.1768.	2G 33Kr	1G 23Kr	1G 30Kr	- 51Kr	1G 30Kr
	List.1800.	5G -	3G 40Kr	2G 40Kr	2G -	3G 10Kr
Otočaćka	List.1768.	3G 4Kr	1G 44Kr	1G 55Kr	- 50Kr	2G 16Kr
	List.1800.	6G 14Kr	4G -	3G -	2G -	4G -
Ogulinska	List.1768.	2G 33Kr	1G 38Kr	1G 33Kr	- 48Kr	1G 47Kr
	List.1800.	5G 30Kr	4G 15Kr	3G 30Kr	2G 30Kr	4G -
Slunjska	List.1768.	2G 4Kr	1G 12Kr	1G 12Kr	- 43Kr	1G 21Kr
	List.1800.	4G 45Kr	3G 2Kr	? ?	2G 30Kr	? ?

Tablica 6 – Cijene žitarica u Karlovačkom generalatu 1768-1800 (Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 90)

Izvoz stoke bio je veliki prihodni potencijal za krajišnike koji su 1800. godine prodali 55,334 grla velike i male stoke za 227,100 fl. 37 kr., 1801. godine 59,758 grla za 238,261 fl. 37 kr. Istodobno je uvoz stoke bio minimalan, samo 2,329 fl. 30 kr. u 1800. godini i 2,139 fl. 16 kr. u 1801. godini. Problem u trgovini stokom bio je manjak domaćih stočnih sajmovaja jer su se

²⁷⁷ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 100

²⁷⁸ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 315-317

oni mogli naći samo u Gospiću i Otočcu.²⁷⁹ Usprkos svemu, trgovci stokom nisu na njoj mogli bogato prihodovati zbog velikih kamata prilikom zaduživanja za kupnju stoke.²⁸⁰

Duhan i med također su zauzimali svoj važan prostor na tržištu. Duhan je bio važan proizvod u trgovačkoj strukturi generalata – 1802. godine je Lička pukovnija od tranzita i uvoza duhana zaradila 3,000 fl., a na razini cijelog generalata ga se od Karlovca do Senja godišnje prevozilo 40 do 60 tisuća centnera.²⁸¹ Med je pak bio tražena roba u trgovini s talijanskim gradovima, te su krajišnici 1800. godine na račun te trgovine dobili 5917 fl. 55 kr za 1325 centnera meda, odnosno 5731 fl. 30 kr za 1324 centnera meda 1801. godine.²⁸²

Trgovina vinom i drvom zaslužuju posebnu pozornost, svaka iz svojih razloga. Vino je uz žito bilo jedan od najvažnijih uvoznih proizvoda što je dugo godina predstavljalo veliki problem za krajiške vlasti i ekonomiju. Ključ problema leži u sljedećem: „*Sonst ist der Dalmatiner Wein der Lieblings Trank des Liccaners, der wenigstens bey allen Fasttügen, Kirchweihen und Hochzeiten vorhanden seyn muß.*“²⁸³ Hietzinger piše kako je Karlovački generalat 1800. godine na vinu zaradio 29,400 fl, 1801. godine 38,321 fl. 50 kr., ali istodobno su samo Lička i Otočka pukovnija na vino potrošile 64,977 fl., odnosno 66,722 fl. 13 kr.. U te brojke svoju sumnju iznosi i sam Hietzinger jer tvrdi da je 1802. godine samo preko Karlobaga u Liku uvezeno 18.000 vjedara vina, a 1818. godine preko Karlobaga i Senja preko 30.000 vjedara. Također, navodi i kako su regulacije iz 1769. i 1772. godine imale zapisanu kvotu od 4.000 vjedara za cijeli Karlovački generalat.²⁸⁴ Vukasović donosi podatak da se 1776. godine, samo četiri godine nakon regulacije koju spominje Hietzinger, u Karlovačkom generalatu popilo 60.000 vjedara vina.²⁸⁵ On tvrdi da Ličani svake godine daju na tisuće dukata u inozemstvo kako bi nabavili vino koje neobuzdano piju te se time dovode do još goreg siromaštva, a usput pune i mletačke kofere.²⁸⁶ Iako je Varaždinska krajina u drugoj polovici 18. stoljeća već provodila potencijalno

²⁷⁹ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 70

²⁸⁰ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 315

²⁸¹ Isto, str. 317

²⁸² Isto, str. 316

²⁸³ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 58 – „Inače je dalmatinsko vino omiljeno piće Ličana, koje u najmanju ruku mora biti prisutno barem tijekom blagdana, crkvenih godova i vjenčanja.“ (preveo: Mislav Radošević)

²⁸⁴ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 318-319

²⁸⁵ Radi se o gotovo nevjerojatnoj razlici između procjena i kvota vlasti i količine popijenog vina. Istu brojku popijenog vina 1776. godine osim Vukasovića navodi i Hietzinger (sv.1, str. 215). Međutim, s obzirom na razliku te Hietzingerove podatke o količini uvezenog vina početkom 19. stoljeća, moramo izraziti sumnju u navedeni podatak.

²⁸⁶ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 186

profitabilne viškove vina, zbog infrastrukturnih problema oni nisu bili u stanju to vino dovoljno brzo dovesti do ličkih krajeva.²⁸⁷

Drvo je u 18. i 19. stoljeću predstavljalo veoma važan prirodni resurs, jedini kojeg je Lika imala i jedini čije je upravljanje bilo prepušteno vojnokrajiškim vlastima. Vrijednost drvom bogatog područja uvidio je i Beč te je za vladavine Marije Terezije podneseno više izvještaja o stanju u ličkim šumama i mogućnostima eksploatacije drva u svrhu punjenja državne blagajne. Iskorištavanje šuma na području Ličke i Otočke pukovnije započelo je 60-ih godina 18. stoljeća. S obzirom na manjak obradivih površina u Lici krčenje je bilo najčešći način dolaska do novog zemljišta.²⁸⁸ Sva izvješća i opisi upućeni carici naglašavaju kako lokalno stanovništvo Like i Podgorja loše gospodari šumama i kako je potrebno uvesti reda, što je i učinjeno donošenjem šumskog reda 1765. godine. Karlobag i Senj bili su glavne izvozne luke za ličko drvo, te su u nizu mjesta na obali podignuta skladišta za drvo, među ostalima u Karlobagu i Cesarici na koje je bilo upućeno stanovništvo Srednje Like.²⁸⁹ Proces prodaje drva uglavnom je tekao na sljedeći način: siromašni krajišnici obalnih dijelova generalata obarali bi stabla u okolnim erarskim šumama te ih dovozili do skladišta na obali koja bi ih potom otkupila te prodala kupcima, najčešće stanovnicima kvarnerskih otoka ili Mlečanima.²⁹⁰ Najveći problem prilikom trgovine drvom bilo je njihovo dopremanje u podvelebitska skladišta. U prvo vrijeme, prije nego što su 50-ih i 60-ih godina 18. stoljeća utrte staze i napravljen vlak za vuču drva, nošenje trupaca bio je mukotrpan posao koji je iziskivao veliku snagu i spretnost.²⁹¹ O frekventnosti, ali i težini dopreme trupaca do obale, govori nam i činjenica da 1756. godine, samo četiri godine nakon što je izgrađena cesta Gospić – Oštarije – Karlobag, senjski sudac Pittoni piše kako je nužan njen popravak jer je potpuno razrovana tako da na njoj više nema niti mrvu zemlje već samo goli kamen. Uzroci oštećenja bili su bura i „tegljenje“ drva – dva para volova vukla bi panjeve po zemlji i time bi se oštećivala cesta, ali i drvo.²⁹² Teškoće u dopremanju drva, ali i nedovoljnu plaću za težak posao, spominje i Šumski red Tršćanske intendance: „Oni ne bi toliko sjekli u tim šumama, da im se drvo primjereno plaća, ali senjski trgovci ne daju im u ime kupovnine gotov novac nego robu, koju im ali tako skupo računaju, da im je tom robom jedva plaćena muka i trud oko sječe i vožnje, pa su onda prisiljeni sjeći što više, samo da si za svoje potrebe

²⁸⁷ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 70

²⁸⁸ Isto, str. 106

²⁸⁹ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 158, 255

²⁹⁰ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 316

²⁹¹ Ante Rukavina. „Još žive velebitske šume“ str. 284

²⁹² Gruenfelder: "Senj i Karlobag u doba merkantilističke gospodarske politike" str. 137

potrebne troškove pribave.²⁹³ S time se slaže i car Josip II. navodeći kako bi krajišnik morao skupa sa svojom ženom tri dana neprekidno nositi drvo u Karlobag da bi zaradio 17 krajcara, novac koji se potroši u jedan dan čekanja kupaca za to isto drvo.²⁹⁴ Drvo iz vojnokrajiškog prostora je zbog teškog dopremanja bilo 20 posto skuplje nego drva dopremana u lučke gradove iz ostalih dijelova austrijskog primorja. Kada se tome dodaju lučke pristojbe koje su stranci plaćali na drvo u podvelebitskom području, ne čudi da trgovina drvom nije bila onako unosna kako je bilo priželjkivano.²⁹⁵

Sredinom 18. stoljeća infrastruktura Vojne krajine nije bila na dovoljno dobroj razini da podnese krajiške potrebe za trgovinskom samodostatnošću. Dnevnik Josipa II. sa putovanja kroz Vojnu krajinu 1775. godine ne donosi niti jednu lijepu riječ za puteve kojima je prolazio. Stoga su drugu polovicu 18. stoljeća u Karlovačkom generalatu obilježili različiti infrastrukturni projekti kojima je cilj bio omogućiti mobilnost trgovaca i robe u Vojnoj krajini.

Pavao Ritter Vitezović na svojoj karti iz 1699. godine ucrtava tri ceste preko Velebita: Brinje – Žuta Lokva – Vratnik – Senj, Novi – Oštarije – Karlobag i Lovinac – Sveti Rok – Mali Alan – Obrovac. Uz ove ucrtan je još i put Žuta Lokva – Otočac – Perušić – Novi – Gračac – Zrmanja – Knin.²⁹⁶ Već spomenuta cesta Gospić – Oštarije – Karlobag planirana je i građena kao dio dulje rute koja je trebala povezati Karlobag s osmanskom granicom. S obzirom da je cesta bila takva da su njome mogli putovati samo tovarne životinje i pješaci, ali ne i zaprežna kola, ona nije mogla podnijeti porast prometa. Zato je od 1786. do 1789. godine građena takozvana Nova Terezijana koja je uglavnom pratila trasu stare ceste, ali je građena kvalitetnije, s manjim usponima i s mogućnošću prometovanja zaprežnim kolima²⁹⁷ (iako Demian i Fras i za nju kažu kako ju kišne bujice stalno ispiru, a jaki vjetar odnosi nasipanu zemlju²⁹⁸). U istom periodu obnovljena je i takozvana Dalmatinska cesta u pravcu sjever – jug koja je vodila od Žute Lokve do Zadra preko Otočca, Perušića, Gospića i Lovinca. Građene su i makadamske ceste od Gospića preko Sredogorja do Ljubova i Korenice, odnosno prema osmanskoj granici.²⁹⁹ Početkom 19. stoljeća izgrađena je i Dalmatinska cesta koja je vodila od Gospića do

²⁹³ Kosović: *Prvi šumarski stručni opis*, str. 55

²⁹⁴ Gruenfelder: "Senj i Karlobag u doba merkantilističke gospodarske politike" str. 144

²⁹⁵ Isto, str. 137

²⁹⁶ Petar Feletar. *Hrvatske povijesne ceste. Karolina, Jozefina i Lujzijana. Prometno-geografska studija o povezivanju kontinentalne i jadranske Hrvatske*. Zagreb, Samobor: Meridijani, 2016., str. 48 (dalje Feletar: *Hrvatske povijesne ceste*)

²⁹⁷ Isto, str. 56

²⁹⁸ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 73, Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 156

²⁹⁹ Feletar: *Hrvatske povijesne ceste*. str. 57

Sv. Roka, Obrovca i Zadra te je omogućila lakšu opskrbu Like.³⁰⁰ Iako ne prolaze prostorom Srednje Like valja spomenuti i Jozefinsku cestu koja je povezivala Karlovac i Senj te je bila žila kucavica ličke trgovine, i takozvanu Kordonsku cestu koja je povezivala Karlovac i Gračac s istočne strane Ličkog sredogorja kao prva koja povezuje sve četiri pukovnije u Karlovačkom generalatu.³⁰¹

Što ste ostalih infrastrukturnih projekata tiče, Vaniček i Fras naglašavaju važnost baruna Becka koji je bio zapovjednik Karlovačkog generalata od 1763. do 1766. godine. Za vrijeme njegovog službovanja radilo se na osnivanju skladišta za žito, a u Srednjoj Lici posebno se izdvaja ono u Brušanima sagrađeno 1765. godine koje je već godinu dana nakon izgradnje imalo vrijednost od 110.458 fl. 2 kr..³⁰² Uz njega postojalo je i manje skladište u Pločama.³⁰³ U Karlobagu i Cesarici postojala su erarska skladišta drveta u koje su ljudi dovozili posječena stabla za daljnju prodaju.³⁰⁴ Demian navodi da u Karlovačkom generalatu postoji 19 pilana, od čega četiri u Ličkoj pukovnji i sedam u Otočkoj pukovnji³⁰⁵ – u Srednjoj Lici poznate su pilane u Pazarištima, Brušanima te na Novčici kraj Gospića koju su srušili Francuzi jer je kroz nasip voda poplavljivala polja i livade.³⁰⁶ Osim toga, navodi se da u Ličkoj pukovnji postoji 183, a u Otočkoj pukovnji 257 mlinova za žito – oni su bili funkcionalni samo par mjeseci u godini zbog velikih oscilacija u vodotocima ličkih tekućica.³⁰⁷

Porezni sustav Vojne krajine nije bio niti vremenski niti prostorno ujednačen te je bio podložan mnogim promjenama. U cijelom „životnom vijeku“ Vojne krajine pokušavao se naći balans između novčanog opterećenja siromašnih krajišnika koji nisu posjedovali novac i načina punjenja krajiške blagajne, odnosno financiranja upravnog aparata. U prvoj fazi se kao obračunska osnovica uzimalo da obitelj s više od 15 jutara posjeda i tri radno sposobna čovjeka vrijedi 15 guldena te nema pravo na novčanu potporu niti ju je bila dužna davati. Vrijednost 5 jutara i/ili jednog čovjeka računala se kao 4 guldena.³⁰⁸ Novi sistem uveden je 70-ih godina 18. stoljeća kada je određeno da svaka krajiška obitelj mora plaćati zemljarinu razmjernu svojem posjedu. Uz to, plaćala se glavarina za svakog odraslog muškarca, a nasuprot tome stajao je

³⁰⁰ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 156

³⁰¹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 68

³⁰² Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)*, str. 595

³⁰³ Franz Vaniček. *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft (III)*. Beč: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1875., str. 133

³⁰⁴ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 124, 255

³⁰⁵ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 130

³⁰⁶ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)* str. 613; Fras: *Cjelovita topografija*, str. 124

³⁰⁷ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 130; Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 286

³⁰⁸ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 81

službeni konstitutivum kojeg je svaka obitelj dobivala ovisno o broju muškaraca stavljenih na raspolaganje vojnoj službi. Porezna davanja i službeni konstitutivum trebali su stvoriti socijalnu ravnotežu među krajiškim obiteljima.³⁰⁹ U Karlovačkom generalatu zemljarina je iznosila jedan gulden po jutru zemlje, glavarina jedan gulden po vojno sposobnom muškarcu, dok je konstitutivum iznosio deset guldena godišnje po pješaku. Zbog lošeg ekonomskog stanja stanovništva zemljarina je 1779. godine smanjena na 54 krajcara po jutru, a glavarina je ukinuta. S obzirom da se ni u tim, olakšanim uvjetima, prinosi nisu mogli naplatiti, 1787. godine ponovno su promijenjeni uvjeti pa se zemljarina obračunavala na temelju vrste, veličine i kvalitete posjeda.³¹⁰ Kvalitativna procjena posjeda na snazi je bila samo kratko vrijeme te je ukinuta 1800. godine. Iako zemljarina koja je jedina bila na snazi u Karlovačkom generalatu uistinu nije bila visoka, ona je i dalje bila previsoka za mnoge siromašne obitelji koje su se u njoj nalazile. Ovakav porezni sistem na kraju je ipak više koristio najsiromašnijima, Ličkoj i Otočkoj pukovnici, čije je funkcioniranje *de facto* plaćao ostatak Vojne krajine.³¹¹ Fras tvrdi kako ovaj porezni sustav omogućava Krajini da izdržava samu sebe i ne pada na teret državnoj blagajni: „Krajišnik dobiva od države samo oružje i vojnu odoru, a u ratno vrijeme još i novčanu nagradu; inače on posve sam opskrbljuje i prehranjuje svoju obitelj, obrađuje zemlju, bavi se gospodarstvom i plaća državni porez“.³¹²

Veliki problem u poreznom sustavu predstavljale su i uniforme. U prvoj fazi nakon Hildburghausenovih reformi, od krajišnika se očekivalo da na temelju svojeg zemljišnog posjeda prihoduje dovoljno da se sam uniformira. Krajiške obitelji za takvu obavezu nisu imale dovoljno novca. Predviđene su bile dvije odore – bojna i kućna. Bojna odora bila je namijenjena za nošenje na bojištu, dok je kućna odora bila namijenjena za nošenje na svim krajiškim dužnostima u vrijeme mira. Zbog lošeg ekonomskog stanja krajišnika u Karlovačkom generalatu, krajišnici su obje odore dobivali besplatno.³¹³

Uz navedene poreze postojao je i funkcionirao sustav arende, odnosno malih regalija. On se temeljio na tome da se kupnja određene robe ili korištenje određenih usluga otplaćuje pristojbama. Međutim, umjesto da sav novac direktno ide krajiškim vlastima, one su radije osmislile sustav u kojem su krajišnici licitirali za određenu arendu, najbolja ponuda bila bi odmah uplaćena u krajišku blagajnu a privatna osoba bi potom ubirala pristojbe i sva razlika

³⁰⁹ Isto, str. 82-83

³¹⁰ Isto, str. 84

³¹¹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 95

³¹² Fras: *Cjelovita topografija*, str. 31

³¹³ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 82

išla bi njemu u korist. U Karlovačkom generalatu arende su 1789. godine bile sljedeće: krčmljenje vina i prodaja mesa, prodaja duhana, carinjenje vina, pravo na lov, mlinarina, tuninski ribolov u Podgorju, mostarina i putarina. Prema prihodima od arende možemo vidjeti kako je količina novca u opticaju bila malena, ali ipak u porastu tijekom druge polovice 18. i tijekom 19. stoljeća. Jedna od najunosnijih arendi bila je ona o carinjenju vina, što i ne čudi s obzirom na opsege uvoza dalmatinskog vina u ličke krajeve.³¹⁴ Francuske vlasti su prilikom preuzimanja Ilirskih pokrajina popisale sve namete u njima, čak 27, od kojih su neki bili ekskluzivni za Ličku i Otočku pukovnicu.³¹⁵

Godina	Guldena	Godina	Guldena
1764.	2.963	1826.	32.334
1765.	9.405	1840.	43.017
1778.	11.895	1857.	34.996
1800.	11.532		

Tablica 7 – Prihodi od arende u Karlovačkom generalatu 1764.-1857. (Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 79)

5.4. AGRİKULTURALNE NAVIKE

Posljednja skupina čimbenika gladi koju ćemo analizirati su agrikultorne navike stanovništva Srednje Like, čije društvo Roksandić naziva „društvom trajne agrarne krize“.³¹⁶ Rad, tlo i voda najvažniji su faktori u poljoprivrednoj proizvodnji, stočarskoj ili ratarskoj.³¹⁷ Agrarna kriza je realnost gotovo cijelog Karlovačkog generalata kroz čitavo 18. i 19. stoljeće, a temeljeno je na već spomenutim razlozima – niskoj kvaliteti zemljišnih posjeda, nedostatku tehničkog oruđa, prenapučenosti, manjku radne snage i lošoj opskrbi.³¹⁸ Naime, porast broja stanovnika na prostoru Karlovačkog generalata nije pratila i veća efikasnost obrađivanja zemljišta što je navedeno društvo, a unutar njega i Srednju Liku, dovelo do vrlo osjetljivog odnosa između proizvodnih rezultata i potreba stanovništva. Loše godine u poljoprivrednom smislu dovelo su do povećane potrebe nabave žita iz drugih krajeva, ali su istodobno činile

³¹⁴ Isto, str. 77

³¹⁵ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 105-108

³¹⁶ Isto, str. 74

³¹⁷ Verena Winiwarter. „Land Use and Agrarian Knowledge as Topics of Early-Modern Environmental History“. U: *An Environmental History of the Early Modern Period* (ur. Martin Knoll, Reinhold Reith), Berlin: LIT Verlag, 2014, str. 57

³¹⁸ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 96

štetu i stočnom fondu ličkih krajišnika, jednom od rijetkih proizvoda koji su bili krajiški kapital u uobičajenoj robnoj razmjeni.³¹⁹

Što se kvalitete tla tiče, u Ličkoj pukovnji se navedenih 72.527 jutara obradive zemlje 1802. godine dijeli na samo 2.768 jutara dobre, 13.776 jutara prosječne i čak 55.992 jutara loše zemlje, dok je u Otočkoj pukovnji situacija samo malo bolja – od 52.574 jutara obradive zemlje 2.935 jutara je dobro, 14.579 prosječno i 35.060 loše.³²⁰ Osam godina kasnije broj obradivih površina pada, pa tako Lička pukovnja ima 60.585 jutara obradive zemlje (2.641 jutro dobre, 21.564 jutara prosječne, 36.380 jutara loše), a Otočka pukovnja ima 49.506 jutara obradive zemlje (1.316 jutara dobre, 10.462 jutara prosječne, 37.728 jutara loše).³²¹ Od 1801. godine do 1841. godine u cijelom Karlovačkom generalatu stvorit će se samo 22.558 jutara novih obradivih površina dok će istovremeno na tom prostoru porasti broj stanovnika za 81.468 duša što će uzrokovati daljnje osiromašenje tog kraja.³²² U istom periodu stvoreno će biti 19.344 jutara novih pašnjaka i tek 3.227 jutara novih livada.³²³ Prema izvještaju britanskog putopisca Patona očito je da je situacija ista i u Srednjoj Lici – najveći dio Ličkog polja zauzimaju pašnjaci, a vrlo je malo površina zasijanih usjevima.³²⁴

Ove brojke ukazuju da je eksploatacija površina u Karlovačkom generalatu, a time i u Srednjoj Lici, u prvoj polovici 19. stoljeća doživjela svoj vrhunac, te je prostora za njeno daljnje širenje bilo sve manje. Istodobno, kao što je vidljivo iz tablice 4 (str. 52), broj stanovnika Karlovačkog generalata u promatranom periodu nastavio je rasti što je dovelo do sve većeg demografskog pritiska. Upravo navedene procese Blanc smatra ključnim razlozima zaostajanja „Zapadne Hrvatske“, a u navedene možemo uključiti i Srednju Liku.³²⁵

Izvori se ne slažu koliko je uopće hrane bilo potrebno za opskrbu Karlovačkog generalata, odnosno koliko je hrane bilo potrebno po glavi stanovnika. Prema Hietzingerovim navodima, 1769. godine izračunato je da je za potrebe stanovništva Karlovačkog generalata (tada oko 130.000 stanovnika, vidi tablicu 3.) potrebno 355.693 vagana žitarica, odnosno

³¹⁹ Isto, str. 95

³²⁰ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 82

³²¹ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 80; Iako statistički ulaze u gore navedene brojke, valja naglasiti da se izvori slažu kako je u obje pukovnije uvjerljivo najlošija kvaliteta i kvantiteta obradivih zemljišta bila u Podgorju stisnutom između mora i Velebita.

³²² Carl von Pidoll zu Quintenbach. *Einige Worte über die Wirthschaft der Karlstädter Grenzer*. Beč, 1844., str. 22 (dalje: Pidoll zu Quintenbach: *Einige Worte*)

³²³ Isto, str. 56

³²⁴ Juraj Lokmer: “Andrew Archibald Paton: Lika i Senj u putopisu iz 1849. godine”. U: *Senjski zbornik*, vol. 45, br. 1, 2018, str. 366 (dalje: Lokmer: „Paton: Lika i Senj u putopisu iz 1849.“)

³²⁵ Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 259

otprilike 2.75 vagana po glavi stanovnika.³²⁶ S druge strane, pukovnik Geneyne 1782. godine računa kako je za 151.165 stanovnika Karlovačkog generalata potrebno 1.360.485 vagana žitarica, odnosno 9 vagana po glavi.³²⁷

Što je stanovništvo Srednje Like sadilo na svojim zemljištima u promatranom periodu? Prije svega treba spomenuti kako je u Ličkoj i Otočkoj pukovnji iz klimatskih razloga bila rijetka zimska sjetva što je otežavalo opskrbu stanovništva prehrambenim proizvodima.³²⁸ Na području Ličke i Otočke pukovnije polovicom 18. stoljeća dominirala je proizvodnja zobi, a slijedila je proizvodnja prosa.

Demian nam donosi statističke podatke³²⁹ što se u Karlovačkom generalatu sadi na koja zemljišta i s kakvim rezultatima, s napomenom da za Liku³³⁰ sljedeće brojke važe kada ljeto nije prevruće jer tada prinosi jedva vrate zasađeno:

Poljoprivredna kultura	Dobro zemljište		Prosječno zemljište		Loše zemljište	
	Zasijano	Požnjeto	Zasijano	Požnjeto	Zasijano	Požnjeto
Pšenica	1,75	6,00	X	X	X	X
Pir	2,00	8,00	2,00	6,00	X	X
Raž	1,80	7,80	1,00	3,00	X	X
Kukuruz	0,66	15,00	0,66	7,00	X	X
Ječam	8,00	10,00	1,25	6,00	1,00	3,00
Zob	2,25	10,00	2,00	6,00	1,25	3,00
Proso	0,25	10,00	0,25	7,00	0,25	4,00
Heljda	0,25	10,25	0,18	8,25	0,18	6,00

Tablica 8 – Sađene i požnjete poljoprivredne kulture u Karlovačkom generalatu po jutru zemlje i u požunskim vaganima (Izvor: Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*. str. 94-96)

Valja primijetiti kako je u Vukasovićevim „prošlim vremenima“ žetva bila tako plodna da su „mnogi od jednog vagana prosa dobivali do 100 vagana“.³³¹

³²⁶ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 316

³²⁷ Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 124

³²⁸ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 26

³²⁹ U ovom radu izdvojili smo statističke podatke koje smatramo najrelevantnijim za temu i prostor. Za više podataka po pukovnijama i na razini cijelog Karlovačkog generalata preporučamo pogledati: Roksandić: *Vojna Hrvatska*, str. 75-95

³³⁰ S obzirom da Demian slobodno koristi pojmove „Licca“ i „Liccaner Regiment“ bez vidljivih pravila, vjerujemo da misli na Ličku pukovnju.

³³¹ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 124

	Pšenica		Raž		Kukuruz	
	Zasijano	Požnjeto	Zasijano	Požnjeto	Zasijano	Požnjeto
Lička pukovnija	4.529	10.687	4.004	8.298	843	9.564
Otočka pukovnija	4.065	11.413	1.445	7.560	427	11.811
	Proso		Ječam		Zob	
	Zasijano	Požnjeto	Zasijano	Požnjeto	Zasijano	Požnjeto
Lička pukovnija	3.783	13.717	31.043	76.392	13.023	27.476
Otočka pukovnija	2.138	14.570	9.057	29.389	31.213	92.389

Tablica 9 – Zasijano i požnjeto 1801. godine na prostoru Ličke i Otočke pukovnije u požunskim vaganima

(Izvor: Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*. str. 98-100)

Proso se obično sijalo nakon posljednjih mrazova u svibnju ili najkasnije lipnju, te je bilo omiljeno zbog njegove otpornosti i upotrebljivosti na različite načine – osim kao hrana za potrebe ljudi, može poslužiti kao stočna hrana i hrana za kokoši. Kao što je vidljivo iz tablica 7 i 8, njegovi prinosi bili su visoki te se veoma dobro prilagođava različitim tipovima i kvaliteti tla što je omogućavalo da ga se sadi na njive već iscrpljene drugim žitaricama. Sije se i na udaljenim parcelama koje se slabo gnoje.³³² Heljda je usko povezana s prosom, do razine da ih onodobni autori često miješaju, te kvantitativno daje slične prinose. Uz nju često raste i sijerak koji se obično koristi za prehranu životinja, pogoduju mu šljunčana tla i ne traži gnojenje zemlje.³³³ Ječam i zob jako su proširene s obzirom na potrebe Vojne Hrvatske, a njihovo brašno često se miješa s pšeničnim i raženim. Pšenica je u Lici rjeđa, prije svega zbog njenih loših karakteristika na krškom tlu kojeg dodatno osiromašuje zbog velike količine nutrijenata koje crpi iz tla. U odnosu na brigu koja joj je potrebna i nesigurnost koju donosi zbog osjetljivosti na hladnoću, ona nije isplativa na siromašnom tlu. Na tim prostorima isplativija je raž koja se osim za ljudsku prehranu koristi i za stočnu hranu te pokrivanje krovova. Uz ove dvije vrste treba spomenuti i pir, biljku srodnu pšenici slabije kvalitete, ali otpornu na hladnoću i vrućinu čime se na prostoru Like izdvaja svojom pouzdanošću.³³⁴ Kukuruz, koji se pokazao jako važnom kulturom diljem Vojne krajine, u Lici nikada nije u potpunosti prihvaćen zbog njegove osjetljivosti na hladnoću.³³⁵ Blanc usporedbom uzgajanih žitarica u cijelom Karlovačkom generalatu i na Baniji pokazuje razliku između krškog i ravničarskog tla koju možemo povezati i s pitanjem temperaturnih uvjeta na ta dva prostora – kukuruz u generalatu čini samo 13 posto svih zasijanih žitarica, dok na prostoru Banije on pokriva 42 posto zasijanih žitarica. S druge

³³² Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 223-224

³³³ Isto, str. 224

³³⁴ Isto, str. 224-225

³³⁵ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 96

strane, u Baniji se postotno puno manje sije zob (27 naprama 10 posto) i ječam (11 naprama 3,5 posto).³³⁶

Fras i Demian donose nam redosljed sadnje za cijeli Karlovački generalat. Prema njima, dobro polje se prve godine sadi kukuruzom ili pšenicom; druge raži, ječmom ili pirom; treće prosom ili zobom, a četvrte godine polje se gnoji ili ostavlja na ugru. Prosječna polja prve se godine sade suražicom ili pirom, druge prosom ili zobom te se potom tri godine ostavljaju na ugru. Loša polja dvije se godine sade prosom ili zobom te zatim ostaju na ugru (odnosno, koristi ih se kao pašnjak) između 4 i 12 godina.³³⁷ Hietzinger navodi kako u Lici postoje tri trogodišnje kombinacije za glinena tla – tri godine sadnje kukuruza, ili dvije godine kukuruza pa treća godina zobi, ponekad zobi i pira, ili redom kukuruz, raž pa zob. Za pješćana tla navodi više kombinacija koja nećemo u potpunosti navoditi, već ćemo samo spomenuti kako se uz zob, raž, pir i proso spominje sadnja zimske pšenice i krumpira u većim količinama.³³⁸ Hietzinger također spominje kako se u Kosinjskoj dolini zbog čestih poplava sijala samo ljetna sjetva, najčešće proso ili kukuruz. U Podgorju spominje samo ječam i krumpir.³³⁹

Osim navedenih sorti žitarica koje su činile osnovu prehrane u Srednjoj Lici, graničari su u svojim vrtovima (potkućnicama) sadili i druge biljne vrste za prehranu. Uz krumpir koji je postao neizostavan dio prehrane krajem 18. i početkom 19. stoljeća, najzastupljenije je bilo zelje koje se kiselo kao zimnica.³⁴⁰ Od mahunarki, koje je uglavnom jelo pravoslavno stanovništvo, sadili su se prije svega grah i ponekad leća.³⁴¹ Osim njih, sadili su se još crveni i bijeli luk te kelj u glavicama.³⁴² U 1801. godini, u Ličkoj i Otočkoj pukovniji zasađeno je 21.287, odnosno 17.899 požunskih vagana krumpira, heljde, graha i leće, a prinosi su iznosili 53.323, odnosno 84.417 požunskih vagana.³⁴³

Klimatski uvjeti u Lici bili su nepovoljni za rast vinove loze, iako Vukasović tvrdi da je nekoć klima bila bolja te da je kod Pazarišta bilo vinograda koji su proizvodili sjajna vina.³⁴⁴ S obzirom da niz povijesnih izvora govori o vinogradima u Lici tijekom 15. stoljeća, Vukasović

³³⁶ Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 228

³³⁷ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 69; Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 84-85

³³⁸ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 38

³³⁹ Isto, str. 39

³⁴⁰ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 85

³⁴¹ Isto, str. 101

³⁴² Ivan Jurišić. „Jela i pića Karlovačkog generalata u 18. stoljeću.“ u *Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija*. Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Split, Zagreb, 2003., str. 282 (dalje: Jurišić: „Jela i pića“)

³⁴³ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 101

³⁴⁴ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 170

je očito bio dobro upućen da je u predosmanskom razdoblju postojala proizvodnja vina.³⁴⁵ On to povezuje s deforestacijom Velebita zbog koje u njegovo doba pušu jači vjetrovi nego što je to bio slučaj u prošlosti.³⁴⁶ Unatoč Vukasovićevim tvrdnjama, Fras u svojem djelu donosi da se u Kosinjskoj kompaniji nalaze 22 jutra vinograda, a njegove tvrdnje potkrepljuju katastarske karte i kasniji izvori koji, među ostalim, spominju kako je kosinjsko vino bilo dobro, ali previše kiselo.³⁴⁷ Hietzinger navodi kako u Ličkoj pukovniji postoji samo 19 jutara vinograda, od čega je većina iz doline Zrmanje i par jutara u Podgorju – 1798. navodi da je bilo 29.407 čokota vinove loze, većinom podrijetlom iz Dalmacije koja daju malo vina loše kvalitete. U Otočkoj pukovniji je više vinograda, 64 jutra, ali ne navodi vinograde u Kosinju, već samo one na obali u blizini Senja.³⁴⁸

Valjalo bi spomenuti i pokušaje kapetana Zandonatija za vrijeme Marije Terezije za uvođenjem novih vrsta u Karlovački generalat, prije svega Podgorje. Na njenu izričitu želju 1770. godine pokrenut je projekt kultivacije masline na prostoru oko Karlobaga, međutim prvu prepreku je predstavljala hladnoća koja je odgodila sve radove na maslinicima do ožujka, a drugu, nepremostivu prepreku, postavili su Mlečani kada su zabranili izvoz mladica. Jednako je neuspješan bio i njegov pokušaj sadnje badema u Podgorju koje su napali miševi.³⁴⁹

Baveći se gospodarstvom Karlovačkog generalata Pidoll zu Quintenbach kumulativno je naveo razloge loših uroda na navedenom prostoru koji se tiču i Srednje Like – duge i hladne zime, padaline u proljeće, kasni mrazovi u proljeće i rani mrazovi na jesen, proljetne poplave, ljetne suše, loša kvaliteta tla, jaki vjetrovi koji pušu, požari, kašnjenje sjetve i žetve te napadi kukaca, bolesti i gljivica koji uništavaju bilje.³⁵⁰ Osim problema ekološke prirode poljodjelstvo je u Lici, kao i u mnogim drugim planinskim krajevima Sredozemlja, patilo zbog nedostatka kvalitetnih tehničkih oruđa, parcelizacije i neravnoteže u opsegu poslova prema godišnjim dobima.³⁵¹ Uz to, usprkos velikom stočnom fondu, gnojiva je bilo malo te je imalo slabe nutritivne vrijednosti.

Što se poljoprivrednih alata tiče, u Lici je nedostajalo osnovnih oruđa – motika, štahača, trnokopa, drljača sa željeznim zupcima, željezom pojačanih plugova. Kaser navodi istraživanje

³⁴⁵ Mance et al. *Vinogradi u Kosinju i ostali tragovi vinogradarstva u Lici*. Državni arhiv u Gospiću: Gospić, 2019., str. 36-41

³⁴⁶ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 124-125

³⁴⁷ Mance et al. *Vinogradi u Kosinju i ostali tragovi vinogradarstva u Lici*, str. 43

³⁴⁸ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 111

³⁴⁹ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)* str. 602-604

³⁵⁰ Pidoll zu Quintenbach: *Einige Worte*, str. 64-65

³⁵¹ J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*, str. 3, 107

iz 1817. godine koje pokazuje da samo dvije trećine obitelji u Karlovačkom generalatu ima svoje plugove. Te obitelji su za vrijeme radova u poljima morale pomagati drugim obiteljima kako bi kasnije mogle posuditi nužno oruđe, što je posljedično vodilo do kašnjenja sjetve i žetve.³⁵² Plugovi kojih je bilo premalo bili su loše izrađeni, drveni, teški i lošeg oblika.³⁵³ Iako se u usporedbi s ostatkom Vojne krajine zemlja s južne strane Kapele zbog slabe kvalitete i manjka vlage orala površinski neposredno prije sjetve, taj posao bio je i dalje izrazito težak, pogotovo s obzirom na pothranjenu tegleću marvu u slučaju duge zime – Demian piše kako je za oranje jednog jutra zemlje potrebno šest do osam volova i četiri do pet ljudi koji taj posao obavljaju dva dana.³⁵⁴ Pošto su drljače izrazito rijetke, a valjci primitivni i neefikasni, zrno često ostaje na pola otkriveno pa ga ptice bez problema krađu.³⁵⁵

Alati i procesi prilikom žetve također su problematični – ne postoje suha mjesta za mlaćenje žita tako da ga se mora mlatiti odmah po žetvi. Ukoliko u tom trenutku padne kiša velika količina žitarica propada. Također, kada bi postojala suha mjesta za naknadno mlaćenje žita, graničari bi se mogli u jesenskom periodu posvetiti drugim poslovima.³⁵⁶ Ni kola korištena za prijevoz žita nisu dobra, teška su, nespretna i s nepravilnim kotačima tako da ih i dva vola jedva pomaknu s mjesta.³⁵⁷

Parcelizacija, odnosno usitnjavanje zemljišta i njegova disperzija, negativno je utjecala na poljoprivredu Like. Ona prije svega dovodi do neefikasnosti jer bi krajišnici trošili dragocjene sate samo na put prema i od zemljišta. Kada se tome dodaju još i teškoće u dovođenju tegleće marve, ili još gore, poljoprivrednih alata, jasno je zašto je parcelizacija predstavljala veliki problem.³⁵⁸ Neki krajišnici imali su zemljišta udaljena i po šest sati hoda od kuće tako da bi ljudi i životinje već bili umorni kad bi došli na polje što je opet umanjivalo njihovu radnu sposobnost. Ni višesatni povratak kući nakon cijelog dana rada u polju zasigurno nije bio motivirajući faktor. Ukoliko je čovjek imao više takvih zemljišta, jasno je da se radi o velikom gubitku vremena i energije.³⁵⁹ Zbog toga su udaljena polja često ostajala zanemarena i slabo obrađena – vrtovi uz kuću i zemljišta u blizini bila su kultivirana najbolje što su krajišnici

³⁵² Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 97

³⁵³ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*, sv. 2., str. 23. Prema predaji koju donosi Ante Rukavina, prvi plug u predjelu Like i Podgorja napravio je izvjesni kovač Rajčević iz Smiljana 1686. godine zbog čega su mu stanovnici Podgorja do kraja života davali jedan dio uroda. Više u Rukavina: Rukavina: „Privreda ličke i primorske strane Velebita“

³⁵⁴ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 89-90

³⁵⁵ Isto, str. 90

³⁵⁶ Isto, str. 92

³⁵⁷ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*, sv. 2., str. 32-33

³⁵⁸ J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*, str. 107

³⁵⁹ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 87-88

mogli, ali dalja su nerijetko zarastala u korov i gubila kvalitetu jer nije bilo ni ruku ni vremena za njihovu obradu.³⁶⁰

Gnojenje tla također nije bilo dobro, prije svega zbog manjka gnojiva. Pošto je stoka čitavo ljeto provodila na pašnjacima (često upravo onim udaljenim poljima koja se nisu mogla efikasno obrađivati), gnojivo se nije adekvatno skupljalo. I ono gnojiva što bi se skupilo ostavljalo bi se na otvorenom gdje bi bilo izloženo vremenskim uvjetima – suncu koje bi ga sušilo, kiši koja bi ga ispirala. U zimskim mjesecima kada bi stoka bila u zatvorenom, njena ishrana je bila toliko loša da ni gnojivo nije moglo biti dobro. Dodamo li tome da su u Lici kompostane bile rijetke, ne čudi da je uspješnost fertilizacije tla bila niska.³⁶¹ Gnojili su se najčešće vrtovi oko kuća i bliža polja.³⁶²

Problem planinskih prostora koji se javlja diljem Sredozemlja, pa tako i na prostoru Like, je velika razlika u opsegu poslova između različitih godišnjih doba. To je prije svega posljedica klimatskih uvjeta koji bitno skraćuju vegetacijski period, a time i vremenski period u kojem se mogu obavljati poljoprivredni radovi. Kada su svi poljoprivredni radovi stisnuti u šest do sedam mjeseci potrebno je mnogo više ruku koji će te poslove obavljati.³⁶³ Kada se tome dodaju česta odsustva regrutiranih muškaraca, jasnije je zašto su zadruge bile važne u funkcioniranju Ličke i Otočke regimente – najviše se i najteže radi u Ličkoj i Otočkoj pukovnici, piše Hietzinger.³⁶⁴ Krajišnici planinskih krajeva nalaze se u konstantnoj utrci s vremenom koju često gube – kultivacija polja kasni zbog loših vremenskih uvjeta i posljedičnih poplava, manjka radne snage, udaljenosti polja, iscrpljenosti stoke nakon dugih zima u zatvorenom sa slabom prehranom, nužnog puštanja stoke na ispašu.³⁶⁵ U periodu od sjetve do žetve, krajišnici čiste polja od korova veoma rijetko – polja prosa dva do tri puta, polja krumpira i kukuruza samo jedanput.³⁶⁶ Cijela jesen posvećena je žetvi koja često kasni pa i zimska sjetva, ako je uopće moguća, također kasni te se odvija u listopadu ili tek studenom.³⁶⁷

Kod onodobnih autora zbog navedenih se razloga često spominje lijenost krajišnika (ili kako Demian kaže: „*Da überhaupt der Grenzer kein guter Oekonom ist, und nur von einem*

³⁶⁰ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 30

³⁶¹ Isto, str. 29

³⁶² Fras: *Cjelovita topografija*, str. 69

³⁶³ J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*, str. 114

³⁶⁴ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 23

³⁶⁵ Isto, str. 32

³⁶⁶ Isto, str. 33

³⁶⁷ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 91

Tag zum andern lebt“)³⁶⁸. Vukasović tvrdi kako je seljak Karlovačkog generalata rođen samo za vojnički stalež, lijen je i trom za sve poslove i poduhvate te se nerado prihvaća ikakvih seljačkih obaveza.³⁶⁹ U kritikama ličkih krajišnika najoštriji je upravo Demian – on tvrdi kako krajišnik nije ljubitelj kontinuiranog rada i nedostaje mu inicijative. Cijelu zimu od studenog do ožujka on provede ne radeći ništa i za to vrijeme samo jede svoje zalihe hrane, a često u gladi pojede i sjeme koje je trebalo biti posađeno sljedeće godine. Užasno je rastrošan i nije u stanju misliti na svoje buduće potrebe.³⁷⁰ Željko Holjevac, urednik i prevoditelj Vukasovićevog opisa Karlovačkog generalata, objašnjava da se radi o tipičnom stereotipu pisaca 18. i 19. stoljeća. Uzrok te „lijenosti“ nije pošteno nalaziti samo u krajišniku već bi se u obzir trebali uzeti i: sustav u kojem se od njih očekivalo da budu i vojnici i seljaci, često strogi vojni propisi, državna i općinska tlaka, planinsko i krško tlo, primitivna tehnologija obrade zemlje i nerazvijenost robno-novčanih odnosa. Iz toga proizlazi da je neimaština u njihovom slučaju bila začarani krug iz kojeg nisu mogli izaći.³⁷¹ O istom fenomenu na prostoru drugih planina Sredozemlja piše i McNeill: „*Winter often brought idleness (at least for men) and hunger*“.³⁷²

Usprkos nizu nepovoljnih agrikulturnih čimbenika, lički prostor ipak je imao jedan „adut“ koji je njegovom stanovništvu omogućavao da se nosi s nestašicama hrane – stočni fond. S obzirom da ratarstvom nije bilo moguće osigurati dovoljne prinose hrane, krajišnici su se nakon zime često pouzdali u mlijeko i sir koji su dobivali od svojih životinja.³⁷³ Općenito, stanovništvo Like rijetko je jelo meso svojih životinja, samo u posebnim prigodama poput vjenčanja. S obzirom da Vukasović tvrdi kako lički seljak u svojoj stoci ima na raspolaganju veliki kapital³⁷⁴, promotrimo prije svega kretanje broja domaćih životinja:

³⁶⁸ Isto, str. 91 – „Općenito graničar nije dobar gospodar i živi od danas do sutra.“ (preveo: Mislav Radošević)

³⁶⁹ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 180. Zanimljivo je Vukasovićeva kontradiktornost u ovom slučaju. Prilikom opisivanja Kosinjskog polja i tamošnjih poplava koje i do tri puta odnose sjeme s obrađenog zemljišta piše: „Stoga se marljivost i naponi ovog seljaka nipošto ne mogu omalovažavati, pogotovo stoga jer se on sam u najvećem znoju, jadu i bijedi mora pobrinuti za svoje živuće namirnice.“ (str. 153)

³⁷⁰ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 64-67

³⁷¹ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 180

³⁷² J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*, str. 115 – „Zima često donosi mirovanje (barem za muškarce) i glad“ (preveo Filip Pavelić)

³⁷³ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 153

³⁷⁴ Isto, str. 124

	Konji		Volovi		Krave	
	Lička	Otočka	Lička	Otočka	Lička	Otočka
1770.	4.419	4.163	9.513	7.459	7.339	5.475
1802.	4.901	4.353	7.503	5.163	6.905	5.491
1810.	3.911	3.690	9.415	5.868	9.183	5.783
1811.	3.911	3.818	9.415	5.939	9.193	5.674
	Koze		Ovce		Svinje	
	Lička	Otočka	Lička	Otočka	Lička	Otočka
1770.	21.613	1.836	61.510	62.711	486	2.434
1802.	17.286	12.513	68.155	50.026	688	924
1810.	19.573	11.451	54.153	40.054	507	1.694
1811.	19.573	12.251	54.153	37.542	507	1.492

Tablica 10. – Broj konja, volova, krava, koza, ovaca i svinja u Ličkoj i Otočkoj pukovnji od 1770. do 1811. godine (Izvor: Roksandić prema Krajasichu, Demianu, „Marmontovu popisu“ i „Holjevčevu popisu“. Str. 87-92)³⁷⁵

Dominantna uloga koza i ovaca u stočnom fondu ličkih krajišnika vidljiva iz gornje tablice posljedica je ekoloških čimbenika koji na njihovo društvo utječu. Krške dinarske planine mogu se samo naoko doimati bogate pašnjacima, ali u stvari se radi o pašnjacima s travama niske nutritivne vrijednosti – dominiraju biljne asocijacije tvrdih trava koje pogoduju uzgoju stoke sitnog zuba.³⁷⁶ Iako u strukturi zemljišta Ličke i Otočke pukovnije pašnjaci zauzimaju velike prostore (u Ličkoj pukovnji oko 30, u Otočkoj oko 20 posto)³⁷⁷, uglavnom se radi o kamenjarima na kojima se nalazi malo trave i niskog raslinja.³⁷⁸ U takvim se uvjetima ovce i koze puno bolje snalaze od goveda jer su manje izbirljive, lakše podnose napore i oskudnu ispašu, te su jednostavnije za uzgoj.³⁷⁹ Zanimljivo je i primijetiti kako u navedenom periodu broj grla stoke stagnira ili pada u obje pukovnije, s iznimkom broja krava u Ličkoj pukovnji koji u periodu od 1770. do 1811. godine raste za 25 posto. Ovakva situacija vjerojatno je plod više faktora. Bolesti su povremeno žestoko pogađale stočni fond – Josip II. Piše kako 1775. godine u Ličkoj i Otočkoj pukovnji umire preko 70.000 grla sitne i krupne stoke što bi, uzmemo

³⁷⁵ Broj koza u Otočkoj pukovnji 1770. godine vjerojatno je pogreška s obzirom da je teško povjerovati da je došlo do porasta broja koza za 10.000 grla uzmemo li u obzir mjere koje su ograničavale i zabranjivale uzgoj koza. Vjerojatnije je kod Krajasicha ili Roksandića došlo do omaške prilikom koje je izostavljena nula na kraju broja, što bi broj koza u Otočkoj pukovnji 1770. godine diglo na 18.360.

³⁷⁶ Marko Šarić: „Planine i morlački svijet u Dalmaciji: Ekohistorijski osvrt“ u *Ekonomika i ekohistorija* 6, br. 1 (2010), str. 70-71 (dalje: Šarić: „Planine i morlački svijet“)

³⁷⁷ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 86

³⁷⁸ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 104

³⁷⁹ Šarić: „Planine i morlački svijet“ str. 71

li prikazane brojke iz 1770. godine, značilo da je umrlo više od trećine sve stoke.³⁸⁰ Deset godina kasnije od gladi i hladnoće umire 42.209 grla stoke.³⁸¹ Uz to, navedeni vremenski period obilježavaju i Austro-turski rat te ratovi s Napoleonovom Francuskom koji su vođeni na teritoriju Like ili u njenoj neposrednoj blizini.

Zanimljivo je promotriti porast broja grla stoke u čitavom Karlovačkom generalatu tijekom prve polovice 19. stoljeća. Od 1801. do 1841. godine broj konja porastao je s 14.397 na 18.525, broj krava s 27.209 na 95.601, broj ovaca s 189.141 na 246.121, broj koza s 41.151 na 87.488, broj svinja s 10.471 na 30.530, sveukupno se broj stoke povećao za 154.713 grla.³⁸² Istodobno, kao što smo naveli, porast pašnjaka i livada nije pratio porast broja stoke. U Ličkoj i Otočkoj pukovnji na jedno jutro livade dolazila su otprilike tri jutra njiva, a Quintenbach smatra da je optimalan omjer jedan naprama dva. Također, te livade su iz godine u godinu bivale sve iscrpljenije i lošije te se po livadi moglo dobiti 15 do maksimalno 20 centnera sijena.³⁸³ Zbog toga porast broja stoke nije mogao omogućiti maksimalno iskorištavanje njihovog potencijala već je društvo u 19. stoljeću guralo dalje u siromaštvo.

Kao i u ostalim dinarskim planinama, dominantna vrsta ovce u Lici bila je pramenka. Radi se o primitivnoj i veoma otpornoj vrsti koja je stvorena u teškim i siromašnim uvjetima na koje je navikla.³⁸⁴ Ona je čvrsto i skladno građena te ima razvijene sposobnosti pješačenja jer često mora preći više kilometara kako bi podmirila svoje prehrambene potrebe što je čini pogodnom za iskorištavanje pašnjaka kontinentalne, ali i primorske padine Velebita.³⁸⁵ Radi se o ovcu trojnih osobina koju se uzgaja zbog mesa, vune i mlijeka. U današnjim, boljim životnim uvjetima nego u 18. i 19. stoljeću, ona prosječno daje oko 100 litara mlijeka te kilogram vune godišnje. U ličkim kućanstvima bez poljoprivrednih prinosa često se nazivala i „sirotinjskom majkom“.³⁸⁶ Već spominjani kapetan Zandonati za vrijeme Marije Terezije nabavlja rasplodnog ovna iz Ancone i tri ovce trapanske pasmine kako bi smanjio ovisnost o kozama stanovništva Podgorja, međutim taj pokušaj nije se dugoročno pokazao uspješnim.³⁸⁷

³⁸⁰ Josip Erceg: „Dnevnik Josipa II“, str. 243

³⁸¹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 98

³⁸² Pidoll zu Quintenbach: *Einige Worte*, str. 31

³⁸³ Isto, str. 56-57

³⁸⁴ Šarić: „Planine i morlački svijet“ str. 71

³⁸⁵ Boro Mioč, et al. "Odlike eksterijera ličke pramenke." *Stočarstvo*, vol. 52, br. 2, 1998, str. 93-94

³⁸⁶ Rukavina: „Privreda ličke i primorske strane Velebita“, str. 114

³⁸⁷ Ante Rukavina. "Osvrt na razvoj stočarstva i veterinarstva u Lici i Podgorju." *Senjski zbornik*, vol. 20, br. 1, 1993, str. 219

Najčešće uzgajana koza na krškim prostorima bila je autohtona balkanska koza koja se danas naziva i „hrvatskom šarenom kozom“. Radi se o izdržljivoj, pokretljivoj i prilagodljivoj pasmini navikloj na siromašni krški krajolik koja je u bila u stanju iskoristiti nutritivno slabu vegetaciju na različitim terenima i nadmorskim visinama.³⁸⁸ Nije zabilježeno da je ova pasmina u prošlosti bila planski oplemenjivana.³⁸⁹ Iako se danas pretežno uzgaja zbog mesa, lički krajišnici uglavnom su je uzgajali zbog mlijeka koje se muzlo dvaput dnevno i kože koja se koristila za obuću i vinske mješine.³⁹⁰

Treća životinjska vrsta od velike prehrabene važnosti u Lici nakon ovce i koze je govedo. Tipična vrsta goveda koja se uzgajala u Lici bila je buša, jedna od tri autohtone hrvatske pasmine goveda. Radi se o malenom govedu koje karakterizira otpornost, izdržljivost, skromnost i velika pokretljivost, osobine koje su pogodovale njenom uzgoju u krškim predjelima poput Like.³⁹¹ Njena proizvodnja mlijeka je danas, u dobrim životnim uvjetima i nakon oplemenjivanja drugim pasminama, od 800 do 1200 litara mlijeka godišnje s otprilike 4 posto masnoće.³⁹²

Stočarski način života u krškim je krajevima karakterizirala transhumanca odnosno seminomadski, migracijski i visinski tip stočarenja. Ideja transhumance je sezonsko kretanje stada za travom bogatim pašnjacima. Ona nastaje kao posljedica djelovanja ekoloških faktora i ovisi o kvaliteti pašnjaka. Godina je u stočara bila podijeljena na dva dijela – zimski i ljetni koji su bili omeđeni Jurjevom (Miolja, Đurđevdan) i Martinjem (Mitrovdanom). Snijeg i hladnoća tjerali su stočare sa stokom u nizine, po mogućnosti u primorske krajeve gdje je bilo dovoljno trave da se preživi zima. Proljeće bi značilo povratak stočara na planinske pašnjake.³⁹³ U Podgorju se do današnjih dana sačuvala izreka: „Došli vrapci, eto Bunjevaca“, što je značilo da je završila ljetna ispaša.³⁹⁴ Stočari iz Velebita u slučaju teške zime spuštali su se sve do Dalmacije hraniti stoku, dok je u ljetnim mjesecima transhumanca išla u suprotnom smjeru.³⁹⁵ Prema Radučkom i Novigradskom sporazumu, dalmatinski stočari dobili su pravo korištenja

³⁸⁸ Šarić: „Planine i morlački svijet“ str. 72

³⁸⁹ <http://bag.mps.hr/hrvatske-izvorne-i-zasticene-pasmine/hrvatska-sarena-koza/> (posjet 20.4.2020)

³⁹⁰ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 187

³⁹¹ Miljenko Konjačić, et al. "Buša u Hrvatskoj." *Stočarstvo*, vol. 58, br. 3, 2004, str. 164

³⁹² Rukavina: „Privreda ličke i primorske strane Velebita“, str. 116

³⁹³ Šarić: „Planine i morlački svijet“ str. 72-73

³⁹⁴ Rukavina: „Privreda ličke i primorske strane Velebita“, str. 111

³⁹⁵ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 112

ljetnih pašnjaka na ličkoj strani Velebita, Poštaka i Sredogorja, dok su lički stočari stekli pravo na zimske pašnjake u Bukovici i Ravnim Kotarima.³⁹⁶

Iako je stoka bila od velike važnosti, izvori se slažu kako se ljudi o njoj brinu izrazito loše. Primarni problem ondašnjeg stočarstva bila je loša infrastruktura, odnosno manjak kvalitetnih štala. Iako Hietzinger spominje da je 1817. godine u Karlovačkom generalatu bilo 12.500 štala, njihova loša kvaliteta činila ih je gotovo beznačajnim.³⁹⁷ Demian piše: „*Stallungen mangeln noch überall, und selbst die wenigen, welche man hie und da antrifft, sind niedrig, dumpfig, finster, nicht gediebt, und haben keinen Ablauf für den Urin. Auch werden sie selten ausgemistet, indem man den Mist absichtlich anhäufen läßt, um ihn eher zur Fäulung zu bringen; daher das Vieh oft bis an den halben Leib in Kothe steht.*“³⁹⁸ Životinje su gotovo cijelu godinu boravile na otvorenom, izložene vremenskim uvjetima te su ulazile u štale (ako ih je bilo) tek kada bi napadalo toliko snijega da nisu mogle više doći do hrane. Tamo gdje nije bilo štala, životinje su ostajale u zimskim stanovima, u poluotvorenim nastambama zaštićenim samo sa sjeverne strane od ledene bure, izložene hladnoći, kiši i snijegu.³⁹⁹ Osim hladnih zima kojima su često bile izložene, domaće životinje u Lici patile su i zbog teških suša u ljetnim mjesecima. Zbog manjka vode napajale su se iz blatnih lokvi ili su do pojilišta morale hodati više od tri sata po najjačem suncu.⁴⁰⁰ Kada je krajišnicima Ličke i Otočke regimente naređeno da svoje ovce moraju strizati dva puta godišnje došlo je do nezadovoljstva jer su krajišnici tvrdili kako ih ne smiju prečesto strizati zbog teških vremenskih uvjeta u kojima žive.⁴⁰¹

Zimski period loše je utjecao na stoku i zbog manjka hrane. S obzirom da su livade često bile zapuštene, neobrađene i obrasle grmljem, skupljanje sijena bilo je neadekvatno. Pošto su štale bile loše kvalitete stoka često nije imala ni jaslje nego se sijeno stavljalo na snijeg i blatnu zemlju.⁴⁰² Bolji gospodari miješali su sijeno s ječmenom, zobenom ili prosenom slamom, a u slučaju nedostatka hrane sijeno se miješalo i sa piljevinom zimzelenog drveća.⁴⁰³ Zbog loših uvjeta u kojem su živjele i loše hrane koje su jele, životinje su početak proljeća (što je za neke životinje značilo i početak radova) obično dočekale oslabjele i izgladnjele. Zbog slabosti

³⁹⁶ Šarić: „Planine i morlački svijet“ str. 74

³⁹⁷ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 150

³⁹⁸ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 112 – „Staje nedostaju posvuda, i te koje postoje i na koje se može tu i tamo naići, su malene/proste, zagušljive, zamračene, pod nije pojačan daskama i nemaju odvod za mokraću. Rijetko bivaju i očišćene, nego se dapače namjerno ostavlja gnoj u hrpama, kako bi se prije počelo gnjiliti; zbog toga stoka često i do pola svojeg tijela/svoje visine stoji u izmetu.“ (preveo: Mislav Radošević)

³⁹⁹ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 179

⁴⁰⁰ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 112

⁴⁰¹ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 181

⁴⁰² Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 125

⁴⁰³ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 180

životinje nisu mogle davati onoliko mlijeka koliko su sposobne u naponu snage, što je također povoljno utjecalo na pojavu gladi u Lici. Polja koja bi inače četiri zdrava vola mogla uzorati u Lici je oralo šest, osam ili čak dvanaest volova.⁴⁰⁴

Poseban problem u Karlovačkom generalatu bile su koze koje je krajem 19. stoljeća Bogoslav Šulek nazvao dobročiniteljem koji uzima dva puta više nego što daje.⁴⁰⁵ S obzirom da je drvena građa bila jedini prirodni resurs kojeg su vojnokrajiške vlasti mogle eksploatirati, koze su već za vrijeme Marije Terezije postale nepoželjne u Lici i Podgorju. Na siromašnom krškom tlu, gdje ratarstvo ne može uspjeti i ostala stoka ne može doći do dovoljno hrane za preživljavanje, koza je u stanju hraniti se niskim raslinjem i na njemu preživjeti. Osim različite makije, koze se vrlo često pogoste i mladim stablima kojima obrste pupoljke i vrhove, a ponekad unište i čitavu biljku. U prvom, Pierkerovom izvještaju, predlaže se zabrana držanja koza s objašnjenjem: „Dozvoli li se tamošnjem žiteljstvu i nadalje držanje tog veoma štetnog blaga, neće se moći od njega podići valjana i neiznenakažena šuma.“⁴⁰⁶ Istodobno se napominje i kako se radi o kompliciranom problemu jer koza tamošnjim graničarima daje „tako rekoć jedinu hranu što ju imaju“.⁴⁰⁷ U Osnovi točaka za prvi šumski red Karlovačkog generalata izdanim 1765. godine određeno je da se u idućih šest godina moraju ubiti sve koze u generalatu, uz napomenu kako se navedeni produljeni rok dopušta zbog gladi koja u tom trenutku vlada. No i u tom roku koza više ne smije zalaziti u šumu već ju se mora pasti samo na pašnjacima, te se predlaže i uklanjanje stanova u blizini šuma.⁴⁰⁸ Ipak, s obzirom da je iz tablice 10. vidljiv određeni, ali ne i odlučujući pad broja koza, možemo zaključiti kako ovakve mjere nisu previše urodile plodom. Uzgoj koza su na sličan način pokušale ograničiti i mletačke vlasti u Dalmaciji, ali su navedene mjere ukinute 1786. godine, na što su također utjecale teške gladi u Dalmaciji 70-ih godina 18. stoljeća.⁴⁰⁹

Upravo se po pitanju odnosa koza i šuma najbolje vidi neodrživost planinskih ekonomskih procesa u začaranom krugu. Šume su glavni izvozni proizvod Velebita i jedan od rijetkih proizvoda koje krajišnik može staviti na tržište. Sječom šuma, prije svega nekontroliranom, sve veće površine tla izlažu se jakom vjetru te ispiranju prilikom slijevanja kiša niz Velebit te se prostor pretvara u kršku pustinju. Ekstenzivno ratarstvo postaje nemoguće

⁴⁰⁴ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 112

⁴⁰⁵ Rukavina: „Privreda ličke i primorske strane Velebita“, str. 105

⁴⁰⁶ Kosović: *Prvi šumarski stručni opis*, str. 14

⁴⁰⁷ Isto, str. 14

⁴⁰⁸ Isto, str. 77

⁴⁰⁹ Šarić: „Planine i morlački svijet“ str. 72

te obitelji ne mogu osigurati dovoljno žitarica za preživljavanje. Stoka sitnog zuba jedina je koja na tom prostoru može naći dovoljno hrane za život, pogotovo koza koja je žilavija i pokretljivija po krškim kamenjarima od ovce. Koza brsti različito grmlje, pa tako i mladice stabala što onemogućuje regeneraciju postojećih i stvaranje novih šumskih područja. Slične procese spominje i McNeill na ostalim sredozemnim planinama: „*In general, the economic processes in which mountain villages enjoyed comparative advantage - herding, logging, and charcoal making, for example - were potentially or necessarily destructive of vegetation and soils: they were hard to sustain indefinitely and could easily deepen the ecological difficulties villagers had already begun to encounter.*“⁴¹⁰

Od drugih životinjskih vrsta čije su proizvode lički krajišnici uživali možemo spomenuti još perad i pčele. Ne postoje statistički podaci o broju sitne peradi koju su krajišnici uzgajali, ali Demian kaže kako se ponegdje mogu vidjeti čitava jata.⁴¹¹ Kokoši su se uglavnom uzgajale zbog jaja, od čije se prodaje punio „ženski“ budžet kuće za potrebe čišćenja i bojanja vune. Vanjske trgovine peradi nije bilo, već se ona prije svega prodavala u Gospiću i Karlobagu, eventualno u Dalmaciji.⁴¹²

Što se pčela tiče, još 1776. godine Vukasović piše kako je hrana za pčele u Otočkoj pukovnji sjajna te da krajišnik koji je u stanju držati pčele može od prodaje meda i voska dobro zarađivati.⁴¹³ U Demianovo vrijeme, pčelarstvo je u Lici doživjelo porast, te je postalo važan proizvod u trgovini tih prostora – 1802. godine izvezeno je 1.036 centnera meda i voska iz Like.⁴¹⁴ Osam godina kasnije u Ličkoj je pukovnji bilo 1.587 košnica, a u Otočkoj 1.837 košnica.⁴¹⁵ 1841. godine u cijelom Karlovačkom generalatu bilo je oko 19.000 košnica.⁴¹⁶ Ipak, uzgoj pčela patio je od sličnih problema kao i uzgoj ostalih životinja – loše brige, loše infrastrukture, manjka travnatih kultura pogodnih za pčele i nepovoljnih klimatskih uvjeta. Česte su bile i krađe košnica.⁴¹⁷ Krajišnici su također imali i naviku iskorištavanja divljih pčela,

⁴¹⁰ J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*, str.9 – „Općenito, ekonomski procesi u kojima su planinska sela uživala komparativne prednosti – na primjer stočarstvo, šumarstvo i izrada ugljena – bili su potencijalno ili nužno destruktivni za vegetaciju i tla: bilo ih je teško održavati u nedogled i lako su mogli produbiti ekološke poteškoće s kojima su se seljaci već počeli susretati.“ (prijevod Filip Pavelić)

⁴¹¹ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 126-127

⁴¹² Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 192

⁴¹³ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 125

⁴¹⁴ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 117

⁴¹⁵ Rokсандić: *Vojna Hrvatska* str. 93

⁴¹⁶ Pidoll zu Quintenbach: *Einige Worte*, str. 81

⁴¹⁷ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 195

a najbolji primjer je određena neimenovana stijena kraj Ploča u Srednjoj Lici bogata kolonijama divljih pčela s kojih su krajišnici „krali“ med i vosak.⁴¹⁸

Kakve su bile prehrambene navike ličkog stanovništva? Glavna prehrambena namirnica bio je kruh, kod bogatijih krajišnika od pšeničnog brašna s kvascem, kod siromašnijih od drugih žitarica i bez kvasca.⁴¹⁹ Veoma mali broj stanovnika imao je krušne peći, većina je kruh pekla ispod peke. Takav kruh imao je tanku koru i ograničeni rok trajanja pa se pekao gotovo svakodnevno.⁴²⁰ O vrijednosti pšeničnog kruha govori i činjenica da se često poklanjao kao svadbeni dar.⁴²¹ Osim kruha, česte su bile i kaše od različitih žitarica, koje su već bile dostupne. Jedno od najdražih jela ličkih krajišnika bila je palenta od kukuruznog brašna koja se jela polivena mašću, uljem, kiselim mlijekom ili vrhnjem.⁴²² Osim toga, često se jelo i kiselo zelje, grah, krumpir. Meso se jelo veoma rijetko, samo u posebnim prilikama (blagdani, vjenčanja) – rijetko kuhano, gotovo uvijek pečeno.⁴²³ Hacquet slikovito opisuje proces pečenja janjeta koji se u ličkim predjelima zadržao do današnjih dana.⁴²⁴ Iz rijeka Ličke i Otočke pukovnije pecale su se i ukusne pastrve, međutim riba se u principu jela samo sušena jer ju je takvu bilo puno lakše odnijeti na kordunsku službu.⁴²⁵

⁴¹⁸ Isto, str. 196

⁴¹⁹ Jurišić: „Jela i pića“, str. 279

⁴²⁰ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 54

⁴²¹ Jurišić: „Jela i pića“, str. 284

⁴²² Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 214

⁴²³ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 57

⁴²⁴ Jurišić: „Jela i pića“, str. 280

⁴²⁵ Isto, str. 281

6. POKRETAČI GLADI

Kako smo već vidjeli iz do sada prikazanih primjera, na prostoru Like teško je pričati o pojedinačnim gladnim godinama kada su one bile toliko česte da Roksandić prostor Karlovačkog generalata naziva društvom trajne agrarne krize. Od klimatskih uvjeta, kvalitete tla, loših poljoprivrednih tehnika i alata, poplava i suša, pa sve do manjka zdravih i sposobnih ruku za obradu zemljišta, Srednjoj Lici je gotovo kontinuirano bila potrebna državna pomoć. Onodobni izvori ne mogu postići konsenzus oko količine žitarica po glavi stanovnika potrebne da bi se preživjela godina. Hietzinger navodi kako je potrebno otprilike 2,75 vagana, a Geneyne iznosi brojku od 9 vagana po glavi.⁴²⁶ Blanc smatra da ako uzmemo 5 vagana žitarica kao minimum potreban za preživljavanje stanovnika Karlovačkog generalata prosječan godišnji manjak po glavi je 3,5 vagana.⁴²⁷ Demian izričito kaže kako stanovnici Karlovačkog generalata nikada ne uspijevaju proizvesti dovoljno žitarica za cijelu godinu, a Vukasović tvrdi da bi puno više ljudi umiralo od gladi da se u proljeće ne održavaju na životu mlijekom i sirom.⁴²⁸ Hietzinger prilikom navođenja gladi 1808. godine kaže kako je područje Karlovačkog generalata već po običaju pogodila glad.⁴²⁹ Međutim, Lika nikako nije bila izolirani slučaj jer se radi o gotovo univerzalnoj realnosti planinskih predjela Sredozemlja. Poljoprivredni prinosi Sredozemnih planina mogli su namiriti potrebe stanovništva samo šest do osam mjeseci, na Pindusu čak i manje.⁴³⁰

U gruboj realnosti Like ipak su se neke godine izdvojile kao pogotovo teške. Narativni izvori koje smo obradili navode kako su najteže gladne godine u Karlovačkom generalatu bile 1762., 1764., 1774., 1784., 1785., 1802., 1803., 1808., 1815. i 1816.⁴³¹ Hrvatska enciklopedija u kasnijem periodu navodi još dvije gladi – 1828./1829. i 1848. godine.⁴³² Najčešće navedeni uzroci tih gladi, ali i mnogih manjih koje su se između njih događale gotovo redovno, bili su ekstremni vremenski uvjeti (najčešće suše i snijeg) te ratovi. Također, u izvorima se spominju i poplave, ali one su se događale tako često (Kosinj, poplavna područja Like) da se gotovo može pričati o uobičajenim, periodičnim pojavama s kojima je stanovništvo živjelo te je na njih

⁴²⁶ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 316; Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 124

⁴²⁷ Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 258

⁴²⁸ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 93; Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 153

⁴²⁹ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 289

⁴³⁰ J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*, str. 115

⁴³¹ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 93; Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 104

⁴³² Hrvatska enciklopedija na <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=22140>

naviklo. Uz to, jedan od pokretača gladi bila je i trgovinska situacija čiji su poremećaji uzrokovali velike štete ličkom društvu zbog ovisnosti o prehrambenim namirnicama iz inozemstva. Kombinacije navedenih pokretača bile su recept za najteže periode gladi.

O općoj štetnosti dugotrajnih suša na prinose žitarica nije potrebno pisati suviše. Problem suše pogotovo je očit u krškim krajevima gdje zemlja ne uspijeva zadržati mnogo tekućine. Prostor Srednje Like u većini svojih dijelova primjer je upravo toga – krškog tla čiji vapnenački temelj „guta“ vodu koja prolazi kroz tanak sloj zemlje odnoseći usput iz njega i hranjive tvari. Tokom sušnih ljeta, kada sunce jako udari, taj tanki sloj zemlje ponovno gubi tekućinu, ovaj put kroz proces evapotranspiracije, odnosno isparavanja. Kako smo već naglasili, znanstveni podaci i mjerenja iz modernih vremena ukazuju kako su suše u Srednjoj Lici česta pojava, a svakih 5 do 10 godina javljaju se i ekstremno sušna ljeta. O takvim vremenskim uvjetima govore i narativni izvori koje smo obradili u poglavlju „Ekološki čimbenici gladi“, a valja se podsjetiti i na narodnu predaju o Velebitu i Kapeli kao „dva zmaja“ koji ljeti gutaju svu vlagu da bi ju ostatak godine rigali po Lici.⁴³³ Kaser piše kako je 1764. godine dugotrajna suša uzrokovala nerodicu⁴³⁴, a isto se ponavlja 1768. i 1769. godine kada uslijed suše dolazi do nestašice žita i krme.⁴³⁵ Između navedenih godina, situaciju su otežale tuča iz 1765. godine koja je uništila dio ljetine te najezda miševa glodara koja se pojavila 1766. godine.⁴³⁶

Glad iz 1774. i 1775. godine također je inicijalno pokrenuta sušom. Oba promatrana ljetopisa za 1774. godinu navode veliku sušu, rukopis 76 za 1775. godinu navodi manjak krmne hrane, a rukopis 614 spominje veliku poplavu u proljeće.⁴³⁷ Već 1774. godine nerodica i glad tjeraju ljude na emigraciju, a ista situacija se nastavlja i sljedeće godine.⁴³⁸ General-bojnik Martin barun Knežević u pismu od 29. ožujka 1775. godine piše dvorskom tajniku Styberu kako su se svi krajišnici na potezu između Senja i Gračaca žalili na glad te da su skladišta prazna i nedostaje žita za jelo, ali i za sjetvu.⁴³⁹ O ovoj gladi piše i Josip II. u svojem dnevniku – navodi kako je u Ličkoj i Otočkoj pukovniji uginulo preko 70.000 grla sitne i krupne stoke, a za prostor Gospića navodi kako cijelo područje pati od gladi i siromaštva. Slične opaske ima i za prostor Karlobaga.⁴⁴⁰ Iako narativni izvori ne spominju glad te godine, valja spomenuti i veliku sušu u

⁴³³ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*. str. 38, Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 111

⁴³⁴ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 97

⁴³⁵ Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnija*, str. 238

⁴³⁶ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 97

⁴³⁷ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 7v ; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol. 9r

⁴³⁸ Josip Erceg: "Dnevnik Josipa II", str. 226

⁴³⁹ Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 25

⁴⁴⁰ Josip Erceg: „Dnevnik Josipa II“, str. 243-247

Lici 1779. godine kada od veljače do svibnja nije uopće bilo padalina, a tokom ljeta jako malo kiše. Te godine presušila je rijeka Lika kod Budaka, što je bio događaj koji se nije dogodio cijelo 18. stoljeće.⁴⁴¹

Glad koja je vladala Likom osamdesetih godina 18. stoljeća možemo povezati s događanjima u gotovo cijeloj Europi čiji se uzrok često pronalazi u erupciji vulkana Laki na Islandu. Dokazano je da vulkanske erupcije ispuštanjem stakleničkih plinova i sumpornih čestica ostavljaju dalekosežne učinke na vremenske prilike i klimu. U tom pogledu najdalekosežniji utjecaj imaju vulkani u tropskom pojasu jer, ukoliko se vulkanska erupcija pokaže dovoljno snažnom, izbacuju sumporni aerosol u stratosferu gdje se uz pomoć zračnih struja širi na obje polutke.⁴⁴² Devetog lipnja 1783. godine na jugu Islanda eruptirao je vulkan Laki, odnosno cijelo područje nazvano Lakagigar (što na islandskom znači „krateri Lakija“) jer se ustvari radi o vulkanski aktivnoj raspuklini.⁴⁴³ Najbolji opis erupcije ostavio nam je župnik Jón Steingrímsson koji je živio u blizini kratera – nakon početne faze erupcije uslijedila je osam mjeseci duga izljevna erupcija koja je stvorila skoro 15 km² bazaltne lave što ju čini jednom od najproduktivnijih erupcija zabilježenih.⁴⁴⁴ Uz to, erupcija je u atmosferu oslobodila i velike količine plinova od kojih su najopasniji bili fluor i sumporni plinovi (uglavnom SO₂ i H₂S). Fluor se zadržao na Islandu i tamo prouzročio mnoge nedaće, prije svega na stočnom fondu – tih godina su stočarski proizvodi činili 75 posto prehrane stanovnika Islanda, a do 1785. godine pomrlo je oko 70 posto svih grla.⁴⁴⁵ Sumporni plinovi ušli su u troposferu te su se ubrzo proširili po sjevernoj polutci, a ova erupcija ostala je zapamćena po fenomenu „suhe magle“ koja se raširila diljem Europe, mjestimično praćena jakim mirisom sumpora. Izmaglica i kisele kiše uništavale su urode (Danska, Švedska, Engleska), a mjestimično je zabilježen i vizualni efekt prilikom kojeg je sunce bilo crvene boje.⁴⁴⁶ Na prostoru današnje Republike Hrvatske, zapisi iz Makarske i Živogošća govore o velikoj tmuni koja je pala na zemlju u lipnju 1783. godine, a zapis iz Osijeka govori o gustoj magli 20. lipnja koja se ne pamti u to doba godine.⁴⁴⁷ Narednih

⁴⁴¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 8r ; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol 10v

⁴⁴² Gillen D'Arcy Wood. *Tambora. The eruption that changed the world*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2014., str. 2

⁴⁴³ Eyþór Halldórsson. *The Dry Fog of 1783: Environmental Impact and Human Reaction to the Lakagígar Eruption*. Magistarski rad. Beč: Wiener Universität, 2013., str. 6

⁴⁴⁴ Isto, str. 24

⁴⁴⁵ Isto, str. 31

⁴⁴⁶ Thorvaldur Thordarson i Stephen Self. "Atmospheric and environmental effects of the 1783–1784 Laki eruption: A review and reassessment " u: *Journal of geophysical research* , sv. 108, br. D1, (2003), str. 9

⁴⁴⁷ Krešimir Kužić. "Atmosferski utjecaj erupcije vulkana Lakija na hrvatsku 1783. godine " u: *Geoadria* sv. 11, br. 1 (2006), str. 9-12

godina zabilježen je izraženi pad prosječnih ljetnih, zimskih i godišnjih temperatura na cijeloj sjevernoj polutci.⁴⁴⁸

Lika je proživljavala težak period i prije 1783. godine. Godinu prije obilježilo je dugotrajno zimsko vrijeme u kojem su snijeg i kiša padali sve do svibnja zbog čega je kasnila sjetva.⁴⁴⁹ Na nju se nadovezala teška suša što je zajedničkim snagama dovelo do pojave gladi.⁴⁵⁰ Sljedeće 1783. godine Liku je ponovno zadesila suša da bi se na ljeto pojavili do tada neviđeni uvjeti: „1783. war große Dürre, und fast den ganzen Sommer stets ein Bergrauch /Chadgy/ viele Räuber Besonders Komich und Srednagora, von welchen der Ivan Poznanovich 4. Tödliche Wunden wider alle Erwartung überstand, den er durch die Brust kreuzweiß durchgeschossen war. Jagd Fischfangs arenda aufgehoben. es war das Exercier-Lager in Tuschicze(r), und unter dem Rindvieh die Seuche.“⁴⁵¹ Sljedeća 1784. godina je prema rukopisima ostala zapamćena kao jedna od najgorih godina u povijesti Like – prvo je snijeg padao sve do svibnja (što je moralo prouzročiti veliko kašnjenje svih poljoprivrednih radova), a potom je ljeto bilo izrazito sušno. Jedan zapis iz Gospića kaže: „U letu 1784. bist velika suša da se izreći ne može, i ničo niti žita niti sena ne bist po svie orsazie.“⁴⁵² te je prva kiša pala tek na blagdan Velike Gospe. Nevoljama ovdje nije bio kraj jer je ubrzo krenula velika hladnoća i snijeg. Sve to prouzročilo je nestašicu kruha i sijena, posljedično i veliki pomor ljudi i iseljavanja čitavih obitelji u Slavoniju.⁴⁵³ I sljedeća 1785. godina bila je teška jer je zima bila neuobičajeno duga te je još u travnju bilo preko metar snijega.⁴⁵⁴ Sve to dovelo je do značajnog smanjenja stočnog fonda – uginulo je 42.209 grla stoke što je posljedično dovelo do toga da je zasađeno samo pola ionako siromašnih obradivih površina.⁴⁵⁵ Srećom, to ljeto bilo je blagonaklono prema stanovništvu Like te je ono što je zasađeno jako dobro rodilo.⁴⁵⁶ Sljedeće,

⁴⁴⁸ Thorvaldur Thordarson i Stephen Self. "Atmospheric and environmental effects of the 1783–1784 Laki eruption: A review and reassessment", str. 17

Još uvijek ne postoji znanstveni konsenzus je li erupcija vulkana Laki uzročnik ovog pada temperature, te u kojoj mjeri. Na Grenlandu su vršena istraživanja ledene kore u potrazi za sulfatima, međutim bez uspjeha. Ukoliko je vulkanski aerosol ušao u višu troposferu onda je vjerojatno bio zahvaćen višim atmosferskim gibanjima te bi se u tom slučaju raširio na prostore Europe i Sj. Amerike. Više u: Anja Schmidt et al. "Climatic impact of the long-lasting 1783 Laki eruption: Inapplicability of mass-independent sulfur isotopic composition measurements" U: *Journal of geophysical research*, sv. 117, br 23.

⁴⁴⁹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 98

⁴⁵⁰ Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnija*, str. 282 (Eggenberger)

⁴⁵¹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol. 11v - „1783. je bila velika suša i skoro cijelo ljeto veliki dim/smog u gorju (čađa). Puno razbojnika, pogotovo kod Komića i Srednje Gore, od kojih je Ivan Poznanović bio prostrijeljen križno kroz prsa i protiv svih očekivanja preživio 4 smrtno rane. Ukinute lovna i ribolovna arenda. Na vježbalištu u Tušiću i među govedom se pojavila kuga.“ (preveo: Mislav Radošević)

⁴⁵² Stipetić: *Prijeti li glad?*, str. 121

⁴⁵³ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol. 11v

⁴⁵⁴ Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 53

⁴⁵⁵ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 98

⁴⁵⁶ Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 53

1786. godine ponovno je napadao snijeg već u rujnu, ali nema podataka o stupnju pogođenosti stanovništva.⁴⁵⁷ O težini situacije tih godina u cijelom Karlovačkom generalatu govori i činjenica da je prilikom priprema za Austrijsko-turski rat (1788.-1791.) došla naredba da se krajišnike s tog područja što više poštedi od rata zbog gladi koja je vladala prethodnih godina.⁴⁵⁸ Glad 80-ih godina 18. stoljeća osim Like pogodila je i ostale dijelove Hrvatske – Dalmaciju, Bansku Hrvatsku, Slavoniju.

Osamdesete godine 18. stoljeća za Srednju Liku bile su izrazito teške. Zapisi o čađi koja je 1783. godine cijelo ljeto prekrivala Liku, kao i zapisi o katastrofalnim vremenskim uvjetima čak i za ličke standarde, potencijalno ukazuju da su se posljedice erupcije vulkana Laki osjetili i na prostoru Karlovačkog generalata. Iako sam rukopis ostavlja mjesta dvojbi zbog terminologije koju koristi (dim, čađa), ove informacije stavljene uz bok zapisima iz Makarske, Živogošća i Osijeka mogu obogatiti naše razumijevanje nesvakidašnjih događaja koji su na ondašnje društvo ostavili snažan i traumatičan utisak.

Idući zapisi o gladnim godinama vode nas na početak 19. stoljeća gdje su kao posebno teške ostale zapamćene 1802. i 1803. Prve navedene godine Liku je ponovno pogodila teška suša – u mnogim selima od svibnja do listopada nije pala niti kap kiše zbog čega je sve izgorjelo (iz rukopisa nije jasno radi li se o požarima ili su poljoprivredne kulture spaljene manjkom vode). Velebit su poharali požari te je u njima nastradao velik dio planine iznad Rizvanuše i Brušana. Navodi se da je suša bila toliko jaka da su graničari iz Mogorića morali sa svojom stokom hodati na pojilo sve do Počitelja na suprotnoj strani Ličkog polja.⁴⁵⁹ I sljedeća godina bila je nemilosrdna, spominje se velika nestašica kruha i krmne hrane zbog čega su patili i ljudi i stoka.⁴⁶⁰ Sljedeće teške godine bile su 1807. i 1808. Iz Like se 1807. piše kako nema ni „kupusa ni graha“ i da je glad dostojna plača.⁴⁶¹ O gladi 1808. godine imamo samo spomen, bez pojedinosti.⁴⁶²

O sljedećim gladnim godinama u Lici ne postoje zapisi o neuobičajenim vremenskim prilikama, ali ne smijemo zanemariti još dvije vulkanske erupcije koje su utjecale na cijelu Europu na vrhuncu Napoleonskih ratova – onu nepoznatog vulkana 1808./1809. godine i vulkana Tambora 1815. godine koja se smatra najjačom u zapisanoj povijesti, obje s dovoljno

⁴⁵⁷ Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnija*, str. 282 (Eggenberger)

⁴⁵⁸ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*, str. 71

⁴⁵⁹ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol. 17v

⁴⁶⁰ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, fol. str. 48

⁴⁶¹ Stipetić: *Prijeti li glad?*, str. 122

⁴⁶² Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*, sv. 1., str. 289

snage da izbace čestice u stratosferu.⁴⁶³ Upravo se desetljeće od 1810. do 1819. godine smatra najhladnijim desetljećem na sjevernoj hemisferi u posljednjih 500 godina za što velike zasluge nose ove dvije erupcije. Erupcija Tambore, s druge strane, ostavila je čitavo vrelo povijesnih izvora, a utjecala je na mnoge grane ljudskog djelovanja. Njoj se pripisuje i „godina bez ljeta“ 1816. godine kada su u Europi i Sjevernoj Americi snijeg i mraz zabilježeni tijekom lipnja, srpnja i kolovoza što je uzrokovalo propast uroda, a zabilježeni su i drugi fenomeni poput žarko crvenih zalazaka sunca, „suhe magle“ itd..⁴⁶⁴ U hrvatskim zemljama, točnije u Istri, Dalmaciji, civilnoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini postoji čitav niz zapisa o lošim vremenskim uvjetima, ledenim zimama koje su se protezale sve do travnja ili svibnja te kratkim, hladnim i kišnim ljetima.⁴⁶⁵ Također, svima im je zajednička bila i glad koja je vladala tih godina. Jedini zapis narativnog izvora o tim godinama imamo kod Hietzingera koji kratko zapisuje kako je pet vlažnih godina pogodilo čitavu Europu od 1812. godine do 1817. godine. Loši uvjeti tih su godina vladali i u Vojnoj krajini, ali zanimljivo je da ne navodi izrijeком Karlovački generalat – navodi da su teški uvjeti vladali Banskoj krajini, Transilvaniji te Gradiškoj i Vlaško-ilirskoj pukovniji koji su se iz teške situacije izvukli samo zbog državne pomoći.⁴⁶⁶ Stipetić navodi kako od 1815. do 1817. nema ni kruha ni drugih živežnih namirnica.⁴⁶⁷

Nakon teških godina vezanih uz ratove i nemilosrdne vremenske uvjete koji su vladali od 1810. do 1819. godine, u Lici je sve manje zapisa o gladi. Ipak, do polovice 19. stoljeća još se dva perioda pokazuju kriznima – 1828./1829. godine i 1848. godine. U prvom periodu vlada teška glad prouzročena sušom zabilježenom i u Dalmaciji, u kojoj navodno nije pala niti kap kiše deset mjeseci. S obzirom da je ljetina 1828. godine potpuno podbacila glad se nastavila sve do jeseni 1829. godine.⁴⁶⁸ Zanimljivo je da Frasa tu glad ne spominje niti jednom riječju iako je njegovo djelo pisano samo nekoliko godina nakon toga. O gladi 1848. godine imamo nešto više zapisa, prije svega zahvaljujući putopisu Britanca Andrewa Archibalda Patona

⁴⁶³ O nepoznatoj vulkanskoj erupciji 1808./1809. godine svjedoče nam ostatci aerosola zarobljeni u ledu na Arktiku i Antarktici. Podaci govore da se radi o drugoj najpotentnijoj erupciji u posljednja dva stoljeća prema količini sumpornih čestica, jača je bila samo erupcija Tambore nekoliko godina kasnije. Nepostojanje pisanih izvora i svjedočanstava ukazuje da se erupcija dogodila na nekom izoliranom mjestu - zbog čestica na oba Zemljina pola možemo zaključiti da se dogodila unutar tropske zone. Više u: Alvaro Guevara-Murua et al. „Observations of a stratospheric aerosol veil from a tropical volcanic eruption in December 1808: is this the Unknown ~1809 eruption?“ U: *Climate of the Past*, sv. 10, br. 5

⁴⁶⁴ Clive Oppenheimer. „Climatic, environmental and human consequences of the largest known historical eruption: Tambora volcano (Indonesia) 1815“ U: *Progress in Physical Geography*, sv. 27, br. 2 (2003), str. 250-253

⁴⁶⁵ Krešimir Kužić. „The impact of the two volcano eruptions on the Croatian lands at the beginning of the 19th century“. U: *Hrvatski meteorološki časopis*, 42, 2007., str. 17-26

⁴⁶⁶ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 180

⁴⁶⁷ Stipetić: *Prijeti li glad?*, str. 122

⁴⁶⁸ Šime Peričić. „Oskudica i glad u Dalmaciji u XIX i početkom XX stoljeća“, str. 6

istočnojadranskom obalom. Na putu od Zadra do Rijeke on prolazi Likom i zapisuje svoja zapažanja. Prije svega, iz razgovora s vlasnikom poštanske kuće dobiva informaciju kako je u prošloj, 1847. godina, urod žita izostao pa su ljudi preživjeli samo zahvaljujući krumpiru i sjemenu predviđenom za sijanje naredne godine.⁴⁶⁹ Naredna godina bila je pogođena lošim urodom kukuruza i velikim truljenjem krumpira iz nepoznatih razloga (spominje se suša, ali nemamo dovoljno detalja o njenom trajanju i žestini da ju sa sigurnošću povežemo s lošim urodom) pa su krajiške vlasti veoma brzo dogovorile trgovinu s Bosnom u kojoj je godina ipak bila uspješna.⁴⁷⁰

Uz ekološke, najčešći pokretači gladi bili su vojne prirode. Vojne aktivnosti Habsburške monarhije, gdje god se one odvijale, imale su veliki utjecaj na krajiško društvo kroz čitavo trajanje Vojne krajine. Od pustošenja i pljačkanja prilikom ratova na prostoru Srednje Like ili u neposrednoj blizini, do izbjivanja muškaraca, neobrađenih polja i povrataka invalida iz dalekih krajeva, nije bilo habsburškog vojnog angažmana kojeg lički krajišnici nisu osjetili na svojoj koži. Prva glad koju izvori navode, 1762. i 1764. godine, djelomično je pokrenuta upravo ratom. Tokom Sedmogodišnjeg rata, u kojem su lički krajišnici imali zapaženu ulogu, opadao je broj obrađenih oranica što je negativno utjecalo i na količinu poljoprivrednih proizvoda.⁴⁷¹ Kada su se na to nadovezale vremenske neprilike i kuga u Bosni zbog koje je zatvorena za Liku veoma bitna trgovačka granica, glad je žestoko pogodila ličko društvo. Pogođenost planinskih krajeva ratom najčešće je vezana za prekid trgovačkih veza i migracije koje su opterećivale prostor koji ionako nije proizvodio dovoljno hrane za opskrbu svojeg stanovništva.⁴⁷² U Lici, rat se pokazao kao važan primarni pokretač gladi i za vrijeme Austro-turskog rata (1787.-1791.) te rata pete protunapoleonske koalicije protiv Francuske (1809.) nakon kojeg Lika pada u francuske ruke.

I prije početka Austro-turskog rata započele su provale i pljačkanja Like od strane bosanskih skupina, a u takvim je akcijama najčešće stradavala stoka čiju važnost smo već naglasili. Iako je postojala ideja da se poštedi krajišnike, pogotovo one iz Karlovačkog generalata, već krajem 1787. godine lički bojni bataljuni stavljeni su u stanje pripravnosti. Ovaj se rat vodio sa dobro znanim neprijateljem i po regulama koje su krajišnicima bile dobro poznate – pljačkaški pohodi bili su česti i plodonosni, pridonosili su opskrbi (izvori nam govore o problemima habsburških snaga s opskrbom na području Like tokom tog rata, pogotovo

⁴⁶⁹ Lokmer: „Paton: Lika i Senj u putopisu iz 1849.“, str. 359

⁴⁷⁰ Isto, str. 365, 369

⁴⁷¹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 11

⁴⁷² J.R. McNeill: *The Mountains of the Mediterranean World*, str. 105

tijekom početka 1789. godine), te su istodobno slabili suprotnu stranu.⁴⁷³ Život je tokom sukoba izgubilo 4.297 krajišnika iz Karlovačkog generalata, odnosno 15 posto regrutiranih. Osim toga, Lička pukovnija ističe se i velikim brojem dezertiranja, koje Balić uglavnom povezuje s manjkom živežnih namirnica.⁴⁷⁴ Tijekom rata Karlovački generalat primio je i veliki broj doseljenika koji su iz Bosne ili Dalmacije prešli na prostor Like i Krbave.⁴⁷⁵ Općenito su sve pukovnije južno od Save teško podnijele rat jer su se njima kretale velike vojne snage koje je bilo teško opskrbiti, a posljedice su bile zapuštenost obradivog tla i pomor stoke.⁴⁷⁶ O teškom stanju govori i pismo krajišnika caru s početka 1793. godine u kojem mole za trenutačnu pomoć koja je došla u vidu smanjenih poreznih i radnih obaveza, ali nije pomogla u borbi protiv gladi.⁴⁷⁷

Austro-turski rat vođen je u neposrednoj blizini Karlovačkog generalata i Like te je prouzročio razne probleme, a u ratu iz 1809. godine prvi veći vojni sukob dogodio se upravo na teritoriju Srednje Like te je također imao veliki utjecaj na ličko društvo. Odmah pri početku rata, u dogovoru s Francuzima, na teritorij Karlovačkog generalata upadaju pljačkaške skupine iz osmanske Bosne koje osiromašuju područje, a prijete čak i Gospiću i Otočcu.⁴⁷⁸ Nakon bitke na brdu Kita kraj Knina 16. svibnja, habsburške snage povlače se prema Lici dok francuske vrše proboj prema sjeveru kako bi se što prije domogle Beča. Poslije nekoliko manjih okršaja kod Gračaca, najveći sukob dogodio se 21. i 22. svibnja kraj Bilaja, nekoliko kilometara jugoistočno od Gospića. Nakon teških borbi u kojima su obje strane zabilježile velike gubitke, habsburška vojska povukla se prema Perušiću i Otočcu, dok je francuska vojska predvođena generalom Marmontom zauzela Gospić i krenula prema Senju.⁴⁷⁹ Nakon Napoleonove pobjede u bici kod Wagrama početkom srpnja krenuli su mirovni pregovori. Zaključeni su mirom u Schönbrunnu kojim je krajiški prostor s desne strane Save pripao Napoleonovom carstvu.⁴⁸⁰ Lika je prilikom prelaska u francuske ruke bila u izuzetno teškoj situaciji, pogođena glađu i nestašicom. Osim Osmanlija, za potrebe svoje opskrbe popljakali su ju i Francuzi, pogotovo skladišta sa žitom.⁴⁸¹ Usprkos šoku koji je za krajišnike predstavljala promjena vladajućih, oni su se pokazali susretljivim prema Francuzima, prije svega u strahu od gladi i u nadi da će se oni

⁴⁷³ Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnija*, str. 303

⁴⁷⁴ Isto, str. 308

⁴⁷⁵ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 84

⁴⁷⁶ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 75

⁴⁷⁷ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 84

⁴⁷⁸ Tominac: „Hrvatske krajiške pukovnije u Francusko-habsburškom ratu 1809. Godine“, str. 171-172

⁴⁷⁹ Isto, str. 180-188

⁴⁸⁰ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*. str. 109

⁴⁸¹ Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 75

pobrinuti za obnavljanje nužne opskrbe. Primarni problem državne pomoći protiv gladi, sada u francuskoj ingerenciji, bio je u nepromijenjenom opskrbnom pravcu – žito za Karlovački generalat i dalje je dolazilo iz Ugarske, što je Habsburškoj monarhiji omogućavalo ucjenjivanje i demonstraciju moći u pogledu zaustavljanja opskrbnih lađa.⁴⁸² S time su se Ilirske pokrajine morale nositi tokom cijelog svojeg postojanja.

Između Austro-turskog rata 1787. i rata pete koalicije 1809. godine lički krajišnici bili su usmjereni na čitav niz europskih bojišta. Ipak, pošto nije bilo vojnih akcija na samom području Karlovačkog generalata, gladi nisu bile tako očite i izražene kao prilikom navedena dva sukoba. Već navedeni faktori poput loše kvalitete zemljišta, ekstremnih vremenskih prilika s oba spektra (vrućine i hladnoće, suše i padaline) i manjak raspoloživih ruku učinili su tih dvadeset godina iznimno teškim. Također, povratak zarobljenika i invalida sa ratišta, pogotovo nakon Napoleonovog neuspjelog pohoda na Rusiju u kojem je sudjelovao veliki broj ličkih krajišnika (koji su puno bolje podnosili glad i zimu od Francuza ili Bavaraca, vjerojatno zbog naviknutosti na tako teške uvjete) učinio je situaciju teškom i po završetku Napoleonskih ratova.⁴⁸³

⁴⁸² Isto, str. 236-240

⁴⁸³ Isto, str. 294-309

7. ANALIZA RANJIVOSTI NA GLAD

Nakon izloženih čimbenika i pokretača gladi, pristupamo vrednovanju rezultata istraživanja sukladno FVAM modelu. Svaka od 34 kategorije bit će evaluirana ocjenama -1, 0 ili 1, gdje -1 znači da navedena kategorija ima negativan utjecaj na pojavu gladi, 1 znači da ima pozitivan utjecaj, dok 0 znači da ima neutralan utjecaj. U slučaju nedostatka materijala za valjanu evaluaciju uz kategoriju će biti upisano X te neće ulaziti u konačni zbroj ranjivosti na glad. Kao što naglašava i Engler, autor FVAM modela, ovako bazičan način evaluacije nužno pojednostavljuje stvari jer upućuje da svi faktori na pojavu gladi utječu u jednakom omjeru. Primjera radi, ovakav model ukazuje kako agrikulturni čimbenici (četiri kategorije) imaju manji utjecaj od ostalih čimbenika na pojavu gladi (sedam ili osam kategorija) što je upitno s obzirom na važnost poljoprivrede na osiguranje egzistencije u periodu prije industrijske revolucije.

Usprkos svim argumentima vezanima za pojedine kategorije, sam čin evaluacije u konačnici je subjektivan što znači da je otvoren za različite interpretacije. Evaluacija koja slijedi predstavlja osobnu procjenu, podložnu kritici i suprotnim mišljenjima, te otvorenu za raspravu. S druge strane, baš zbog svoje jednostavnosti, ovaj model lako je moguće primijeniti na različitim područjima i u različitim vremenskim periodima što olakšava komparaciju.

Iz čimbenika prikazanih u prethodnim poglavljima jasno je kako je prostor Srednje Like često bio pod udarom gladi. Prije svega, ekološki čimbenici Like izrazito su nepovoljni, od loše kvalitete tla koje leži na vapnenačkim temeljima, velikim oscilacijama u hidrološkim uvjetima i vjetrova koji pušu s obje strane Velebita do teških i dugih zima nakon kojih često slijede kratka ali sušna ljeta.

Ranjivost	Aspekti	Indikatori	Indeks	
			1785.	1815.
Okolišna	Okoliš/klima	Geografski smještaj	1	1
		Percepcija klimatskih uvjeta kod stanovništva	-1	-1
		Temperaturni uvjeti	1	1
		Količina padalina	1	1
		Srednja temperatura u vremenu dozrijevanja usjeva	0	0
		Srednja količina padalina u vremenu dozrijevanja usjeva	1	1
		Utjecaj drugih čimbenika	1	1
		Dostupnost pitke vode	1	1

Tablica 11 – Evaluacija okolišnih čimbenika gladi

Sukladno navedenom, od osam okolišnih kategorija FVAM analize njih šest pozitivno utječe na pojavu gladi u Srednjoj Lici. Geografski smještaj Srednje Like između Velebita i Sredogorja na krškom tlu bio je nepovoljan za stanovništvo, a Hietzinger navedeni prostor zbog svoje surovosti uspoređuje s Karpatima. Teške ličke zime s puno snijega koje su znale trajati od listopada do ožujka ili travnja također su podizale ranjivost na glad, prije svega zbog nemogućnosti zimske sjetve i čestog odgađanja proljetnih radova u polju. Količina padalina također je bila velika, a punjenje vapnenačkih bazena vodom često je uzrokovalo i poplave koje su prekrivale obradivo tlo (najbolji primjer za to je Kosinjska dolina koja je skoro svake godine do 20. stoljeća i izgradnje hidroelektrane na Krušćičkom jezeru bila poplavljena). Žetva u Srednjoj Lici obično je bila zakazana za kolovoz ili rujan, ovisno o vremenu sjetve. Kolovoz je često bio suh što je pogodno za žetvu, dok je rujan obično prvi mjesec jeseni i po količini padalina statistički četvrti najvlažniji mjesec. S obzirom na duge zime i često kašnjenje sjetve i ovu smo kategoriju ocijenili pozitivnom ocjenom u pogledu ranjivosti na glad. Dostupnost pitke vode također je ocijenjena pozitivno, prije svega zbog čestih suša u ljetnim mjesecima kada su ljudi i stoka morali satima hodati do najbližih izvora jer bi većina izvora presušila. Prilikom ocjenjivanja ostalih ekoloških čimbenika prije svega smo promatrali vjetrove, močvarna područja (Trnovac) i kvalitetu tla, svaki nepovoljan za stanovništvo, odnosno povoljan za pojavu gladi. Jedine okolišne kategorije koje nisu ocijenjene kao pozitivne u pogledu pojave gladi su srednja temperatura u doba sazrijevanja usjeva (kolovoz, rujan) – temperatura u kolovozu generalno je bila dovoljno visoka dok je temperatura u rujnu oscilirala, od toplog nastavka ljeta do praktički početka zime. Stoga je ta kategorija ocijenjena ocjenom 0. Jedini ekološki čimbenik (iako to nije, već je više sociološki) koji je ocijenjen negativno na pojavu gladi je „percepcija klimatskih uvjeta kod stanovništva“. Lički su krajišnici bili svjesni uvjeta u kojima žive te su na njih bili spremni. To nam potvrđuju narodne predaje (Velebit i Kapela – „dva zmaja“), kao i narativni izvori koji spominju kako Ličani izvanredno podnose zimu.

Ranjivost	Aspekti	Indikatori	Indeks	
			1785.	1815.
Društvena	Stanovništvo	Populacija (veličina i porast)	1	1
		Stupanj urbanizacije	0	0
		Društvene klase	x	x
		Marginalizacija ili društvena nejednakost	-1	-1
		Niska razina razmjene	x	x
		Struktura društvene ovisnosti	1	1
		Pristup pitkoj vodi	1	1

Tablica 12 – Društveni čimbenici gladi – stanovništvo

Od sedam čimbenika gladi vezanih za stanovništvo Srednje Like, za tri smo procijenili kako pozitivno utječu na pojavu gladi, po jedan čimbenik smo ocijenili neutralno i negativno, te smatramo kako za dva čimbenika ne postoji dovoljno podataka za donošenje valjane ocjene. Broj stanovnika u cijelom Karlovačkom generalatu rastao je gotovo kontinuirano tijekom cijelog 18. stoljeća, što zbog prirodnog prirasta, što zbog doseljavanja stanovništva. Stavimo li podatak o okvirno 35.000 stanovnika Srednje Like 1820. godine u kontekst današnjih brojki, cijela Ličko-senjska županija prema popisu stanovnika iz 2011. godine imala je 50.927 stanovnika, odnosno gledamo li područje općina Perušić i Lovinac te grada Gospića (što je nešto veće od prostora kojeg definiramo kao Srednja Lika) 16.390 stanovnika.⁴⁸⁴ S obzirom da se radi o velikom broju stanovnika koji žive na siromašnom krškom tlu ovaj čimbenik ocijenili smo pozitivnim na pojavu gladi. Pozitivno smo ocijenili i kategoriju koja valorizira stupanj društvene ovisnosti zbog toga što je prostor Srednje Like bio izrazito podložan vanjskim faktorima – od pomoći u opskrbi koja je morala dolaziti gotovo svake godine, ovisnosti o trgovini nekolicinom proizvoda do realnosti krajiškog društva zbog kojeg je rat bilo gdje u Europi mogao značiti odlazak dijela muškaraca na bojno polje. Također, pristup pitkoj vodi ocijenjen je pozitivno na pojavu gladi, prije svega zbog izmjena poplavnih i sušnih perioda. Tijekom sušnih perioda krajišnici i njihova stoka nerijetko su morali pješaćiti po više sati samo kako bi došli do izvora vode, dok je tijekom poplavnih perioda upitna bila kvaliteta vode. Neutralno je ocijenjen utjecaj urbanizacije na pojavu gladi s obzirom da su Gospić i Karlobag, jedan u Srednjoj Lici, drugi neodvojiv od nje, imali nizak stupanj urbanizacije. Određene prednosti njihovog statusa komuniteta odražavale su se prije svega na nešto življu trgovinu i postojanje ljekarni, međutim broj stanovnika koji je u njima živio ukazuje kako ih ne možemo smatrati važnim faktorima za pojavu gladi u Srednjoj Lici. Negativno za pojavu gladi ocijenili

⁴⁸⁴ www.dzs.hr (Popis stanovništva po gradovima i općinama, datum posjeta stranici 27.8.2020.)

smo stupanj društvene nejednakosti. Iako su postojale razlike unutar samog stanovništva, prije svega vjerske naravi, krajiški oblik života i siromaštvo koje je bilo simptomatično za Liku bilo im je zajedničko. S druge strane, militarizirano društvo smanjivalo je razlike između stanovništva, zadružni način života bio je raširen i kod katolika i kod pravoslavaca, te narativni izvori na više mjesta pišu o tendenciji ličkih krajišnika da pomažu potrebitom. Čimbenik društvenih klasa i niske razine društvene razmjene ostali su neocijenjeni zbog manjka podataka, odnosno ukazatelja jesu li i na koji način navedeni utjecali na pojavu gladi u Srednjoj Lici.

Ranjivost	Aspekti	Indikatori	Indeks	
			1785.	1815.
Društvena	Politički	Struktura vlasti	1	1
		Politički sustavi	x	x
		Sustav pomoći	-1	1
		Sustav zdravstvene zaštite	1	1
		Obrazovni sustav	1	1
		Borbe za vlast	0	1
		Pravna struktura	x	x
		Državne granice	1	0

Tablica 13 – Društveni čimbenici gladi – politički

Što se kategorije političkih čimbenika gladi tiče prvi put se javlja razlika između stanja 1785. i 1815. godine. Za 1785. godinu četiri faktora ocijenjena su pozitivno na pojavu gladi, jedan neutralno, jedan negativno te dva ostaju neocijenjena. Prilikom evaluacije stanja 30 godina kasnije, pet ocijenjenih faktora dobilo je pozitivnu ocjenu, dok je jedan ocijenjen neutralnim. U oba slučaja čimbenik strukture vlasti ocijenjen je pozitivno – iako same po sebi vojne vlasti nisu imale pozitivan utjecaj na pojavu gladi, zbog vojnokrajiške strukture velik broj muškaraca bio je pozivan u službu zbog čega posljedično nisu mogli obrađivati polja o kojima im je ovisila egzistencija. Prisutna 1785. godine, ova situacija bila je još izraženija 1815. godine nakon gotovo 30 godina kontinuiranih ratova. S obzirom na nedostatak nijansiranja razine utjecaja u FVAM modelu, odlučili smo se u oba slučaja ovom čimbeniku dati ocjenu 1. Usprkos činjenici da je sama Vojna krajina u kontekstu Habsburške monarhije imala i funkciju institucije zdravstvene zaštite, ona krajišnicima u Karlovačkom generalatu nije bila dostupna na primjerenom razini prije svega zbog manjka zdravstvenog osoblja. Iako su u Gospiću i Karlobagu postojale ljekarne i doktori, njihov utjecaj bio je ograničen na uski prostor tih gradova, a većina stanovništva Srednje Like bila je osuđena na narodnu medicinu pa je i ovaj čimbenik ocijenjen pozitivno. Obrazovni sustav u Lici također je bio loš, kako zbog manjka

škola tako i zbog potrebe da djeca od rane dobi pomažu pri poljoprivrednim poslovima ili ispaši stoke. Čimbenici čiji utjecaj je različito ocijenjen između 1785. i 1815. godine su „sustav pomoći“, „borbe za vlast“ i „državne granice“. Kako je prikazano u prethodnim poglavljima, Ličkoj i Otočkoj pukovnici kroz drugu polovicu 18. i početkom 19. stoljeća kontinuirano je bila potrebna državna pomoć kako bi se prehranilo stanovništvo. Za državni sustav pomoći tijekom gladi osamdesetih godina 18. stoljeća imamo jasne podatke koji ju potvrđuju te je stoga taj čimbenik ocijenjen negativno za pojavu gladi. S druge strane, prilikom gladi 1815. godine nemamo podatke koji nam govore o državnoj pomoći navedenim prostorima, a znamo da zbog napetosti između Napoleonove Francuske i Habsburške monarhije sustav pomoći nije idealno funkcionirao za vrijeme francuske vlasti nad Ilirskim provincijama. S obzirom na opću glad koja je zavládala Europom tih godina, možemo pretpostaviti kako razina državne pomoći nije bila na razini koja je Lici bila potrebna te je ovaj čimbenik ocijenjen pozitivnim za pojavu gladi 1815. godine. Što se borbi za vlast tiče, 1785. godine taj je čimbenik valoriziran kao neutralan jer iako u danom trenutku nije bilo aktivnih ratova, osjećala se opasnost sukoba između Osmanskog carstva i Habsburške monarhije te su se događali sporadični upadi bosanskih pljačkaških skupina na prostor Like; 1815. godine ratovi su harali cijelom Europom i lički su krajišnici u njima igrali svoju ulogu pa je ovaj čimbenik ocijenjen pozitivnim. Što se državnih granica tiče, ne postoje razlozi za sumnju da su unutarnje granice, odnosno podijeljenost Srednje Like između Otočke i Ličke pukovnije ikako utjecali na pojavu gladi u bilo kojem periodu. Vanjske granice utjecale su na pojavu gladi, prije svega jer je 1783. godine na prostor Like iz susjednih područja došla kuga što je posljedično dovelo do zatvaranja granica te je ovaj čimbenik ocijenjen s 1, dok 1815. godine ne možemo reći da su vanjske granice ikako utjecale na pojavu gladi te ih ocjenjujemo s 0. Politički sustavi i pravna struktura nisu ocijenjeni pošto nije moguće dokazati kako je šira politika bečkog dvora utjecala na pojavu gladi u Srednjoj Lici, odnosno kako je na njenu pojavu utjecala vojnokrajiška pravna struktura.

Ranjivost	Aspekti	Indikatori	Indeks	
			1785.	1815.
Društvena	Ekonomski	Tržišna integriranost	0	1
		Infrastruktura	0	0
		Porezna struktura	-1	-1
		Stanje na tržištu rada	1	1
		Ekonomske prilike	1	1
		Financijska struktura	1	1
		Cijena žitarica	x	x

Tablica 14 – Društveni čimbenici gladi – ekonomski

Ekonomski čimbenici gladi također su pozitivno utjecali na pojavu gladi u Srednjoj Lici u promatranim periodima. Od sedam čimbenika jedan nije ocijenjen niti 1785. niti 1815. godine, a jedan je ocijenjen različito. Tri čimbenika ocijenjena su pozitivno u oba perioda, jedan neutralno i jedan negativno. Valorizirali smo da je stanje na tržištu rada utjecalo pozitivno na pojavu gladi u Srednjoj Lici, prije svega zbog manjka mogućnosti koje je stanovništvo imalo kako bi zaradilo prijeko potrebna dobra – dio muškaraca puno je dana provodio na službenim dužnostima, a osim toga jedine su im mogućnosti bile poljoprivreda kojom su se morali baviti da osiguraju egzistenciju, trgovina odnosno prijevoz dobara od mora prema bosanskoj granici ili Karlovcu ili sječa šuma. Svi ovi poslovi bili su slabo plaćeni i upitne isplativosti. Ekonomske prilike u Karlovačkom generalatu bile su jako loše te je ličko siromaštvo bilo izraženo u promatranom periodu, ali i mnogo kasnije kako svjedoči Bićanić između dva svjetska rata 20. stoljeća. Financijska struktura također je pozitivno utjecala na pojavu gladi jer na području Vojne krajine, pa tako i Srednje Like, novčana ekonomija nije bila raširena. Trgovina se prije svega svodila na robnu razmjenu, što tržište čini ranjivim u slučaju nedostatka određenog dobra. Infrastruktura je ocijenjena neutralnom u oba perioda, prije svega zbog građevinskih zahvata koji su izvršeni u Lici tokom 18. stoljeća – izgrađene su različite ceste koje, iako upitne kvalitete, pomažu stanovništvu u trgovini i svakodnevnom životu. Ipak, te ceste uglavnom su građene s idejom eksploatacije šuma i one nisu pretjerano korisne stanovništvu. Također, u 18. stoljeću grade se i skladišta za žito i drvo koja nisu uspjela spriječiti pojave gladi stoga smatramo da navedeni infrastrukturni projekti nisu imali velikog utjecaja na stanovništvo po pitanju gladi. U oba perioda valorizirali smo utjecaj porezne strukture kao negativan na pojavu gladi pošto su Lička i Otočka pukovnija bile komparativno puno manje porezno opterećene od drugih krajeva Vojne krajine. Zbog općeg siromaštva porezna davanja bila su manja, a kada se u računicu doda i konstitutivum lički su krajišnici češće bili u poreznom plusu nego minusu. Zbog ličkog siromaštva visoki porezi nisu bili održivi na prostoru Srednje Like te nisu opterećivali stanovništvo i gurali ga prema gladi. Jedini čimbenik koji je drugačije ocijenjen

1785. i 1815. godine je tržišna integriranost. Naime, zbog svoje geografske pozicije Srednja Lika bila je važno tranzitno područje te su njeni stanovnici trgovinom uspijevali namaknuti nešto sredstava, odnosno hrane koja je olakšavala preživljavanje. S druge strane, komparativno nepostojanje proizvodnih viškova stavljalo je ličku trgovinu u lošu poziciju stoga smo ovaj čimbenik 1785. godine ocijenili neutralnim. U periodu nakon Napoleonskih ratova zbog ratnih zbivanja postoje veliki problemi u trgovini solju, važnom ličkom granom, što je zbog male količine gotova novca bio veliki udarac na stanovništvo Srednje Like. Jedini čimbenik koji u kategoriji ekonomskih čimbenika ostaje neocijenjen jest cijena žitarica pošto se sačuvao jako mali broj točnih troškovnika te je nemoguće komparativno odrediti koliko su stanovnici Like sa slabom platežnom moći koja im je bila na raspolaganju bili u stanju kupovati žitarice, odnosno mijenjati ih za proizvode kojih je bio višak.

Ranjivost	Aspekti	Indikatori	Indeks	
			1785.	1815.
Društvena	Agrikulturalni	Agrikulturalna raznolikost	1	1
		Tehnika u poljodjelstvu	1	1
		Iskustvo gladi i sjećanje na period gladi	-1	-1
		Raznolikost vrsta	-1	-1

Tablica 15 – Društveni čimbenici gladi – agrikulturalni,

U konačnici preostaje nam još vidjeti kako su agrikulturalni čimbenici djelovali na pojavu gladi u Srednjoj Lici – dva čimbenika ocijenjena su pozitivnima, dva čimbenika ocijenjena su negativnima u navedenim periodima. Agrikulturalna raznolikost u Srednjoj Lici bila je loša – postojao je samo uzgoj žitarica u većim količinama, dok su krumpir, zelje i ostale kulture uzgajani u manjim količinama, prije svega u okućnicama kojima su obitelji posvećivale najviše pažnje. Krumpir postaje važna kultura tek s početkom 19. stoljeća. Također, izuzmemo li izolirane primjere, zbog klimatskih uvjeta (hladnoće u kontinentalnom dijelu te jakih vjetrova u Podgorju) nije bilo moguće vinogradarstvo. Tehnika u poljodjelstvu Srednje Like bila je, blago rečeno, jako loša. Kvalitetnog oruđa za obradu zemlje nije bilo, a gnojenje i uporaba stoke u poljoprivrednim poslovima bili su nezadovoljavajući prije svega zbog uvjeta u kojima je stoka držana preko zime. Sve to utjecalo je na količinu poljoprivrednih prinosa koji su trebali prehraniti stanovništvo i zato su oba čimbenika ocijenjena pozitivno u pogledu ranjivosti na glad. S druge strane, ličko stanovništvo glad je proživljavalo i preživljavalo gotovo redovno

tijekom 18. i početkom 19. stoljeća. Glad je u Lici bila normalna pojava te je stanovništvo s njom imalo živa iskustva i sjećanja, odnosno na nju je bilo spremno. Također, ličko je stanovništvo svoje nedostatke u poljoprivrednom smislu nadoknađivalo stočarstvom, granom koja je bila okosnica ekonomije Srednje Like. Usprkos lošim uvjetima u kojima je stoka čuvana i siromaštvu tla na kojem se stoka kretala, bez nje bi ličko društvo teško preživljavalo – mlijeko, sir, maslac bili su važan dio ličke prehrane. Druga dva čimbenika stoga su ocijenjena negativnima u odnosu na pojavu gladi.

Ranjivost	Aspekti	Indikatori	Indeks		
			1785.	1815.	
Okolišna	Okoliš/klima	Geografski smještaj	1	1	
		Percepcija klimatskih uvjeta kod stanovništva	-1	-1	
		Temperaturni uvjeti	1	1	
		Količina padalina	1	1	
		Srednja temperatura u vremenu dozrijevanja usjeva	0	0	
		Srednja količina padalina u vremenu dozrijevanja usjeva	1	1	
		Utjecaj drugih čimbenika	1	1	
		Dostupnost pitke vode	1	1	
Društvena	Stanovništvo	Populacija (veličina i porast)	1	1	
		Stupanj urbanizacije	0	0	
		Društvene klase	x	x	
		Marginalizacija ili društvena nejednakost	-1	-1	
		Niska razina razmjene	x	x	
		Struktura društvene ovisnosti	1	1	
		Pristup pitkoj vodi	1	1	
	Politički	Struktura vlasti	1	1	
		Politički sustavi	x	x	
		Sustav pomoći	-1	1	
		Sustav zdravstvene zaštite	1	1	
		Obrazovni sustav	1	1	
		Borbe za vlast	0	1	
		Pravna struktura	x	x	
	Ekonomski	Državne granice	1	0	
		Tržišna integriranost	0	1	
		Infrastruktura	0	0	
		Porezna struktura	-1	-1	
		Stanje na tržištu rada	1	1	
		Ekonomske prilike	1	1	
		Financijska struktura	1	1	
	Cijena žitarica	x	x		
	Agrikulturalni	Agrikulturalna raznolikost	1	1	
		Tehnika u poljodjelstvu	1	1	
		Iskustvo gladi i sjećanje na period gladi	-1	-1	
		Raznolikost vrsta	-1	-1	
	Konačni zbroj			12	15

Tablica 16 – FVAM analiza Srednje Like

Pogledamo li FVAM tablicu u cijelosti i zbrojimo li sve čimbenike dolazimo do zaključka kako je društvo Srednje Like u periodu druge polovice 18. i početka 19. stoljeća bilo ranjivo na glad. U 1785. i 1815. godini s obzirom na dostupne podatke moguće ocjene varirale su od -29 do +29. Konačni rezultat za 1785. godinu iznosi +12, a konačni rezultat za 1815. godinu iznosi +15. Razlika između ranjivosti na glad u ove dvije godine odnosi se prije svega na političke aspekte ranjivosti na glad – zbog dugotrajnog perioda ratova u cijeloj Europi državne strukture nisu bile od onakve pomoći kakvo je ličko društvo trebalo u tim teškim vremenima. Sustav državne pomoći nije bio na razini od prije 30 godina, a europski ratovi u kojima su sudjelovali lički krajišnici i dalje su bili aktualni. Također, zbog dugogodišnjih ratova tržišne aktivnosti i dalje su patili, pogotovo trgovina solju koja je bila jedan od rijetkih načina na koji su lički krajišnici mogli sudjelovati u trgovačkim procesima. Tijekom ocjenjivanja ranjivosti na glad iznimno važnima pokazali su se ekološki čimbenici koji su ocijenjeni izrazito nepovoljno – u rasponu ocjena od -8 do +8, u obje godine njihov rezultat je procijenjen s +5.

8. SPOSOBNOST SUOČAVANJA I STRATEGIJE ADAPTACIJE

Kao što je već navedeno u prethodnim poglavljima, u Englerovoj FVAM teoriji sposobnost suočavanja odnosi se na potencijal društva da odgodi i smanji utjecaje stresora koje na njega utječu. U slučaju gladi radi se o svim kratkoročnim potezima koje društvo provodi kako bi izbjeglo glad ili se s njom nosilo.⁴⁸⁵ Prema terminologiji UNDRR-a (UN-ov ured za smanjenje rizika od katastrofa) sposobnost suočavanja odnosi se na sposobnost ljudi, organizacija i sistema da se nose s teškim uvjetima i katastrofama raspoložujući dostupnim ljudskim i fizičkim resursima.⁴⁸⁶

Adaptacije predstavljaju promjene u prirodnim ili ljudskim sistemima koje se dešavaju kao odgovor na aktualne ili predviđene klimatske podražaje i njihove utjecaje u svrhu smanjenja štete ili eksploatacije benefita.⁴⁸⁷ U kontekstu povijesnih gladi strategije adaptacije predstavljaju sve one promjene koje društvo dugoročno radi kako bi se smanjile mogućnosti da se glad ponovi ili barem smanji opseg njenih posljedica.

8.1. SPOSOBNOST SUOČAVANJA

Pojava gladi u svojoj osnovi predstavlja šok za pojedinca, kao i za cijelu zajednicu. Ona predstavlja događaj koje društvo izmiče iz njegovog normalnog funkcioniranja te donosi nesigurnost koja se prvenstveno manifestira kroz životnu ugrozu. Promjena prehrambenih navika prilikom pojave gladi jedan je od univerzalnih poteza pojedinaca ugroženih glađu. Hrana ličkih krajišnika i u vremenima bez gladi bila je siromašna, bazirana na kruhu od žitarica manje nutritivne vrijednosti pečenom ispod peke, raznim kašama i povrću poput krumpira, graha i zelja koje je raslo u vrtovima. Meso je bila delicija koja se jela rijetko, samo za vrijeme proslava i svečanosti. Međutim, što kada dođe period gladi i uobičajena prehrana više nije moguća? Prije svega dolazi do smanjenja unosa hrane, kojeg lički krajišnici izgleda relativno dobro podnose. Vukasović piše kako stanovnici Karlovačkog generalata mogu mnogo jesti kada si to mogu priuštiti, ali istodobno u nedostatku hrane mogu podnositi glad i više dana izdržati s malim komadićem kruha. Također, tvrdi kako bi puno više ljudi umiralo od gladi da se u proljeće ne

⁴⁸⁵ Engler: „Developing FVAM“, str. 164

⁴⁸⁶ 2009 UNISDR *Terminology on Disaster Risk Reduction*. Ženeva: UNISDR, 2009. str. 8

⁴⁸⁷ Isto, str. 4

održavaju na životu mlijekom i sirom.⁴⁸⁸ Demian primjećuje isto, ali ih naziva rastrošnima i nezasitnima kada imaju hrane – iako ne proizvode dovoljno žitarica da bi preživjeli cijelu godinu, tokom zime pojedu sve zalihe koje imaju, nerijetko i sjeme namijenjeno za sadnju naredne godine i stoga svako proljeće i ljeto gladuju.⁴⁸⁹ Iako se radi samo o anegdoti, možemo spomenuti i primjer ličkog dječaka kojeg je snijeg odvojio od kuće te je preživio četiri tjedna u planini bez hrane.⁴⁹⁰ U vremenima kada nema dovoljno žitarica da bi se uopće radio kruh čiju konzumaciju se može odgađati, krajišnici se okreću alternativnim sastojcima za izradu kruha. Hietzinger pišući o gladi 1806. godine navodi: „*Es fragt sich, ob irgend ein civilisirtes europäisches Volk mit einem ekelhaften, ungeniessbaren Gemenge aus Baumrinde, Strohhäckerling, Weinhefen u. s. w., welches der Gränzer zur Selbsttäuschung Brod nennet, so viele Tage hindurch sich zu begnügen vermöchte, als der hungernde Bewohner der karlstädter Gränze im Jahre 1806.*“⁴⁹¹ On navodi i da su u periodima gladi krajišnici u svojoj prehrani koristili medvjeđi luk u velikim količinama.⁴⁹²

Česti mehanizam suočavanja s glađu bile su i kratkotrajne migracije u potrazi za poslom i alternativnim načinima zarade kapitala koji je mogao biti utrošen na kupovinu žitarica. Osim zarade, muškarci koji bi se otisnuli van rodnog kraja u potrazi za poslom na taj su način pokušavali olakšati situaciju i u svojoj zajednici koja je ipak imala jedna usta manje za hraniti. Pojednim krajišnicima bilo je dopušteno od sredine 18. stoljeća da u potrazi za poslom krenu van granica Vojne krajine jer na njenom području nije bilo pravih načina za zaradu. S obzirom da su te migracije često bilo neuspješne i krajišnike gurale u dugove umjesto da im omoguće dodatni kapital, vojnokrajiška uprava pokušala je naći načine da krajišnici novac zarade unutar Krajine. U Karlovačkom generalatu najčešće se radilo o trgovini solju iz Karlobaga ili Senja u Bansku, Slavonsku ili Varaždinsku krajinu, iako se nije radilo o pretjerano profitabilnoj opciji s obzirom da je put bio težak i dalek. Mogućnost je bila i trgovina solju s bosanskim prostorom, ali ona je bila opterećena visokim uvoznim i izvoznim carinama. Nemali broj krajišnika odlučivao se i za ilegalnu trgovinu, šverc robe. Trgovina drvom također je bila opcija, ali i taj posao bio je težak (uključivao je i rušenje i transport drva) i slabo plaćen.⁴⁹³ Prilikom gladi

⁴⁸⁸ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 153, 180

⁴⁸⁹ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 57, 91

⁴⁹⁰ Isto, str. 212

⁴⁹¹ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 285 – „Pitanje se postavlja, postoji li gdje kakav civilizirani, europski narod koji bi se tolike dane hranio odvratnom i nekusnom mješavinom kore od drveta, slamnate pljeve, vinskog kvasca itd., koju graničar u samoobmani naziva kruhom, kao gladni stanovnik karlovačke granice 1806. godine.“ (preveo: Mislav Radošević)

⁴⁹² Isto, sv.2., str. 95

⁴⁹³ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 100-101

1782. godine, krajišnici su bili upućeni da prodaju svoju lošu stoku, kupe sol u Podgorju te ju potom mijenjaju za žitarice na bosanskoj granici.⁴⁹⁴ Sudeći prema izvještaju general-bojnika Geneynea, vojne vlasti su se trudile „izmišljati“ poslove za stanovništvo i tako im pružiti mogućnost zarade jer su u suprotnom česti bili slučajevi odmetništva i razbojništva.⁴⁹⁵

Osim preporuka i putnih isprava država je krajišnicima pomagala i na izravniji način, opskrbom žitarica iz blagorodnijih krajeva čime je stanovnicima Srednje Like omogućavano da prebrode gladne godine. Karlovačka krajiška uprava svojim je stanovnicima na raspolaganje stavljala žitne zajmove što je značilo da krajišnici ne moraju plaćati žitarice već ih mogu refundirati onda kada bolja vremena to dopuste. Ovaj sustav nije bio optimalan jer je krajišnicima nabijao dugove koje nisu bili u stanju vraćati zbog rijetkih bogatih godina s dovoljno hrane i manjka tegleće marve kojom bi višak žitarica vratili u Karlovac.⁴⁹⁶ U situacijama gladi većih razmjera reagirale su i vlasti više instance. Pomoć u obliku velikih količina žitarica dolazila je u Karlovački generalat u periodu nakon Sedmogodišnjeg rata, za vrijeme gladi 80-ih godina 18. stoljeća, na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, a čak su i francuske vlasti morale kupovati žitarice za Vojnu Hrvatsku od Habsburške monarhije. Kontinuirana i pouzdana opskrba hranom u kriznim situacijama bila je jedan od razloga privrženosti stanovništva krajiškom statusu.⁴⁹⁷ Vaniček piše: „*Das meistens zu geringe Ausmass an culturfähigem Boden und die Undankbarkeit der Karstformation wirkten zusammen, die Grenzer in die grössten Nahrungsnoten zu stürzen. Hier that Abhilfe dringend not, wenn überhaupt die Militärverfassung weiter bestehen sollte, und diese Abhilfe war im Erbfolge- und siebenjährigen Kriege mit vielem Blute erkaufte. Es gehört zu den wichtigsten Verdiensten des Generalinspectors, dass er die weiter unerträgliche Sachlage dem kaiserlichen Hofe freimütig eingestand und um Abhilfebat. Die dankbare Kaiserin suchte zu helfen, so weit es nur möglich war.*“⁴⁹⁸

Na kraju, iako nije uobičajeni mehanizam suočavanja s gladi, valja reći da i Vukasović i Demian spominju kako stanovnici Karlovačkog generalata imaju naviku pomaganja drugome,

⁴⁹⁴ Isto, str. 99

⁴⁹⁵ Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 54

⁴⁹⁶ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik.*, str. 97

⁴⁹⁷ Isto, str. 75

⁴⁹⁸ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)*, str. 152 – „Uglavnom su male površine obradivog zemljišta i nezahvalnost formacija krških stijena uzrok koji često baca graničara na najveći rub i opasnost gladi. Ovdje je bila prijeko potrebna pomoć, ukoliko bi se i nastavila dalje vojna vlast, te je ta pomoć krvavo plaćena u nasljednim ratovima i Sedmogodišnjem ratu. Među najvažnije zasluge generalnog inspektora spada činjenica da je upoznao carski dvor sa situacijom na terenu i da je službeno molio za pomoć. Zahvalna carica je tražila načina za pomoći, koliko god je to bilo moguće.“ (preveo: Mislav Radošević)

pogotovo osobi u nevolji, te su iznimno dobri prema prijateljima i gostima, što je karakteristika koja je mogla pomoći stanovnicima da lakše prebrode gladni period.⁴⁹⁹ Uz to, kao anegdotu možemo navesti događaj koji navodi Paton u svojem putopisu. 1848. godine stanovnici Gospića su, zabrinuti zbog suše koja je prijetila uzrokovati glad, tražili župnika da povede procesiju za kišu. Nakon početnog odbijanja župnik je primijetio da pada tlak te je ipak organizirao procesiju nakon čega je već isti dan pala kiša.⁵⁰⁰

8.2. STRATEGIJE ADAPTACIJE

Tijekom i nakon proživljene gladi društvo prolazi kroz proces učenja i promjena u svrhu obrane od budućih potencijalnih gladi. Dok se sposobnost suočavanja manifestira kroz različite kratkoročne odluke čija je svrha preživljavanje trenutne krizne situacije, adaptacija predstavlja sve one promjene koje društvo čini kako bi smanjilo svoju ranjivost prema budućim gladima.

Jedna od strategija adaptacije primjetna unutar proučavanog perioda je uvođenje novih kultura koje su trebale smanjiti ovisnost o žitaricama u Karlovačkom generalatu. Najvažnija biljna vrsta uvedena na prostor Like u promatranom periodu svakako je krumpir koji se danas često smatra jednim od ličkih simbola. Radi se o zeljastoj biljci kod koje je jestivi dio gomolj koji biljka koristi za skladištenje škroba zbog čega za ljude predstavlja izvrstan izvor ugljikohidrata. Činjenica da se jestivi dio biljke nalazi ispod zemlje pozitivna je za njegov uzgoj – gomolj je zaštićen od vremenskih nepogoda, pogotovo mraza koji je česta pojava u Lici i koji nanosi velike štete žitaricama poput pšenice. On podnosi niže temperature od žitarica te uspijeva i u slučaju manjka nutrijenata, što omogućuje njegov uzgoj i na siromašnim tlima poput ličkog.⁵⁰¹ Također, relativna izoliranost Like pokazala se korisnom u aspektu uzgoja krumpira jer je otežavala različite zaraze, iako je i dalje bio izložen krumpirovoj zlatici.⁵⁰²

Vaniček navodi kako su prve krumpire u Liku donijeli krajišnici koji su se vratili iz Češke 60-ih godina 18. stoljeća po završetku Sedmogodišnjeg rata, ali u početku, usprkos trudu vojnokrajiških vlasti, nije bilo većeg interesa za njegovom sadnjom.⁵⁰³ Uz neiskustvo pri postupanju s krumpirom, prvotni otpor prema krumpiru može se povezati sa predrasudama koje

⁴⁹⁹ Vukasović: *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata*, str. 179

⁵⁰⁰ Lokmer: „Paton: Lika i Senj u putopisu iz 1849.“, str. 369-370

⁵⁰¹ D. N. Glendinning, „Potato introductions and breeding up to the early 20th century.“ *The New Phytologist* sv. 94 (1983), str. 480-481

⁵⁰² Rukavina: „Privreda ličke i primorske strane Velebita“, str. 112

⁵⁰³ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)* str. 599

su zabilježene i u drugim krajevima. Otpor prema krumpiru proizlazio je iz njegovog izgleda, okusa i činjenice da raste u „nečistoj“ zemlji što je otežavalo i usporavalo njegovo korištenje i širenje.⁵⁰⁴ Stoga pravo iskorištavanje krumpira započinje tek nakon Rata za bavarsko nasljeđe (1778.-1779.) kada su lički krajišnici, ponovno u Češkoj i Šleskoj, svjedočili koristi koju krumpir donosi stanovništvu.⁵⁰⁵ Iako je u početku bio ograničen samo na okućnice, od početka 19. stoljeća krumpir postaje važna kultura koja stanovnike Karlovačkog generalata čini manje ranjivima na glad. U Karlovačkom generalatu je od 1806. do 1817. godine krumpir sađen na površini između 6 i 9 tisuća jutara, dok je 1818. godine ta površina već iznosila 12.506 jutara što Hietzinger pripisuje trudu lokalnih regimentskih vlasti.⁵⁰⁶ On navodi i kako je krumpiru da nahrani jednu obitelj s osmero djece dovoljna samo četvrtina površine potrebne da se obitelj iste veličine nahrani žitaricama.⁵⁰⁷ O važnosti krumpira u Karlovačkom generalatu, a time posredno i Srednjoj Lici, govore statistički podaci – u teškim godinama 1816., 1817. i 1818. u Karlovačkom generalatu uzgojeno je 320.149, 484.311 i 568.645 vagana krumpira. Usporedbe radi, istih godina u Banskoj, Varaždinskoj, Slavonskoj i Banatskoj krajini je sveukupno uzgojeno 201.266, 498.556 i 622.847 vagana krumpira.⁵⁰⁸ Karlovačka krajina je dakle sama u teškim godinama uzgojila više ili podjednako krumpira kao navedene četiri krajine skupa. Ipak, ove brojke mogu zavarati jer prikazuju njegov maksimalan urod koji je vjerojatno posljedica teških godina i kratkotrajnog intenzivnog fokusa na krumpir. Komparacija količine sađenog krumpira i narativnih podataka o žestini gladi u Lici 80-ih godina 18. stoljeća i 10-ih godina 19. stoljeća ukazuje da je krumpir u potonjem periodu odigrao veliku ulogu u osiguravanju prehrane stanovništva Srednje Like. Sedmogodišnji prosjek prinosa Karlovačkog generalata u prethodnim godinama iznosio je 126.952 vagana.⁵⁰⁹ Da je bilo još prostora za njegovo širenje ukazuje i činjenica da hrvatski agronomi u *Gospodarskim novinama* od 1850. godine nadalje objavljuju članke u kojima hvale prednosti krumpira nad drugim vrstama.⁵¹⁰

Osim krumpira, nakon teških 1784. i 1785. godine u Lici se počinju u većoj mjeri saditi ječam i kukuruz. Ječam se pokazao kao bolji izbor te je veoma brzo po prinosima u Ličkoj i Otočkoj pukovnji postao druga najvažnija žitarica nakon zobi.⁵¹¹ Kukuruz se nije pokazao tako

⁵⁰⁴ Maja Godina-Golija. „Pomen uvajanja krompirja za spreminjanje prehrane na Slovenskem.“ *Traditiones* vol. 27 (1998), str. 26

⁵⁰⁵ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 63

⁵⁰⁶ Isto, str. 64

⁵⁰⁷ Isto, sv. 1., str. 214-215

⁵⁰⁸ Isto, sv. 2., str. 64-65

⁵⁰⁹ Isto, sv. 2., str. 64

⁵¹⁰ Blanc: *Zapadna Hrvatska*. str. 244

⁵¹¹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 116

uspješnim, vjerojatno zbog njegove osjetljivosti na hladnoću koju spominje Demian.⁵¹² 1787. godine je na prostoru cijele Ličke pukovnije ubrano bilo samo 1.635 vagana kukuruza, a na prostoru Otočke pukovnije još manje – tek 629 vagana. Kako je vidljivo iz tablice 8 (str. 82) do 1801. godine kukuruz je Ličanima ipak postao korisna biljka – u Ličkoj i Otočkoj pukovnji požnjeto je 9.564, odnosno 11.811 vagana kukuruza što ga po prinosima stavlja u rang sa pšenicom koja je u usporedbi s njim zahtijevala puno veću količinu sjemena. Ipak, statistički podatak da je u Gradiškoj pukovnji Slavonske krajine te iste 1801. godine proizvedeno 125.533 vagana kukuruza količine u Ličkoj i Otočkoj pukovnji stavlja u realni kontekst – kukuruz u Lici nije donio ni približno onoliko koristi kao u blagorodnijim krajevima Vojne krajine. Osim navedenih bilo je još eksperimenata kojima se pokušalo u Liku dovesti nove vrste koje bi stanovništvo olakšale opskrbu hranom. Još 1770-ih godina kapetan Zandonati iz Otočke pukovnije u Jablancu je posadio sirak donesen iz sjevernoafričkih krajeva. Vaniček navodi da se od rukohvata sjemena dobilo pola vagana žita što ukazuje da je potencijalno mogao uspjeti na tom negostoljubivom tlu. Ipak, njegova kultivacija nije nastavljena iz nepoznatih razloga, iako oštri vremenski uvjeti, prije svega jaki vjetar, sigurno nisu pomogli.⁵¹³

S adaptacijom možemo povezati i tendenciju za povećanjem obradivih površina koja je pratila porast broja stanovnika. Do sredine 18. stoljeća u Lici se do novih obradivih površina dolazilo prije svega krčenjem šuma. Upozoreni vizurom gole primorske padine Velebita, šumski red 1762. unosi strogu regulativu koja je ličke šume trebala zaštititi od stanovništva i sačuvati za ekonomsku korist Habsburške monarhije. Ogojelost podgorske strane Velebita pripisati krčenju radi povećanja poljoprivrednih zemljišta – mletački činovnici druge polovice 16. stoljeća već spominju manjak šume na zapadnoj padini Velebita, a određene teorije tvrde kako je ista vizura postojala i u rimsko doba.⁵¹⁴ Posljednja velika krčenja u Srednjoj Lici mogla su se dogoditi taman u periodu donošenja šumskog reda, nakon Sedmogodišnjeg rata kada je veliki broj zemljišta zarastao u korov i šikaru. Prilikom čišćenja tih obradivih površina iskorištena je prilika da se zemljišta donekle povećaju. Na to ukazuje broj obradivih jutara u Karlovačkom generalatu – 1764. godine on je iznosio 216.152 jutara, a 1787. godine 327.137 jutara. U 23 godine obradive površine narasle su za 111 tisuća jutara, a u periodu od 1787. do 1895. godine za daljnjih 135 tisuća jutara što mnogo govori o opsegu širenja u drugoj polovici 18. stoljeća. Prilikom iznošenja ovih brojki valja ukazati da je velik dio rezultat naseljavanja pograničnog pojasa Ličke i Otočke pukovnije s Bosnom koji ne ulazi u prostor istraživan u

⁵¹² Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*, str. 96

⁵¹³ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)* str. 600

⁵¹⁴ Ante Rukavina. „Još žive velebitske šume“ str. 281-282

ovom radu.⁵¹⁵ Osim zabranama prestanak krčenja šuma postignut je i raspisivanjem zemljarine, poreza koji je ovisio o veličini zemljišta. Iako je on u Karlovačkom generalatu bio najmanji u odnosu na ostale dijelove Vojne krajine i dalje je bio težak udarac na siromašno stanovništvo Like. To je poljoprivredu preusmjerilo s ekstenzivne na intenzivnu što je u kombinaciji s kontinuiranim porastom stanovnika dovelo do pretjeranog iskorištavanja ionako siromašnog tla. Površina oranica u Ličkoj i Otočkoj pukovnji od 1787. do 1831. godine govore u prilog toj tezi – prve navedene godine obradivo je 65.765, odnosno 50.142 jutra oranica. Skoro pola stoljeća kasnije, te brojke su neznatno veće, u Ličkoj pukovnji 76.193 jutra, u Otočkoj 51.857 jutara.⁵¹⁶ Navedeno ukazuje kako širenje zemljišta kao mehanizam adaptacije u promatranom periodu nije pretjerano iskorišten.

Ipak, mijenjanje kvalitete i svrhe zemljišta može nam otvoriti prozor u neke druge potencijalne načine adaptacije. U prvom desetljeću 19. stoljeća koje su lički krajišnici proveli na nizu ratišta diljem Europe dolazi do pada broja jutara obradivih površina i livada te istodobnom povećanju jutara pašnjaka.⁵¹⁷ Sagledamo li uz to kretanje broja grla stoke u istom periodu (tablica 10, str. 119) vidjet ćemo da dolazi do zamjetnog porasta broja volova, krava i koza, pogotovo u Ličkoj pukovnji, ali i pada broja ovaca. Ovo potencijalno ukazuje na promjenu fokusa društva i stavljanje većeg naglaska na stočarstvo kako bi se preživjelo teška vremena. Prilikom analize sposobnosti suočavanja spomenuli smo stočarske proizvode kao hranu koja omogućava lakši izlazak iz krize – moguće je da se ovdje radi o istom *modus operandi*, samo u dugoročnoj varijanti.

Još jedan vid adaptacije koji je proveden u proučavanom periodu predstavljaju gradnje skladišta za čuvanje žitarica pri čemu se posebno istaknuo barun Beck koji je zapovijedao Karlovačkim generalatom od 1763. do 1766. godine. Za vrijeme njegovog službovanja osnovano je skladište žita u Brušanima koje je već godinu dana nakon izgradnje imalo vrijednost od 110.458 fl. 2 kr..⁵¹⁸ Uz njega postojalo je i manje skladište u Pločama.⁵¹⁹ Devedesetih godina 18. stoljeća nastavilo se s podizanjem skladišta u većim selima. Skladišta su krajišnike trebala potaknuti da proizvedu viškove žitarica i deponiraju ih kako bi bili iskoristivi u teškim godinama.⁵²⁰ Ipak, Hietzinger piše kako ova skladišta nisu postigla željeni

⁵¹⁵ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 102-103

⁵¹⁶ Isto, str. 106-107

⁵¹⁷ Rokсандić: *Vojna Hrvatska* str. 80-84

⁵¹⁸ Vaniček: *Specialgeschichte der Militärgrenze (II)*, str. 595; Fras: *Cjelovita topografija*, str. 42

⁵¹⁹ Franz Vaniček. *Specialgeschichte der Militärgrenze, aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft (III)*. Beč: K.K. Hof- und Staatsdruckerei, 1875., str. 133

⁵²⁰ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 99

učinak. Do 1817. godine je u Karlovačkom generalatu od potrebnog 81 skladišta sagrađeno 59, od čega 36 od čvrstih materijala (ne spominje o kojim se materijalima radi, što je svakako važno obzirom na uvjete čuvanja žitarica). Od 1803. do 1817. godine u navedena je skladišta na razini cijelog generalata pospremljeno samo 58.621 vagana žitarica od čega je 49.663 vagana iskorišteno u teškim godinama. Razlog tomu bio je jednostavan – stanovništvo nije uspijevalo kontinuirano stvarati proizvodne viškove koje je bilo moguće skladištiti.⁵²¹ Zbog toga, Hietzinger smatra kako bi od izgradnje skladišta bilo korisnije da sami stanovnici imaju bolje uvjete skladištenja svojih žitarica. Da bi skladišta kakva su se gradila funkcionirala potrebna je bila puno veća kontrola krajiških vlasti. Državna pomoć u obliku zajmova, koliko god opterećivala blagajnu i stanovništvo dugovima koje nisu bili u stanju vratiti, za njega je bila bolje rješenje.⁵²²

I institucionalizaciju zadruga od strane vojnokrajiških vlasti moguće je promatrati kao način adaptacije u svrhu obrane od gladi. S obzirom na realnost Karlovačkog generalata, „društva trajne agrarne krize“, problemi u osiguravanju dovoljne količine hrane potaknule su vlasti da prihvate zadrugu kao optimalnu strukturu proširene obitelji. Ona je predstavljala zalihu sposobnih ljudi koji su mogli poslužiti kao bazen za regrutaciju bez da zbog toga pati poljoprivreda društva što je lekcija naučena iz gladi koja je uslijedila nakon Sedmogodišnjeg rata.⁵²³ Veliki broj ljudi okupljen u jednoj zadruzi koji je mogao doseći brojke i od preko 100 ljudi omogućavao je da zemljišni posjedi budu obrađeni koliko god ljudi bilo regrutirano. Njeni prinosi bili su sigurniji u usporedbi s manjim obiteljima koje obrađuju manje parcele zemljišta. Također, njima je olakšana i opskrba krajišnika regrutiranih na različite dužnosti.⁵²⁴ U usporedbi sa zapadnom Europom gdje je dominantan bio nuklearni oblik obitelji, ovakve proširene obiteljske zajednice pokazale su se komparativno otpornijim na glad.⁵²⁵ Njena struktura vlastima je bila korisna do 19. stoljeća kada se smanjuje broj sukoba u kojima su potrebne krajiške jedinice te postaje teret u procesu ekonomskog razvoja Vojne krajine.⁵²⁶

Kao konačni mehanizam adaptacije ističu se trajne migracije stanovništva potaknute ekonomskim prilikama, odnosno glađu. Tokom čitavog 18. stoljeća prostor Karlovačkog generalata podložan je konstantnim useljavanjima i iseljavanjima. Ipak, velika iseljavanja

⁵²¹ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 456

⁵²² Isto, str. 457

⁵²³ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 11; Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 150

⁵²⁴ Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 150-151

⁵²⁵ Cormac O'Grada. *Famine. A Short History.*, str. 67

⁵²⁶ Isto, str. 274-275

čitavih obitelji i naselja iz Like u promatranom periodu postala su rijetkost. Stjepan Pavičić zaključuje kako u periodu od prve polovice 18. stoljeća do 1870. godine nije bilo većeg raseljavanja osim jedne situacije u kojoj su vojnokrajiške vlasti 1770. organizirale seobu oko 400 porodica na prostor Srijema oko današnjeg Petrovaradina.⁵²⁷ Također, izvori spominju dvije teške godine, 1774. i 1784. u kojima je dio obitelji odlučio migrirati iz Like u druge krajeve – najčešće Slavoniju.⁵²⁸ Maršal Lacy 1785. godine piše o Ličkim i Otočkim krajišnicima koji od vojnih vlasti traže dopuštenje da se nasele u Požeškoj županiji.⁵²⁹ Uz to, nemali broj krajišnika koji su u teškim vremenima otišli iz Like u potrazi za alternativnim načinima zarade nije se vratio, ostavljajući tako svoje obitelji u teškoj situaciji.⁵³⁰

Prilikom prelaska Karlovačkog generalata u francuske ruke 1809. godine, habsburške su vlasti poticale iseljavanje krajišnika s tog prostora na onaj koji je ostao pod njihovom upravom. Ta iseljavanja, iako političke naravi, u principu su kod krajišnika „igrala na kartu“ ekonomskih razloga i gladi. Grof Colloredo tako smatra da je moguće potaknuti veliku seobu krajišnika iz „neplodnih“ karlovačkih regimenti u prostore sjeverno od Save.⁵³¹ Blanc također donosi različite francuske izvore koje tvrdi isto: „Austrijanci nastoje otjerati Hrvate pobuđujući u njih strahove za budućnost... Ako se želi smanjenje stanovništva u ovoj zemlji (...), vrlo je bitno dati stanovnicima pomoć u hrani.“; „Sve su ove izbjeglice iz regimenta Ličke i Otočke pukovnije (...), a otišli su zbog glasina koje su širili Austrijanci da će se način organiziranja zemlje promijeniti. Dao sam ih sakupiti i smjestiti u okolici Karlovca, dao im žita, a sad čekaju toplo godišnje doba da se vrate u svoja sela.“⁵³² Ipak, izgleda da ni ta iseljavanja nisu bila većeg opsega, stoga ne možemo govoriti o velikim migracijama stanovništva s prostora Srednje Like u promatranom periodu kao mehanizmu adaptacije na glad.

⁵²⁷ Stjepan Pavičić. “Seobe i naselja u Lici“. U: *Zbornik za narodni život i običaje južnih slavena. Antropogeografska istraživanja* 3. Knj. 41 (1962.), str. 265

⁵²⁸ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol 11v; Josip Erceg: "Dnevnik Josipa II", str. 226

⁵²⁹ Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 54

⁵³⁰ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 100

⁵³¹ Rokсандić: *Vojna Hrvatska* str. 159

⁵³² Blanc: *Zapadna Hrvatska*, str. 128

9. GLAD KROZ MATIČNE KNJIGE

Kao što je navedeno u poglavlju „Predmet i pristup“, pojave oskudica i gladi moguće je detektirati koristeći matične knjige, prije svega kroz analizu broja vjenčanja i broja umrlih. Od koristi je i analiza broja rođenih te njoj srodna analiza broja začeca. Za potrebe ovog rada iskorištene su matične knjige iz devet katoličkih župa i devet pravoslavnih parohija. Od 18 analiziranih župa i parohija njih 16 nalazi se na prostoru Srednje Like, a dvije se nalaze na prostoru Podgorja koje je bilo društveno i trgovački blisko vezano za prostor Srednje Like. Među analiziranim matičnim knjigama nalaze Gospić i Karlobag, dva vojna komuniteta, koji predstavljaju gradska naselja. Valja naglasiti kako je po broju upisa uvjerljivo najveća župa Perušić pošto osim istoimenog sela sadrži i jedanaest drugih naselja: Konjsko Brdo, Prvan Selo, Bukovac, Karaulu, Selo Sveti Marko, Malo Polje, Mezimovac, Kaluđerovac, Klenovac, Studence i Kvarte.

S obzirom na burnu ličku povijest mnoštvo matičnih knjiga nije sačuvano stoga je primarni kriterij u odabiru bio dostupnost matičnih knjiga – odabrane su one župe i parohije u kojima su sačuvane barem dvije vrste knjiga. Također, jedan od kriterija bio je duljina serija koje je moguće analizirati – dok je kod katoličkih matičnih knjiga u većini analiziranih župa bilo moguće proučavati serije zadovoljavajuće duljine, kod pravoslavnih su u Hrvatskom državnom arhivu ostali sačuvani samo fragmenti matičnih knjiga iz 19. stoljeća. Prilikom odabira matičnih knjiga pokušali smo, gdje god je to bilo moguće, izabrati župe i parohije smještene u istom naselju.

S obzirom na navedene kriterije u ovom su radu obrađene matične knjige sljedećih župa i parohija (vidi prilog 8.):

Župe: Bilaj, Cesarica, Gospić, Karlobag, Lički Osik, Lički Ribnik, Perušić, Široka Kula, Smiljan

Parohije: Gornja Ploča, Gospić, Kik, Kosinj, Medak, Počitelj, Raduč, Široka Kula, Smiljan

Kvaliteta i kvantiteta serija u navedenim župama jako varira. Najdulje serije bile su nam dostupne u župama Karlobag (kršteni i vjenčani od 1740. do 1860., umrli od 1774. do 1861.), Lički Osik (kršteni od 1748. do 1850., vjenčani od 1748. do 1857. s prekidom od 1807. do 1831., umrli od 1748. do 1807.), Lički Ribnik (sve tri knjige od 1740. do 1858.) i Perušić (sve

tri knjige od 1740. do 1858.). Nešto kraće serije bile su dostupne za Bilaj (sve tri knjige od 1780. do 1859.), Gospić (vjenčani i umrli od 1789. do 1858., kršteni od 1834. do 1858.) i Cesarica (kršteni od 1797. do 1858., vjenčani od 1795. do 1858., umrli od 1795. do 1840.). Župe Smiljan i Široka Kula imaju puno kraće serije s podacima samo za 19. stoljeće (Smiljan sve tri knjige od 1834. do 1858., Široka Kula sve tri knjige od 1831. do 1858.) te su obrađene kako bi ih se moglo komparirati s parohijama iz istih naselja. Svi podaci izvučeni iz matičnih knjiga dostupni su u prilogima u tabličnom prikazu.

Što se parohija tiče, podaci za traženi period koji su sačuvani do današnjih dana nažalost su veoma ograničeni te su sačuvani samo za pojedinačne godine – Gornja Ploča kršteni 1830., sve tri knjige 1856.-1857.; Gospić sve tri knjige 1830., 1856.-1857.; Kik kršteni 1831., vjenčani 1830., umrli 1829. i 1833., sve tri knjige 1856.-1857.; Kosinj sve tri knjige 1829.; Medak kršteni i vjenčani 1830., umrli 1829.-1830., sve tri knjige 1856.-1857.; Počitelj kršteni 1829. i 1833., umrli 1833., sve tri knjige 1856.-1857.; Raduč kršteni 1833., umrli 1829. i 1833., sve tri knjige 1856.-1857.; Smiljan sve tri knjige 1856.-1857.; Široka Kula umrli 1833., sve tri knjige 1856.

9.1. POTEŠKOĆE S IZVORIMA

Matične knjige kao povijesni izvor imaju nekolicinu specifičnih nedostataka koji su gotovo univerzalni o kojem se god prostoru radilo. Prije svega, sve promatrane matične knjige do 30-ih godina 19. stoljeća vode se u narativnom obliku. To župnicima ostavlja prostor za improvizaciju, ali i ispuštanje podataka u svim matičnim knjigama. Tek kada se svim župama izdaju univerzalni tablični obrasci s rubrikama za upisivanje podataka pojavljuje se konzistentnost u upisivanju – do tada, količina podataka u matičnim knjigama odraz je samo župnikovih improvizacija i rječitosti ili lijenosti i zaborava.

Prilikom promatranja nataliteta primarni problem predstavlja činjenica da se radi o matičnim knjigama krštenih. Iako su se sva djeca krstila neposredno nakon rođenja, u matičnim knjigama ne postoje zapisi o točnoj starosti djece koja su krštena. Radi se o važnom podatku zbog pitanja dječjeg mortaliteta – u tim knjigama nisu zapisana mrtvorodena djeca, a upisivanje živorođene djece koja preminu prije krštenja je također upitno.⁵³³

⁵³³ Krivošić: „Izvori“ str. 16

Što se matičnih knjiga vjenčanih tiče najčešći problem odnosi se na datum upisa vjenčanja. U predmodernim društvima ovisnima o poljoprivredi kalendar radova bitno određuje termine u kojima se sklapaju brakovi. Događa se dominacija određenih mjeseci i termini postaju prenatrpani pa u matičnim knjigama piše da se veliki broj vjenčanja dogodio isti dan. Primjerice, u župi Perušić župnik je zapisao da je dana 24.11.1856. godine vjenčao 50 parova što je objektivno nemoguće. Puno je vjerojatnije da je župnik vodio zasebnu evidenciju oziva na misama koje prethode vjenčanju te je naknadno zapisivao sva vjenčanja pod iste datume.⁵³⁴

Matične knjige umrlih vjerojatno su najproblematičnije. Prije svega zapisi o uzroku smrti su nekonzistentni i u Lici se počinju temeljitije voditi tek u tridesetim godinama 19. stoljeća. Do tada rijetki se župnici upuštaju u dijagnozu uzroka smrti osim kada se radi o iznenadnim smrtima prilikom kojih pokojniku nije dan sakrament posljednje pomasti. To znači da se ne upisuju niti uzroci smrti poput gladi ili bolesti. Također, župnici jako rijetko upisuju vojnike poginule na dalekim bojištima što je izrazito bitno za krajiško društvo čiji su muškarci u promatranom periodu odlazili u ratove diljem Europe. S druge strane, umrli u bitkama koji su se vodili u blizini ili na prostoru Like ipak su češće zapisani. Podatke o umrlima u dalekim ratovima lakše bi bilo dobiti kroz promatranje knjiga vjenčanih i analiziranje broja udovica u poslijeratnim godinama što je tema otvorena za buduća istraživanja. Još jedan problem kod knjiga umrlih jest dob pokojnika koja je veoma upitna. Kod umrle djece župnici često ne upisuju godine niti spol, pišući umjesto toga samo „proles“ ili „innocens“. Ukoliko ime nije navedeno ili je nečitljivo, nemoguće je ustanoviti spol djeteta. Stanje se donekle popravlja nakon intervencija u drugoj polovici 18. stoljeća kada su u svrhu populacijske politike središnjih vlasti odlučile koristiti matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih.⁵³⁵ Osim toga, župnici su nepouzdani i po pitanju dobi odraslih pokojnika, najčešće pogađajući dob i zaokružujući na najbližu desetice.⁵³⁶

Osim navedenih propusta koji se tiču sadržaja, postoje i objektivni nedostaci praktične naravi. Analizu matičnih knjiga često otežavaju različiti rukopisi župnika koji imaju ogromne oscilacije – nalazi se tako kićene krasopise gotovo kaligrafske vrijednosti, zbrzane i nespretne zapise koji ostaju bez mjesta na stranici i posljedično bivaju natisnuti u maleni prostor, drhtave zapise starih župnika, izbljedjele zapise uzrokovane manjkom tinte. Nerijetki su i sve

⁵³⁴ Isto, str. 16

⁵³⁵ Robert Skenderović. "Popis stanovništva hrvatskih i slavonskih županija iz 1773. godine ("Tabella Impopulationis pro Anno 1773")." U: *Povijesni prilozi*, vol. 29, br. 39, 2010, str. 78

⁵³⁶ Krivošić: „Izvori“, str. 16-17

nesigurniji i neuredniji zapisi župnika koje u određenom vremenskom periodu zamjenjuje novi rukopis. U najgorim slučajevima prilikom smrti starog župnika i početka sustavnog vođenja evidencije novog župnika izgubljenim bivaju određeni mjeseci, a ponekad i čitave godine.⁵³⁷

9.2. PRIRODNA KRETANJA STANOVNIŠTVA

Kao što smo već ustanovili, Karlovački generalat u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća karakterizira veliki porast broja stanovnika – od 1746. do 1859. godine zabilježen je rast od skoro 200.000 duša (vidi tablicu 4.). Taj rast ipak nije pravocrtan, već oscilira – rast u vremenima mira i dobrih uroda, pad u vremenima rata i loših uroda. Veliki gubici krajiških postrojbi u ratnim zbivanjima od Sedmogodišnjeg rata do kraja Napoleonskih ratova ostavili su svoj danak na stanovništvo, kako na mortalitet tako i na pad broja začeca. Od 1815. nadalje broj stanovnika silovito raste.⁵³⁸

Što se stanovništva Srednje Like tiče, jedini točni podatak donosi nam Fras 1830. godine koji tvrdi kako na promatranom prostoru podno Velebita živi 38.283 ljudi, odnosno 27,3 stanovnika po kvadratnom kilometru.⁵³⁹ Prosječna veličina obitelji u istom perioda na tom prostoru iznosila je između 9 i 13 članova.⁵⁴⁰

Analiza stanovništva po spolu i dobi upućuje nas kako je većina stanovništva bila iznimno mlada što je posljedica kombinacije visokog nataliteta i mortaliteta i ratnih stradanja koja su odnosila živote. U početku 19. stoljeća primjerice gotovo polovica stanovništva bila je mlađa od 16 godina.⁵⁴¹ 1810. godine u Ličkoj i Otočkoj pukovniji postotak dječaka u muškom stanovništvu iznosi 49,22, odnosno 48,72 posto. Osam godina ranije taj postotak 43,54, odnosno 45,87 što ukazuje kakve je posljedice na muško stanovništvo ostavljao rat. Iako ne postoje podaci za postotak djevojčica, Roksandić ga na temelju Marmontova popisa 1810. godine procjenjuje također na nešto manje od 50 posto.⁵⁴² U istom periodu, postotni udio muškaraca u Ličkoj i Otočkoj pukovniji pada – 1802. godine u Ličkoj pukovniji na jednu ženu dolazi 1,07 muškaraca, 1810. godine taj omjer je 1,04. U Otočkoj pukovniji indeks pada s 1,01

⁵³⁷ Isto, str. 16-18

⁵³⁸ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 45, 49

⁵³⁹ Fras: *Cjelovita topografija*, str. 151-173, 255

⁵⁴⁰ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 170-171

⁵⁴¹ Isto, str. 53

⁵⁴² Roksandić: *Vojna Hrvatska* str. 27-28

na 0,97.⁵⁴³ Hietzinger osam godina kasnije ne donosi točne brojke po pukovnijama, ali piše kako u Ličkoj pukovnici i Karlobagu postoji višak muškaraca, odnosno manjak žena.⁵⁴⁴

Što možemo očekivati od naše analize matičnih knjiga u Srednjoj Lici i Podgorju? Sudeći prema Kaserovim istraživanjima čeka nas standardno društvo predindustrijskog doba, s visokom razinom mortaliteta koji se kompenzira još višom razinom nataliteta.⁵⁴⁵ Obitelji su velike, a stanovništvo je mlado što ukazuje na veliki broj djece koja se rađa. U tom velikom broju novorođenčadi tražit ćemo i najveći broj smrtnih slučajeva u promatranim župama.

Usporedbom s narativnim izvorima i zapisima o periodima teškim periodima gladi i smrti pokušat ćemo vidjeti kako su takvi uvjeti utjecali na demografsku sliku stanovništva.

9.3. MORTALITET

Historijsko istraživanje mortaliteta u određenom prostoru i vremenu nemoguće je započeti bez spomena Thomasa Malthusa čije je djelo *An Essay on the Principle of Population as it Affects the Future Improvement of Society with Remarks on the Speculations of Mr. Godwin, Mr. Condorcet, and Other Writers* izdano 1797. godine ostalo utjecajno do današnjih dana. Prema njegovim razmišljanjima ljudska moć reprodukcije je neiscrpna dok su resursi dostupni društvima ipak ograničeni što u nekom trenutku mora dovesti do gladi, odnosno povećane razine smrtnosti.⁵⁴⁶ Važnost Malthusovih razmišljanja ističe se i u činjenici da se i Hietzinger pišući svoje djelo *Versuch einer Statistik der k. K. Militärgrenze des österreichischen Kaiserstaates* poziva na Malthusa i tvrdi kako su načela koja on prezentira neupitna i istinita.⁵⁴⁷ Michael Flynn tvrdi kako su glavni demografski čimbenici predindustrijskih društava:⁵⁴⁸

- 1) Drastične oscilacije mortaliteta u kratkim razdobljima,
- 2) Niska razina očekivanog života,
- 3) Visoki mortalitet dojenčadi i djece,
- 4) Teški udarci zaraznih bolesti.

⁵⁴³ Isto, str. 24

⁵⁴⁴ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 189

⁵⁴⁵ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 52

⁵⁴⁶ Watkins, Menken: „Famines in Historical Perspective“, str. 647–648)

⁵⁴⁷ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 180

⁵⁴⁸ Bertoša: „Glad i kriza mortaliteta“, str. 8

Ipak, između povećanja smrtnosti u određenom društvu i oskudice, odnosno gladi, ne možemo staviti znak jednakosti. Iako je nedostatak hrane glavni razlog povećanom broju smrti u periodima porasta mortaliteta, direktni uzrok rijetko je glad. Ljudski organizam je, u normalnim uvjetima, relativno otporan na kratkotrajnu glad zbog energetske rezerve koje stvara.⁵⁴⁹ Opasnost gladi prije svega je u njenim dugoročnim posljedicama. Uzroci smrti u vrijeme prehrambene oskudice stoga se mogu podijeliti na dvije skupine – jednu vezanu za samu prehranu, a drugu vezanu uz promjene u životima i društvima koje glad stvara. Prva skupina uključuje smrt od gladi, ali i svih mogućih bolesti probavnog trakta do kojih dolazi zbog smanjenog imuniteta uzrokovanog dugotrajnom malnutricijom te trovanja različitom zamjenskom hranom za kojom ljudi posežu u trenucima krize. Druga skupina odnosi se na smrti vezane za migracije uzrokovane glađu, razbojništva, ali i na pad osobne higijene i imuniteta koji dolaze sa siromaštvom i gladi. U ovu skupinu ubrajaju se i epidemije bolesti koje nisu direktno vezane za stres probavnog sustava uzrokovanog gladi poput kolere, gripe ili malarije.⁵⁵⁰

Kao što ne valja poistovjetiti povećanu smrtnost s gladi, tako bi greška bila i izostanak skoka u mortalitetu nazvati izostankom gladi. Glad može pogoditi samo određenu skupinu ljudi, onu najsiromašnju, što se u kontekstu proučavanja mortaliteta ne mora odraziti izraženim povećanjem broja smrti. Analiza matičnih knjiga nije uvijek u mogućnosti otkriti nam ovakvu glad jer u njima nema indikatora socio-ekonomskog statusa, osim eventualnih upisa „*pauper*“ koje u njima nalazimo. Također, s obzirom da u periodima gladi približno 10 posto stanovništva luta u potrazi za hranom, njihove smrti rijetko bivaju zapisane u matičnim knjigama mjesta iz kojih potiču što može dati iskrivljenu sliku o razini pogođenosti određenog prostora.⁵⁵¹

Uz kratkotrajne i žestoke udare gladi uzrokovane faktorima poput rata ili propasti usjeva, valja navesti i posljedice dugotrajne gladi koja je bila svakodnevica šireg sloja stanovništva predindustrijskog doba. Takva, „okultna glad“, označava dugotrajni manjak prehrambene energije u organizmu, ali i neravnotežu važnih elemenata prehrane poput proteina, vitamina ili minerala.⁵⁵² Manjak tog tipa pogotovo je bio izražen u odnosu na radne obaveze koje je stanovništvo imalo – prema sebi i svojoj obitelji ili prema drugim pojedincima za koje su odrađivali radnu rentu. Iscrpljenost koju je nastajala u kombinaciji teškog rada i manjka

⁵⁴⁹ Isto, str. 13

⁵⁵⁰ O'Grada. *Famine. A Short History*, str. 103

⁵⁵¹ Bertoša: „Glad i kriza mortaliteta“, str. 27

⁵⁵² Isto, str. 13

nutrijenata onodobni su kroničari (vjerojatno bolje uhranjeni) često nazivali lijenošću, iako se radilo o pothranjenosti.⁵⁵³

Osim u porastu smrtnosti dokaze gladi možemo tražiti i u drugim izvorima. Porast cijene žitarica, osnovnog prehrambenog artikla onodobnog stanovništva, izdvaja se kao jedan od indikatora gladi – u slučaju propasti ljetine zakonom ponude i potražnje dolazi do povećanja cijena. Ipak, ovaj model, kao uostalom niti svi drugi, ne može se uzeti kao univerzalno ispravan – postoje povećanja cijena bez porasta mortaliteta, kao što su zabilježeni porasti mortaliteta bez povećanja cijena.⁵⁵⁴ Usprkos tome što je nemoguće u izravnu korelaciju dovesti porast mortaliteta, glad i cijene žitarice, mogućnost analize cijena pokazala bi se korisnom prilikom izrade ovog rada. Nažalost, cjenici koji su svaki mjesec rađeni u Karlovačkom generalatu izgubljeni su pa je analizu cijena u Lici nemoguće provesti.⁵⁵⁵ Klimatski čimbenici također su mogući faktor u porastu stope smrtnosti. Osim kroz nepovoljne uvjete koji utječu na ljetinu, oni utječu na mortalitet i na druge načine. Niske i ekstremno niske temperature povećavaju smrtnost od srčanih zastoja i respiratornih infekcija koje se lakše prenose u zatvorenim i grijanim prostorima punim ljudi, dok djeca i starci često stradavaju od hipotermije. S druge strane, visoke temperature pospješuju bakterijske prijenosne bolesti, pogotovo one probavnog trakta. Godine s temperaturama koje idu u krajnost na jednom ili drugom spektru, te godine s velikim fluktuacijama temperatura stoga se također dovode u vezu s povećanom smrtnošću.⁵⁵⁶

Zbog realnosti vojnokrajiškog društva određene skokove mortaliteta u Srednjoj Lici možemo objasniti ratovima u kojima su lički krajišnici sudjelovali. Iako su oružani sukobi u tim slučajevima primarni uzrok porasta mortaliteta, oni i dalje ne isključuju glad koja može nastati zbog manjka raspoloživih ljudi za obradu zemlje, bolesti donesenih s bojišta ili ratnih šteta koje osiromašuju stanovništvo.

Prilikom analize mortaliteta kroz matične knjige fokusirat ćemo se prvenstveno na otkrivanje kriza mortaliteta. Prema definiciji Livija Baccija koju koristi i Bertoša, o krizi mortaliteta govori se kada krivulja određene godine dosegne najmanje 50 posto više od „normalnih“ uvjeta. Izračun se dobiva uspoređujući mortalitet krizne godine s višegodišnjim prosjekom umrlih, isključujući pri tome krizne godine. Pri tome se razlikuju male krize

⁵⁵³ Isto, str. 14. Isti navodi dostupni su i za ličko stanovništvo kod Vukasovića (str. 180) i Demiana (str. 91)

⁵⁵⁴ Isto, str. 10

⁵⁵⁵ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 90

⁵⁵⁶ Schofield, Walter. „Famine, disease and crisis mortality in early modern society“, str. 55-56

mortaliteta (porast oko 50 posto) i velike krize mortaliteta (porast 100 posto i više).⁵⁵⁷ Metodom računanja koju ćemo mi koristiti, a u kojoj je prosjek predstavljen postotkom od 100 posto, male krize mortaliteta mogu se prepoznati rezultatom iznad 150 posto, a velike krize mortaliteta rezultatom iznad 200 posto. Dodatne uvide u smrtnost daje nam i proučavanje pojedinačnih mjeseci – ponekad godišnji prosjek ne pokazuje postojanje kratkotrajne krize, ali mjesečni pregled omogućuje nam detekciju perioda oskudice i gladi.⁵⁵⁸

Još jedan element koji možda ukazuje na pojavu gladi, a koji ćemo istražiti prilikom analize matičnih knjiga jest struktura umrlih prema dobi i spolu. Kako tvrdi O'Grada, u suprotnosti sa strukturom umrlih u „normalna“ vremena, žene manje umiru u doba gladi. On to objašnjava fiziološkim karakteristikama – žene pohranjuju veći postotak tjelesne masti i imaju manje mišića koje ne mogu poslužiti kao rezerve u periodima gladi. Usprkos ovome, žene su jednako podložne drugim uzrocima smrti u periodima gladi poput raznih bolesti.⁵⁵⁹ Što se strukture umrlih prema dobi tiče, primarna razlika u odnosu na „normalna“ vremena je opća pogođenost stanovništva. Vojnokrajiško društvo obilježavao je visoki stupanj mortaliteta, prije svega djece koja su bila najbrojnija i najranjivija – djeca do 6 godina života činila su jednu trećinu cijelog stanovništva.⁵⁶⁰ Iako su djeca i starci činili većinu umrlih u vremenima bez oskudice, periode gladi potencijalno možemo prepoznati prema rastu smrtnosti u drugim dobnim skupinama – onoj starije djece i odraslog stanovništva.⁵⁶¹

9.3.1 MORTALITET U ŽUPAMA SREDNJE LIKE – OPĆE KARAKTERISTIKE

Promatranje kretanja mortaliteta u župama Srednje Like započet ćemo skupnim pregledom oscilacija u mortalitetu u svim obrađenim župama, iskazano postocima u odnosu na prosjek svake župe zasebno – rezultat od 100 posto označava broj smrti jednak prosjeku u toj župi. Obzirom na neujednačenost serija zbog manjka dostupnih podataka ne možemo ovakav grafikon napraviti s apsolutnim i kumulativnim brojkama. Zbog dugog promatranog perioda (1740.-1860.) grafikon će biti podijeljen na tri dijela.

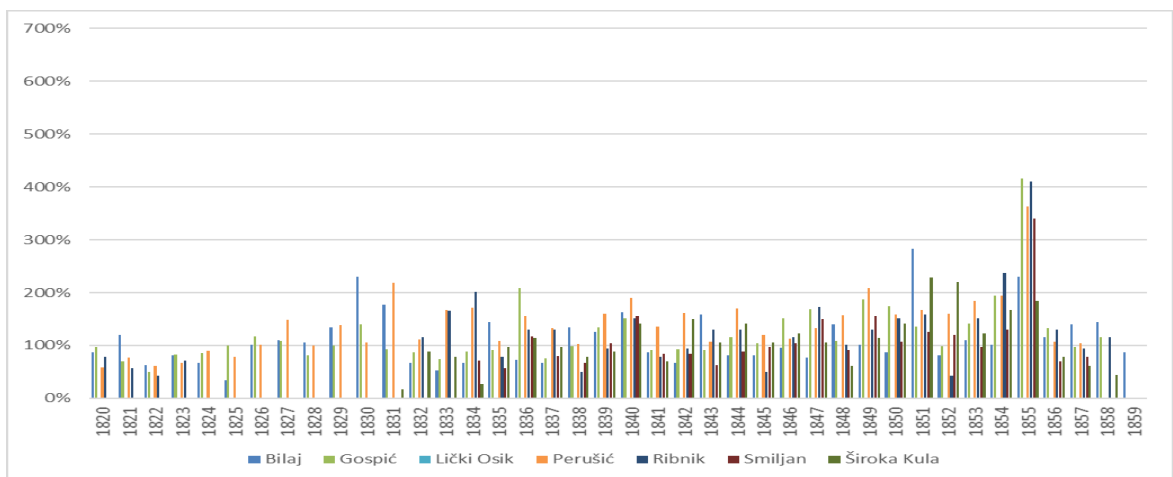
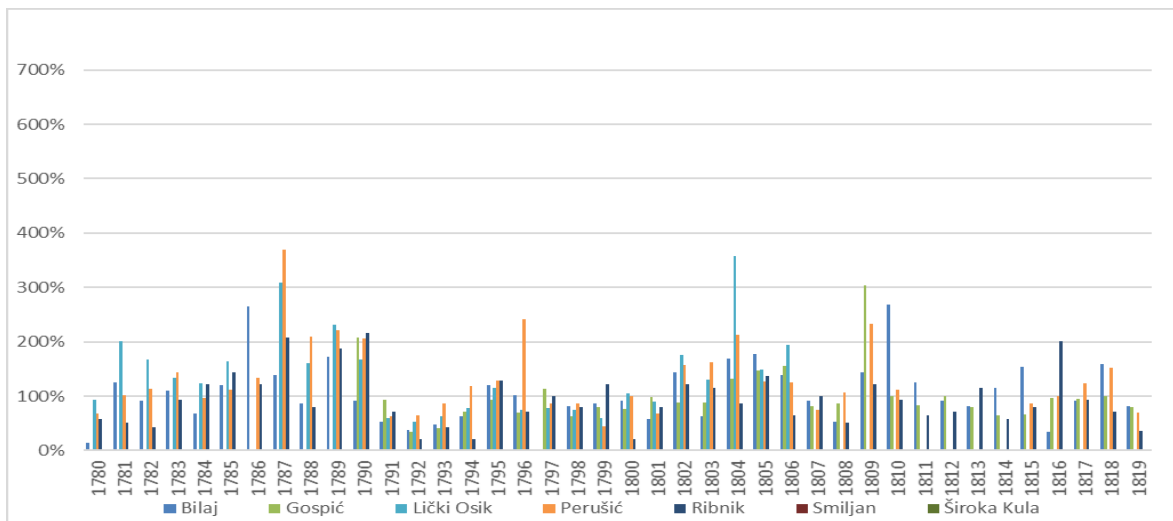
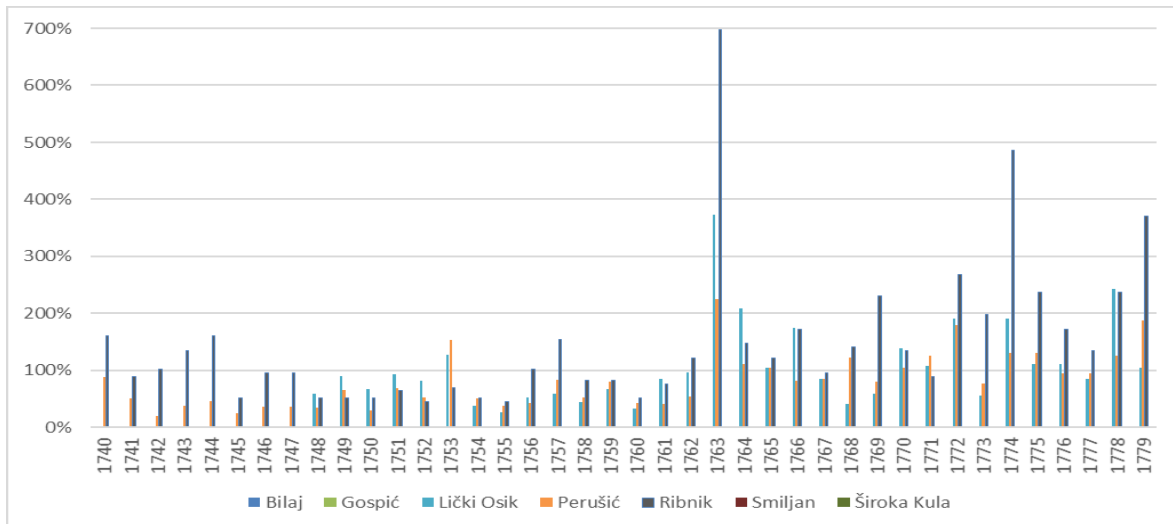
⁵⁵⁷ Bertoša: „Glad i kriza mortaliteta“, str. 8

⁵⁵⁸ Krivošić: „Izvori“, str. 23

⁵⁵⁹ O'Grada. *Famine. A Short History*, str. 94

⁵⁶⁰ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 52

⁵⁶¹ O'Grada. *Famine. A Short History*, str. 95

Grafikon 3. – Odstupanja ukupnog broja umrlih od višegodišnjeg prosjeka izraženo u postocima (prosjek odgovara 100 posto). Raspon godina za koje je računat prosjek varira: Bilaj 1780.-1859., Gospić 1790.-1858., Lički Osik 1748.-1806. (nedostaje 1786. godina), Perušić 1740.-1857. (nedostaju 1810.-1814.), Ribnik 1740.-1858. (nedostaju 1824.-1831.), Smiljan 1834.-1857. i Široka kula 1831.-1858. Zbog velikih razlika u broju unosa u Ribniku prosjek je dva puta računat kako bi se bolje prikazao postotak umrlih.

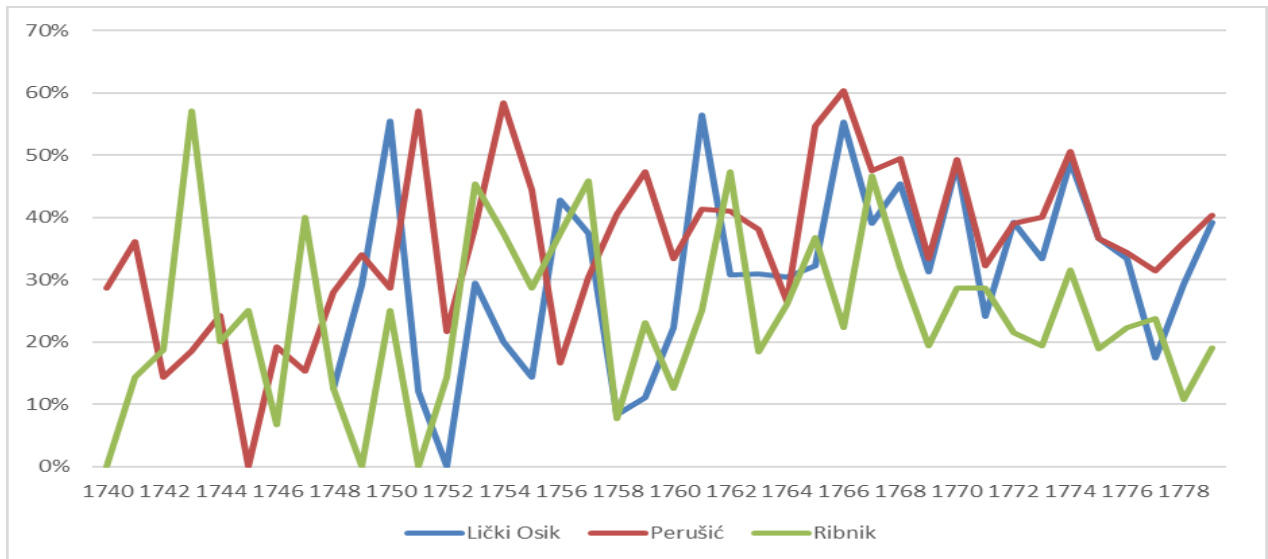
Iz navedenog grafikona moguće je inicijalno ustvrditi kako su male krize mortaliteta (od 150 do 200 posto prosječnog broja smrti) u društvu Srednje Like bile česte pojave te da od 1770. godine nadalje gotovo da ne postoji godina u kojoj barem jedna župa nije proživljavala povećani broj umrlih. Također, u mogućnosti smo inicijalno ustvrditi i godine najgorih kriza mortaliteta koje su se pojavile u župama Srednje Like u kojima je smrtnost u pojedinim župama dosegala i preko 300 posto prosječnih vrijednosti – 1763., 1774., 1779., 1787., 1804., 1809. te 1855.. U navedenim velikim krizama mortaliteta najgore je prošla župa Lički Ribnik čiji je mortalitet 3 puta u 16 godina (1763., 1774., 1779.) iznosio preko 350 posto. Prije daljnje analize moramo skrenuti pozornost na nekoliko nedostataka gornjeg grafikona – od sedam župa analiziranih na prostoru Srednje Like (bez Cesarice i Karlobaga u Podgorju), niti u jednom trenutku nemamo istodobno dostupne podatke za sve župe. Do 1779. godine dostupni su nam podaci samo za tri župe (Lički Osik, Perušić, Ribnik), od 1780. do 1810. godine dostupni su nam podaci za četiri ili pet župa, zatim od 1810. do 1831. samo za dvije ili tri župe da bi se nakon tih godina broj analiziranih župa popeo na šest. Usprkos tome, možemo uočiti određene trendove u kretanju smrtnosti.

U ranoj fazi matičnih knjiga nepouzdana su upisi mrtve djece što je vidljivo iz grafikona 4. – do 1760. godine broj upisane djece u knjigama mrtvih izrazito varira, puno više nego što je očekivano u odnosu na opću smrtnost (od godina gdje nije zapisano niti jedno dijete do godina u kojima broj preminule djece čini i preko 50 posto svih umrlih). Nakon 1760. godine te brojke ipak se stabiliziraju i počinju varirati u očekivanim intervalima koji se nastavljaju sve do kraja promatranog razdoblja. Kao i u analizi mortaliteta kojeg je za prostor Civilne Hrvatske i Vojne krajine proveo Habdija, primijećeno je da udio djece mlađe od tri godine u ukupnom broju umrlih pada ispod 30 posto samo u iznimnim slučajevima – kada je mortalitet iznimno malen pa godišnji postotci gube na važnosti ili kada je mortalitet iznimno visok pa postotak umrle djece u relativnom kontekstu pada zbog porasta broja umrlih u drugim dobnim kategorijama.⁵⁶² Iz tog razloga nemoguće nam je sa sigurnošću detektirati potencijalne krize smrtnosti u tom periodu – iz suženih podataka možemo pretpostaviti da su 1740., 1744., 1757. i 1760. bile teške godine za stanovništvo Srednje Like.

Od 1763. godine, kada se pojavljuje prva kriza mortaliteta koju možemo nedvojbeno potvrditi, do 1790. godine primjetan je period visokog mortaliteta. To je očito u 80-im godinama 18. stoljeća kada smrtnost često pleše između 150 i 200 posto prosječnih brojki.

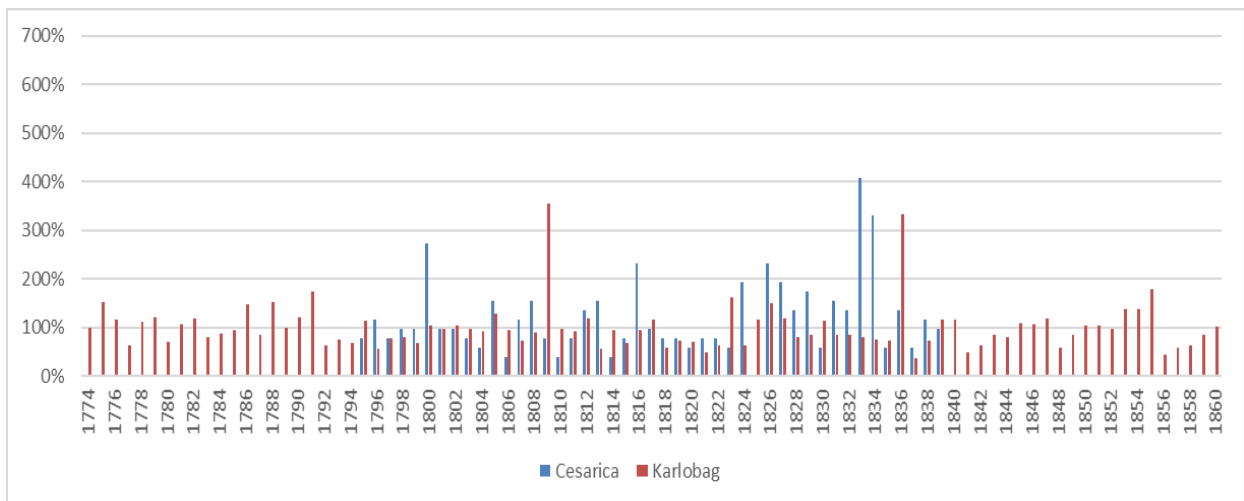
⁵⁶² Habdija: *Poplave i glad*, str. 110

Zadnje desetljeće 18. stoljeća karakterizira pad mortaliteta koji se ponovno uzdiže od 1802. do 1806. godine, zatim 1809. i 1810. godine te 1815. i 1816. godine. Ponovni rast dešava se početkom 1830-ih godina, ali njega, za razliku od prethodnih razdoblja karakterizira stabilnost koju prekidaju samo povremene epidemije bolesti poput kolere 1835. i 1836., odnosno u periodu od 1854. do 1856. godine.

Grafikon 4. – Udio djece do 3 godine života u sveukupnim umrlima od 1740. do 1779. godine u župama Lički Osik (od 1748.), Perušić i Ribnik.

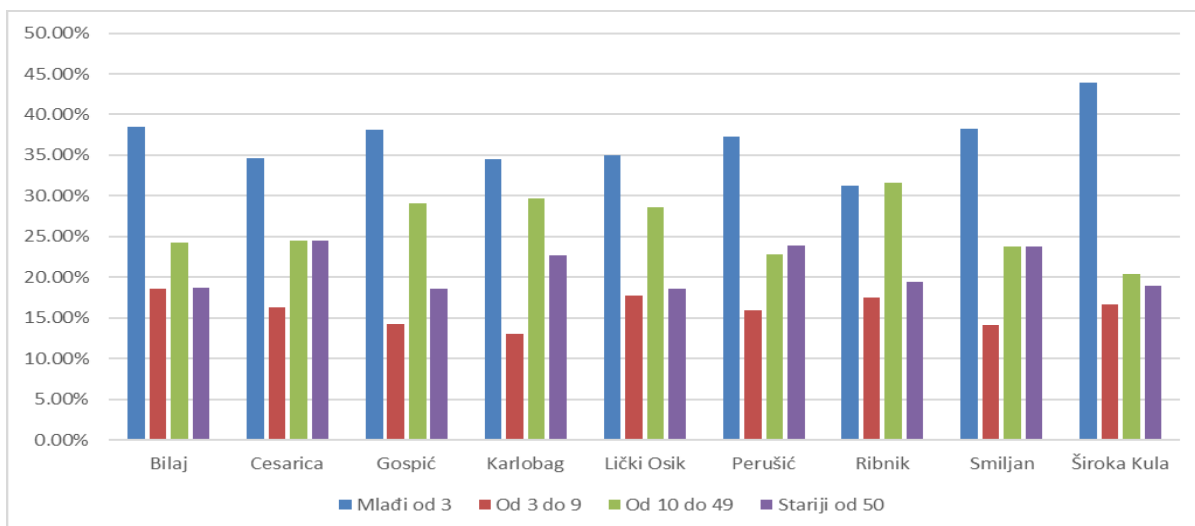
Usporedbe radi, prikazat ćemo i grafikon kretanja mortaliteta u župama Podgorja za godine koje su nam dostupne (Karlobag 1774.-1860., Cesarica 1795.-1839.). Iz njega je vidljivo kako je Karlobag 80-e godine 18. stoljeća prošao samo s manjim krizama mortaliteta, kraj 18. stoljeća karakterizira pad mortaliteta kao i u Srednjoj Lici. U periodu do 1820. godine mortalitet je stabilan uz povremene izražene skokove – 1800. (Cesarica 272%), 1809. (Karlobag 353%) i 1816. (Cesarica 234%). Za razliku od Srednje Like, Podgorje karakterizira skok mortaliteta u periodu od 1824. do 1836. godine, završno s epidemijom kolere koja je poharala Karlobag u kolovozu potonje godine.

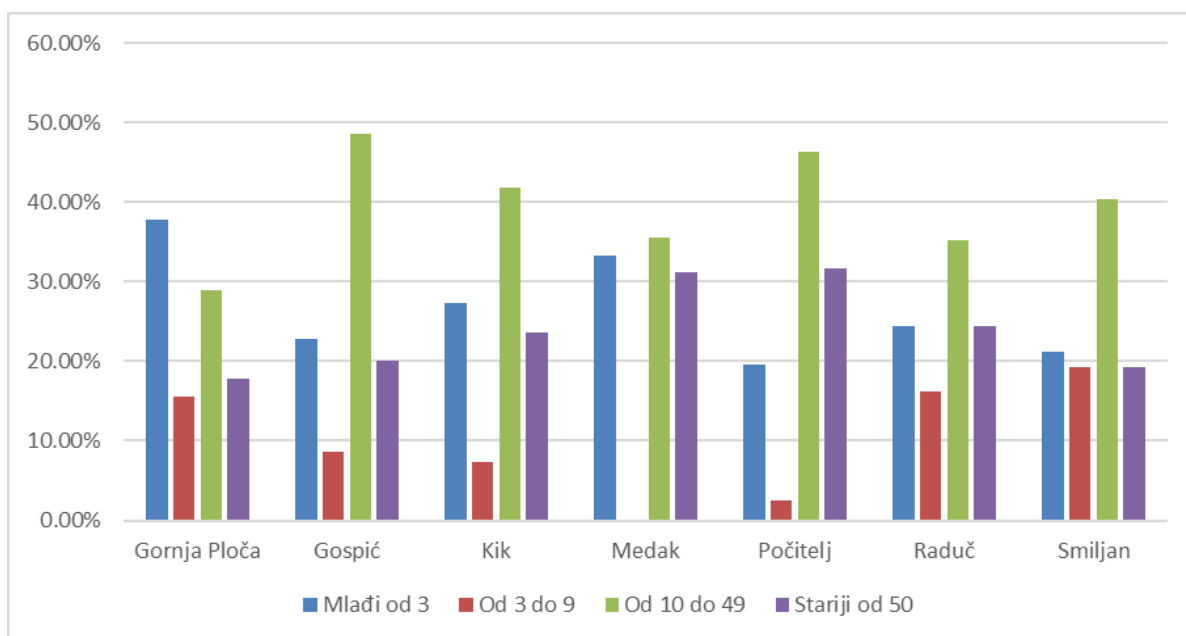
Grafikon 5. – Odstupanja ukupnog broja umrlih od višegodišnjeg prosjeka izraženo u postotcima (prosjeck odgovara 100 posto). Raspon godina za koje je računat prosjek varira: Cesarica 1795.-1839., Karlobag 1774.-1860.. Zbog velikih razlika u broju unosa u Karlobagu prosjek je dva puta računat kako bi se bolje prikazao postotak umrlih.

Što se dobne strukture svih umrlih na promatranom prostoru Srednje Like i Podgorja tiče, zamjetna je dominacija najmlađe životne dobi. Ona u svim župama iznosi preko 30 posto, a maksimum se nalazi u Širokoj Kuli gdje djeca u dobi do napunjene tri godine živote iznose 44 posto umrlih. Starija djeca do 10 godina života u svim župama čine između 13 i 19 posto umrlih. Zrelo stanovništvo čini od 20 do 32 posto svih umrlih, a staro stanovništvo preko 50 godina čini od 18 do maksimalno 25 posto umrlih što je u skladu s Kaserovom tezom kako je životni vijek vojnokrajiškog stanovništva bio kratak.⁵⁶³ Uvid u dobnu strukturu umrlih u pravoslavnim parohijama daje nam nešto drugačiju sliku, ali valja zapamtiti kako su dostupne obrađene serije veoma kratkog trajanja pa je potreban oprez kod donošenja ikakvih zaključaka. Prema njima najviše umire odraslog stanovništva (između 29 i 49 posto), a za njima slijede djeca do 3 godine (20 do 38 posto) i starije stanovništvo (18 do 32 posto). S obzirom da je dobna struktura umrlih u parohija promatrana uglavnom uvidom u 1856. i 1857. godinu, moguće je da su ove brojke pod utjecajem epidemije kolere koja je u tom periodu pogodila Liku.

⁵⁶³ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 52

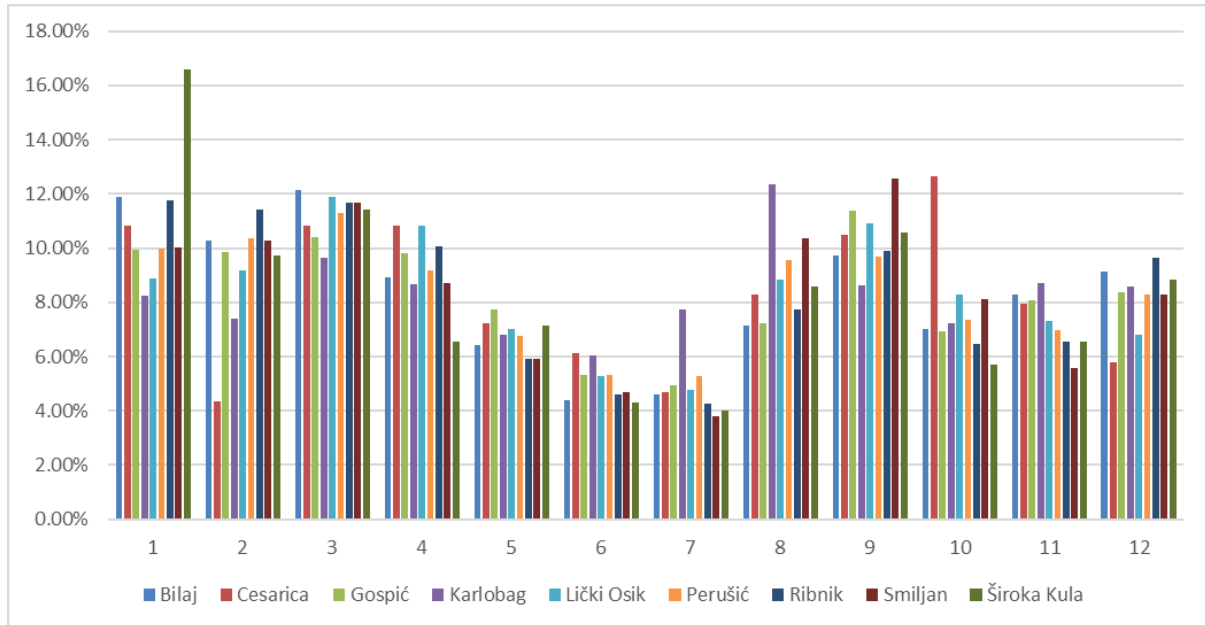
Grafikon 6. – Dobna struktura umrlih prema dobi u promatranim župama

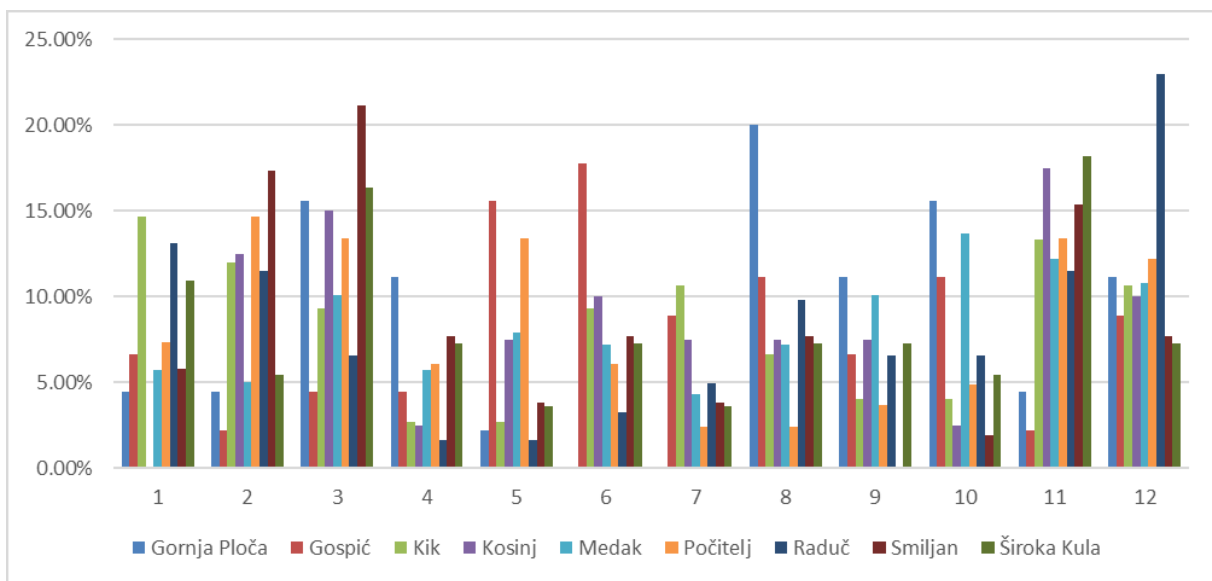
Grafikon 7. – Dobna struktura umrlih prema dobi u promatranim parohijama

Sukladno promjenjivim vremenskim prilikama i kalendaru poljoprivrednih radova koji se odnosi i na dostupnost hrane, broj smrti varira od mjeseca do mjeseca. Sljedeći grafikon prikazuje kumulativno broj umrlih po mjesecima u promatranim župama. Kao što je vidljivo, broj preminulih u ličkim župama najveći je u prva četiri mjeseca godine kada stanovništvo već iscrpljuje svoje zalihe hrane, te biva pogođeno raznim respiratornim bolestima – valja upamtiti i kako u Lici zima nerijetko traje sve do ožujka ili travnja. Idući porast broja smrti javlja se u kolovozu i rujnu kada je stanovništvo opterećeno teškim radovima u polju, a haraju i bolesti probavnog trakta – jedan od razloga za uočeni veliki broj umrlih u tim mjesecima su i epidemije kolere u 19. stoljeću koje su pogađale stanovništvo upravo u ta dva mjeseca. Kretanje broja

umrlih po mjesecima u parohijama ograničen je kratkim proučavanim serijama. Ipak, gledamo li trend umiranja možemo doći do pretpostavke kako se sezonalno kretanje smrti nije razlikovalo u parohijama i župama.

Grafikon 8. – Kretanja umrlih prema mjesecima u promatranim župama

Grafikon 9. – Kretanja umrlih prema mjesecima u promatranim parohijama

9.4. NUPCIJALITET

Drugi veliki indikator gladi koji ćemo istraživati su matične knjige vjenčanih, odnosno kretanje nupcijaliteta (broja vjenčanja) u različitim župama. S obzirom da vjenčanja predstavljaju svjesne i promišljene odluke pojedinaca (za razliku od rođenja i smrti), njihovo kretanje predstavlja dobar vid istraživanja pojave gladi. S padom poljoprivrednih prinosa i oskudicom redovno dolazi i do pada godišnjeg broja vjenčanja, prije svega zbog ekonomske nemogućnosti organiziranja svadbe koja je predstavljala veliki trošak.⁵⁶⁴ Demian prilikom opisivanja običaja na svadbama u Karlovačkom generalatu navodi jela poput pečene ovčetine i kozletine što je svakako izlazilo iz redovnog jelovnika.⁵⁶⁵ Pad broja vjenčanja nije ovisan samo o padu prinosa prehrambenih proizvoda već može biti prouzročen i nestašicama vina, izrazito važnom namirnicom na svadbi, ili drugim problemima ekonomske naravi.⁵⁶⁶ Novac za otkup mladenke također je predstavljao veliki trošak zbog čega se dio muškaraca nije ni ženio.⁵⁶⁷

Godišnji pad u broju vjenčanja zbog oskudice karakterizira i efekt nadoknade koji se javlja kad težak period prođe. Nakon naglog pada uslijed krize slijedi jednako nagli porast nakon kojeg se stanje vraća u razinu prosjeka.⁵⁶⁸

9.4.1. NUPCIJALITET U ŽUPAMA SREDNJE LIKE – OPĆE KARAKTERISTIKE

Kao i kod mortaliteta, prije svega ćemo prikazati neke opće karakteristike nupcijaliteta na prostoru Srednje Like i Podgorja. U sljedećem trodijelnom grafikonu prikazane su oscilacije broja vjenčanja u promatranim župama i obrađivanom razdoblju, iskazane postocima u odnosu na prosjek pojedinačne župe. Kao i kod knjiga umrlih, problem prilikom analize predstavljaju nejednake serije upisa, pa do 1779. godine imamo samo tri analizirane župe, od 1780. do 1830. godine između tri i pet župa i tek od 1835. godine svih sedam analiziranih župa.

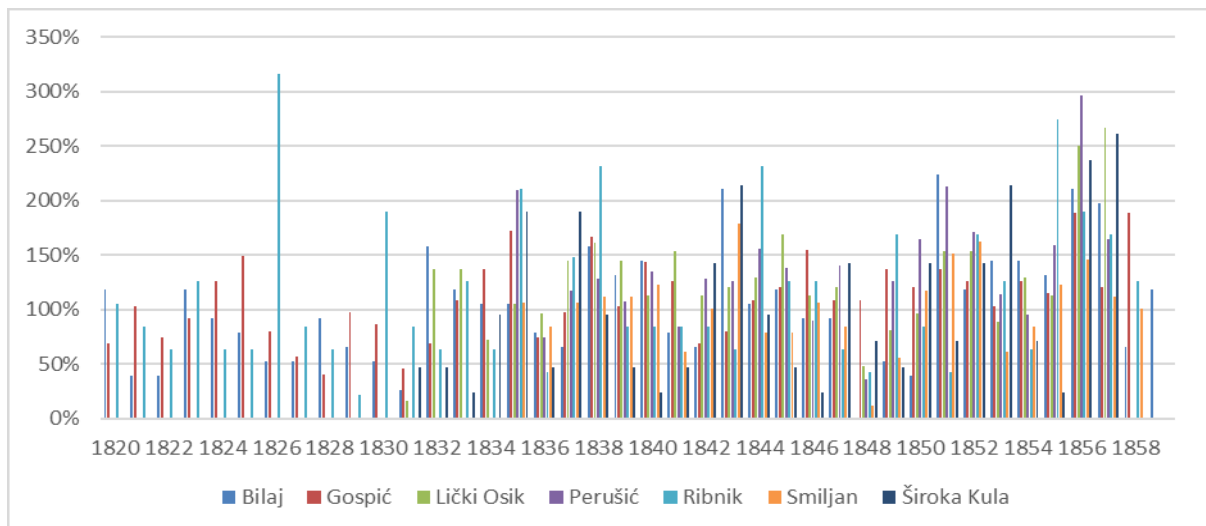
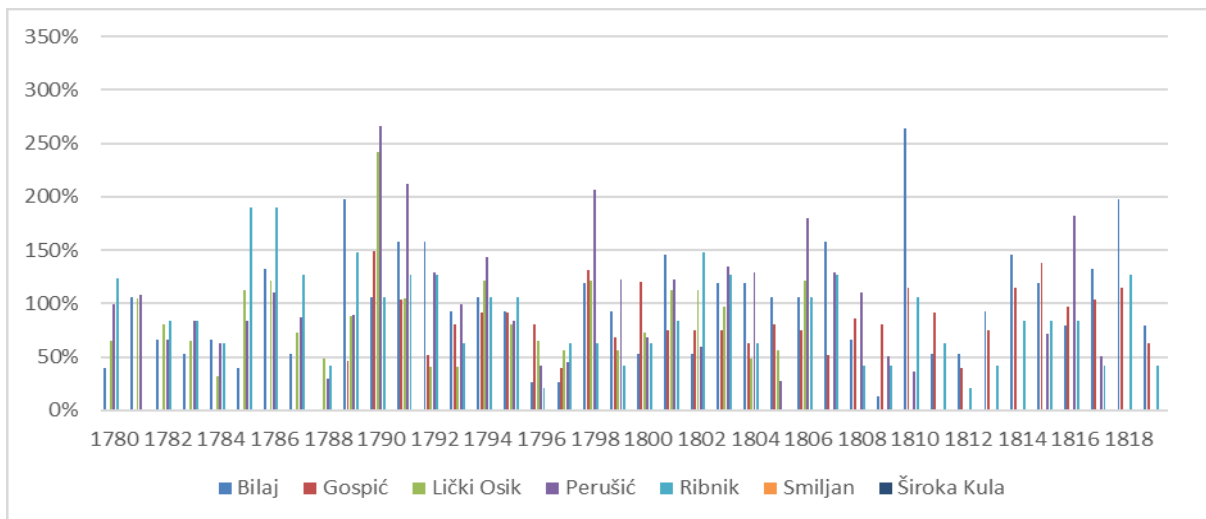
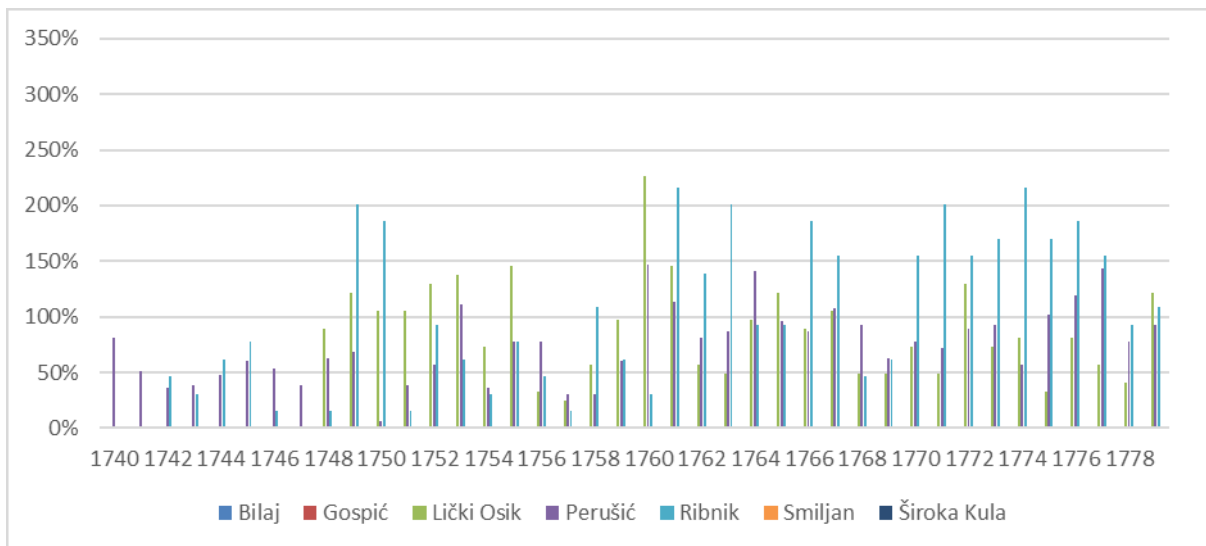
⁵⁶⁴ Krivošić: „Promjene“, str. 17

⁵⁶⁵ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*. str. 74

⁵⁶⁶ Krivošić: „Izvori“, str. 19

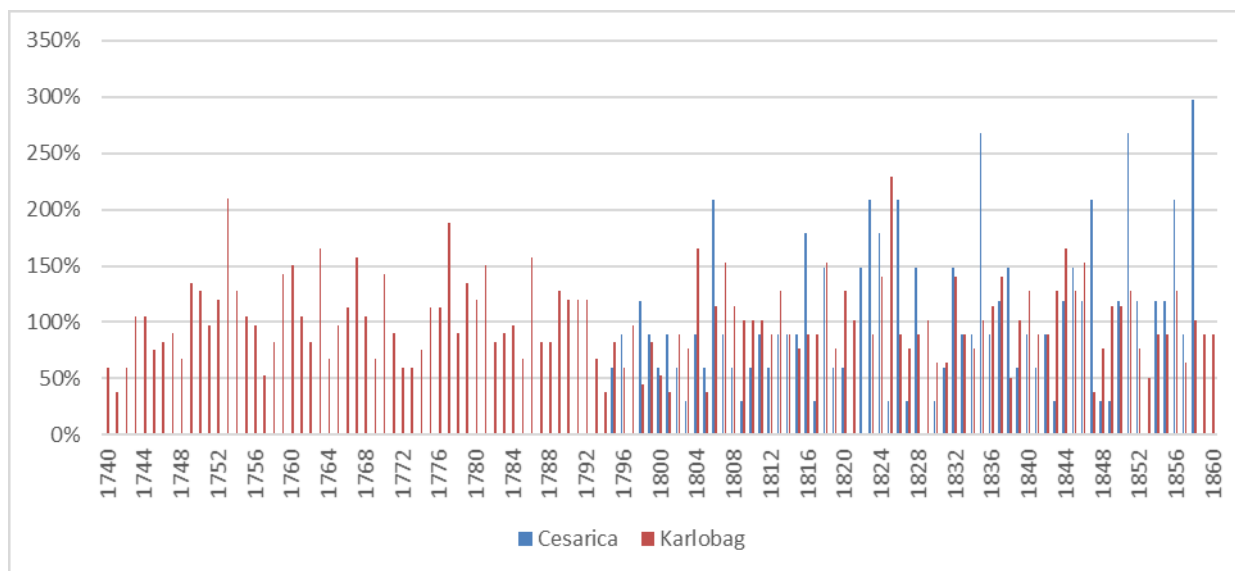
⁵⁶⁷ Demian: *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie*. str. 75

⁵⁶⁸ Krivošić: „Promjene“, str. 17

Grafikon 10. – Odstupanja ukupnog broja vjenčanih od višegodišnjeg prosjeka izraženo u postocima (prosjek odgovara 100 posto). Raspon godina za koje je računat prosjek varira: Bilaj 1780.-1859., Gospić 1789.-1858., Lički Osik 1748.-1806. (nedostaju 1807.-1830.), Perušić 1740.-1857. (nedostaju 1811.-1814. i 1818.-1834.), Ribnik 1740.-1858. (nedostaje 1781.), Smiljan 1834.-1857. i Široka kula 1831.-1858. Zbog velikih razlika u broju unosa u Ribniku prosjek je dva puta računat kako bi se bolje prikazao postotak vjenčanih.

Iz navedenog grafikona koji pokazuje stanje u svim župama moguće je identificirati godine u kojima se pojavljuje univerzalni pad broja vjenčanja. Prva takva godina koju možemo identificirati je 1757., odmah pri početku Sedmogodišnjeg rata, kada broj vjenčanih u Ličkom Osiku, Perušiću i Ribniku pada na samo 24, 30 i 15 posto višegodišnjeg prosjeka. Smanjeni broj vjenčanja nastavio se do 1760. i 1761. kada je vidljiv veliki porast kompenzacijske naravi – u jednoj od te dvije godine broj vjenčanja u navedenim župama iznosio je i duplo više od prosjeka. Gotovo cijele 80-e godine 18. stoljeća karakterizira mali broj vjenčanja što se kompenzira u periodu od 1789. do 1791. godine. Sljedeće krize vjenčanja vidljive su 1796. i 1797. godine, pa zatim od 1809. do 1812. godine. Potom slijedi period od 1827. do 1831. godine u kojem sve proučavane župe pokazuju pad broja vjenčanja. Nakon kompenzacijskog perioda, pa sve do kraja proučavanog razdoblja broj vjenčanja postaje stabilan uz iznimku 1848. godine. Promotrimo kretanje broja vjenčanja u župama u Podgorju.

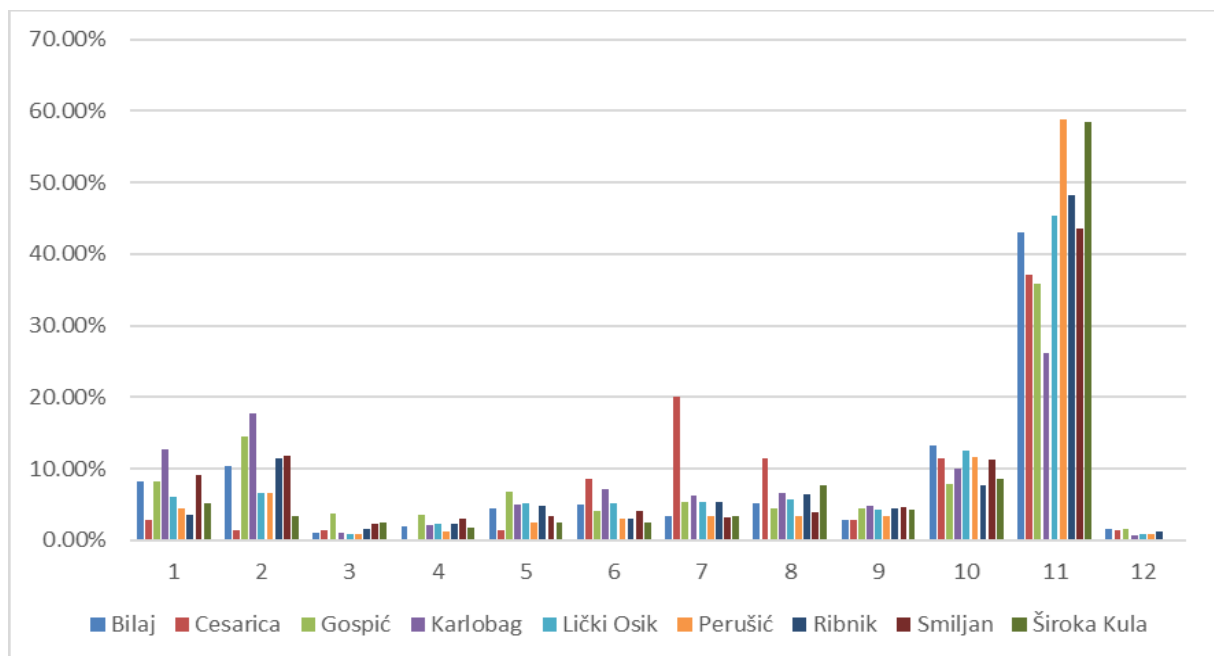

Grafikon 11. – Odstupanja ukupnog broja vjenčanih od višegodišnjeg prosjeka izraženo u postotcima (prosjeck odgovara 100 posto). Raspon godina za koje je računat prosjek varira: Karlobag (1740.-1860.), Cesarica (1795.-1857.). Zbog velikih razlika u broju unosa u Karlobagu prosjek je dva puta računat kako bi se bolje prikazao postotak vjenčanih.

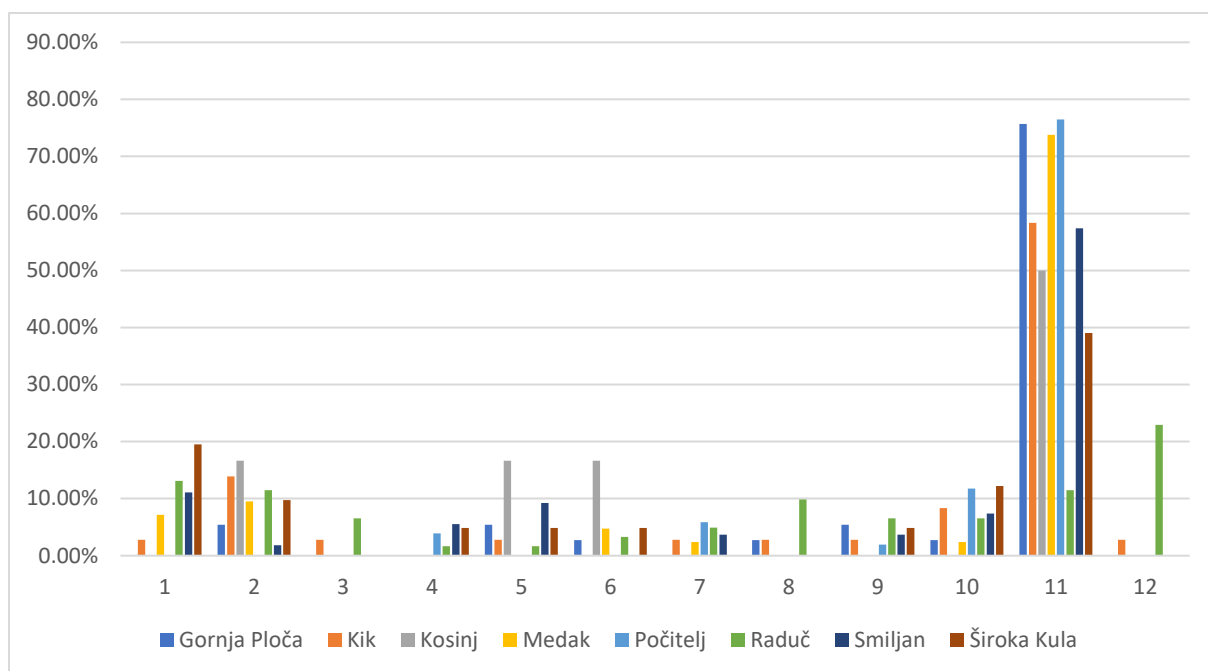
Iz matičnih knjiga vjenčanih u Karlobagu možemo detektirati nekoliko kriznih perioda kada je broj vjenčanja u 18. stoljeću na tom prostoru prepolovljen – 1757., 1772.-1773., a zanimljivo je kako broj vjenčanih župe Karlobag ne pokazuje veće utjecaje krize 80-ih godina 18. stoljeća. S druge strane, od 1795. do 1804. godine broj vjenčanih u župama Karlobag i Cesarica uglavnom je ispodprosječan, te u nekim godinama doseže jedva trećinu normalne razine. Kriza 1808. do 1812. vidljiva je samo na prostoru župe Cesarica, a prvi sljedeći krizni period u obje župe predstavljaju 1819. i 1830.-1831. godina. Od tog razdoblja nadalje pad u

obje župe bilježimo još samo 1848. godine. Već se i površnim pregledom može ustanoviti kako su se krize vjenčanja u Srednjoj Lici i Podgorju razlikovale u svojim periodima i trajanju.

Sudeći prema analizi sezonskog kretanja broja vjenčanja u Srednjoj Lici i Podgorju, i katoličko i pravoslavno stanovništvo dominantno se običavalo ženiti u mjesecu studenom. Tada su gotovi svi nužni poljoprivredni radovi i ekonomska je situacija najbolja – hrana je dostupna, a i pune se zalihe vina. Ako je godina bila dobra, u studenom se moglo očekivati veliki broj vjenčanja. Osim u studenom, vjenčanja su se u nešto većem broju obavljala i u listopadu, siječnju te veljači.

Grafikon 12 – Kretanja vjenčanih prema mjesecima u promatranim župama

Grafikon 13. – Kretanja vjenčanih prema mjesecima u promatranim parohijama

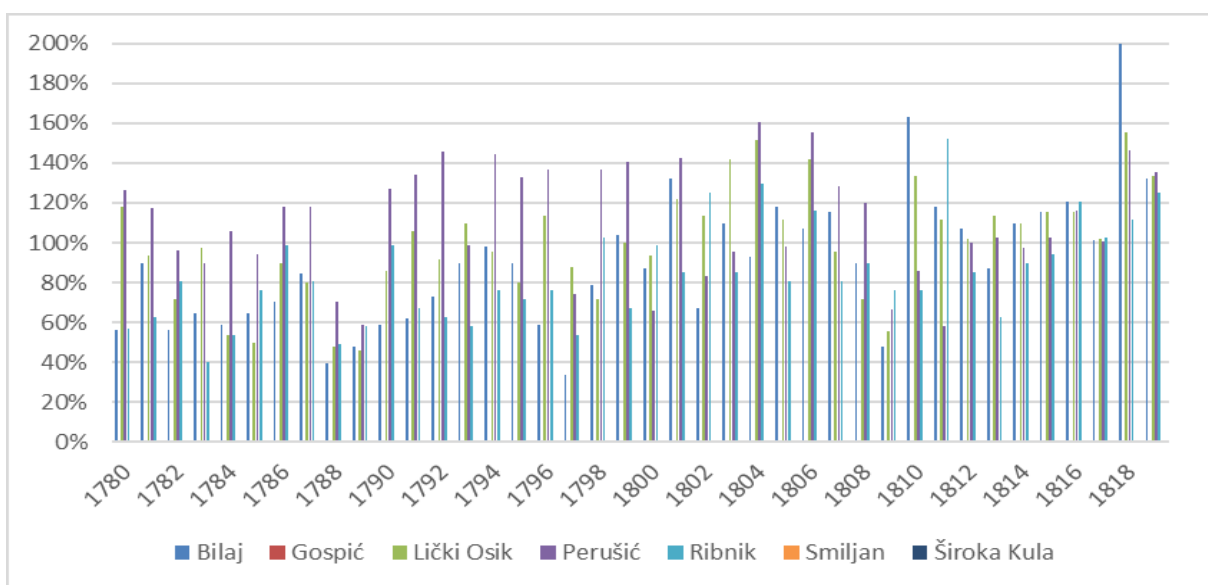
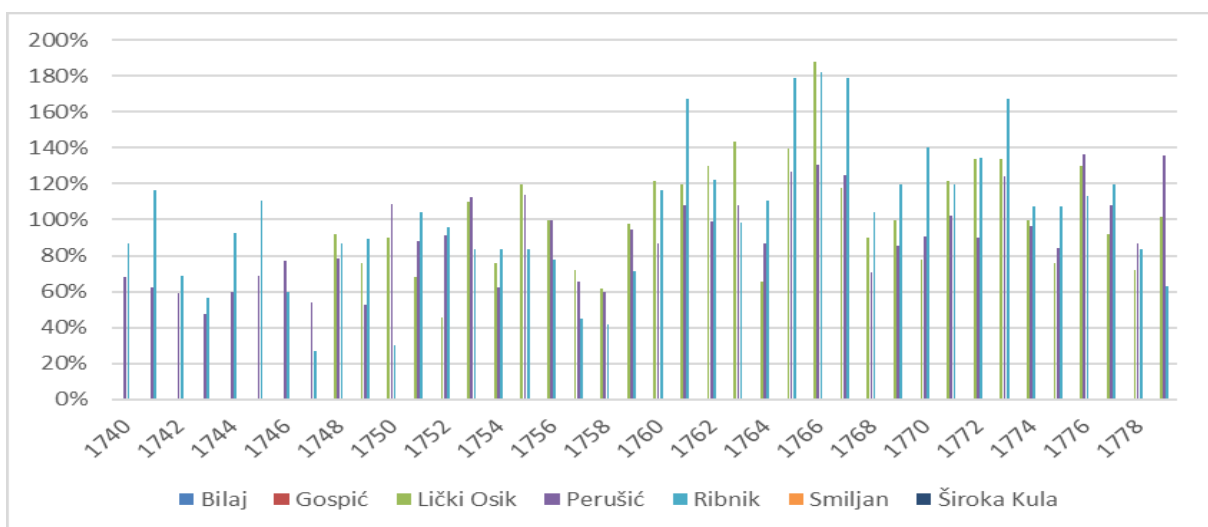
9.5. ZAČEĆA

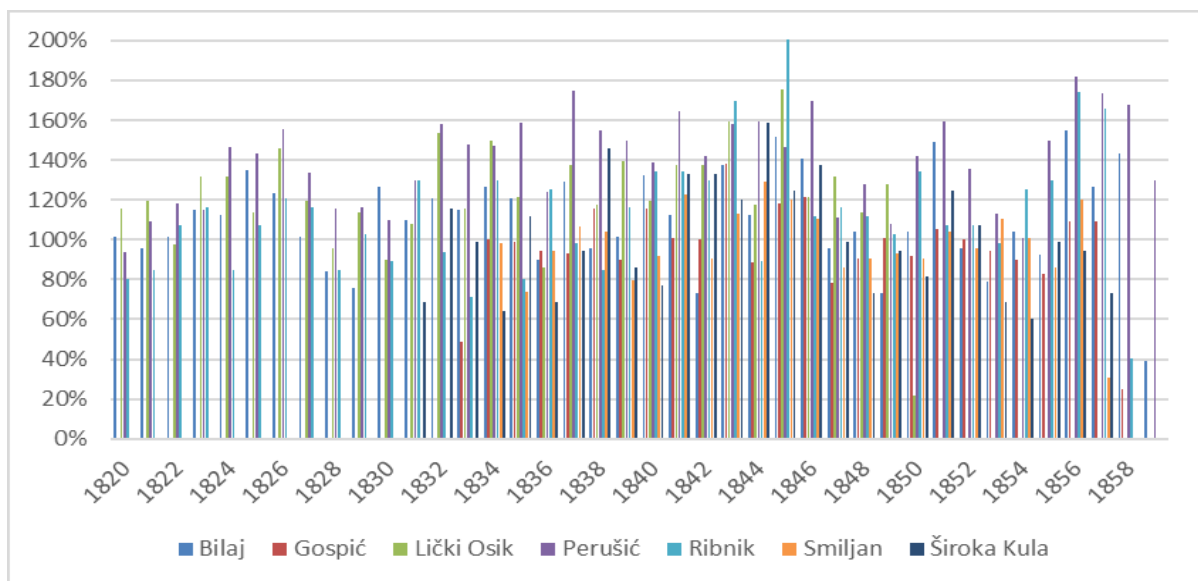
Indikatorom pojave gladi u određenom društvu možemo smatrati pad broja rođenih s određenim vremenskim odmakom, odnosno pad broja začeca u periodu oskudice. On se objašnjava na više načina – padom učestalosti spolnih odnosa zbog neravnoteže u prehrani koja ostavlja posljedice na hormonalnoj razini (pad libida, prestanak ovulacije), čuvanjem energije koja je potrebna za preživljavanje i obavljanje nužnih poslova, migracijama koje odvajaju supružnike, različitim vidovima kontracepcije, te u konačnici i povećanim brojem spontanih pobačaja zbog neuhranjenosti majke zbog čega nerođeno dijete ne možemo ni prepoznati kao neuspjelo začecé.⁵⁶⁹

⁵⁶⁹ Bertoša: „Glad i kriza mortaliteta“, str. 34,41; O'Grada. *Famine. A Short History*, str. 100

9.5.1. ZAČEĆA U ŽUPAMA SREDNJE LIKE – OPĆE KARAKTERISTIKE

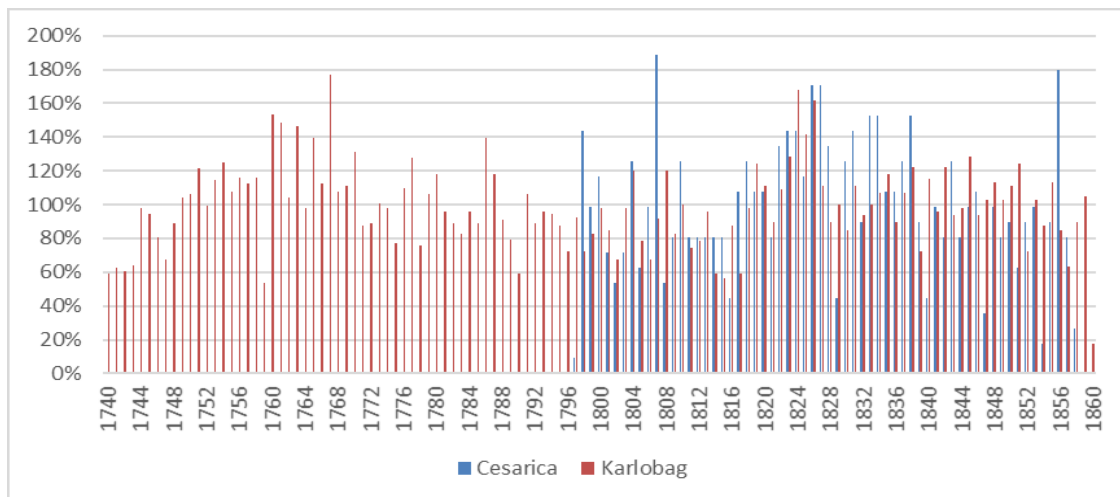
Broj rođenih, odnosno broj začeca koji posredno možemo izračunati oduzimanjem devet mjeseci od termina rođenja, također je jedan od indikatora kriza. Stoga ćemo pristupiti preglednoj analizi broja začeca kroz promatrani period u odnosu na prosječni broj začeca kroz dugogodišnji period. Problem nam je već poznat – nejednake serije zbog kojih ne možemo predstaviti kumulativne podatke već samo relativne oscilacije u odnosu na prosjek izračunat za svaku župu posebno. Potrebno je naglasiti kako metoda računanja broja začeca oduzimanjem devet mjeseci od unosa u knjigu krštenih nije savršena, iako je jedina kojom raspolažemo. Naime, u ekstremnim situacijama poput bolesti i velikih nanosa snijega ili jednostavno spriječenosti župnika, krštenja su mogla kasniti u odnosu na rođenje.

Grafikon 14. – Odstupanja ukupnog broja začelih od višegodišnjeg prosjeka izraženo u postotcima (prosjeck odgovara 100 posto). Raspon godina za koje je računat prosjek varira: Bilaj 1780.-1859., Gospić 1833.-1858., Lički Osik 1748.-1806. (nedostaju 1807.-1830.), Perušić 1740.-1857. (nedostaju 1811.-1814. i 1818.-1834.), Ribnik 1740.-1858. (nedostaje 1781.), Smiljan 1834.-1857. i Široka kula 1831.-1858. Zbog velikih razlika u broju unosa u Ribniku prosjek je dva puta računat kako bi se bolje prikazao postotak začelih.

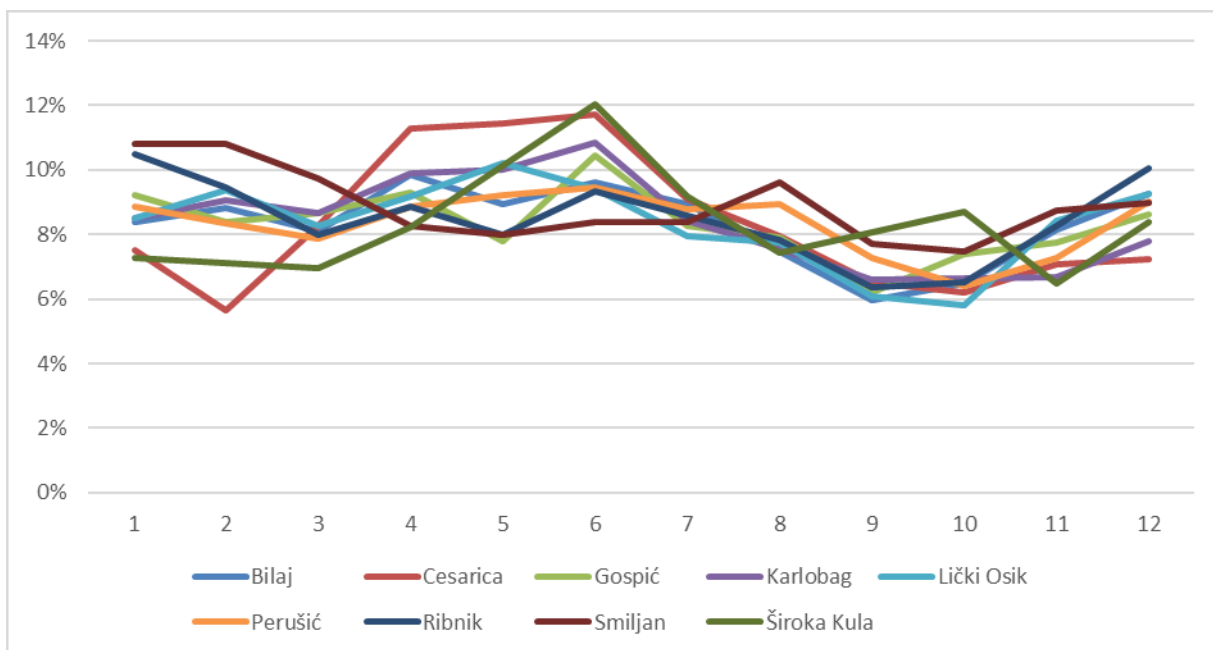
Kao i pri analizi mortaliteta i nupcijaliteta i u ovim grafikonima moguće je izvući pojedine zakonitosti kojima je u navedenom periodu bio podložan prostor Srednje Like. Sudeći prema podacima možemo zaključiti kako je broj začeca u ličkom društvu u principu bio na stabilnoj razini, bez većih oscilacija. Najveći padovi dešavaju se u ratnim godinama – 1757. i 1758., 1788. i 1789., 1797. ili 1809. kada muškarci odlaze na bojišta, mnogi se i ne vraćaju, te ne dolazi do začeca zbog razdvojenosti supružnika. Osim navedenih godina u kojima pad broja začeca možemo dovesti u vezu sa sukobima, jedini period koji se ističe općim padom začeca je onaj 80-ih godina 19. stoljeća.

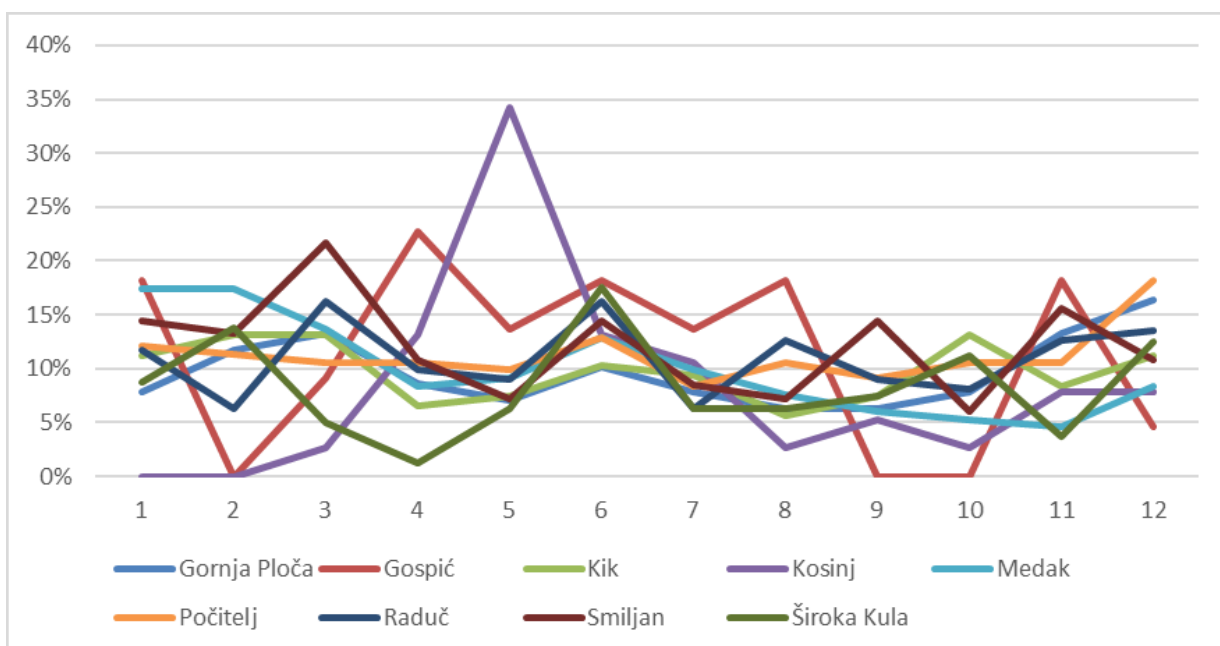
Grafikon 15. – Odstupanja ukupnog broja začelih od višegodišnjeg prosjeka izraženo u postocima (prosjek odgovara 100 posto). Raspon godina za koje je računat prosjek varira: Karlobag (1740.-1860.), Cesarica (1797.-1857.). Zbog velikih razlika u broju unosa u Karlobagu prosjek je dva puta računat kako bi se bolje prikazao postotak začelih.

Na prostoru Podgorja veliki padovi broja začeca kudikamo rjeđi su od onih u Srednjoj Lici. Na prostoru župe Karlobag u 19. stoljeću jedine velike padove bilježimo 1759. godine u jeku Sedmogodišnjeg rata i 1790. godine za vrijeme Austro-turskog rata. Kao i kod analize knjiga vjenčanih, primjećujemo da ne dolazi do većeg pada 80-ih godina 18. stoljeća. Pad začeca bilježimo još 1802. godine te u periodu od 1811. do 1817. godine kada pad u većini godina nije velik, ali je konstantan te broj začelih u obje župe rijetko prelazi 80 posto normalnog broja. Nakon toga pad broja začeca vidi se u pojedinačnim godinama i nikada u obje župe istodobno, a vezan je za gladi 1829. i 1847. godine te epidemije kolere 1854. i 1858. godine.

Što se tiče kretanja broja začeca po mjesecima, analiza datuma krštenja pokazuje kako sve promatrane župe prate isti trend začeca. Najveći broj začeca događa se u proljeće, od travnja do lipnja, kada je najveći postotak začeca – 10 posto. S druge strane, najmanji broj začeca događa se u rujnu i listopadu i poklapa se s najintenzivnijim radovima u polju o kojima ovisi čitavo društvo. Isto stanje pronalazimo i u pravoslavnim matičnim knjigama, iako su njihove serije kraće, stoga i manje pouzdane – najveći broj začeca vidljiv je u lipnju, a najmanji u rujnu i listopadu.

Grafikon 16. – Kretanja začetih prema mjesecima u promatranim župama

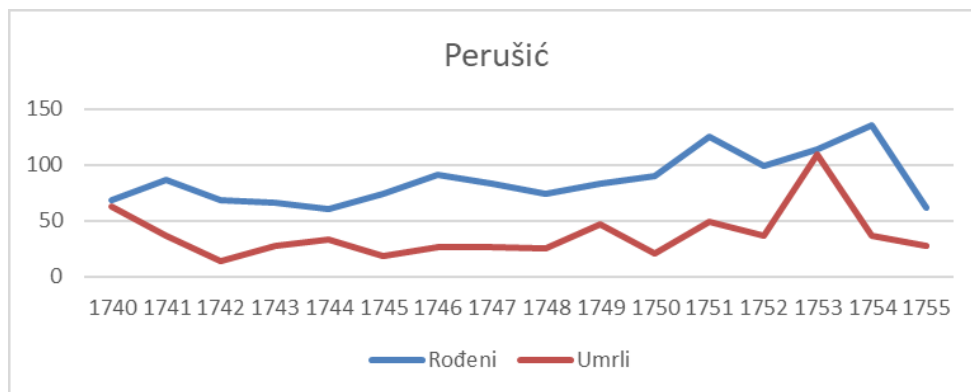
Grafikon 17. – Kretanja začetih prema mjesecima u promatranim parohijama

9.6. USPOREDBA ANALIZE MATIČNIH KNJIGA I NARATIVNIH IZVORA

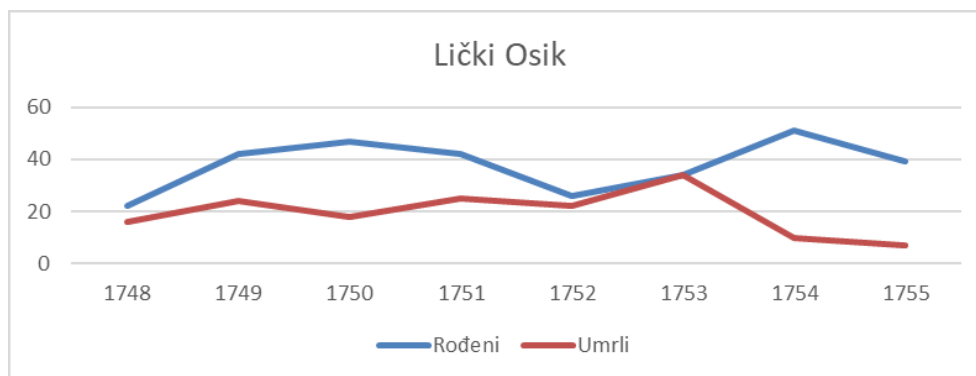
U poglavlju „Pokretači gladi“ definirali smo godine koje onodobni izvori nazivaju gladnima: 1762., 1764., 1774., 1784., 1785., 1802., 1803., 1808., 1815. i 1816. u Karlovačkom generalatu uz dodatak gladi 1828./1829. i 1848., kao i faktore koje su doveli do navedenih gladi. Analizu podataka iz matičnih knjiga podijelit ćemo prema razdobljima nejednakog trajanja koja se poklapaju s određenim zbivanjima u globalnoj i regionalnoj povijesti ili periodima gladi. S obzirom na različitu dostupnost matičnih knjiga, za svaki period navest ćemo koje su matične knjige bile korištene.

9.6.1. 1740.-1755. PRIJE SEDMOGODIŠNJEG RATA

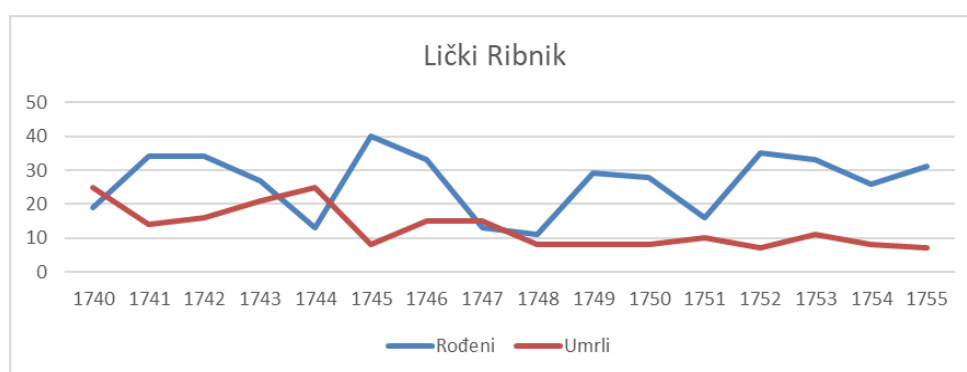
Prvi proučavani period koji ćemo analizirati odnosi se na godine od dolaska carice Marije Terezije na vlast 1740. godine do početka Sedmogodišnjeg rata 1756. godine. U ovom periodu krajišnici su sudjelovali u Ratu za austrijsku baštinu (1740.-1748.), te su podložni Hildburghausenovim reformama i donošenju Krajiških prava 1754. godine. Za navedeni su period matične knjige na području Srednje Like najsiromašnije – u župama Perušić i Lički Ribnik obrađene su matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih (1740.-1755.); u župi Lički Osik također su obrađene sve tri knjige, ali u nešto kraćem opsegu (1748.-1755.); u župi Karlobag koja se nalazi s druge strane Velebita obrađene su knjige krštenih i vjenčanih (1740.-1755.) dok su knjige umrlih dostupne tek od 1774. godine. Ovu prvu fazu karakterizira manjkavo vođenje matičnih knjiga, pogotovo knjiga mrtvih u kojima se umrla djeca upisuju neredovito. Također, za ove godine nemamo narativnih izvora koji upućuju na eventualne godine oskudice ili gladi.

Grafikon 18. – Odnos rođenih i umrlih u župi Perušić (1740.-1755.), apsolutne brojke

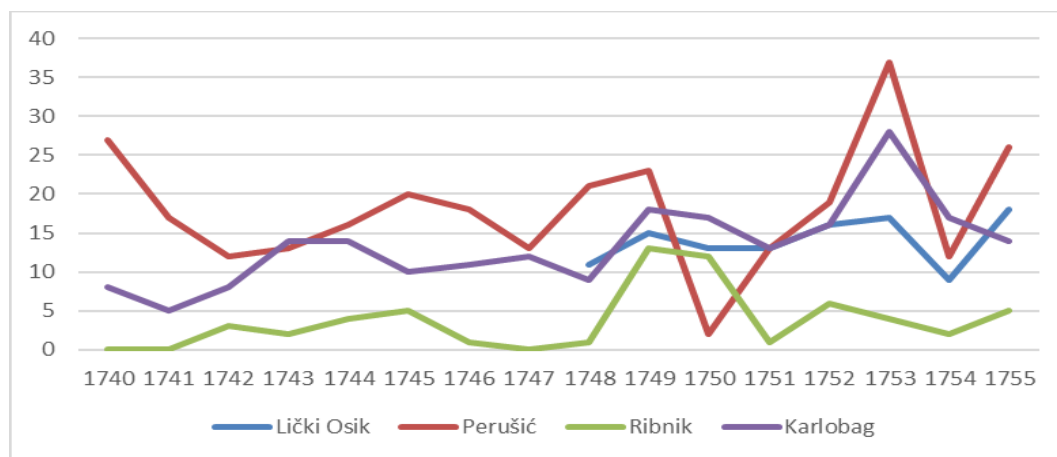
Grafikon 19. – Odnos rođenih i umrlih u župi Lički Osik (1748.-1755.), apsolutne brojke

Grafikon 20. – Odnos rođenih i umrlih u župi Lički Ribnik (1740.-1755.), apsolutne brojke

Iz grafova odnosa rođenih i umrlih u tri župe Srednje Like možemo donijeti određene zaključke, iako s oprezom zbog velikih oscilacija u broju upisane umrle djece. Prije svega, Lički Ribnik je u navedenom periodu prolazio teže godine od Perušića i Ličkog Osika. U toj župi broj umrlih prelazi broj rođenih 1744. i 1747. godine, dok je 1748. i 1751. odnos te dvije krivulje veoma blizu s napomenom da je u obje godine zapisan sumnjivo malen broj umrle djece (1748. samo jedno dijete mlađe od 3 godine i niti jedno između 3 i 10; 1751. godine niti jedno dijete mlađe od 3 godine i samo jedno između 3 i 10). Taj podatak ukazuje da je i tih godina na prostoru Ribnika mogla vladati oskudica. Što se Perušića i Ličkog Osika tiče, u obje župe 1753. godina doima se kriznom – broj umrlih i broj rođenih gotovo je izjednačen (upisana umrla djeca kreću se oko 30 posto za obje kategorije što ukazuje da su podaci za navedenu godinu korektno upisani). Pogledamo li prosječni broj umrlih u promatranom periodu 1740.-1755., župa Perušić 1753. godine doživjela je veliku krizu mortaliteta – broj umrlih iznosio je 297% uobičajenog broja. Čak i ako taj postotak uzmemo s rezervom zbog upitne točnosti broja umrlih u svim godinama, on je izrazito visok. U župi Lički Osik i 1752. godina ostaje pod upitnikom s obzirom

da je razlika između broja umrlih i krštenih veoma malena, a nije upisano niti jedno dijete u dobi do 3 godine.

Grafikon 21. – Apsolutni broj vjenčanja u župama Lički Osik, Perušić, Ribnik, Karlobag (1740.-1755.)

Usporedimo li navedena zapažanja s grafikonom koji pokazuje broj vjenčanja u navedenim župama, zapaziti ćemo da se u župi Lički Ribnik minimum broja vjenčanja poklapa s tri od četiri navedene godine (1747., 1748. i 1751.). U župama Lički Osik i Perušić broj vjenčanja neuobičajeno dosiže svoj maksimum upravo u godini koju smo identificirali kao kriznu.

Uvidom u broj umrlih po mjesecima 1753. godine potencijalno možemo doći do nekih objašnjenja.

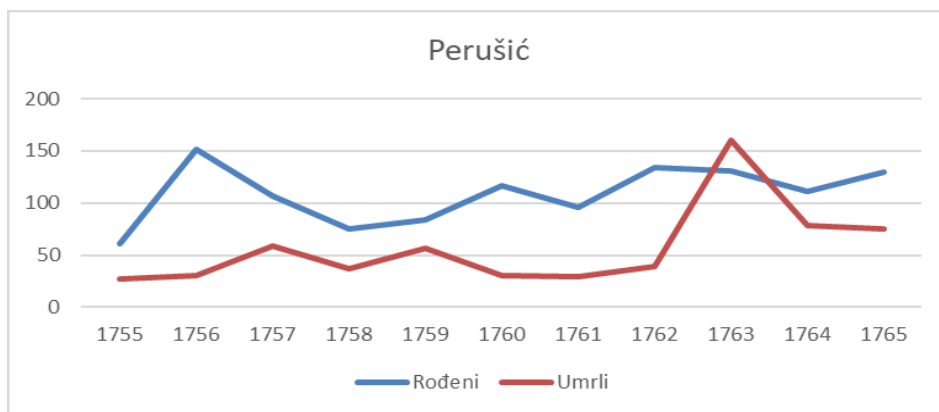
ŽUPA	MJESEC/ GODINA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ZBROJ UMRLIH
Lički Osik	1752	2	1	4	3	1	0	0	2	1	0	5	3	22
	1753	3	2	4	3	1	5	3	5	2	4	0	2	34
	1754	2	0	0	1	1	0	0	0	0	2	2	2	10
Perušić	1752	4	2	3	3	3	0	2	5	7	2	1	5	37
	1753	6	3	1	4	9	7	8	13	20	13	11	14	109
	1754	7	3	5	3	3	0	1	2	3	5	4	0	36

Tablica 17. – broj umrlih u župama Lički Osik i Perušić u razdoblju 1752.-1754.. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki broj umrlih označen je crvenom bojom, mali broj umrlih zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

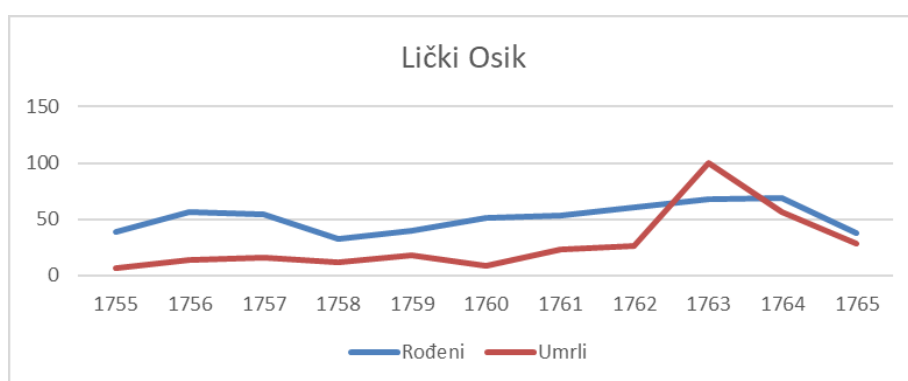
U obje župe primjetan je skok broja umrlih u periodu kasnog proljeća i ljeta koji se u Ličkom Osiku prekida zaključno s listopadom, a u Perušiću nastavlja sve do prosinca. S obzirom da je broj smrti u periodu zime i proljeća unutar uobičajenih granica s priličnom sigurnošću možemo isključiti faktor lošeg uroda godinu ranije, pogotovo u Perušiću. Detaljnija analiza ukazuje nam da je od 46 osoba umrlih u periodu od kolovoza do listopada njih 19 bilo mlađe od 3 godine (41%), te još 18 između 3 i 10 godina (39%). Sve ovo potencijalno ukazuje na neku zaraznu bolest koja je pokosila mlađu populaciju. Veliki broj vjenčanja te godine, pogotovo u 11. mjesecu (22 vjenčanja u studenom na prostoru Perušića) ukazuje da je ljetina bila dobra te ne možemo govoriti o krizi mortaliteta vezanoj uz glad. Tezu o dobroj ljetini možemo potvrditi i pogledom na broj vjenčanih u Karlobagu gdje je maksimum također vidljiv 1753. godine.

9.6.2. 1756.–1765. SEDMOGODIŠNJI RAT I NJEGOVE DEMOGRAFSKE POSLJEDICE

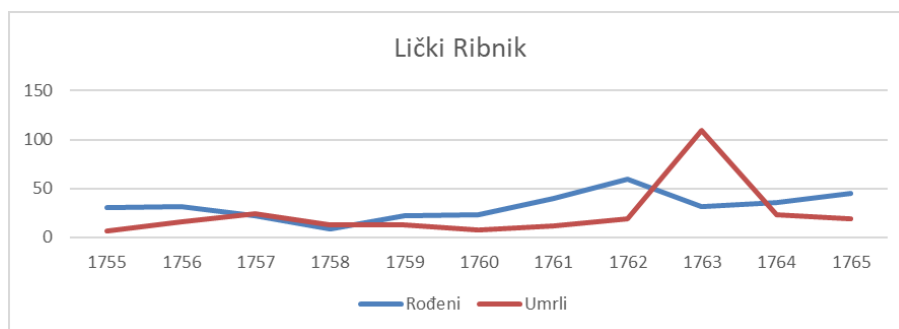
Sedmogodišnji rat koji je trajao od 1756. do 1763. godine imao je veliki utjecaj na društvo Srednje Like – muško stanovništvo odlazilo je na bojišta diljem Europe te je Lika ostajala relativno ispražnjena, smanjeni broj ljudi utjecao je na mogućnost i potrebu obrade zemlje pa su polja počela zarastati u korov i šikaru. Upravo se te godine neposredno nakon završetka Sedmogodišnjeg rata ističu kao prve godine u kojima svjedočimo velikoj i opće raširenoj gladi na području Srednje Like. Za ovaj period dostupne su nam iste matične knjige kao i u prošlom – u župama Perušić, Lički Osik i Lički Ribnik matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih; u župi Karlobag knjige krštenih i vjenčanih. U ovim godinama dolazi do početaka sustavnog upisivanja mrtve djece u knjige umrlih što znači da je broj umrlih kudikamo pouzdaniji podatak u ovom vremenskom rasponu.

Grafikon 22. – Odnos rođenih i umrlih u župi Perušić (1755.-1765.), apsolutne brojke

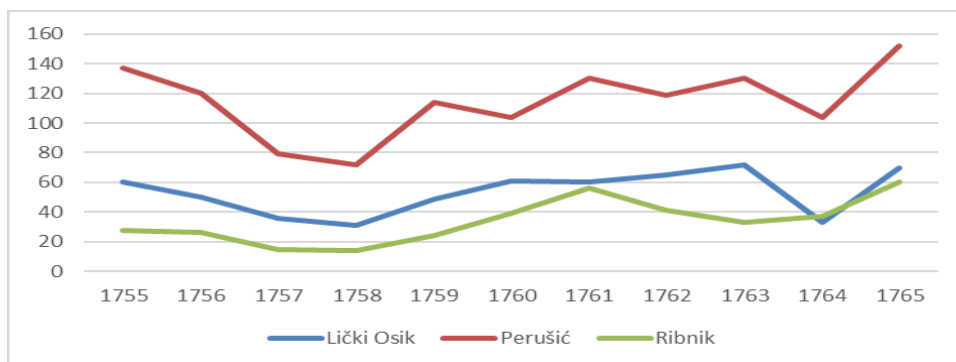
Grafikon 23. – Odnos rođenih i umrlih u župi Lički Osik (1755.-1765.), apsolutne brojke

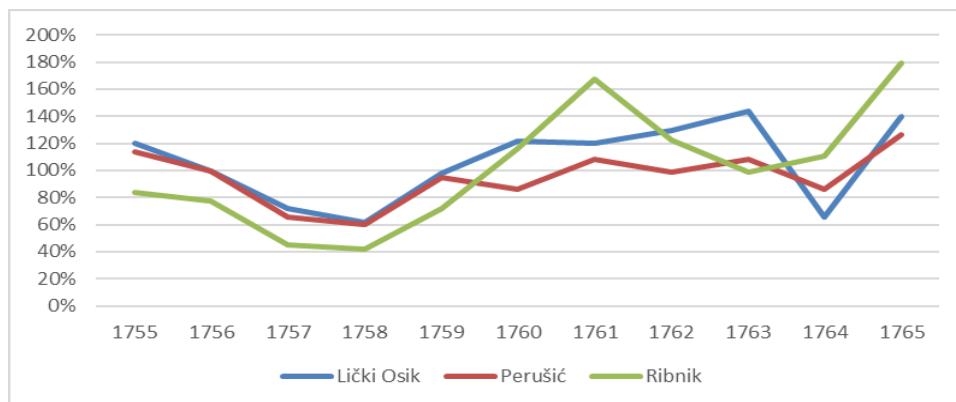
Grafikon 24. – Odnos rođenih i umrlih u župi Lički Ribnik, (1755.-1765.), apsolutne brojke

Sva tri grafikona koji predstavljaju odnos rođenih i umrlih u promatranim župama pričaju nam istu priču. S početkom Sedmogodišnjeg rata, broj krštene djece pada, a broj umrlih stagnira. Oba trenda lako su objašnjiva – odlaskom muškaraca u rat, broj začeca, a time i broj

rođene djece pada.⁵⁷⁰ Taj pad vidljiv je u 1757. i 1758. godini u sve tri promatrane župe Srednje Like, kako u apsolutnim brojkama prikazanim na grafikonu, tako i u relativnim brojkama u odnosu na prosjek župe. On u svim župama doseže svoj minimum 1758. godine kada je najveći broj muškaraca na bojištu, te kako se preživjeli polako počinju vraćati polako raste. Svoj vrhunac, ili u slučaju Ličkog Osika stabilizaciju visoke razine, broj začeca doseže 1761. godine.

Grafikon 25. – Apsolutni broj začeca u župama Lički Osik, Perušić, Lički Ribnik (1755.-1765.)

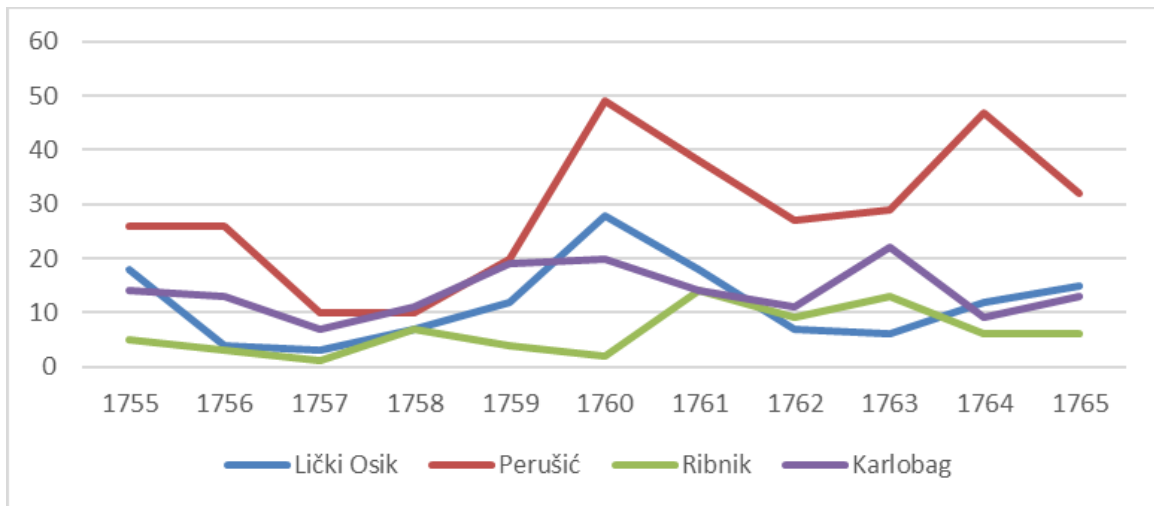

Grafikon 26. – Relativni broj začeca u župama Lički Osik, Perušić, Ribnik (1755.-1765.)

Podatak o maksimalnom broju začeca prije svega možemo dovesti u vezu s brojem vjenčanja. Ta dva grafikona prate se međusobno u svojim minimumima i maksimumima. 1757. i 1758. godine i vjenčanja i broj začeca nalazi se na najnižoj razini, očiti dokaz manjka spolno sposobnog muškog stanovništva. Već 1759. godine i broj začeca i broj vjenčanja započinju uzlazni trend da bi najveći broj vjenčanja bio sklopljen 1760. godine (u Ribniku 1761. godine),

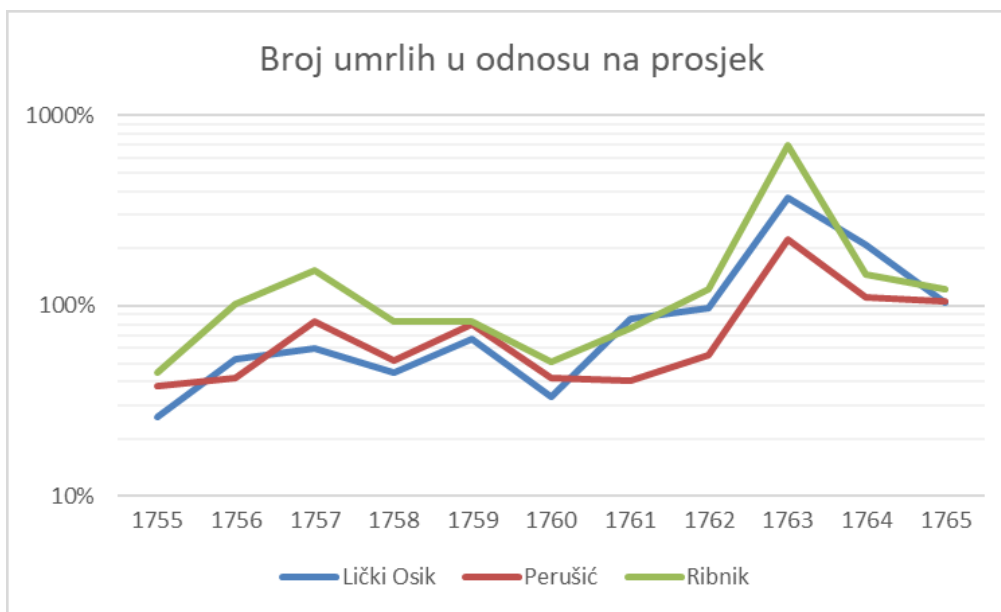
⁵⁷⁰ Balić pretpostavlja kako je broj krajišnika iz Ličke pukovnije koji je sudjelovao u ovom ratu prelazio 10.000. Više u: Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnja*, str. 212

nakon čega dolazi i do već spomenutog maksimuma začeca. Povećani broj vjenčanja 1760. godine možemo objasniti samo povratkom trupa s bojišnice i bogatim godinama – u župama Perušić i Lički Osik te godine nije primijećen veliki broj udovica koje se ponovno udaju što bi ukazivalo na velike gubitke u ratu. Površnost župnika u vođenju evidencije ne možemo isključiti. Ipak, optimizam završetka rata veoma skoro zamijenit će jedna od najgorih analiziranih godina.

Grafikon 27. – Apsolutni broj vjenčanja u župama Lički Osik, Perušić, Lički Ribnik, Karlobag (1755.-1765.)

Prije nego promotrimo 1763. godinu osvrnut ćemo se na broj umrlih u matičnim knjigama za vrijeme Sedmogodišnjeg rata. Kao što je vidljivo iz analize broja umrlih u odnosu na višegodišnji prosjek, od 1756. do 1762. godine on je u sve tri analizirane župe manji od prosjeka. Razlog tomu je neupisivanje umrlih na dalekim bojištima čija smrt tako ostaje neevidentirana.

Grafikon 28. – Relativni broj umrlih u logaritamskoj skali u župama Lički Osik, Perušić, Ribnik (1755.-1765.)

Teškoj 1763. godini prethodila je kuga koja se 1762. godine pojavila na prostoru Ličke pukovnije. Ona nije ostavila većeg traga u matičnim knjigama umrlih, ali je uzrokovala zatvaranje granice s Bosnom – to je onemogućilo trgovinu koja je krajišnicima bila veoma važan način privrede kojom se mogao nadomjestiti eventualni manjak proizvedenih žitarica. Kada se 1763. godine veliki broj muškaraca vratio s bojišta kućama, dočeka ih je manjak hrane uzrokovan nedostatkom radno sposobnih ruku za obradu zemlje. Takvo stanje vidljivo je i iz mjesečnog ritma umiranja – veliki broj mrtvih u početnim mjesecima 1763. godine ukazuje na oskudicu hrane od prošlogodišnje žetve, a povišena stopa umiranja koja se nastavila sve do ljeta 1764. godine kada se brojke ponovno vraćaju na normalnu razinu.

ŽUPA	MJESEC/ GODINA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ZBROJ UMRLIH
Lički Osik	1763	3	9	11	28	22	9	1	2	4	5	4	2	100
	1764	3	4	13	9	3	0	0	3	7	10	3	1	56
Perušić	1763	3	2	8	25	26	16	9	15	18	13	9	16	160
	1764	7	10	19	9	8	3	2	2	9	5	2	3	79
Ribnik	1763	23	22	15	17	5	4	2	6	9	3	0	3	109
	1764	1	4	1	3	1	2	1	5	0	0	0	5	23

Tablica 18. – broj umrlih u župama Lički Osik i Perušić u razdoblju 1763.-1764. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki broj umrlih označen je crvenom bojom, mali broj umrlih zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

Dobna struktura umrlih u tom periodu također pokazuje kako se radilo o gladi kojom je bilo pogođeno sveukupno stanovništvo. Velikoj smrtnosti svakako je pogodovao broj djece rođen 1762. i 1763. godine, ali dokaze žestine navedene gladi trebamo tražiti u njenom utjecaju na druge dobne strukture. Naime 1763. godine visoke postotke smrtnosti nalazimo i kod zrelog stanovništva koje bi fizički trebalo biti najotpornije.

ŽUPA	DOB/ GODINA	do 3	od 3 do 10	od 11 do 50	Iznad 50
Lički Osik	1763	31.0%	25.0%	29.0%	15.0%
	1764	30.4%	3.6%	46.4%	19.6%
Perušić	1763	38.1%	21.9%	20.6%	19.4%
	1764	26.6%	15.2%	27.8%	30.4%
Ribnik	1763	18.3%	24.8%	35.8%	21.1%
	1764	26.1%	13.0%	43.5%	17.4%

Tablica 19. – struktura umrlih po dobi u župama Lički Osik i Perušić u razdoblju 1763.-1764. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki postotak umrlih označen je crvenom bojom, mali postotak umrlih zelenom, postotci između nijansama navedenih.

Pogled na relativne brojke umrlih u odnosu na prosjek po navedenim župama konačni je dokaz razine pogođenosti Srednje Like u katastrofalnoj 1763. godini. Promatramo li prosjek umrlih od početaka analize (1740.-1765.), župa Perušić 1763. godine doživjela je smrtnost koja je iznosila 421% uobičajene (prosjek 38,04, broj umrlih 160), župa Lički Osik smrtnost koja je iznosila 513% uobičajene (prosjek 18,27, broj umrlih 100), a župa Lički Ribnik smrtnost koja je iznosila nestvarnih 698% uobičajene (prosjek 15,63, broj umrlih 109). Sljedeća godina također je bila iznadprosječna, no kudikamo manje – u Perušiću je broj umrlih iznosio 208% prosjeka, u Ličkom Osiku 307%, a u Ribniku 147%.

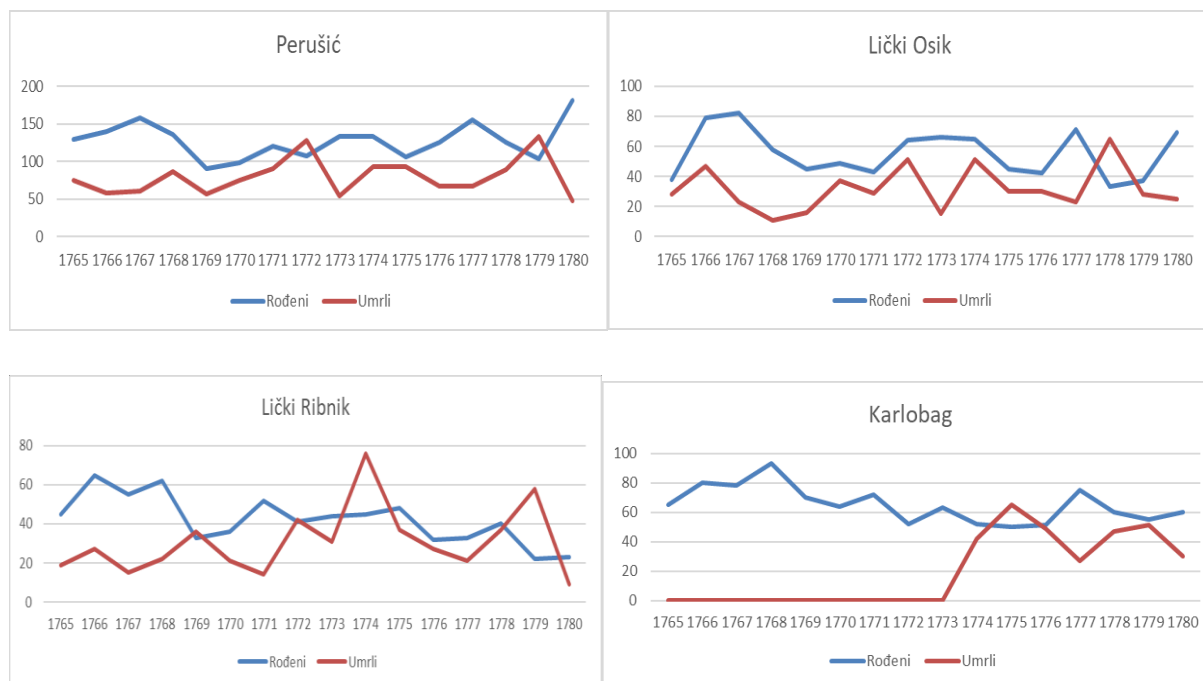
Zbog nedostatka podataka o broju umrlih u Karlobagu, nismo u stanju otkriti kako je glad 1763. godine utjecala na stanovništvo Podgorja. Iz broja vjenčanja u Karlobagu (grafikon 27 – str. 148) vidljivo je kako velikih oscilacija nije bilo. Iz matičnih knjiga nisu vidljivi učinci suše 1764. i tuče 1765. godine koje navodi Kaser.⁵⁷¹

⁵⁷¹ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*. str. 97

Teška kriza mortaliteta 1763. godine prouzročit će velike promjene u načinu funkcioniranja stanovništva Srednje Like. Kao vid kratkoročne pomoći na prostor Ličke i Otočke pukovnije tih godina dostavljeno je 5.000 kuplenika žitarica, a kao vid dugoročne pomoći započeta je gradnja skladišta za žito od kojih je najveće bilo ono u Brušanima. Zadruga postaju željeni i poticani oblik obitelji te su u budućnosti služili kao „sigurnosna mreža“ u periodima ratova jer su osiguravale da u svakom trenutku postoje ruke sposobne obrađivati zemlju. Također, tih godina počinje uređivanje sanitarnog kordona na granici s Osmanskom Bosnom koja je, iako se ne nalazi na prostoru Srednje Like, jako utjecala na njeno društvo – propisima, trgovačkim mogućnostima i obavezom straže za krajišnike.

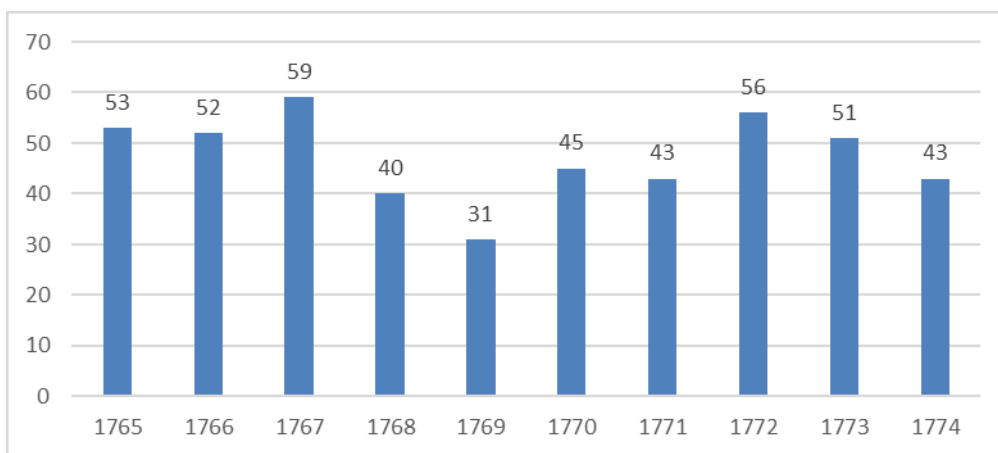
9.6.3. 1766.-1780. PRIJE VELIKE GLADI 80-IH GODINA 19. STOLJEĆA

U godinama između završetka Sedmogodišnjeg rata i početka Rata za bavarsko nasljeđe, krajiško društvo proživljavalo je oporavak – broj stanovnika i količina obradivih površina stabilno su rasli, muškarci nisu hodali po europskim bojištima već su u rodnom kraju obrađivali polja i ispunjavali redovne graničarske dužnosti. Za ovaj period dostupne su nam sve matične knjige u župama Perušić, Lički Osik i Lički Ribnik, a u župi Karlobag knjige krštenih i vjenčanih te od 1774. godine i knjige umrlih.

Grafikon 29. – Odnos rođenih i umrlih u župama Perušić, Lički Osik, Lički Ribnik, Karlobag (1765.-1780.), apsolutne brojke.

Prema grafikonima koji pokazuju odnos rođenih i umrlih na prostoru promatranih župa možemo uočiti kako period do 1772. godine karakterizira konstantan pozitivan prirodni prirast, bez većih skokova u broju umrlih stanovnika uz iznimku Ličkog Osika 1766. i Ličkog Ribnika 1769. godine. Razlika između ove dvije godine prije svega se nalazi u broju rođenih – on u Ličkom Osiku 1766. doživljava veliki porast (s 38 rođenih 1765., na 79 rođenih 1766.), a dobna struktura umrlih za navedenu godinu govori nam kako su čak 55% (26 od 47) svih umrlih bila djeca u dobi do 3 godine starosti, većina u 8. i 9. mjesecu. Pretpostavljamo da se radilo o nekoj bolesti koja je pogodila upravo tu najranjiviju dobnu skupinu. S druge strane, u Ličkom Ribniku minimalan negativan prirodni prirast 1769. godine prije svega možemo pripisati padu broja rođenih s 60, koliko je u prosjeku ostvareno prethodne tri godine na samo 33. Porast broja umrlih te godine bio je tek 34 posto u odnosu na prosjek ovog analiziranog razdoblja te stoga ne možemo definirati ovu godinu kao krizu mortaliteta. Zanimljivo je da u svim promatranim župama u 1769. godini broj vjenčanih pada na 50 do 70 posto standardnih vrijednosti. U Ličkom Osiku i Ribniku taj pad je i dulji jer započinje 1768. godine. Kumulativni broj vjenčanja na prostoru tri župe Srednje Like ukazuje da 1768. i 1769. godinu možemo okarakterizirati siromašnima.

Grafikon 30. – Kumulativni broj vjenčanja u župama Perušić, Lički Osik, Lički Ribnik, (1765.-1775.)

Prvi veći skok upisa u knjige umrlih na široj razini možemo naći 1772. godine. Ona niti u jednom izvoru nije zabilježena kao teška ili na ikakav drugi način upečatljiva godina, ali u sve tri župe Srednje Like bilježimo skok mortaliteta, koji se u Ribniku i Perušiću odražava i kao minimalan negativni prirodni prirast. Relativni broj umrlih u odnosu na prosjek u sve tri župe govori nam da se radi o maloj krizi mortaliteta koja je prijetila da preraste u veliku – Lički Osik te godine bilježi smrtnost za 90 posto višu, Perušić 80 posto višu i Ribnik 56 posto višu od prosječne.

Sljedeća godina ne pokazuje znakove krize, ali već za 1774. imamo zapise o velikoj suši koja pogađa Liku i uzrokuje glad i siromaštvo koji se protežu i na 1775. godinu. Te godine najbolje su nam ostale sačuvane kroz dnevnik Josipa II. koji je upravo tada prolazio Karlovačkim generalatom. On piše kako je zbog nerodice i gladi dio stanovništva bio prisiljen na imigraciju, u Ličkoj i Otočkoj pukovnji uginulo je preko 70.000 grla sitne i krupne stoke, a za prostor Gospića i Karlobaga tvrdi da pate od gladi i siromaštva.⁵⁷² 1775. godine svi krajišnici između Senja i Gračaca žale se na glad, skladišta su prazna i nedostaje žita za jelo, ali i za sjetvu.⁵⁷³

	Karlobag			Lički Osik			Perušić			Ribnik		
	Rođeni	Umrli	Pr. Prirast	Rođeni	Umrli	Pr. Prirast	Rođeni	Umrli	Pr. Prirast	Rođeni	Umrli	Pr. Prirast
1774	52	42	10	65	51	14	134	93	41	45	76	-31
1775	50	65	-15	45	30	15	106	93	13	48	37	11
1776	51	49	2	42	30	12	125	67	58	32	27	5

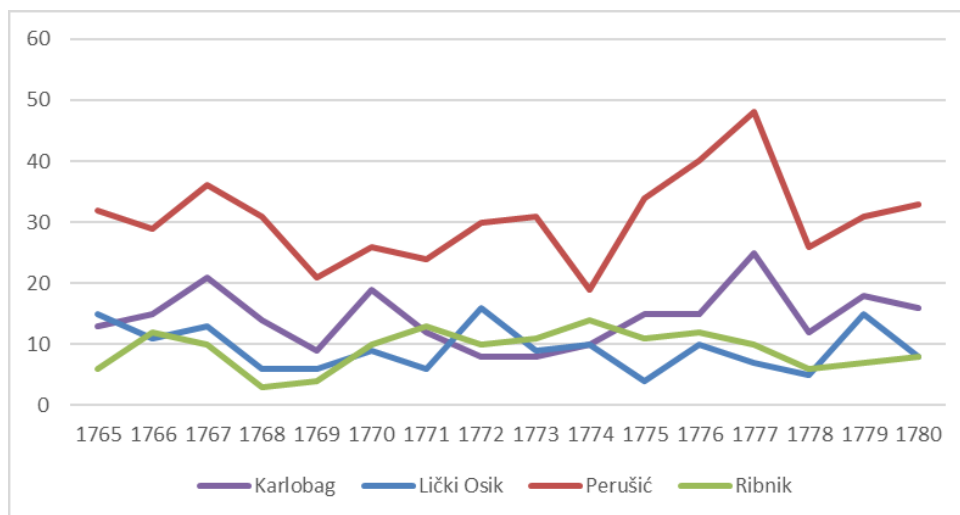
Tablica 20. – Prirodni prirast u župama Karlobag, Lički Osik, Perušić i Lički Ribnik u razdoblju 1774.-1776.

Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na stupac u kojem se nalaze – negativni prirast označen je crvenom bojom, izraženo pozitivni prirast zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

Prema priloženoj tablici možemo zaključiti kako je župa najpogođenija glađu 1774. i 1775. godine bio Lički Ribnik u kojem broj umrlih raste za 183 posto u odnosu na uobičajeni prosjek. U Ličkom Osiku i Perušiću primarni oblik suočavanja bio je smanjenje broja začeca 1774. godine. Obje župe bilježe i veliki pad broja vjenčanja – Perušić je 1774. godine na 57 posto uobičajenog broja vjenčanja, Lički Osik 1775. godine na samo 32 posto.

⁵⁷² Josip Erceg: "Dnevnik Josipa II", str. 226

⁵⁷³ Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 25

Grafikon 31. – Apsolutni broj vjenčanja u župama Lički Osik, Perušić, Lički Ribnik, Karlobag (1765.-1780.)

Narednih godina situacija se popravlja sve do 1779. godine kada je opet zabilježena velika, nezapamćena suša kada je zbog manjka padalina u čitavoj prvoj polovici godine rijeka Lika presušila kod Budaka.⁵⁷⁴ To je uzrokovalo krizu mortaliteta u Perušiću (188% upisa u knjige umrlih) i Ribniku (216% upisa u knjige umrlih). Lički Osik svoju je krizu mortaliteta proživio godinu dana ranije kada je zabilježeno 242% upisa u knjige umrlih, ali njene uzroke vjerojatnije možemo naći u nekoj zaraznoj bolesti nego u oskudici – od 65 umrlih njih 40 (62%) umrlo je u prva tri mjeseca 1778. godine, dominantno zrelo i staro stanovništvo. U matičnim knjigama ne nalazimo niti jedan upis vezan uz poginule u Ratu za bavarsko nasljeđe (1778.-1779.)

9.6.4. 1781.-1791. VELIKA GLAD I AUSTRIJSKO-TURSKI RAT (1787.-1791.)

Period osamdesetih godina 18. stoljeća ostao je zapamćen po gladi na području čitave Hrvatske, ali i Europe. Srednja Lika u njega je ušla nakon Rata za bavarsko nasljeđe i proživljenih relativno stabilnih 15 godina s kratkotrajnim periodima gladi i oskudice. U ovom periodu promatrat ćemo matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih u četiri župe Srednje Like (Bilaj, Lički Osik, Perušić, Lički Ribnik) i Karlobagu. U župi Lički Osik nedostaju podaci o umrlima 1786. godine.

⁵⁷⁴ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76, fol. 11v

Prva veća kriza osamdesetih godina događa se 1782. godine kada prostor Like pogađa dugačka i oštra zima na koju se nadovezala suša u ljetnim mjesecima. U Srednjoj Lici utjecaj tih vremenskih neprilika vidljiv je iz pada broja vjenčanja koji je u sve četiri župe ispodprosječan – u Bilaju i Perušiću iznosi 66%, u Ličkom Osiku 81%, u Ribniku 84%, a potencijalna oskudica odrazila se i na Karlobag sa 74% vjenčanja. Istu priču potvrđuje i broj umrlih po mjesecima u župama Srednje Like.

ŽUPA	MJESEC/ GODINA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ZBROJ UMRLIH
Bilaj	1782	0	1	2	0	1	0	0	1	2	4	4	4	19
	1783	3	0	3	3	2	2	1	2	3	3	1	0	23
Lički Osik	1782	2	0	3	2	1	3	2	6	6	8	5	7	45
	1783	1	5	4	2	2	0	1	2	5	6	4	4	36
Perušić	1782	6	7	6	17	5	7	5	14	4	7	2	1	81
	1783	9	7	15	9	12	3	4	12	16	6	4	5	102
Ribnik	1782	0	1	1	1	0	1	0	0	2	0	0	0	6
	1783	2	1	1	1	0	2	0	0	1	3	0	2	13

Tablica 21. – Kretanje umrlih po mjesecima u župama Bilaj, Lički Osik, Perušić i Lički Ribnik u razdoblju 1782.-1783. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki broj umrlih označen je crvenom bojom, mali broj umrlih zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

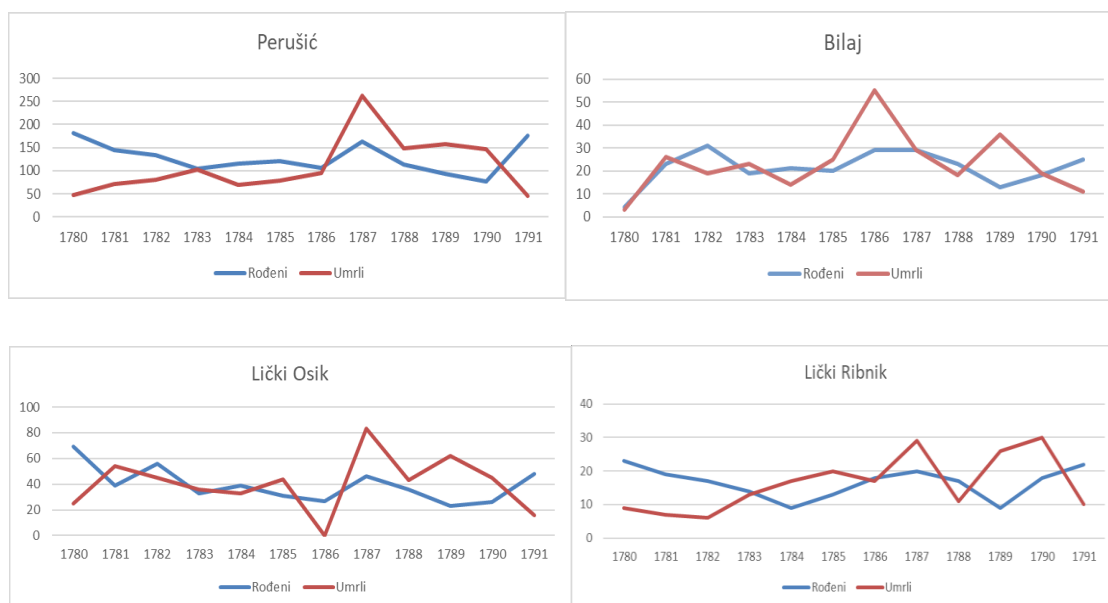
I župa Bilaj i župa Lički Osik pokazuju rast broja umrlih po završetku ljeta što potencijalno ukazuje na ljetinu koja nije rodila željenom količinom hrane. Veliki broj smrti u Perušiću u prvim mjesecima sljedeće godine također možemo povezati s tom sušom. Neobičajeni i teški vremenski uvjeti nastavljaju se narednih godina – 1783. je velika suša i cijelo ljeto vlada velika „čađa“, vjerojatno istovjetna „tmini“ koja se spominje u makarskim ljetopisima, po svemu sudeći posljedica erupcija vulkana Laki na Islandu.⁵⁷⁵ Sljedeća 1784. godina obilježena je velikim ekstremima – snijeg je padao do svibnja da bi zatim ljeto bilo jako sušno s prvim padalinama tek u kolovozu. Te padaline umjesto nade donijele su daljnju muku – već u rujnu započelo je izrazito hladno vrijeme sa snijegom koji je prekrrio Liku sve do travnja 1785. godine. Tek se ljeto 1785. moglo opisati blagorodnim, a zadnji val teških vremenskih uvjeta predstavlja snijeg u rujnu 1786. godine.⁵⁷⁶ Zbog teških vremenskih uvjeta tih godina umire mnogo stoke što krajišnicima otežava obradu zemlje i time ih dodatno baca u siromaštvo.⁵⁷⁷

⁵⁷⁵ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol 11v

⁵⁷⁶ HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol 11v; Buczynski: *Pa to su samo Hrvati!*, str. 53

⁵⁷⁷ Kaser: *Slobodan seljak i vojnik*, str. 98

Sudeći prema grafikonima koji pokazuju odnos broja rođenih i umrlih u župama Srednje Like, stanovništvo je glad i oskudicu uspješno trpjelo u navedenim teškim godinama, prije svega ulaskom u svojevrsni „konzervacijski“ model života – pada broj začeca, a time se posljedično ograničava i broj umrlih – on u periodu od 1784. do 1786. ulazi u granice krize mortaliteta samo u Ličkom Osiku 1785. (64% više umrlih od prosjeka) i Bilaju 1786. (164% više od prosjeka). Drugo objašnjenje pruža nam zapis župnika iz Ribnika koji u knjizi umrlih navodi osmero ljudi koji su krenuli u Banat i Bosnu, odustali, te na putu umrli.⁵⁷⁸ Koliko je još takvih slučajeva bilo, ne možemo znati. Ipak, definitivno znamo kako glad u Srednjoj Lici na naplatu dolazi 1787. godine.

Grafikon 32. – Odnos rođenih i umrlih u župama Perušić, Lički Osik, Lički Ribnik, Bilaj (1780.-1791.), apsolutne brojke

Te godine sve župe osim Bilaja bilježe porast umrlih koji se može smatrati velikom krizom mortaliteta – u Ribniku je broj upisa 108% veći od prosjeka, u Ličkom Osiku 209%, a u Perušiću zastrašujućih 269%. Potvrđuje se teza o gladi koja najjače udara u svojem dugom trajanju. Zapis perušićkog župnika koji na kraju godine piše kako se ne pamti godina u kojoj je

⁵⁷⁸ Župa Lički Ribnik, Knjiga umrlih, 1785.

toliko ljudi u njegovoj župi preminulo i u kojoj su ljudi tako konstantno bili zakapani, najbolje opisuje težinu situacije.⁵⁷⁹

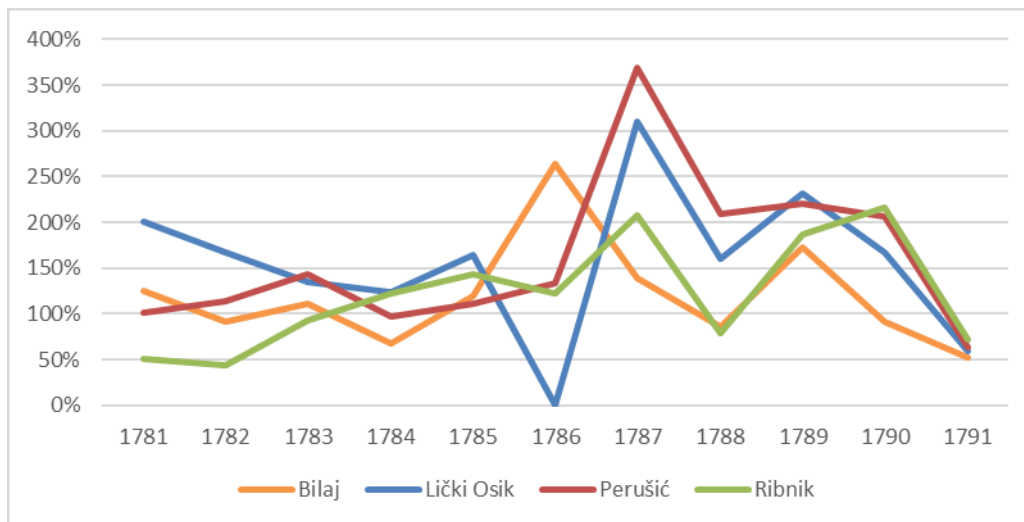
ŽUPA	MJESEC/ GODINA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ZBROJ UMRLIH
Bilaj	1784	0	4	0	0	1	1	2	1	2	0	2	1	14
	1785	1	1	2	5	3	1	5	0	4	2	0	1	25
	1786	4	1	3	5	5	5	4	8	4	1	4	11	55
	1787	7	8	3	2	2	1	0	3	1	2	0	0	29
Lički Osik	1784	2	1	3	4	5	0	0	5	3	4	4	2	33
	1785	0	0	5	5	3	4	0	6	8	9	4	0	44
	1786	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
	1787	27	18	10	4	2	1	2	2	6	4	2	5	83
Perušić	1784	9	4	5	2	2	2	1	18	13	6	3	4	69
	1785	5	5	10	10	5	5	5	1	5	9	8	11	79
	1786	9	7	7	8	2	6	4	7	8	9	8	20	95
	1787	45	29	16	6	6	9	9	16	21	33	28	45	263
Lički Ribnik	1784	0	3	6	4	0	0	0	0	1	1	0	2	17
	1785	1	0	3	0	1	2	2	0	1	0	0	10	20
	1786	2	3	0	0	0	0	0	0	6	2	0	4	17
	1787	5	6	2	2	2	0	1	2	5	1	2	1	29

Tablica 22. – Kretanje umrlih po mjesecima u župama Bilaj, Lički Osik, Perušić i Lički Ribnik u razdoblju 1784.-1787. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki broj umrlih označen je crvenom bojom, mali broj umrlih zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

Rothenbergh smatra kako je upravo teška glad koja je pogodila Karlovački generalat tih godina utjecala na želju Josipa II. da se ličke krajišnike poštedi u Austrijsko-turskom ratu (1788.-1791.), dok Balić citirajući Bacha navodi kako se radi o pokušaju smanjenja gubitaka.⁵⁸⁰ Nažalost, grafikoni s omjerom rođenih i umrlih ukazuju kako je sve ostalo samo na želji – sve promatrane župe Srednje Like ponovno su prolazile krizu mortaliteta. U Bilaju i Ribniku 1789. godine smrtnost je bila za 73, odnosno 87 posto viša od prosječne, što tu godinu označava kao malu krizu mortaliteta. U Perušiću i Ličkom Osiku smrtnost je bila 120 i 131 posto viša. Slična, iako uglavnom nešto blaža situacija ponavlja se i godinu dana poslije. U Perušiću (106% viša smrtnost) i Ribniku (115% viša smrtnost), ponovno govorimo o velikoj krizi mortaliteta.

⁵⁷⁹ Župa Perušić, Knjiga umrlih, 1787.

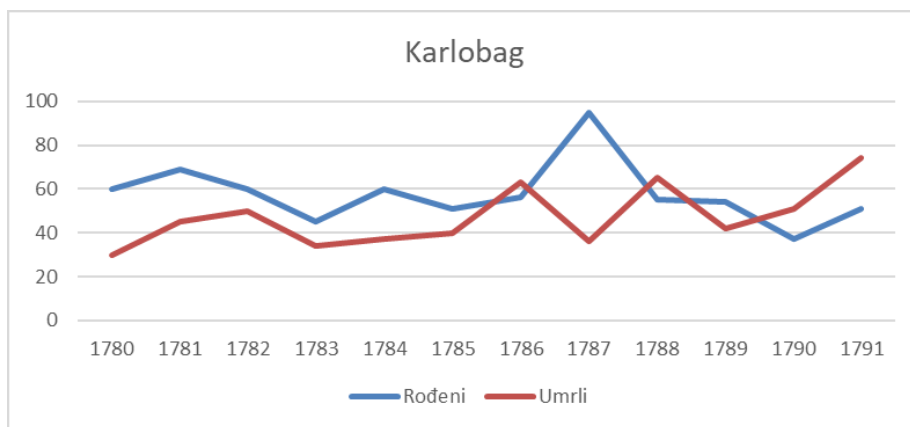
⁵⁸⁰ Rothenberg: *The Military Border in Croatia*, str. 71; Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnija*, str. 295

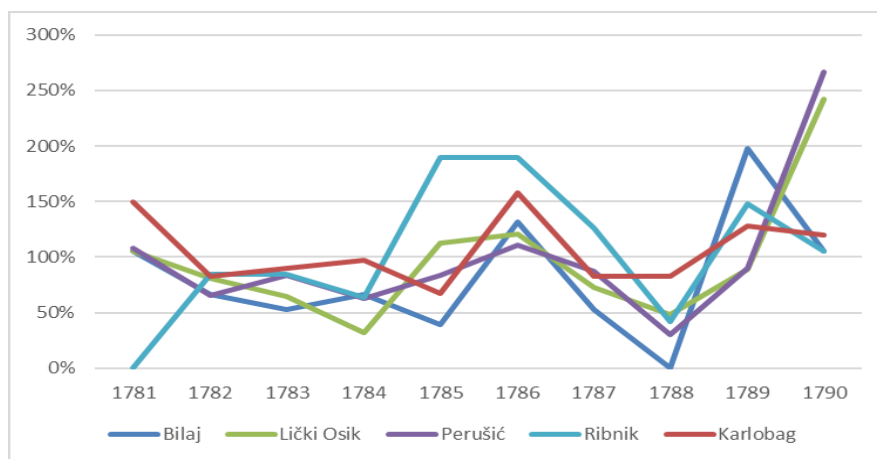
Grafikon 33. – Relativni broj umrlih u župama Bilaj, Lički Osik, Perušić, Ribnik (1781.-1791.)

Za razliku od prethodnih ratnih sukoba u ovome je zamijećeno kako su župnici upisivali krajišnike poginule na bojištu ili u kampovima kojima su harale bolesti. U Ličkom Osiku je između 1788. i 1790. godine preminulo 56 osoba u dobi između 15 i 50 godina, od čega 31 muški. U Perušiću je u istom razdoblju i istoj dobnoj skupini preminulo 144 osoba, od čega 83 muška.

Kakva je u bila situacija u Podgorju danom periodu? I dalje smo ograničeni samo na matične knjige Karlobaga, ali one nam govore kako je situacija ipak bila nešto bolja nego s druge strane Velebita – maksimum smrti dosegnut je 1791. godine kada umire 74 posto ljudi više od prosjeka, a rubno kriznima se još mogu smatrati 1786. (48% više) i 1788. (53% više). Relativni broj vjenčanja ukazuje na isto – iako oscilira u cijelom periodu 80-ih godina, nisu vidljivi padovi koje je moguće usporediti s onima u Srednjoj Lici 1784., 1785., 1787. i 1788. godine.

Grafikon 34. – Odnos rođenih i umrlih u župi Karlobag (1780.-1791.), apsolutne brojke

Grafikon 35. – Relativni broj vjenčanja u župama Bilaj, Lički Osik, Perušić, Ribnik, Karlobag (1781.-1791.), apsolutne brojke

Kao zadnji pokazatelj krize osamdesetih godina u Srednjoj Lici donosimo tablicu kretanja prirodnog prirasta u promatranim župama. U desetljeću od 1781. do 1790. godine sve župe karakterizira negativan prirodni prirast. Glad koja je tih godina vladala Hrvatskom svom svojom silinom udarila je i po Lici.

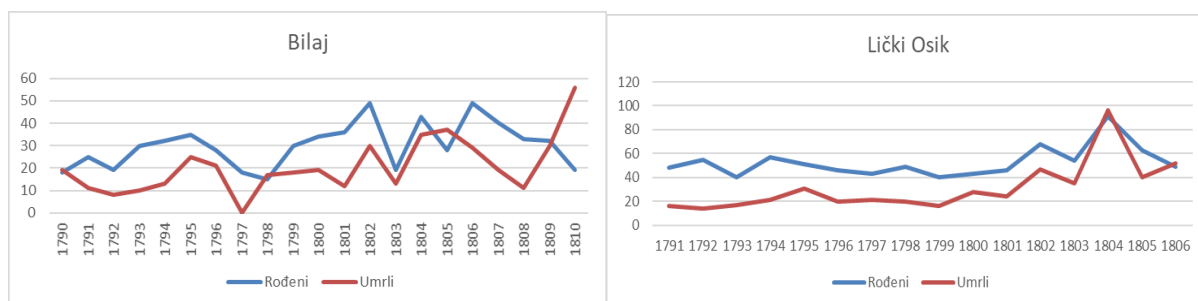
	Bilaj			Lički Osik			Perušić			Ribnik		
	Rođeni	Umrli	Pr. Prirast	Rođeni	Umrli	Pr. Prirast	Rođeni	Umrli	Pr. Prirast	Rođeni	Umrli	Pr. Prirast
1781	23	26	-3	39	54	-15	145	72	73	19	7	12
1782	31	19	12	56	45	11	134	81	53	17	6	11
1783	19	23	-4	33	36	-3	105	102	3	14	13	1
1784	21	14	7	39	33	6	116	69	47	9	17	-8
1785	20	25	-5	31	44	-13	120	79	41	13	20	-7
1786	29	55	-26	27	0	27	106	95	11	18	17	1
1787	29	29	0	46	83	-37	164	263	-99	20	29	-9
1788	23	18	5	36	43	-7	114	149	-35	17	11	6
1789	13	36	-23	23	62	-39	93	157	-64	9	26	-17
1790	18	19	-1	26	45	-19	77	147	-70	18	30	-12
ZBROJ	226	264	-38	356	445	-89	1174	1214	-40	154	176	-22

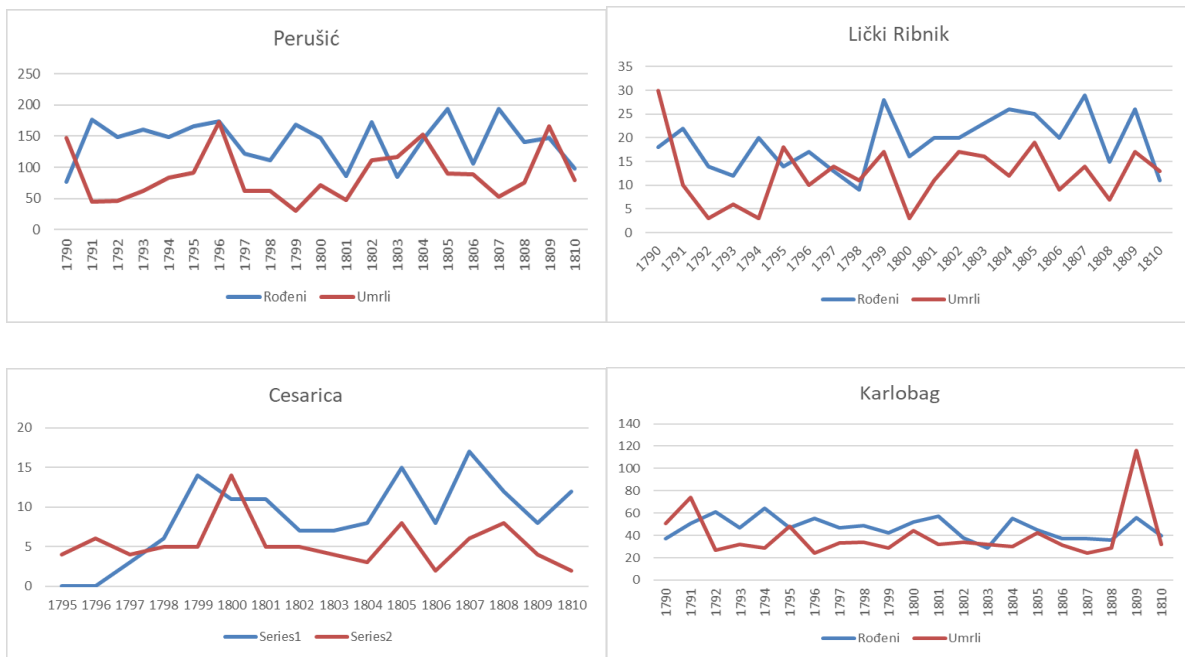
Tablica 23. – Prirodni prirast u župama Lički Osik, Perušić i Lički Ribnik u razdoblju 1781.-1790. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na stupac u kojem se nalaze – negativni prirast označen je crvenom bojom, izraženo pozitivni prirast zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

9.6.5. 1792.-1809. NAPOLEONSKI RATOVI DO OSNUTKA ILIRSKIH POKRAJINA

Ulaskom u zadnje desetljeće 18. stoljeća cijelom Europom odzvanjaju šokovi koji dolaze iz Francuske – narod je preuzeo vlast, a kralj je pogubljen. Tako započinje serija Koaličijskih ratova u kojima će lički krajišnici ponovno biti akteri na bojištima gdje god to zatreba interesima Habsburgovaca. Doma, u Srednjoj Lici društvo se pokušava oporaviti od katastrofalnih 80-ih godina 18. stoljeća.

U periodu kraja 18. i početka 19. stoljeća dostupne su nam sljedeće matične knjige: župa Bilaj (nedostaje 1797. u knjizi umrlih), župa Perušić, župa Ribnik, župa Karlobag (sve tri knjige), župa Cesarica (vjenčani i umrli od 1795., rođeni od 1797.), župa Lički Osik (rođeni u cijelom trajanju, vjenčani i umrli do 1806.), te župa Gospić (vjenčani i umrli u cijelom trajanju).

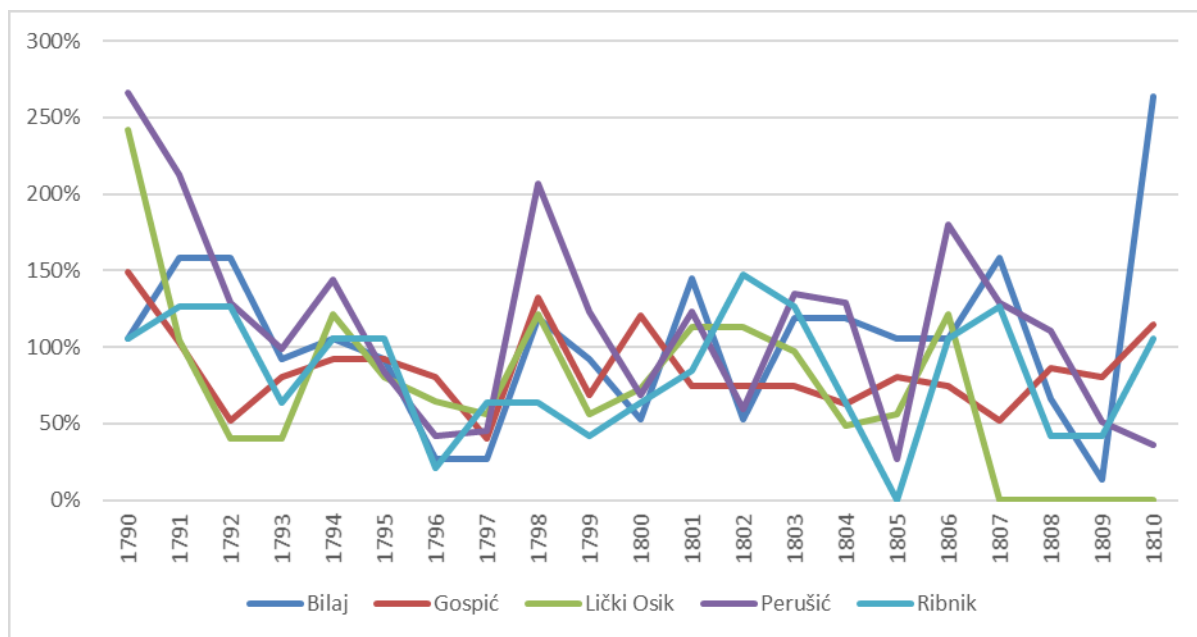

Grafikon 36. – Odnos rođenih i umrlih u župama Perušić, Lički Osik, Lički Ribnik, Bilaj, Cesarica, Karlobag (1790.-1810.), apsolutne brojke

Sudeći prema grafikonima odnosa rođenih i umrlih u navedenim župama, period od 1792. do 1809. možemo nazvati relativno mirnim, s tek povremenim velikim krizama mortaliteta ograničenim na pojedine župe Srednje Like – 1796. godine u Perušiću (porast smrtnosti 141%), 1804. godine ponovno u Perušiću (porast 113%) i Ličkom Osiku (258% porast), te 1809. godine u Perušiću (porast 133%) i Gospiću (porast 204%). U Podgorju velike krize mortaliteta nalazimo 1800. godine u Cesarici (porast 172%) i 1809. godine u Karlobagu (253%).

Izbijanje Koalicijskih ratova događa se 1792. godine, u trenutku kada se ličko društvo i dalje nije oporavilo od posljedica burnih 80-ih, gladi i rata. Lički krajišnici stoga su u prvoj fazi ratovanja pošteđeni odlaska na bojište, a njihova prisutnost doma bila je poželjna i zbog dugotrajnog procesa uspostavljanja nove granice prema Osmanskoj Bosni. Sve do 1796. godine broj ličkih krajišnika na bojištima bio je malen, samo par stotina.⁵⁸¹

⁵⁸¹ Balić: *Lička krajiška pješačka pukovnija*, str. 317

Grafikon 37. – Relativni broj vjenčanja u župama Bilaj, Lički Osik, Perušić, Ribnik, Karlobag (1790.-1810.)

Fokusirajmo se stoga na prvu evidentiranu kriznu godinu, 1796.. Iako nemamo zapisa da te godine vladaju ikakvi neuobičajeni uvjeti, iz grafikona koji pokazuje relativni broj vjenčanih u župama Srednje Like možemo vidjeti kako je upravo te godine zabilježen pad vjenčanja u svim župama – u župi Ribnik 21% prosječnog broja vjenčanja, u Bilaju 26%, u Perušiću 42%, u Ličkom Osiku 65%, u Gospiću 80%. Podjednako niske brojke uz manje oscilacije nastavljaju se i sljedeće godine. Broj začeca 1797. godine upućuje nas da razloge padu broja vjenčanja tražimo u pojačanoj mobilizaciji muškaraca – u sve četiri župe s dostupnim knjigama krštenih broj začeca pada, od minimalnih 34% uobičajenog broja u Bilaju do 88% u Ličkom Osiku. Kako onda objasniti veliku smrtnost 1796. godine u Perušiću?

ŽUPA	MJESEC/ GODINA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ZBROJ UMRLIH
Bilaj	1795	7	0	3	1	0	0	1	2	2	0	2	7	25
	1796	0	6	4	4	0	0	2	1	0	0	2	2	21
Perušić	1795	10	6	6	4	5	1	6	5	11	4	11	23	92
	1796	14	22	46	36	16	5	9	5	4	6	7	2	172

Tablica 24. – Kretanje umrlih po mjesecima u župama Bilaj i Perušić u razdoblju 1795.-1796.. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki broj umrlih označen je crvenom bojom, mali broj umrlih zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

Pogledamo li kako su se kretali preminuli po mjesecima 1795. i 1796. godine vidjet ćemo kako je i u Bilaju i u Perušiću porast smrtnosti započeo već u jesen 1795. godine. Gotovo polovica preminulih 1796. godine u Perušiću su djeca mlađa od tri godine, pa pretpostavljamo da se radilo o periodu oskudice povezanim s nekom dječjom bolesti, vjerojatno potaknutom neuhranjenošću.

Sljedeće godine koje ćemo promotriti su 1802. i 1803.. Kako je već navedeno u poglavlju „Pokretači gladi“, Liku je 1802. godine ponovno udarila jaka suša, Velebitom su harali požari te se navodi da je sve izgorjelo. Zbog takve situacije iduće godine Likom je vladala nestašica ljudske i stočne hrane.⁵⁸² Kako je vidljivo iz grafikona koji pokazuje relativni broj vjenčanja, 1802. godine vidljiv je oštar pad u Bilaju (53% uobičajenog prosjeka) i Perušiću (60% uobičajenog prosjeka), dok je u Gospiću nešto niža razina prosječna vjenčanja trajala od prethodne godine. U svim župama osim u Gospiću prisutan je određeni porast mortaliteta, najveći u Ličkom Osiku (75% više od prosjeka). Na ove godine koje su, u najgorem slučaju, predstavljale male krize mortaliteta u župama Perušić i Lički Osik nadovezala se 1804. godina u kojoj je mortalitet skočio na 223, odnosno 358 posto uobičajenog prosjeka.

ŽUPA	MJESEC/ GODINA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ZBROJ UMRLIH
Perušić	1802	11	8	6	3	3	4	4	7	13	14	21	18	112
	1803	18	21	15	19	12	8	1	5	4	2	4	7	116
	1804	3	8	8	6	7	11	15	21	22	21	17	13	152
	1805	10	8	12	11	6	3	5	6	5	7	9	8	90
Lički Osik	1802	5	8	7	1	4	5	5	2	1	3	3	3	47
	1803	3	6	5	7	0	2	3	1	0	2	3	3	35
	1804	4	1	6	3	1	1	4	7	23	15	20	11	96
	1805	2	6	2	3	7	2	1	3	4	4	4	2	40

Tablica 25. – Kretanje umrlih po mjesecima u župama Lički Osik i Perušić u razdoblju 1802.-1805.. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki broj umrlih označen je crvenom bojom, mali broj umrlih zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

Zagonetku velike krize mortaliteta 1804. godine, koja nije zapisana niti u jednom narativnom izvoru, pokušat ćemo riješiti korištenjem više podataka. Broj umrlih po mjesecima ukazuje kako je u obje župe smrtnost svoj maksimum dosegla u kasno ljeto i ranu jesen.

⁵⁸² HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614, fol 17v; HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617, str. 47-48

Istodobno je u padu i broj vjenčanih, u Ličkom Osiku iste te 1804. godine (48% prosjeka), u Perušiću sljedeće 1805. godine (27% prosjeka). Međutim, u obje župe 1804. godinu prema strukturi umrlih po dobi karakterizira neuobičajeno visok postotak umrle djece starije od 3 godine, više od trećine svih umrlih. Ako zbrojimo smrtnost sve djece do 10 godina 1804. godine, ona iznosi 75% svih umrlih u Ličkom Osiku i 66% u Perušiću. U konačnici, vjerojatno se radi o kombinaciji oskudice 1803. godine od koje se društvo još nije oporavilo i nekakve bolesti koja je pokosila djecu.

Kod krize mortaliteta 1809. godine nema sumnje – ona je uzrokovana ratnim zbivanjima na prostoru Like u toku Petog koalijskog rata. Od pljački Osmanlija (koje su ipak bile fokusirane na krbavski dio Ličke pukovnije) i bitke kod Bilaja u svibnju, pljačkanja skladišta sve do bitke kod Wagrama u srpnju i prelaska pod francusku upravu. Ratna stradanja najvidljivija su u Gospiću gdje je čak 71 posto umrlih muškog spola, te čak 47 posto odrasle dobi do 50 godina. Čak i tamo gdje su postotci manje naglašeni, velik pad broja vjenčanja ukazuje na oskudicu na prostoru Like.

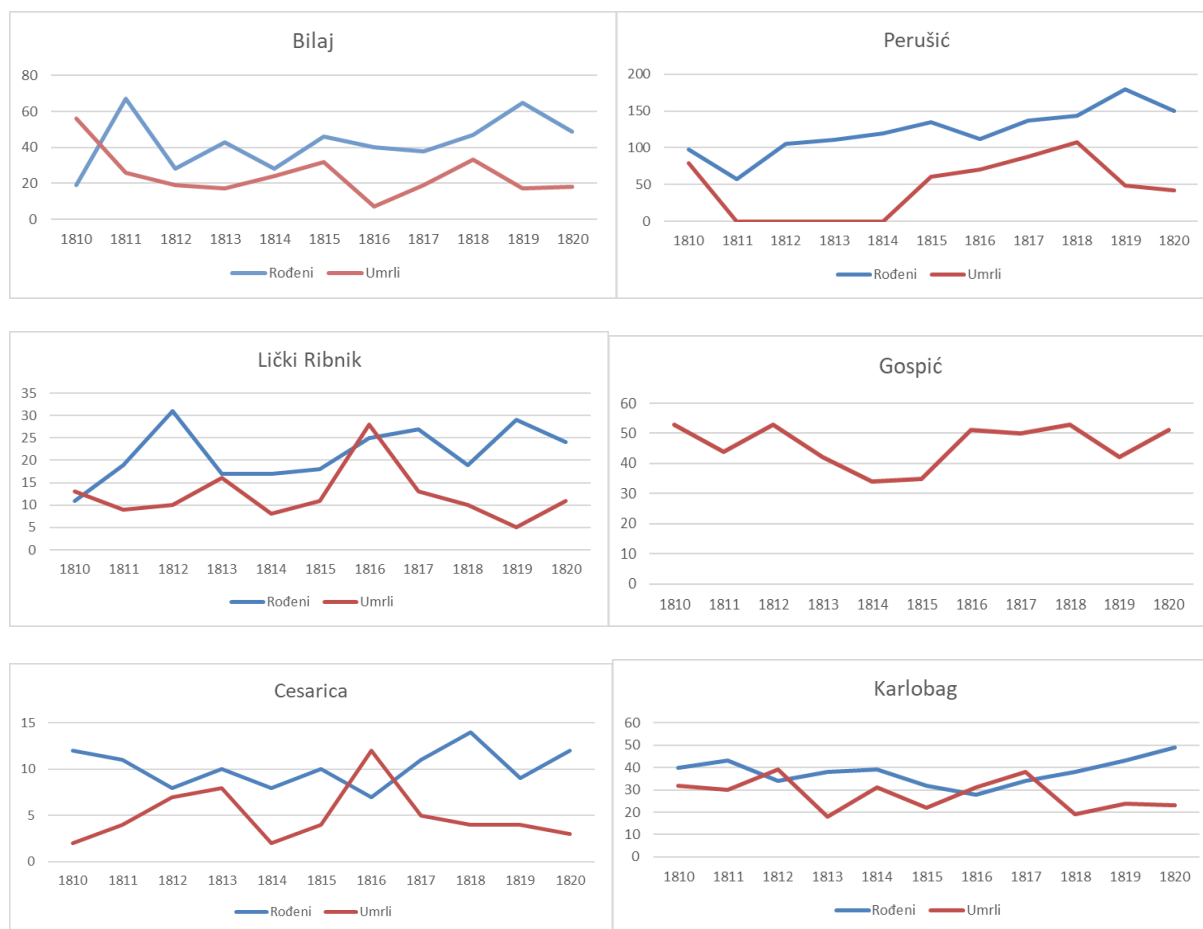
Sudeći prema grafikonima, osim 1809. godine koja je pogodila obje strane Velebita, Podgorje kao da ima potpuno drugačije brige od onih koje tište stanovnike Srednje Like. Jedina veća kriza mortaliteta dešava se na prostoru Cesarice 1800. godine, većinom u rujnu. Uzroci smrti nisu navedeni, ali s obzirom da je u Karlobagu iste godine uočen veći broj umrle djece u kolovozu, odgovor vjerojatno ponovno treba tražiti u nekoj zaraznoj bolesti.

9.6.6. 1810.-1820. ILIRSKÉ POKRAJINE I GLOBALNA GLAD VEZANA ZA VULKANSKE ERUPCIJE

Prelazak Like pod francusku upravu značio je nastavak ratovanja, samo za druge vladare. Veliki broj ličkih krajišnika odlazi na Napoleonov pohod u Rusiju gdje su se istaknuli hrabrošću, borbenošću i otpornošću na glad i hladnoću, uvjete koje su dobro poznavali i na rodnoj grudi. Istodobno, desetljeće od 1810. do 1820. ostalo je zapamćeno u povijesti kao jedno od najhladnijih i najgladnijih desetljeća u europskoj povijesti.

U promatranom periodu drugog desetljeća 19. stoljeća dostupne su nam sljedeće matične knjige: župa Bilaj, župa Ribnik, župa Karlobag, župa Cesarica (sve tri knjige), župa Gospić (vjenčani i umrli u cijelom trajanju), župa Perušić (rođeni u cijelom trajanju, umrli nedostaju godine od 1811. do 1814., vjenčani nedostaju godine od 1811. do 1814., te od 1818.

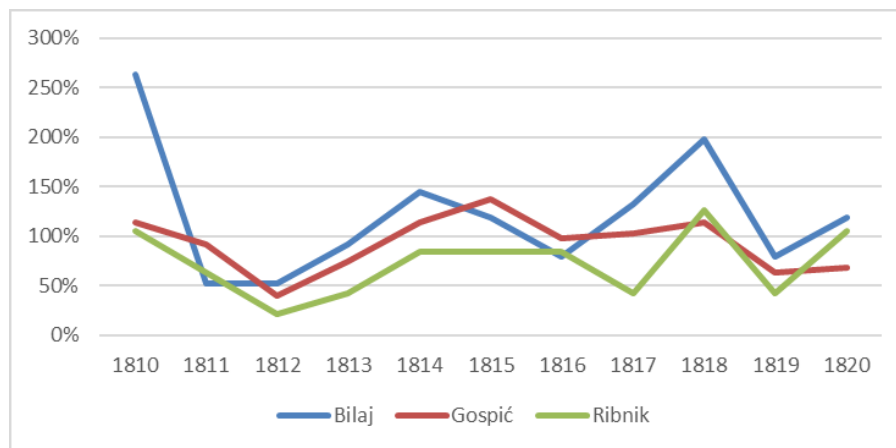
do 1820.), te župa Lički Osik (samo rođeni). Manjak relevantnih matičnih knjiga nažalost umanjuje vrijednost analize ovog perioda.

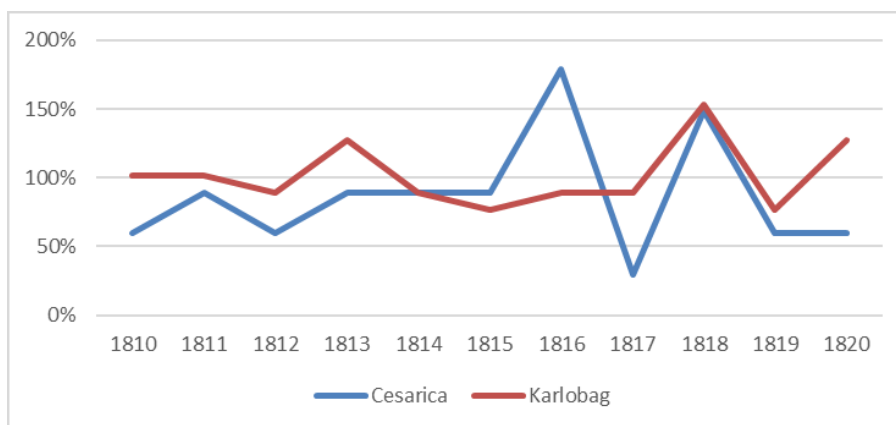
Grafikon 38. – Odnos rođenih i umrlih u župama Perušić, Lički Ribnik, Bilaj, Cesarica, Karlobag; broj umrlih u župi Gospić (1810.-1820.), apsolutne brojke.

Priloženi grafikoni s odnosom broja rođenih i umrlih otkrivaju neočekivanu sliku – sudeći po njima glad koja je ovim desetljećem vladala čitavom Europom tek je okrznula Srednju Liku! U Bilaju i Perušiću krivulja umrlih niti jednom ne prelazi krivulju rođenih, a u Ribniku ju prelazi samo jednom, 1816. godine. U sve tri župe, kao i u Gospiću za koji imamo samo broj umrlih, vidljiv je porast broja umrlih kako desetljeće odmiče, ali osim 1810. godine u Bilaju (169% više umrlih od prosjeka) nema dramatičnih kriza mortaliteta. Velikom krizom mortaliteta bismo eventualno mogli nazvati 1816. godinu u Ribniku (101% više od prosjeka), ali i ona se doima neočekivano slabo u odnosu na neke druge, već analizirane godine u istoj župi. Od svih ostalih godina imamo još samo dvije male krize mortaliteta, obje u Bilaju, 1815. godine (54% više od prosjeka) i 1818. (59% više od prosjeka). Ni situacija u Podgorju ne čini

se strašnom, iako 1816. godina u Cesarici definitivno predstavlja veliku krizu mortaliteta (133% više od prosjeka). Godine u kojima broj umrlih nadilazi broj rođenih u Karlobagu više su plod niske razine začeca (u ovom desetljeću on samo jednom prelazi prosjek, i to 1819. godine) nego visokog mortaliteta. Kada Hietzinger piše o gladi tih godina, navodi katastrofalnu situaciju u Vojnoj krajini, ali Karlovački generalat ne spominje, za razliku od Banske krajine koja joj je susjedna.⁵⁸³ Jedini koji izrijeком spominje glad u Lici u tom periodu je Stipetić, pozivajući se na istraživanje dr. Grge Bogića iz 1939. godine.⁵⁸⁴

Grafikon 39. – Relativni broj vjenčanja u župama Bilaj, Gospić, Ribnik (1810.-1820.)

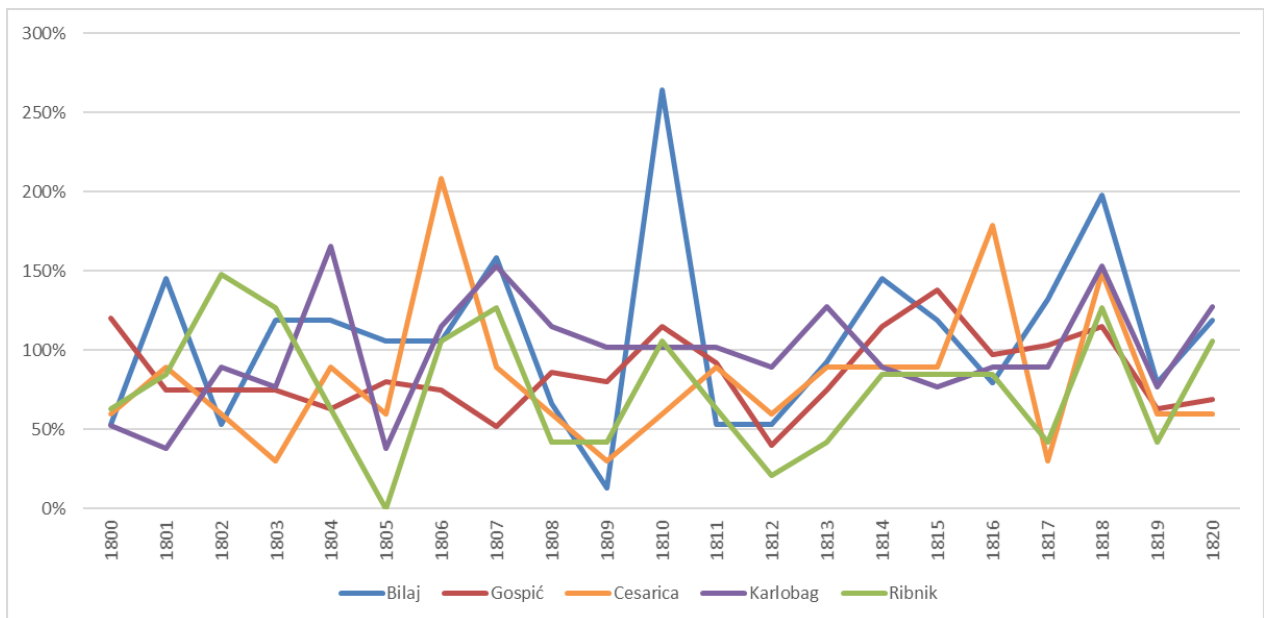

Grafikon 40. – Relativni broj vjenčanja u župama Cesarica, Karlobag (1810.-1820.)

⁵⁸³ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 1., str. 180

⁵⁸⁴ Stipetić: *Prijeti li glad?*, str. 122

Promotrimo li i grafikone relativnog broja vjenčanja u tri župe Srednje Like, primjećujemo pad broja vjenčanja 1811. i 1812. koji se podudara s godinama kada lički krajišnici prate Napoleona u njegovom pohodu na Rusiju. Slijedi porast u godinama povratka, i potom maleni pad 1816. i 1817. godine, vjerojatno vezan za određenu oskudicu. I u Podgorju vidimo sličnu situaciju, jedini veći pad broja vjenčanja prisutan je u župi Cesarica, ali radi se o malenoj župi u kojoj samo jedno vjenčanje više ili manje mnogo utječe na postotni račun. U konačnici, promotrimo li relativni broj vjenčanja u navedenim župama u periodu od 1800. do 1820. godine, doći ćemo do zaključka kako je prostor Srednje Like i Podgorja u prvom desetljeću 19. stoljeća doživio veće oscilacije nego u drugom.

Grafikon 41. – Relativni broj vjenčanja u župama Cesarica, Karlobag (1800.-1820.)

Nameće se pitanje – kako je moguće da je Srednja Lika gotovo bezbolno prošla jedan od najgorih perioda europske povijesti, i to nakon što su njeni muškarci proteklih 20 godina kontinuirano proveli na bojištima, i nakon što su strukture državne pomoći i trgovački procesi o kojima je ovisila dovedeni u pitanje dugogodišnjim političkim previranjima? Istra i Dalmacija, svaka sa svoje strane Karlovačkog generalata tada prolaze teške i krizne godine, s

teškim krizama mortaliteta.⁵⁸⁵ Istodobno, od 1811. do 1820. broj stanovnika Ličke i Otočke pukovnije raste za 12 tisuća!⁵⁸⁶

U nedostatku onodobnog narativnog izvora ili barem još koje serije matičnih knjiga, sva moguća objašnjenja zašto u periodu od 1810. do 1817. godine Srednju Liku nije pogodila teška glad zapravo su nagađanja. Naše mišljenje je da se radilo o periodu oskudice i neizvjesnosti, kako na prostoru Like tako i u susjednim područjima, o čemu su lički krajišnici sigurno imali informacije. Vjerujemo i kako podaci o velikom prinosu krumpira navedenih godina na području Karlovačkog generalata ukazuju na njegovu intenzivniju sadnju što je stanovništvu Like svakako davalo veću sigurnost od poljoprivrednih kultura 18. stoljeća poput pšenice i drugih žitarica. U tome možda leži i ključ puno manjeg utjecaja gladi na demografsku sliku u ovim teškim godinama.⁵⁸⁷ Također, broj začeca u Srednjoj Lici tih se godina neuobičajeno stabilno držao prosjeka, malo iznad njega, malo ispod njega. Ako su Liku u tom periodu i pogodile teške vremenske prilike, poput „godine bez ljeta“, vjerujemo da ipak nisu bile gore od svih onih uobičajenih nedaća na koje su Ličani navikli.

9.6.7. 1821.-1832. STABILIZACIJA I GLAD 1828.-1829.

Krajem Napoleonskih ratova završilo je i burno razdoblje u kojem su lički krajišnici svoju odanost kruni dokazivali ginući po bojištima diljem Europe. Mirnodopsko razdoblje koje je uslijedilo karakterizira i svojevrsna demografska stabilizacija pa broj stanovnika u cjelokupnom Karlovačkom generalatu počinje strelovito rasti – sa 190 tisuća 1815. do 288 tisuća 1859., skoro 100.000 u 45 godina!

U periodu od 1821. do 1832. godine dostupne su nam sljedeće matične knjige: župa Bilaj, župa Cesarica (nedostaju umrli 1825.), župa Ribnik (nedostaju umrli 1824.-1831.), župa Karlobag sa sve tri knjige. Župa Perušić (kršteni i umrli u cijelom trajanju), župa Lički Osik (rođeni u cijelom trajanju, vjenčani od 1831.), te župa Gospić (vjenčani i umrli u cijelom trajanju) s dvije knjige.

⁵⁸⁵ Šime Peričić. „Oskudica i glad u Dalmaciji u XIX i početkom XX stoljeća“, str. 4-6; Bertoša: „Glad i kriza mortaliteta“, str. 15-17

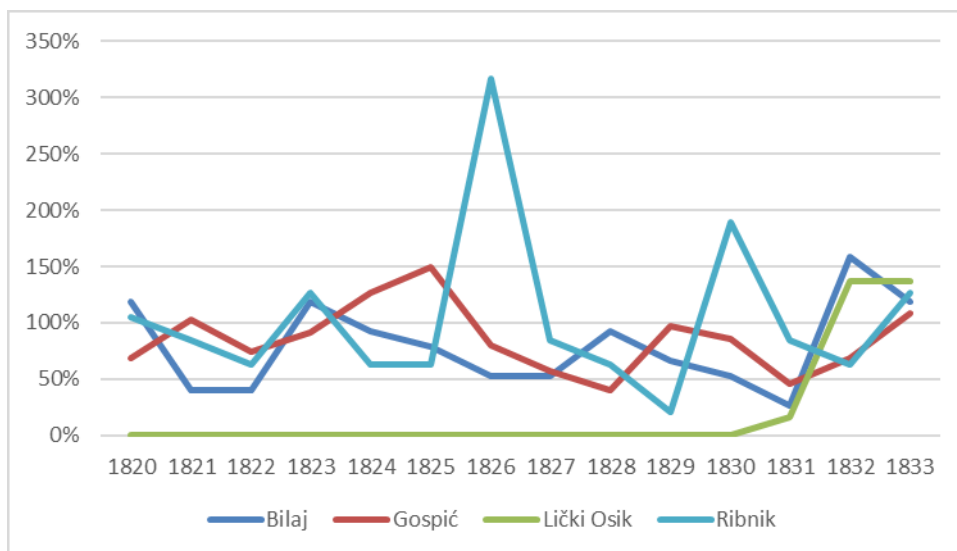
⁵⁸⁶ Rokсандić: *Vojna Hrvatska* str. 20

⁵⁸⁷ Hietzinger: *Statistik der Militärgrenze*. sv. 2., str. 63

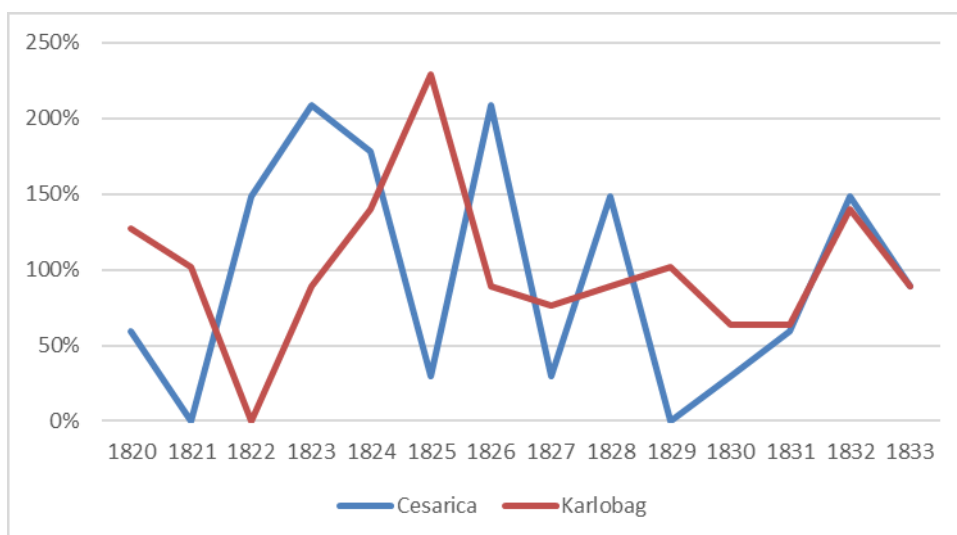

Grafikon 42. – Odnos rođenih i umrlih u župama Perušić, Lički Ribnik, Bilaj, Cesarica, Karlobag; broj umrlih u župi Gospić (1820.-1833.), apsolutne brojke

Pregled odnosa rođenih i umrlih u analiziranim župama Srednje Like u ovom periodu govori nam kako se u godinama do 1829. radi o stabilnom prirodnom prirastu svih promatranih župa. U Podgorju je situacija slična, iako nešto lošija, s obzirom na iznadprosječno visoki mortalitet 1823. u Karlobagu, te krize mortaliteta u Cesarici u kontinuitetu od 1824. do 1829. godine (u knjizi umrlih nedostaje 1825. godina). Grafikoni relativnog broja vjenčanja potvrđuju istu tezu – dok se u Srednjoj Lici broj vjenčanja redovno kreće oko prosjeka (uz pad u Bilaju 1821./1822.), u Podgorju izrazito oscilira, što upućuje na nekolicinu siromašnih godina.

Grafikon 43. – Relativni broj vjenčanja u župama Bilaj, Gospić, Lički Osik, Ribnik (1820.-1833.)

Grafikon 44. – Relativni broj vjenčanja u župama Cesarica, Karlobag (1820.-1833.)

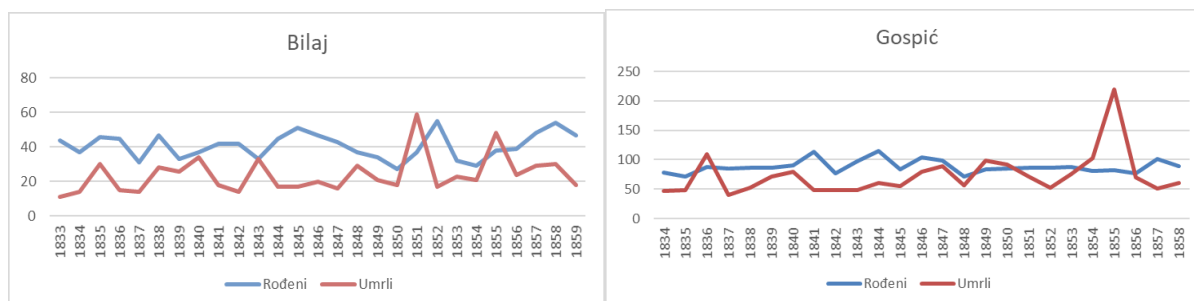
Pozitivnu sliku kvvari samo razdoblje krajem 20-ih i početkom 30-ih godina kada prostor Like pogađa glad te svaka župa ima barem jednu godinu u kojoj broj vjenčanja pada na manje od polovice uobičajenog prosjeka – Gospić 1828. i 1831., Ribnik 1829., Bilaj 1830. i 1831. godine. Ti periodi poklapaju se i s povećanim brojem umrlih, odnosno smanjenim brojem začetih. Jedinu pravu krizu mortaliteta proživljava Bilaj 1830. godine kada se broj mrtvih penje 130% iznad prosječnih vrijednosti. Ipak, pretpostavljamo da ova glad nije jako udarila na društvo Srednje Like i Podgorja jer oporavak slijedi u kratkom roku – Fras koji svoju *Cjelovitu topografiju Karlovačke vojne krajine* izdaje 1835. godine, ne spominje ju niti jednom riječju.

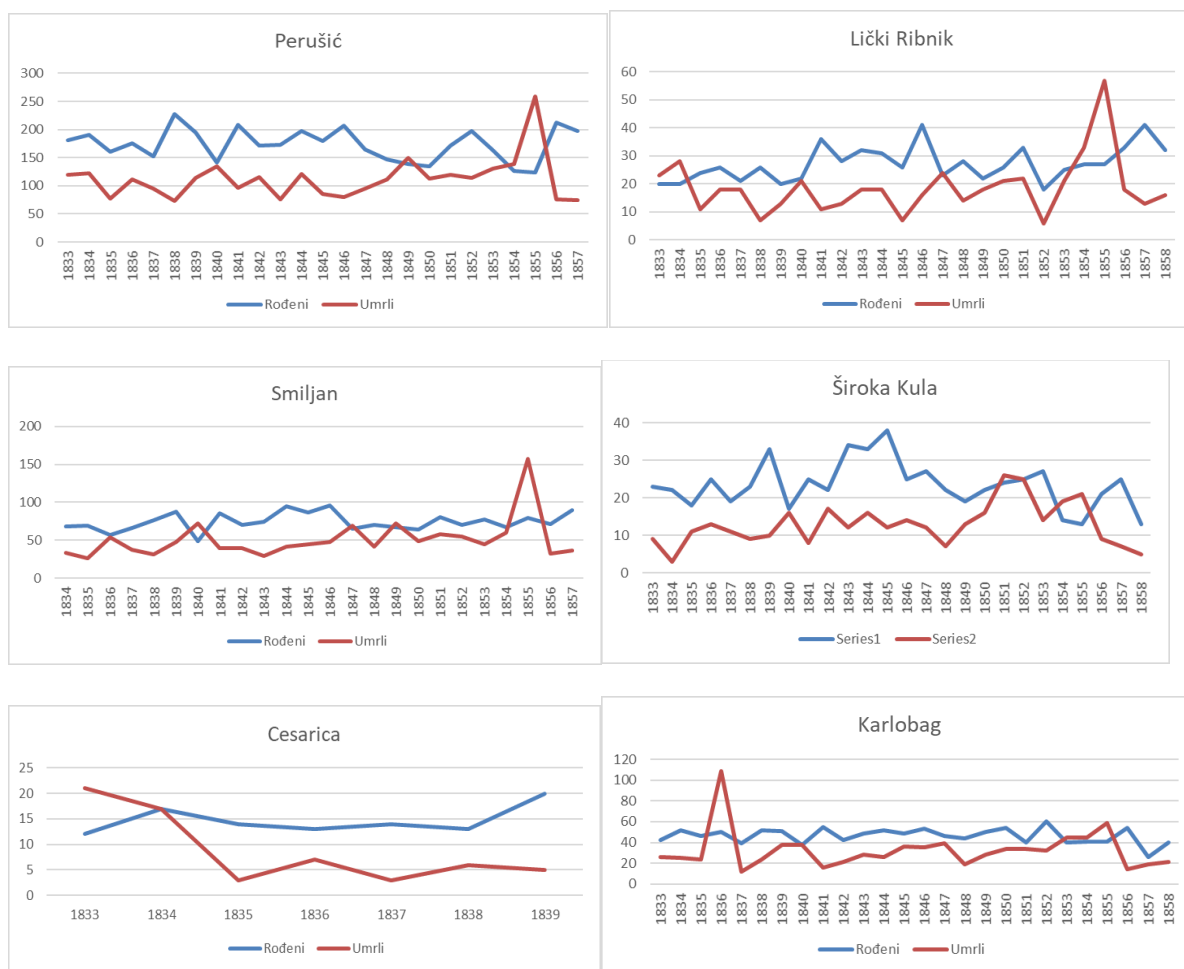
U ovom periodu dostupne su nam i prve pojedinačne godine matičnih knjiga pravoslavnih parohija. Određene zaključke možemo pokušati izvući tek iz nekolicine: 1829. u parohiji Kosinj se rađa 38, a umire 40 ljudi; 1830. u parohiji Gospić rađa se 11, a umire 10 ljudi, u parohiji Medak iste godine rađa se 49, a umire 35 ljudi; 1833. godine u parohiji Počitelj rađa se 57, a umire 15 ljudi, iste godine se u parohiji Raduč rađa 42, a umire 16 ljudi. Bez duljih serija ne možemo donijeti pouzdane zaključke o krizama mortaliteta i kretanju prirodnog prirasta, ali poznavajući trendove krajiškog društva možemo pretpostaviti kako je relativno maleni ili negativan prirodni prirast u obrađenim parohijama 1829. (Kosinj -2) i 1830. godine (Gospić +1, Medak +14) pokazatelj da su i ta naselja bila pogođena krizom. Prirodni prirast 1833. godine u parohijama Počitelj (+42) i Raduč (+26) već se doima više u skladu s demografskim karakteristikama krajiškog društva i ukazuje na normalan razvoj zajednica.

9.6.8. 1833.-1858. STABILAN RAST PREKIDAN EPIDEMIJAMA KOLERE

Razdoblje kraja naše analize matičnih knjiga karakteriziraju pad važnosti Vojne krajine, „Proljeće naroda“ i gušenje Mađarske revolucije 1848. godine, te sve češći zahtjevi za pripajanjem Krajine civilnoj Hrvatskoj. U demografskom smislu, radi se o razdoblju daljnjeg rasta stanovništva bez mogućnosti daljnjeg širenja obradivih zemljišta, te povremenih epidemija zaraznih bolesti, prije svega kolere.

U periodu od 1833. do 1858. godine dostupne su nam sljedeće matične knjige: župa Bilaj, župa Lički Ribnik, župa Perušić, župa Gospić, župa Smiljan, župa Široka Kula, župa Karlobag i župa Cesarica (umrli do 1840.) sa sve tri knjige. U župi Lički Osik dostupne su knjiga krštenih i vjenčanih.

Grafikon 45. – Odnos rođenih i umrlih u župama Bilaj, Gospić, Perušić, Lički Ribnik, Smiljan, Široka Kula, Cesarica, Karlobag (1833.-1858.), apsolutne brojke

Promatranjem kretanja krivulja rođenih i umrlih možemo izdvojiti nekoliko godina u posljednjem proučavanom periodu koje su se pokazale univerzalno teškima u Srednjoj Lici. Sustavnijim vođenjem matičnih knjiga konačno možemo sa sigurnošću povezati krize mortaliteta s bolestima koje su pogađale stanovništvo. U navedenom periodu velike krize mortaliteta uglavnom su povezane ili s epidemijama kolere ili s oskudicom i gladi kakvu smo već susretali.

Prva godina u kojoj susrećemo krizu mortaliteta je 1836. kada se prostori Srednje Like i Podgorja prvi puta susreću s kolerom. Kolera je akutna crijevna zarazna bolest koju uzrokuje bakterija *Vibrio cholerae*. Zaraza se obično dešava konzumiranjem vode ili hrane u kojoj je prisutna bakterija. Inkubacija je kratka, a bolest počinje naglo te veoma brzo dovodi do

dehidracije koja dovodi do šoka i smrti ukoliko se izgubljena tekućina adekvatno ne nadoknadi.⁵⁸⁸ U ljetnim mjesecima 1836. godine ona pogađa Liku.

ŽUPA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ZBROJ UMRLIH
Perušić	5	7	7	5	4	4	2	8	21	24	8	16	111
Gospić	5	5	5	7	1	6	4	9	57	6	3	2	110
Karlobag	2	4	5	2	0	1	4	78	5	2	2	4	109
Smiljan	5	7	4	2	3	1	0	4	9	15	2	2	54
Ribnik	3	1	0	0	1	0	1	0	5	3	3	1	18
Bilaj	1	2	1	0	1	0	0	0	7	2	1	0	15
Široka Kula	1	0	1	3	4	0	0	1	0	2	0	1	13
Cesarica	0	0	0	0	0	0	0	1	5	0	0	1	7

Tablica 26. – Kretanje umrlih po mjesecima u župama Perušić, Gospić, Karlobag, Smiljan, Ribnik, Bilaj, Široka Kula i Cesarica 1836. godine. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki broj umrlih označen je crvenom bojom, mali broj umrlih zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

Razmjer prve epidemije kolere u Lici možemo vidjeti iz priložene tablice – kolera je harala Likom u kolovozu, rujnu i djelomice u listopadu, ovisno od župe do župe. U Karlobagu je samo u kolovozu preminulo 78 ljudi, a godišnji prosjek upisa u knjigu umrlih u promatranom periodu bio je 28 – promatramo li brojke na razini cijele godine Karlobag je 1836. godine proživio veliku krizu mortaliteta u kojoj je broj umrlih bio 283 posto veći od prosjeka. Kako bismo stavili ove brojke u kontekst, Fras piše da tih godina u Karlobagu živi 716 stanovnika – za vrijeme epidemije život je izgubilo više od desetine stanovništva. Krizu mortaliteta bilježi i Gospić s 86 posto većim brojem mrtvih od prosjeka.

Druga epidemija kolere 1855. godine Liku pogađa još žešće, te u svim analiziranim župama bilježimo veliku krizu mortaliteta, osim u Širokoj Kuli i Karlobagu koji su prošli nešto bolje.

ŽUPA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	ZBROJ UMRLIH	% GOD. PROSJEKA
Perušić	12	17	17	15	11	2	3	90	68	12	5	10	262	246%
Gospić	8	3	14	8	9	9	1	16	141	3	3	5	220	371%
Smiljan	5	6	6	8	4	2	1	31	76	11	3	4	157	341%
Karlobag	5	2	3	5	5	9	7	10	4	2	2	5	59	207%
Ribnik	6	1	3	4	1	0	2	2	33	1	0	4	57	357%
Bilaj	2	1	2	2	0	2	2	3	28	4	0	2	48	223%
Široka Kula	1	1	1	0	3	0	0	0	13	0	1	1	21	185%

Tablica 26. – Kretanje umrlih po mjesecima u župama Perušić, Gospić, Karlobag, Smiljan, Ribnik, Bilaj i Široka Kula 1855. godine. Rezultati su označeni različitim bojama u odnosu na red u kojem se nalaze – veliki broj umrlih označen je crvenom bojom, mali broj umrlih zelenom, brojevi između nijansama navedenih.

⁵⁸⁸ Hrvatska enciklopedija na stranici <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=32392>

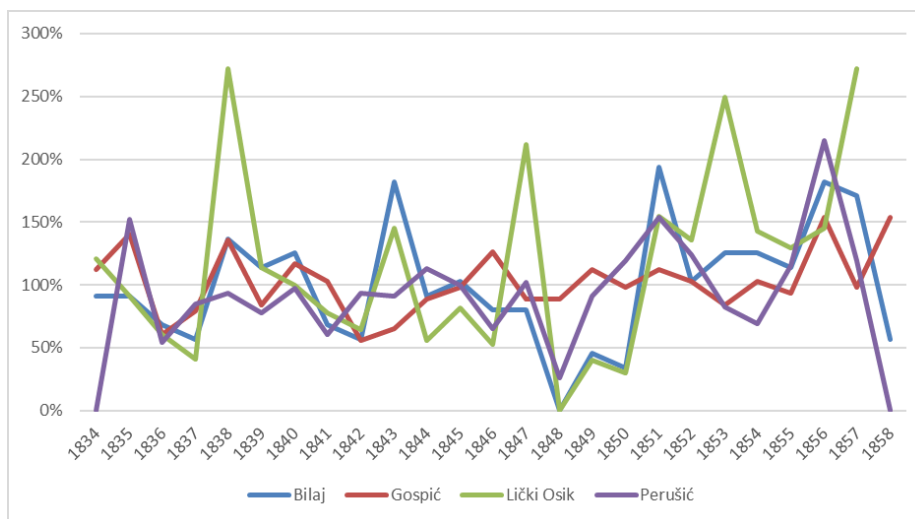
Žestina kolere koja je u kolovozu i rujnu 1855. godine vladala Likom vidljiva je iz broja preminulih, ali pravu zastrašujuću prirodu pomora čovjek može osjetiti listajući knjige umrlih – u dva mjeseca epidemije, od 17.8. do 14.10.1855. u Gospiću je od kolere umrlo 156 ljudi zapisanih na 24 stranice. U dva mjeseca umrla je desetina gradskog stanovništva.⁵⁸⁹

Osim epidemije kolere, lički prostor i dalje se pokazivao ranjivim na sušu i glad. Dva krizna perioda se izdvajaju – 1840. i 1847.-1849. godine. Prvi od navedenih ne spominje se niti u jednom izvoru ali prema grafikonima odnosa rođenih i umrlih vidimo pad broja rođenih (pogotovo u Perušiću, Smiljanu i Širokoj Kuli) te rast broja umrlih koji samo u Bilaju i Smiljanu ulazi u kategoriju male krize mortaliteta, ali u svim drugim župama je iznadprosječan. Gospić, Perušić, Ribnik i Smiljan te godine imaju zapaženo povišeni udio smrti djece do 3 godine života, a maksimalno je 60 posto svih umrlih u Gospiću. Prema uzrocima smrti većina djece te je godine umrla od slabosti ili bolesti poput temperature i upale pluća.

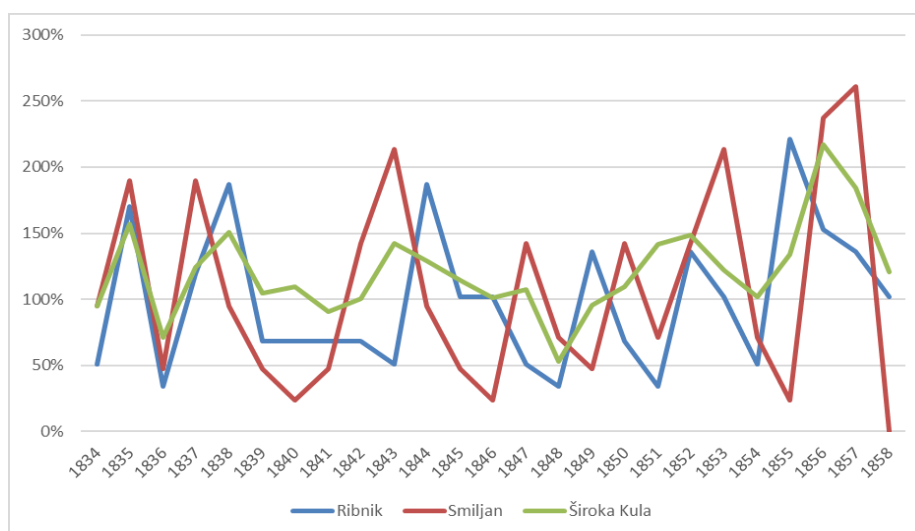
Za glad 1847. do 1849. godine imamo zapis iz putopisa Andrewa Archibalda Patona koji je tih godina prošao Likom i zapisao kako je 1847. godine izostao urod žita, a ni 1848. godina nije bila ništa bolja zbog lošeg uroda kukuruza i truljenja krumpira.⁵⁹⁰ Ova glad uzrokovala je nešto veću smrtnost od uobičajene, ali tek su pojedine župe doživjele malu krizu mortaliteta u određenim godinama (1847. Gospić, Ribnik, Smiljan, porast umrlih za 50%; 1849. Gospić i Smiljan, porast umrlih za 67, odnosno 56 posto). Iako je oskudica i dalje bila realnost ličkog društva, sudeći prema podacima iz matičnih knjiga, doba velikih i razarajućih gladi izgleda da je do polovice 19. stoljeća prošlo. Dokaze za oskudicu i glad 1848. godine možemo potražiti i u kretanjima relativnog broja vjenčanih u ličkim župama, s napomenom da su na brojke vjerojatno utjecala ratna zbivanja zbog kojih su krajišnici u doba „sezone vjenčanja“ bili na bojištima Mađarskoj. U svim župama Srednje Like broj vjenčanja te godine je ispodprosječan, a u Bilaju i Ličkom Osiku nije zabilježeno niti jedno vjenčanje.

⁵⁸⁹ Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, Gospić je 1857. godine imao 1.658 stanovnika (www.dzs.hr - Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001, datum posjeta stranici 27.8.2020.)

⁵⁹⁰ Lokmer: „Paton: Lika i Senj u putopisu iz 1849.“, str. 359, 365, 369

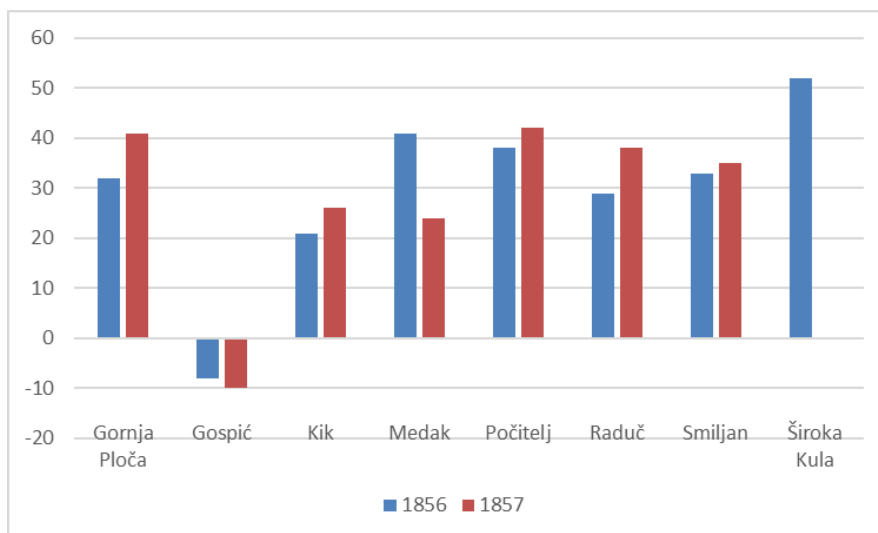
Grafikon 46. – Relativni broj vjenčanja u župama Bilaj, Gospić, Lički Osik, Perušić (1834.-1858.)

Grafikon 47. – Relativni broj vjenčanja u župama Ribnik, Smiljan, Široka Kula (1834.-1858.)

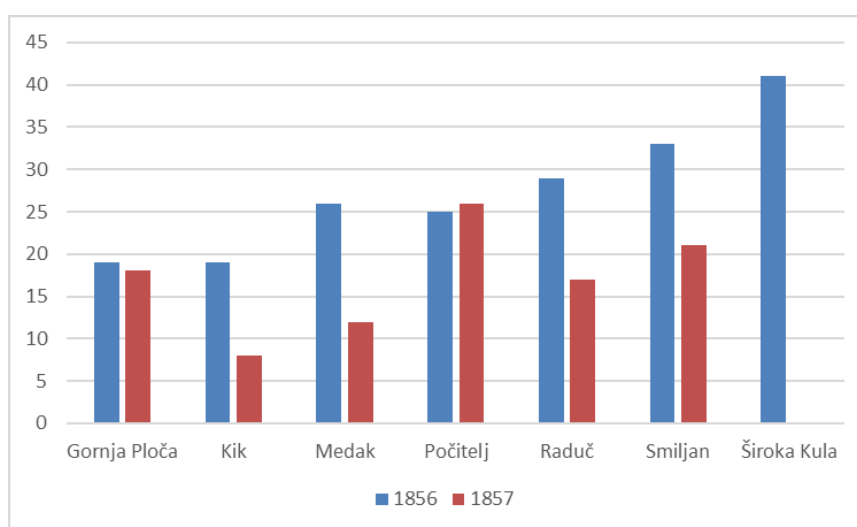
Kao i u prošlom razdoblju, i ovdje su nam dostupni određeni podaci iz matičnih knjiga pravoslavnih parohija. Za 1856. i 1857. godinu imamo pune serije podataka za parohije Gornja Ploča, Gospić, Kik, Medak, Počitelj, Raduč, Smiljan, Široka Kula. Međutim, obzirom da nemamo dulje serije podataka ne možemo doći do pouzdanih podataka prosjeka rađanja ili umiranja, te možemo samo promotriti prirodni prirast u navedenim godinama.⁵⁹¹ Velika je šteta što nisu sačuvani podaci još za koju godinu ranije da promotrimo je li epidemija kolere pogodila i navedene parohije i ako je, u kojem omjeru.

⁵⁹¹ 10. srpnja 1856. godine u Smiljanu je rođen jedan od najvećih znanstvenika i inovatora u povijesti, Nikola Tesla. Za njegov upis u knjizi krštenih vidi prilog 9.

Grafikon 48. – Prirodni prirast u parohijama Gornja Ploča, Gospić, Kik, Medak, Počitelj, Raduč, Smiljan i Široka Kula (1856.-1857.)

Jedinu eventualno utemeljenu pretpostavku možemo pokušati dobiti iz usporedbe kretanja vjenčanja u parohijama i župama tih godina. Kao što je vidljivo iz grafikona 46. i 47., većina župa doživljava pad broja vjenčanja 1855. godine nakon čega slijedi skok 1856. i određeni pad 1857. godine (Bilaj, Gospić, Perušić, Široka Kula). U Ličkom Osiku i Smiljanu, povišeni broj vjenčanja nastavlja se i sljedeće godine. Kretanje broja vjenčanja u parohijama Kik, Medak, Raduč i Smiljan pokazuju istu tendenciju – 1856. svjedočimo visokoj stopi vjenčanja, godinu kasnije svjedočimo padu. Pretpostavimo li da je veliki broj vjenčanja 1856. godine kompenzacija za krizni period godinu dana ranije, možemo i putem matičnih knjiga pretpostaviti da su pravoslavne parohije bile pogođene kolerom 1855. godine.

Grafikon 49. – Apsolutni broj vjenčanja u parohijama Gornja Ploča, Kik, Medak, Počitelj, Raduč, Smiljan i Široka Kula (1856.-1857.)

10. ZAKLJUČAK

*„Kano mi gora, kano Velebit,
golem sam tijelom, dušom sam jak.
Nek' sam siromah, nek' sam potrebit,
zdravljice bujno, čist mi je zrak.“*

Stihovi ličke narodne pjesme *Junak iz Like* u četiri retka hvataju srž ličkog života – svu ljepotu ličke prirode i zastrašujućeg Velebita koji se nad njom nadvija, snagu i otpornost Ličana sto puta pokazanu u rodnom kraju i na bojištima diljem Europe, tugu i muku siromaštva kojoj niti uz najteži rad ne uspijevaju umaći. To su lajtmotivi života u Srednjoj Lici 18. i 19. stoljeća.

U ovome radu nastojalo se promotriti ekološke i društvene čimbenike gladi u Srednjoj Lici u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća, sagledati kako utječu na ranjivost društva na glad te ih evaluirati kroz FVAM model. Vodeći se dostupnošću narativnih izvora i znanjem o globalnim krizama osmog desetljeća 18. i drugog desetljeća 19. stoljeća, analizu smo odlučili fokusirati na ta dva razdoblja. U oba perioda prostor Srednje Like pokazao se ranjivim na glad. Valja napomenuti kako se koncept ranjivosti na glad kojeg je razvio Steven Engler pokazao metodološki korisnim u proučavanju aspekata koji dovode do ranjivosti društva. S druge strane, iako shvaćamo da ideja načina evaluacije ranjivosti na glad za cilj ima objektivnu kvantifikaciju, smatramo kako ju je potrebno dalje razraditi i produbiti. Minimalni oblik ocjenjivanja (-1, 0, +1) ipak ne uspijeva obuhvatiti sve nijanse čimbenika gladi.

Okolišni čimbenici pokazali su se kao izraženi faktor u potenciranju ranjivosti ličkog društva na glad – usprkos svoj ljepoti, prostor Srednje Like pokazao se negostoljubivim. Manjak kvalitetnih obradivih površina uzrokovan kiselim krškim tлом niske plodnosti i velike suhoće dovodio je u pitanje svaku žetvu i sjetvu. Ljetne žege i snažni vjetrovi s lakoćom su isušivali porozno tlo, ali i izvore vode tjerajući ljude da satima hodaju do pitke vode kako bi utažili žeđ, svoju i svojeg stočnog fonda. Duge i žestoke zime unosile su dodatnu nesigurnost skraćivanjem ionako krhkog vegetacijskog razdoblja.

U odnosu na nesigurnost voljenog kraja kojoj su bili izloženi svake godine, čak se i vojnokrajiški sustav činio zahvalnim. „Danak u krvi“ kojeg su lički krajišnici plaćali

habsburškim (i francuskim) gospodarima čini se kao mala cijena u odnosu na pomoć u žitaricama koja je stizala izgladnjelim zadrugama u godinama oskudice. Iz začaranog kruga siromaštva u kojem su se Ličani našli bilo je izrazito teško izaći – stoljeće obrađeno u ovom radu pokazalo je da to nisu uspijevali rušeći drveće sjekirom, okopavajući zemlju motikom, pucajući puškom niti mijenjajući sol za žito na osmanskoj granici. Čak je i stočni fond, često jedini adut ličkog krajišnika u borbi protiv gladi, bio dugoročno neodrživ zbog čega su u njega intervenirale i vojne vlasti odredbama poput zabrane držanja štetnih koza. Sudeći prema konstantnom rastu stanovništva Karlovačkog generalata, izgleda da su jedino ljudski životi ostavljani na raznim bojištima predstavljali obnovljivi izvor koji su Ličani mogli ponuditi u zamjenu za hranu.

U konačnici, oba pristupa u definiranju i proučavanju gladi, i „*Food Availability Decline*“ i „*Food Entitlement Decline*“ primjenjivi su na prostor Srednje Like. Maltuzijansko zlokobno proročanstvo o stanovništvu koje svojim razmnožavanjem nadilazi dostupne prirodne resurse vidljivo je iz ogromnog porasta broja stanovnika koji nisu pratili niti porast obradivih površina niti efikasnija obrada postojećeg tla. Kao i u Blancovoj Zapadnoj Hrvatskoj, stagnacija seoske privrede ključan je faktor siromaštva. Veoma limitirani raspon „prava“ koje su lički krajišnici mogli iskoristiti kako bi nabavili hranu podizao je razinu nesigurnosti u njihovim životima.

Pokretači gladi u Srednjoj Lici bili su različiti po naravi, ali kao najčešći izdvajaju se vremenske neprilike i ratovi. Najopasnija vremenska neprilika u Srednjoj Lici bila je suša koja je vezana za gotovo svaku gladnu godinu – sa sigurnošću ju možemo nazvati direktnim pokretačem oskudice i gladi 1764., 1768./1769., 1774./1775., 1779., 1802., 1828./1829. i 1847./1848.. Jedan od najtežih perioda gladi u Lici, od 1783. do 1787. godine, prouzročen je kombinacijom dvaju pokretača – dugim i hladnim zimama nakon kojih su slijedila sušna ljeta.

Sedmogodišnji rat posredno, te Austrijsko-turski rat i Peti koalijski rat neposredno, utjecali su na pojavu oskudice i gladi na prostoru Srednje Like. Prvi je zbog velikog broja regrutiranih muškaraca uzrokovao propadanje obradivih površina što se pokazalo kobnim po povratku vojnika s bojišta. Druga dva su se vodila na prostoru Like ili u njenom bliskom susjedstvu – Lika je tada doživjela ratne štete, manjak živežnih namirnica zbog potreba vojske, pljačke i stradanja koja su vodila u oskudicu i glad.

Sudeći prema narativnim izvorima i analizi matičnih knjiga, u promatranom periodu ne možemo isključiti mogućnost utjecaja dalekih vulkanskih erupcija na pojavu oskudice i gladi.

To se pogotovo odnosi na glad 80-ih godina 18. stoljeća kada rukopis anonimnog sastavljača *Vormerkung mehrerer Geschichten von der Licca, die sich seit ihrer Eroberung von di Türken von Zeit zu Zeit merkwürdig ereignet haben* spominje izrazito neuobičajene vremenske uvjete, čađu koja je cijelo ljeto visjela nad Likom. Istovremeni zapisi o tmuni iz Makarske potencijalno se mogu povezati. Za utjecaj velike erupcije vulkana Tambora na prostor Like nemamo narativnih ni demografskih dokaza.

U borbi društva protiv gladi uočili smo različite modele pomoću kojih su pojedinci i društvo pokušavali preživjeti periode oskudice i gladi. Na razini pojedinaca najčešći su načini suočavanja s gladi bili mijenjanje osobnih prehrambenih navika – smanjenje unosa hrane bio je tipičan odgovor na oskudicu, a u najtežim periodima krajišnici su se okretali i alternativnim namirnicama lošijeg okusa i slabijih nutritivnih vrijednosti poput kore drveća. Jedna od mogućnosti dolaska do hrane bila je trgovina, ali zbog manjka gotovine ona je vršena robnom razmjenom. U veoma ograničenom rasponu proizvoda koji je Srednja Lika mogla ponuditi, ta trgovina često je uključivala mukotrpan posao obaranja i dopremanja drva u Podgorje, zamjenu za sol i tek tada odlazak na osmansku granicu gdje je bilo moguće zamijeniti sol za žito. Sva realna težina tog posla (pogotovo pretpostavimo li neuhranjeni organizam) bila je nužna cijena kako bi se namaknulo koju vreću žitarica. U konačnici, pomoć je često stizala u obliku zajmova, a u najgorim godinama intervenirale su i najviše instance Habsburške monarhije velikim količinama žitarica i novca. Konstantna ovisnost o državnoj pomoći govori nam koliko su metode suočavanja s gladi dostupne ličkim krajišnicima uistinu bile ograničene.

Metode adaptacije na glad, odnosno mehanizmi kojima se s iskustvom prošle pokušavala spriječiti buduća glad bili su brojni i odvijali su se u konstantnom međuodnosu lokalnog društva i države. Odlasci iz rodnog kraja „trbuhom za kruhom“ bili su jedan od rijetkih mehanizama adaptacije koji su ličke obitelji mogle činiti na svoju ruku, ali on nije mogao garantirati da će u novom domu situacija biti bolja. Krčenje zemljišta, koje je izgleda bilo izrazito intenzivno u periodu nakon Sedmogodišnjeg rata, također je predstavljalo određeni pokušaj ličkih krajišnika da na svoju ruku osiguraju lakšu egzistenciju u budućnosti. Donošenje šumskog reda čiji je cilj bio očuvanje šuma, prije svega zbog njihove koristi za samu državu, ukazuje na potrebu da se ograniči krčenje i eksploatacija šuma od strane krajišnika. Istodobno, institucionalizacija zadruga kao željenog oblika kućanstva u Karlovačkom generalatu plod je iskustava dobivenih s glađu nakon Sedmogodišnjeg rata. Iako su one postojale i prije rata, inzistiranje na njima produkt je propadanja zemljinih posjeda zbog manjka ruku koje su bili sposobni obrađivati poljoprivredna zemljišta. Neke druge metode adaptacije zamijećene u

Srednjoj Lici, poput donošenja i implementacije novih poljoprivrednih kultura ili osnivanja skladišta za žito, bile su plod inicijative državnih vlasti. Svaki od navedenih mehanizama adaptacije možemo smatrati korisnim doprinosom u borbi protiv gladi, ali manjak tehnika u poljoprivredi, neplodnost ličkog tla, nekonkurentnost i veoma ograničeno sudjelovanje u trgovačkim procesima, te sve veći pritisak stanovništva na prirodne resurse značili su da mač gladi visi nad glavama Ličana sve do 20. stoljeća.

Konačno, u ovome radu nastojalo se putem analize matičnih knjiga krštenih, umrlih i vjenčanih ispitati utjecaj oskudica i gladi na demografska kretanja u Srednjoj Lici i Podgorju. Glavne metode pri tome su bile analiza kretanja mortaliteta u potrazi za fenomenima nazvanim krizama mortaliteta, te analiza broja godišnjih vjenčanja u potrazi za oskudicom, kako hrane tako i ekonomskih dobara. Skokove mortaliteta pokušalo se usporediti s izvješćima različitih izvora kako bi se ustanovilo postoji li direktna poveznica između porasta smrtnosti i gladi. S obzirom da sve do 1835. godine ne postoji sustavno vođenje uzroka smrti u knjigama umrlih, ali i činjenice da glad često predstavlja plodno tlo za različite bolesti koje potom donose smrt, ne možemo donijeti apsolutni zaključak da su krize mortaliteta bile uzrokovane glađu. Ipak, usporedba demografskih podataka i narativnih izvora nedvojbeno potvrđuje da su je glad odigrala ključnu ulogu u velikim krizama mortaliteta 1763., 1774., 1779., 1787. i 1804.. Velike krize mortaliteta 1788.-1790. i 1809. godine posljedica su kombinacije utjecaja gladi i ratova vođenih na prostoru Like.

Kretanje broja vjenčanja u Srednjoj Lici pokazalo se kao dobra metoda određivanja perioda oskudice. Najbolje se to očituje u periodu osmog desetljeća 18. i drugog desetljeća 19. stoljeća. U oba slučaja pad broja vjenčanja bio je dugoročan, s tek rijetkim skokovima na prosječnu razinu broja vjenčanja za promatrane župe. Doima se da je odgađanje vjenčanja i začeca bilo jedan od elemenata suočavanja s oskudicom. Također, godine u kojima narativni izvori spominju suše i slabe poljoprivredne prinose također zrcale negativni utjecaj na kretanje broja vjenčanja.

Usporedba rezultata demografske analize Srednje Like i Podgorja pokazala je određene razlike u kretanjima krivulja mortaliteta i nupcijaliteta. Neke krizne godine koje su pogodile Srednju Liku, Podgorje su samo okrznule. Sudeći prema matičnim knjigama Karlobag i Cesaricu rjeđe su pogađale krize mortaliteta – usporedba relativnog broja umrlih u Srednjoj Lici i Karlobagu pokazuje puno manju pogođenost i u krizi 80-ih godina 18. stoljeća i prilikom gladi 1828./1829. godine. S druge strane, krizne godine povezane s ratom jednako su pogađale

prostor Podgorja kao i Srednju Liku. Dvije obrađene epidemije kolere također su se „podijelile“ – ona 1836. desetkuje Karlobag, dok kolera 1855. jedva da i uzrokuje krizu mortaliteta. U Lici je pak kolera 1836. ostavila značajan trag, no svu strahotu epidemije pokazala je 1855. godine kada ju pogađa svom svojom silinom.

Možemo li ikako rezultate ovog rada primijeniti u sadašnjosti? Kako nam iskustva naših predaka mogu pomoći u planiranju budućnosti? Prije svega, Lika se danas, kao i mnogi drugi ruralni krajevi Republike Hrvatske nalazi u demografskoj krizi – stanovništvo je sve starije, a mladi odlaze tražeći sreću u drugim krajevima. Gdje je sada ponosni Ličanin koji s prkosom pjeva o svojem siromaštvu, koji se pod sjenom Velebita, očinskom ili zastrašujućom, rađa i umire? U modernom svijetu znanja i mobilnosti i Ličani su shvatili da im njihova zemlja, makar je najljepša na svijetu, ne nudi sve ono što je dostupno drugdje. Ali danas, u doba kada se napredak čovječanstva kreće eksponencijalnom brzinom, kada su nam dostupne tehnologije o kojima su još naši očevi mogli samo sanjati, ekološke osobitosti Like možemo promatrati na drugi način – samu Liku možemo promatrati na drugi način! Ako je Republika Hrvatska već država čija je glavna gospodarska grana turizam, nije li Lika upravo savršeno mjesto za proširenje ponude? Elitni turizam za ljude željne osamljenosti u prirodi, zdravstveni turizam u području najčišćeg zraka i najbolje vode ili infrastrukturni poticaji digitalnim nomadima, kojima posao ionako ne ovisi o radnom mjestu, otvaraju mogućnosti koje je moguće iskoristiti. To su samo neke od ideja. Ipak, za to je nužno prestati promatrati Liku kao pasivan kraj, tranzicijski prostor i one velike planine koje turisti moraju proći na putu do Jadrana te početi o njoj razmišljati kao potencijalu. Ako već u doba Vojne krajine osim drva, stoke i ljudi, ona nije imala resurse koje može ponuditi svijetu, u svijetu sutrašnjice njene prirodne ljepote mogu biti proizvod i kapital, možda čak vrijedan svih žrtvi koje su stoljećima podnosili njeni žitelji.

11. POPIS LITERATURE

2009 UNISDR *Terminology on Disaster Risk Reduction*. Ženeva: UNISDR, 2009.

Akmađža, Miroslav. „Oduzimanje crkvenih matičnih knjiga u Hrvatskoj u vrijeme komunizma“. U: *Croatica Christiana periodica* sv. 32, br. 61 (2008): str.103-122

Balić, Juraj. "In her Majesty's Service: Newspaper Reports on the Lycanian Grenzer during the War of the Austrian Succession (1740-1748)." U: *Povijesni prilozi* 37, br. 54 (2018): str. 259-290

Balić, Juraj. *Lička krajiška pješačka pukovnija u razdoblju od 1736. do 1809. godine*. Doktorski rad, Zagreb: Hrvatski studiji, 2019.

Bertoša, Miroslav. "Glad i »kriza mortaliteta« godine 1817: istarski mikrokozmos i evropski kontekst". U: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*. Knj. 28 (1989.): str. 3-53

Bićanić, Rudolf. *Kako živi narod. Život u pasivnim krajevima*. Zagreb: Tisak Tipografija, 1936.

Blanc, Andre. *Zapadna Hrvatska. Studija iz humane geografije*. Zagreb: Prosvjeta, 2003.

Bognar, Andrija. „Temeljne skice geokoloških osobina Velebita“. U: *Senjski zbornik* sv. 21 (1994.): str. 1-8

Buczynski, Alexander. *Gradovi Vojne krajine*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.

Buczynski, Alexander. „Trgovački pomorski grad Senj i Tršćanska trgovačka intendantca (1752-1775)“. U: *Senjski zbornik* sv. 18, br. 1 (2002): str. 205-216

Chaunu, Pierre. *Civilizacija klasične Europe*, Beograd: Jugoslavija, 1977.

Ciurean, Roxana L.; Schröter, Dagmar; Glade, Thomas. „Conceptual Frameworks of Vulnerability Assessments for Natural Disasters Reduction“ U: *Approaches to Disaster Management* (ur. John P. Tiefenbacher): str. 1-32

Climate change 2014. Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral aspects. (Ur. Field, Christopher B.; Barros, Vicente R.). New York: Cambridge University Press, 2014.

Collet, Dominik; Schuh, Maximilian. „Famines: At the Interface of Nature and Society“. U: *Famines During the „Little Ice Age“ (1300-1800)*. Cham: Springer, 2018.: str. 3-19

Cotts Watkins, Susan; Menken, Jane. "Famines in Historical Perspective". U: *Population and Development Review*, sv. 11, br. 4 (1985.): str. 647-675

Cronon, William. „The Uses of Environmental History“. U: *Environmental History Review*, sv. 17, br. 3 (1993.): str. 1-22

- Cvitanović, M.; Furst-Bjeliš, B.; Petrić, H.. „Što je povijest okoliša u Hrvatskoj?“. U: Hughes, J. Donald. *Što je povijest okoliša?*. Zagreb: Disput, 2011.
- Došen, Antonia. "Planovi grada Gospića iz 18. stoljeća." U: *Peristil* 55, br. 1 (2012.): str. 57-64
- Dronjić, Matija. "Prilog istraživanju predaja o starom narodu na području Like i Podgorja." U: *Senjski zbornik* sv. 39, br. 1 (2012): str. 133-154
- Duffy, Christopher. *The Army of Maria Theresa: The Armed Forces of Imperial Austria, 1740-1780*. Doncaster: Hippocrene Books, 1990.
- Engler, Steven. „Developing a historically based „famine vulnerability analysis model“ (FVAM) – an interdisciplinary approach“. U: *Erdkunde* sv. 66, br. 2 (2012.): str. 157-172
- Engler, Steven; Köster, Johannes; Siebert, Anne. „Farmers Food Insecurity Monitoring. Identifying situations of food insecurity and famine.“ U: *IFHV Working Paper*, sv. 4, br. 3. (2014.), str. 1-27
- Feletar, Petar. *Hrvatske povijesne ceste. Karolina, Jozefina i Lujzijana. Prometno-geografska studija o povezivanju kontinentalne i jadranske Hrvatske*. Zagreb, Samobor: Meridijani, 2016.
- Füssel, Hans-Martin; Klein, Richard J.T.. „Climate Change Vulnerability Assessments: An Evolution of Critical Thinking“. U: *Climatic Change* sv. 75, 2006.: str. 301-329
- Gavrilović, Slavko. "Sremska, Virovitička i Požeška županija u godinama gladi 1813-1817.", *Acta historico-oeconomica Iugoslaviae* sv. 4, 1977.: str. 85-89
- Gavrilović, Slavko. „Banska Hrvatska u godinama gladi 1814.-1817.“ U: *Historijski zbornik* god 31- 32 (1978.-1979.): str. 195-211
- Glendinning, D. N., „Potato introductions and breeding up to the early 20th century.“ U: *The New Phytologist* sv. 94 (1983.), str. 479-505
- Godina-Golija, Maja. „Pomen uvajanja krompirja za spreminjanje prehrane na Slovenskem.“ U: *Traditiones* 27 (1998): str. 25-38
- Gruenfelder, Anna Maria. "Senj i Karlobag u doba merkantilističke gospodarske politike." U: *Senjski zbornik* sv. 29, br. 1 (2002): str. 125-154
- Guevara-Murua, Alvaro et al. „Observations of a stratospheric aerosol veil from a tropical volcanic eruption in December 1808: is this the Unknown ~1809 eruption?“ U: *Climate of the Past*, sv. 10, br. 5 (2014.), str. 1707-1722
- Habdija, Tomislav. *Poplave i glad u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća u civilnoj Hrvatskoj i Vojnoj krajini*. Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 2014.

- Halldórsson, Eyþór. *The Dry Fog of 1783: Environmental Impact and Human Reaction to the Lakagígar Eruption*. Magistarski rad. Beč: Wiener Universität, 2013.
- Herkov, Zlatko. „Kupljenik – stara hrvatska mjera“. U: *Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu*, Vol. 16 (1971.), str. 213-260
- Howard, Michael. *War in European History*. Oxford: Oxford University Press, 1976.
- Hughes, J. Donald. *Što je povijest okoliša?*. Zagreb: Disput, 2011.
- Jovanić, Marta. *GIS analiza i razvojna tipologija krajolika Srednje Like*. Doktorski rad, Zagreb: Prirodoslovno-matematički fakultet, 2017.
- Jurišić, Ivan. „Jela i pića Karlovačkog generalata u 18. stoljeću.“ U: *Triplex Confinium (1500-1800): Ekohistorija*. (Ur: Roksandić, Drago et al.). Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: Split, Zagreb, 2003.: str. 279-289
- Karleuša, Rade. „Rijeka Lika i poplave“. U: *Hrvatske vode* sv. 18 (2010.): str. 171-172
- Kaser, Karl. *Slobodan seljak i vojnik. Povojačeno društvo (1754.-1881.)* Zagreb: Naprijed, 1997.
- Konjačić, Miljenko et al. "Buša u Hrvatskoj." *Stočarstvo*, vol. 58, br. 3 (2004): str. 163-177
- Košak, Viktorija. "Glad u planinama i nizinama u drugoj polovici 18. stoljeća — usporedba nizinskog područja (donje Međimurje) i brdsko-planinskog područja (Potkozarje)" u *Ekonomika i ekohistorija* sv. VI, br 6 (2010.): str. 107 – 123
- Košak, Viktorija. *Agrarna ekonomika i fenomen gladi u Međimurju u drugoj polovici 18. stoljeća: studij slučaja selo Goričan*. Diplomski rad, Zagreb: Filozofski fakultet, 2006.
- Krivošić, Stjepan. "Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige". U: *Arhivski vjesnik* br. 32 (1988.): str. 13-30
- Krivošić, Stjepan. "Promjene u kretanju godišnjega broja vjenčanja kao znak pojave oskudice hrane i gladi u hrvatskoj tijekom XVIII. stoljeća." U: *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*. Knj. 30 (1991.): str. 17-58
- Kužić, Krešimir. "Atmosferski utjecaj erupcije vulkana Lakija na hrvatsku 1783. godine " u: *Geoadria* sv. 11, br. 1 (2006): str. 3-15
- Kužić, Krešimir. „The impact of the two volcano eruptions on the Croatian lands at the beginning of the 19th century“. U: *Hrvatski meteorološki časopis*, sv. 42 (2007.), str. 15-39
- Lokmer, Juraj: “Andrew Archibald Paton: Lika i Senj u putopisu iz 1849. godine”. U: *Senjski zbornik*, vol. 45, br. 1, 2018, str. 345-428
- Mance, Ivan; Mirošević, Nikola; Šestan, Ivan. *Vinogradi u Kosinju i ostali tragovi vinogradarstva u Lici*. Državni arhiv u Gospiću: Gospić, 2019.

- Marković, Mirko. *Ličani kroz prošlost*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001.
- McNeill, J.R.. *The Mountains of the Mediterranean World. An Environmental History*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Medicinska enciklopedija*, sv. 2. 2. izdanje. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1967.
- Milić, Angelika. „Zbirka matičnih knjiga u Hrvatskom državnom arhivu." U: *Arhivski vjesnik*, vol. 60, br. 1, 2017, str. 251-311.
- Milković, Kristina. „Položaj časnika prema zakonskoj regulativi za Vojnu krajinu: Krajiška prava (1754.) i Osnovni krajiški zakon (1807.)." U: *Povijesni prilozi* 25, br. 31 (2006.): str. 161-182
- Mioč, Boro; Pavić, Vesna; Barać, Zdravko. "Odlike eksterijera ličke pramenke." U: *Stočarstvo*, vol. 52, br. 2 (1998): str. 93-98
- Moačanin, Fedor. „Organizacijske strukture Vojne krajine do sredine 18. stoljeća“. U: *Arhivski vjesnik* br. 34-35 (1991.-1992.): str. 157-163
- Moačanin, Nenad. "Ime Gospić u svijetlu turskih izvora." U: *Croatica Christiana periodica* sv. 14, br. 26 (1990.): str. 51-54
- Oppenheimer, Clive. „Climatic, environmental and human consequences of the largest known historical eruption: Tambora volcano (Indonesia) 1815“ U: *Progress in Physical Geography*, sv. 27, br. 2 (2003), str. 230-259
- Pejnović, Dane. „Režim tekućica kao indikator općih hidrogeografskih obilježja Like“. U: *Geografski glasnik*, sv. 53 (1991.): str. 41-56
- Pejnović, Dane. *Srednja Lika: Socijalnogeografska transformacija*. Gospić: Centar za kulturu, Muzej Like, 1985.
- Perica, Dražen; Orešić, Danijel: „Klimatska obilježja Velebita i njihov utjecaj na oblikovanje reljefa“. U: *Senjski zbornik* sv. 26 (1999.): str. 1-50
- Peričić, Šime. "Proizvodnja i prodaja paške soli u prošlosti." U: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, br. 43 (2001): str. 45-83
- Petrić, Hrvoje. „Environmental History in Croatian Historiography“. U: *Environment and History*. sv. 18, br. 4.: str. 623-627
- Pfister, C. et al.: „Historical Climatology In Europe – The State Of The Art“. U: *Climatic Change* sv. 30 (2004.): str. 363-430
- Pfister, Christian; Brazdil, Rudolf. „Social vulnerability to climate in the “Little Ice Age”: an example from Central Europe in the early 1770s“. U: *Climate of the Past* sv. 2, 2006.: str. 115-129

- Ravallion, Martin. *Famines and Economics*. World Bank Policy Research Working Paper, 1996.
- Robock, Alan. „Volcanic eruptions and climate“. U: *Reviews of Geophysics* sv. 38, br. 2 (2000.): str. 191-219
- Rogić, Veljko. „Razlike pejzaža velebitskih padina“. U: *Geografski glasnik* sv. 18 (1956.): str. 15-32
- Roksandić, Drago: *Čovjek i prostor, čovjek u okolišu*. Samobor: Meridijani, 2018.
- Roksandić, Drago: *Vojna Hrvatska I.*, Zagreb: Školska knjiga, 1988.
- Rothenbergh, Gunther Erich. *The Austrian Military Border in Croatia, 1522-1747*. Urbana: The University of Illinois Press, 1960.
- Rothenbergh, Gunther Erich. *The Military Border in Croatia 1740-1881. A Study of an Imperial Institution*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1966.
- Rudelić, Renata; Dasović, Mandica. *Neke znamenitosti u ličkim šumama*. Gospić: Hrvatsko šumarsko društvo ogranak Gospić, 2015.
- Rukavina, Ante. "Osvrt na razvoj stočarstva i veterinarstva u Lici i Podgorju." U: *Senjski zbornik*, vol. 20, br. 1 (1993): str. 219-223
- Rukavina, Ante. "Privreda ličke i primorske strane Velebita." U: *Senjski zbornik* sv. 4, br. 1 (1970.): str. 99-124
- Rukavina, Ante. „Još žive velebitske šume“. U: *Senjski zbornik* sv. 17 (1990.): str. 281-290
- Schmidt, Anja et al. "Climatic impact of the long-lasting 1783 Laki eruption: Inapplicability of mass-independent sulfur isotopic composition measurements" U: *Journal of geophysical research*, sv. 117, br 23. (2012.), str. 1-10
- Schofield, Roger i Walter, John. „Famine, disease and crisis mortality in early modern society“. U: *Famine, disease and the social order in early modern society*, Cambridge: Cambridge University Press, 1989., str. 1-75
- Scourse, J; Raible, C.C.; Trouet, V.. „The Medieval Climate Anomaly and the Little Ice Age: testing the NAO hypothesis“. U: *Global and Planetary Change* sv. 84-85 (2012.): str. 48-55
- Serrat, Olivier. „*The Sustainable Livelihoods Approach*“, Knowledge Solutions, (2017), str. 21-26.
- Skenderović, Robert. "Popis stanovništva hrvatskih i slavonskih županija iz 1773. godine ("Tabella Impopulationis pro Anno 1773")." U: *Povijesni prilozi*, vol. 29, br. 39, 2010, str. 73-92.

- Slavin, Philip. „Climate and famines: a historical reassessment“. U: *WIREs Climate Change* sv.7 (2016.): str. 433-447
- Sörlin, Sverker; Warde, Paul. „The Problem of the Problem of Environmental History – a Re-reading of the Field and its Purpose“. U: *Environmental History*, sv. 12, br. 1 (2007.): str. 107-130
- Starkey, Armstrong. *War in the Age of Enlightenment, 1700-1789*. London: Praeger Publishers, 2003.
- Stilinović, T.; Herceg-Bulić, I.; Vučetić, V.. „Utjecaj zimske sjeverno-atlantske oscilacije na proljetne temperature tla u Hrvatskoj“. U: *Hrvatski meteorološki časopis* sv. 48-49 (2013.-2014.)
- Stipetić, Vladimir: *Prijeti li glad? Naše i svjetske rezerve hrane do 1985. Svjetska prehrambena kriza i jugoslavenska agrarna politika.*, Zagreb: Globus, 1976.
- Šarić, Marko. "Osmanski korijeni Gospića: nahija Novi u XVI. i XVII. stoljeću." U: *Povijesni prilozi* 31, br. 42 (2012.): str. 215-248
- Šarić, Marko. „Planine i morlački svijet u Dalmaciji: Ekohistorijski osvrt“. U: *Ekonomska i ekohistorija* 6, br. 1 (2010): str. 55-94
- Thordarson, Thorvaldur i Self, Stephen. "Atmospheric and environmental effects of the 1783–1784 Laki eruption: A review and reassessment " u: *Journal of geophysical research*, sv. 108, br. D1, str. 1-29
- Tominac, Nikola. "Hrvatske krajiške pukovnije u Francusko-habsburškom ratu 1809. Godine (II). Marmontov rat u Lici i Dalmaciji." U: *Senjski zbornik* sv. 38, br. 1 (2011.): str. 167-192
- UNICEF, *The State of Food Security and Nutrition in the World. Safeguarding against economic slowdowns and downturns*. Rim: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2019.
- Vaniček, Franz. *Specialgeschichte der Militärgrenze aus Originalquellen und Quellenwerken geschöpft* (Band II, Band III i Band IV). Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1875.
- Vojnović, Stevo. *Ličko polje: ekonomsko-geografska obilježja*. Disertacija, Zagreb: Ekonomski fakultet, 1959.
- Walter, John; Schofield, Roger. „Famine, disease and crisis mortality in early modern society“. U: *Famine, disease and the social order in early modern society*. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.: str. 1-75
- Wood, Gillen D'Arcy. *Tambora. The eruption that changed the world*. Princeton, Oxford: Princeton University Press, 2014

Zoltán, Györe. *Habzburška monarhija 1526-1792*. Novi Sad: Filozofski fakultet univerziteta u Novom Sadu, Odsek za historiju, 2014.

12. POPIS IZVORA

Neobjavljeni izvori:

Zbirka rukopisa:

Hrvatski državni arhiv:

HR-HDA-881-ZR, inv. br. 76: *Geschichten welche seit Ansiedlung der Stadt Carlobago und seit Eroberungs der Licca und Kerbavia ob anno 1687 merkwürdig geschehen*

HR-HDA-881-ZR, inv. br. 614: *Vormerkung mehrerer Geschichten von der Licca, die sich seit ihrer Eroberung von di Türken von Zeit zu Zeit merkwürdig ereignet haben*

HR-HDA-881-ZR, inv. br. 617: *Vor-Brouillon der Liccaner Regiments-geschichte*

Zbirka matičnih knjiga:

Hrvatski državni arhiv, dostupne i na internetskoj stranici www.familysearch.org :

Župa Bilaj: Matična knjiga rođenih 1780.-1860.; Matična knjiga umrlih 1780.-1859.; Matična knjiga vjenčanih 1780.-1835., 1835.-1859.

Župa Cesarica: Matična knjiga rođenih 1797.-1837., 1837.-1858.; Matična knjiga umrlih 1795.-1839.; Matična knjiga vjenčanih 1795.-1838., 1838.-1859.

Župa Gospić: Matična knjiga rođenih 1834.-1858.; Matična knjiga umrlih 1789.-1833., 1834.-1859.; Matična knjiga vjenčanih 1789.-1833., 1834.-1855., 1855.-1859.

Župa Karlobag: Matična knjiga rođenih 1691.-1770., 1771.-1804., 1804.-1861.; Matična knjiga umrlih 1774.-1804., 1804.-1861.; Matična knjiga vjenčanih 1736.-1804., 1804.-1861.

Župa Lički Osik: Matična knjiga rođenih 1742.-1791., 1792.-1822., 1822.-1850.; Matična knjiga umrlih 1748.-1807.; Matična knjiga vjenčanih 1748.-1802., 1831.-1857.

Župa Lički Ribnik: Matična knjiga rođenih 1717.-1768., 1769.-1823., 1824.-1858.; Matična knjiga umrlih 1724.-1757., 1758.-1823., 1832.-1858.; Matična knjiga vjenčanih 1734.-1768., 1769.-1823., 1824.-1831., 1832.-1858.

Župa Perušić: Matična knjiga rođenih 1734.-1773., 1773.-1800., 1801.-1830., 1831.-1834., 1835.-1862.; Matična knjiga umrlih 1734.-1755., 1756.-1773., 1773.-1777., 1777.-1810., 1815.-1858.; Matična knjiga vjenčanih 1734.-1755., 1756.-1773., 1773.-1817., 1835.-1850., 1850.-1858.

Župa Smiljan: Matična knjiga rođenih 1834.-1857.; Matična knjiga umrlih 1834.-1859.; Matična knjiga vjenčanih 1834.-1858.

Župa Široka Kula: Matična knjiga rođenih 1831.-1858.; Matična knjiga umrlih 1831.-1857.;
Matična knjiga vjenčanih 1831.-1858.

Parohija Gornja Ploča: Matična knjiga rođenih 1830.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i
umrlih 1856.-1857.

Parohija Gospić: Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1830.,1856.-1857.

Parohija Kik: Matična knjiga rođenih i vjenčanih 1831.; Matična knjiga umrlih 1829., 1833.;
Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Kosinj: Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1829.

Parohija Medak: Matična knjiga rođenih i vjenčanih 1830.; Matična knjiga umrlih 1829., 1830.,
1833.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Počitelj: Matična knjiga rođenih 1830.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih
1856.-1857.

Parohija Raduč: Matična knjiga rođenih 1833.; Matična knjiga umrlih 1829., 1833.; Matična
knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Smiljan: Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Široka Kula: Matična knjiga umrlih 1833.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih
1856.

Objavljeni izvori:

Buczynski, Alexander. *Pa to su samo Hrvati! Građa za povijest kantonske reorganizacije Vojne
krajine 1787. Godine*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2011.

Demian, Johann Andreas. *Darstellung der Oesterreichischen Monarchie nach den neuesten
statistischen Beziehungen: Theil 4 - Militärgrenze in Slavonien und Ungarn*. Beč:
1804.-1807.

Erceg, Ivan: „Dnevnik Josipa II o prilikama u Hrvatskoj i na jadranskoj obali god. 1775.“. U:
Starine, vol. 53. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (1966.): str.
223-262

Fras, Franz de Paula Julius. *Cjelovita topografija Karlovačke vojne krajine*. Gospić: Biblioteka
ličke župe, 1988.

Hietzinger, Carl Benhard. *Versuch einer Statistik der k. K. Militärgrenze des österreichischen
Kaiserstaates (3 Bände)*. Beč: 1817.–1823.

Kosović, Bogoslav. *Prvi šumarski stručni opis i nacrt šuma na Velebitu i Velikoj Kapeli od
Dalmatinske međe do Mrkoplja i Ogulina*. Zagreb: Hrvatsko šumarsko društvo, 2015.

Pidoll zu Quintenbach, Carl. *Einige Worte über die Wirthschaft der Karlstädter Grenzer*. Beč, 1844.

Vukasović, Ivan Dominik. *Zemljopisni i povijesni novi opis Karlovačkog generalata u Kraljevini Hrvatskoj (1777.)*, pr. Željko Holjevac. Gospić: Državni arhiv, 2005.

13. POPIS INTERNETSKIH STRANICA

Banka gena domaćih životinja www.bag.mps.hr

Državni hidrometeorološki zavod <https://meteo.hr/>

Državni zavod za statistiku <https://www.dzs.hr/>

Encyclopadia Britannica www.britannica.com

Environmental History Resources <https://www.eh-resources.org/>

Hrvatska enciklopedija <http://www.enciklopedija.hr>

MAPIRE – Historical maps online <https://mapire.eu/en/>

Park prirode Velebit www.pp-velebit.hr

Proleksis Enciklopedija online <http://proleksis.lzmk.hr>

14. SAŽETAK

U radu se temeljem narativnih izvora i historijsko-demografskih pokazatelja nastojalo istražiti kako su na pojavu oskudice i gladi u Srednjoj Lici u drugoj polovici 18. i početkom 19. stoljeća utjecali okolišni, ali i društveni čimbenici. Ličko društvo karakteriziralo je veliko siromaštvo uzrokovano manjkom obradivog tla, slabim poljoprivrednim tehnikama, porastom stanovništva i trgovini baziranoj na robnoj razmjeni. Najveći fokus stavljen je na dva globalna krizna perioda – osmom desetljeću 18. stoljeća i drugom desetljeću 19. stoljeća, oba potencijalno povezana s vulkanskim erupcijama. Kroz obje vrste izvora dokazan je izrazito težak period u periodu od 1783. do 1790. godine uzrokovan lošim vremenskim uvjetima i ratom vođenim u neposrednoj blizini Srednje Like. Narativni izvori ukazuju na moguću poveznicu između erupcije vulkana Laki 1783. godine i loših vremenskih uvjeta koji su bili prisutni u Srednjoj Lici u godinama što su slijedile. U periodu drugog desetljeća 19. stoljeća nije zamijećena pojava većih gladi. Demografska analiza za navedeni prostor izvršena je do 1858. godine kako bi se pojave gladi promotrile u duljem trajanju. Analiza crkvenih matičnih knjiga krštenih, vjenčanih i umrlih ukazuje na česte pojave oskudice i gladi na prostoru Srednje Like, a koje se uglavnom podudaraju s godinama koje narativni izvori ističu kao sušne. U prosjeku, do 1830. godine barem jedna od deset godina bila je obilježena glađu i porastom mortaliteta. Velike krize mortaliteta primijećene su 1836. i 1855. godine zbog epidemija kolere. Prema demografskim pokazateljima, prostor Podgorja bio je rjeđe pogođen glađu, dok je smrtnost uzrokovana ratovima i bolestima jednako velika kao i u Srednjoj Lici.

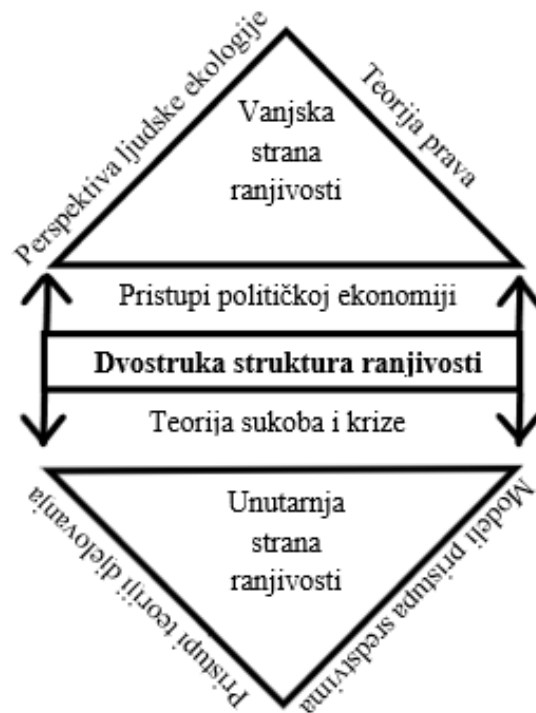
PRILOZI

Prilog 1. – Tonica Puljizević: *Pogačica*

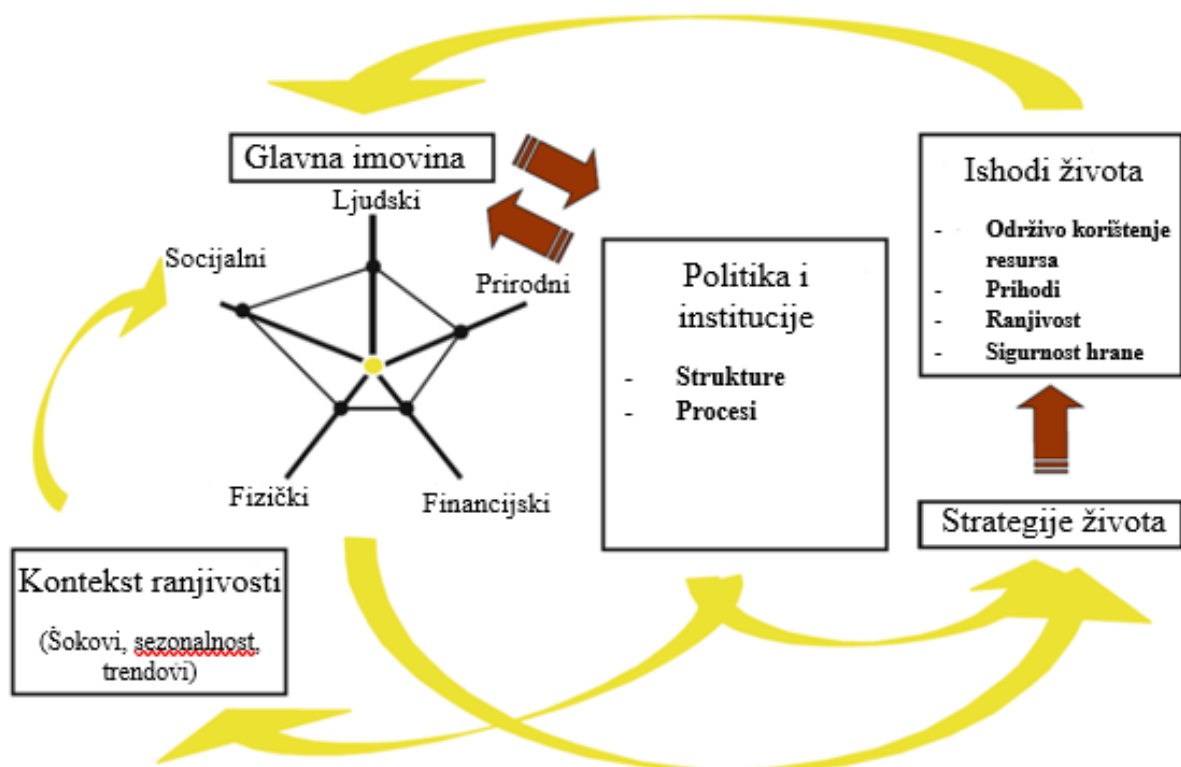
Pet gladnih ditetov doma je bilo.
Bez Matere, kruha i šolda.
Otac je šal polje kopat,
Mala sestra puži nabrat.
Ja sam se u školu uputila,
Baba je doma betežna ležala i Boga molila.
Brat je tovara čuval.
Na dvoru se moj mali brat igrat i
kokošamin zrnje kral.
Doma je ostala još starija sestra moja,
Da čagod za obed najde.
Kad sam iz škole doma došla jopet ni bilo
ništa za pojist.
Ča sam drugo mogla nego plakati?
Sestra je od šake mekinj Pogačicu ispekla,
A ja sam ju Ocu morala ponit.
Pogačica je bila kako karta tanka,
I ko moja šaka mala a ja natašće!
Pol ure sam do polja hodila,
Bosa po školji i sparini,
Ali za ništa nis obađivala,

Močil me je samo Vonj pogačice od
mekinj!
Morala sam kušat samo malo,
Pa onda još malo jer sam otila afanat.
Kada sam došla do brijega,
Vidila sam oca kako kupa, i bilo mi ga je
đal!
Moj dragi težak na čas se fermal,
Ruku prek očiju mećal i prema Suncu ure
odbrojal.
Onda je prema brigu đavla poslal,
Malo posle dragoga Boga dozival.
Tako je čekal moj dragi težak i beštimal i
molil
Ali obed dalje od brijega ni hodil!
Vratila sam se nazad jer od Pogačice ni
šinjal ni ostal!
Za večeru tog dana,
Ni kapić vode nisam sebi dala,
Već sam pobigla pod postilju jerbo je na
dušu moju
Pogačica preteška pala!

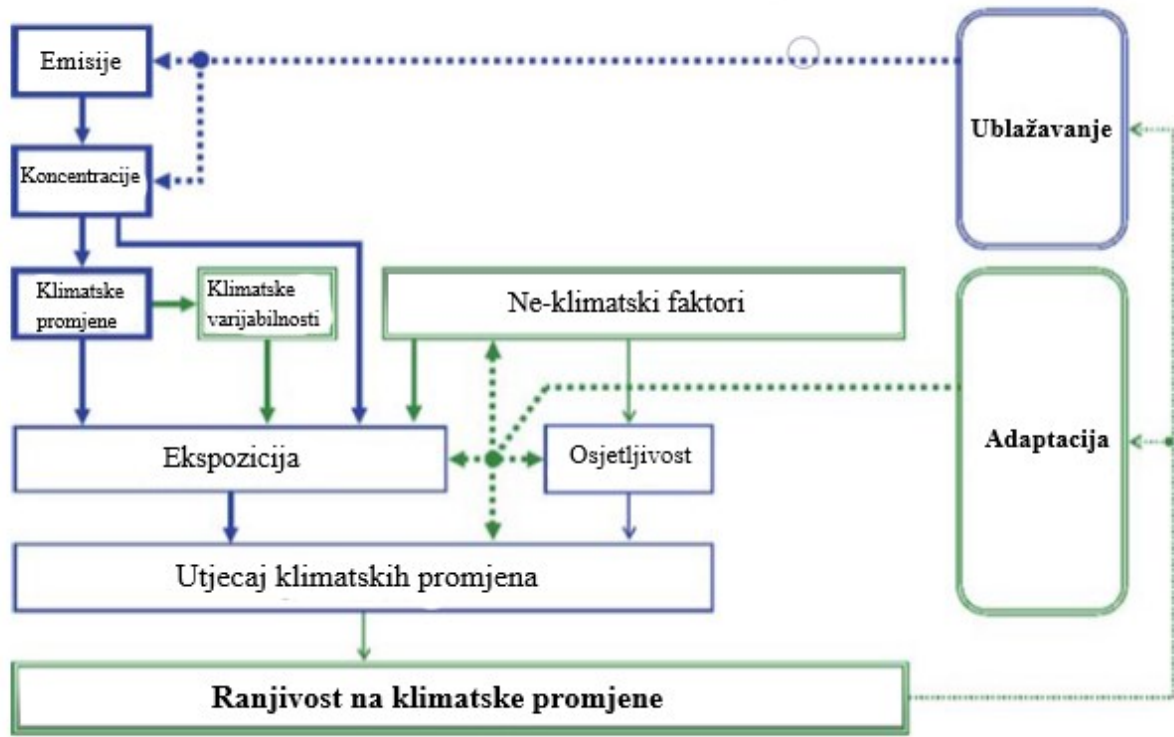
Prilog 2. – dvostruka struktura ranjivosti prema Bohleu. Preuzeto iz: Ciurean, Roxana L.; Schröter, Dagmar; Glade, Thomas. „Conceptual Frameworks of Vulnerability Assessments for Natural Disasters Reduction“ U: *Approaches to Disaster Management* (ur. John P. Tiefenbacher), str. 8

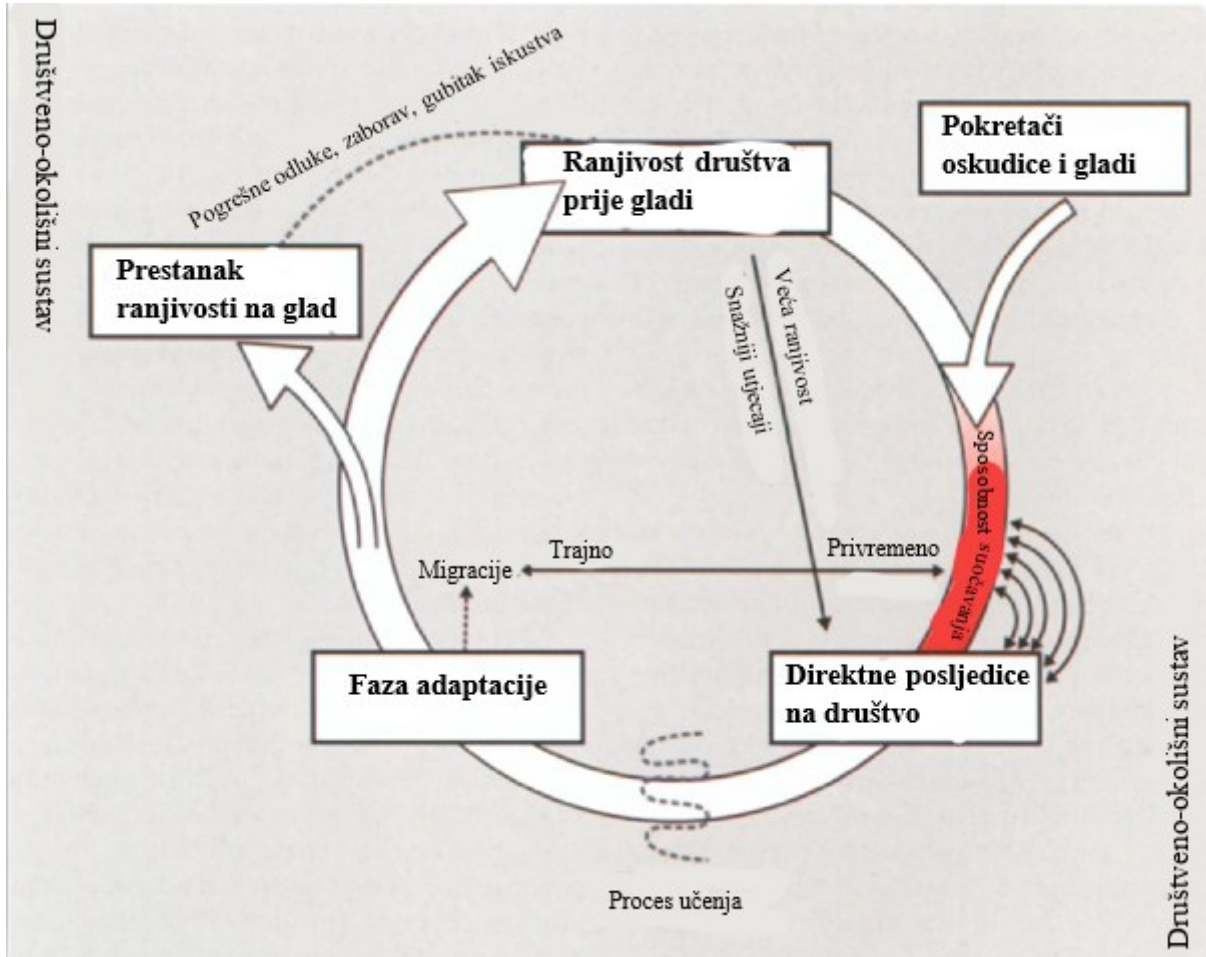
Prilog 3. – pristup održivog načina života prema Serrat. Preuzeto iz: Serrat, Olivier. „*The Sustainable Livelihoods Approach*“, Knowledge Solutions, (2017). str. 22

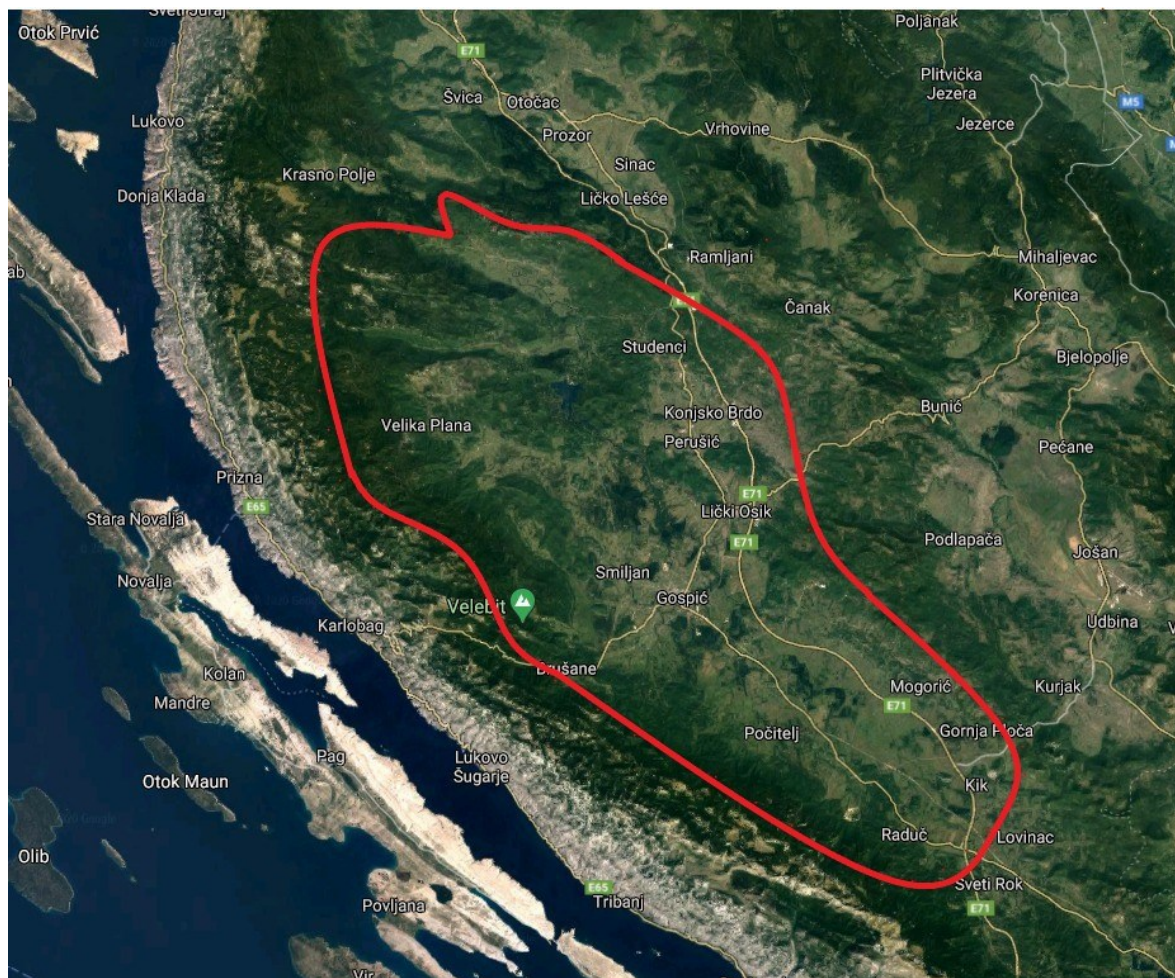
Prilog 4. – Konceptualni okvir ranjivosti prema Füsselu. Preuzeto iz: Füssel, Hans-Martin; Klein, Richard J.T.. „Climate Change Vulnerability Assessments: An Evolution of Critical Thinking“. U: *Climatic Change* sv. 75, 2006., str. 315

Prilog 5. – Model analize ranjivosti na glad prema Engleru. Preuzeto iz: Engler, Steven. „Developing a historically based „famine vulnerability analysis model“ (FVAM) – an interdisciplinary approach“. U: *Erdkunde* sv. 66, br. 2 (2012.): str. 161

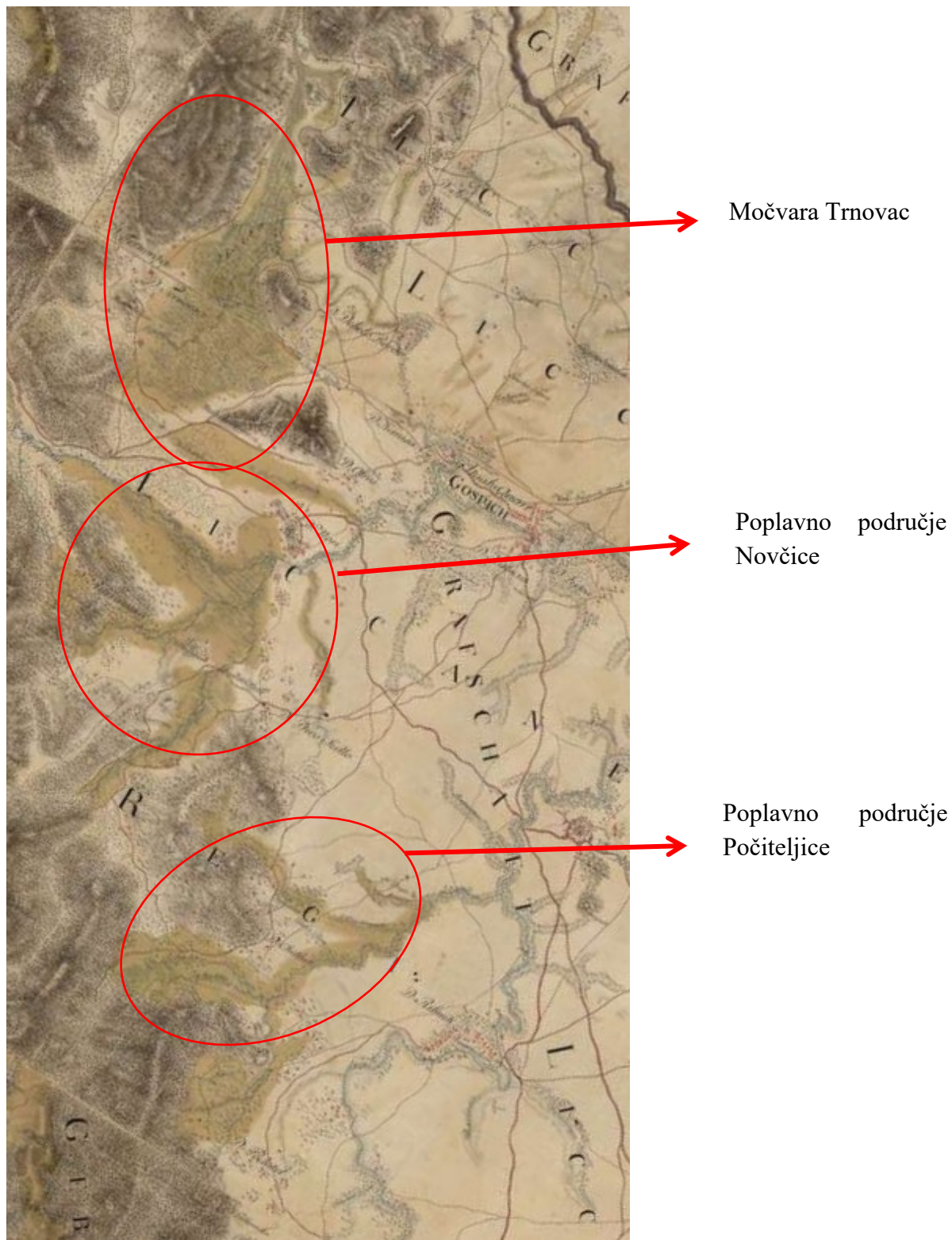
Prilog 6. – Srednja Lika prema definiciji Dane Pejnovića – granice ucrtao Filip Pavelić

Prilog 7. – Pisani kamen iz Begovače (preuzeto sa internetske stranice Parka prirode Velebit - <https://www.pp-velebit.hr/hr/kulturna-bastina/pisani-kamen>, datum posjeta stranici 27.8.2020.)

Prilog 8. – Poplavna područja Srednje Like podno Velebita

Prilog 9. Obradene župe s prostora Srednje Like i Podgorja: katoličke župe označene crveno, pravoslavne parohije označene plavo, mjesta gdje su obrađene i župe i parohije označene narančasto

Prilog 10. – Izvadak iz matične knjige krštenih parohije Smiljan – Nikola Tesla (Parohija Smiljan: Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.)

Година:	Годъ 1856	Мѣсяцъ	Іюній	ДЕНЬ	28.
Крестникъ:	ЖИВО ЛИ? <i>Есть</i>				
Джигаче:	Годъ 1856	Мѣсяцъ	Іюній	ДЕНЬ	29.
Солдатъ:	Мѣсто: <i>Смиланскѣ</i> храмъ церкви <i>Свѣтлѣ Палѣ Петра и Павла</i>				
Солдатъ:	Поль: <i>инженерскій</i>				
Солдатъ:	Имя крестное: <i>Николай</i>				
Солдатъ:	Вѣроисповѣданіе: <i>восточноправославное</i>				
Солдатъ:	Законна ли? <i>Есть</i>				
Солдатъ:	Отецъ: <i>Милантъ Месла</i>				
Солдатъ:	Характеръ его: <i>Парохіи Администраторъ</i>				
Солдатъ:	Мати: <i>Тургина</i>				
Солдатъ:	Регимента: <i>Лукан № 1.</i>				
Солдатъ:	Компанія: <i>Медаркан № 9.</i>				
Солдатъ:	Мѣсто обитанія: <i>Смиланѣ</i>				
Солдатъ:	Число домовно: <i>227.</i>				
Солдатъ:	Имя: <i>Іванъ Дреновацъ</i>				
Солдатъ:	Характеръ: <i>к. кр. Кавітанъ</i>				
Солдатъ:	Мѣсто пребыванія: <i>Тосанъ</i>				
Солдатъ:	Имя: <i>Свѣта Слосвѣтій</i>				
Солдатъ:	Характеръ: <i>Парохіи Тосанскія</i> <i>Администраторъ.</i>				
Солдатъ:	21.				

Prilog 11. – Tablični prikaz podataka iz matičnih knjiga

Izvor: HDA: Župa Bilaj - Matična knjiga rođenih 1780.-1860.

Župa Bilaj – Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1780	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	2	2	4
1781	1	2	2	2	2	0	3	2	2	0	4	3	23
1782	5	6	3	1	2	1	2	4	1	4	0	2	31
1783	1	1	3	5	1	1	0	1	1	1	3	1	19
1784	0	2	5	0	3	1	3	2	2	0	1	2	21
1785	4	3	3	1	1	1	1	1	3	0	1	1	20
1786	1	2	4	3	4	1	2	3	1	4	1	3	29
1787	1	3	3	0	3	2	1	3	1	4	5	3	29
1788	5	2	4	2	0	1	1	2	1	1	0	4	23
1789	2	0	2	0	1	0	1	2	1	2	1	1	13
1790	1	1	0	5	0	1	0	2	3	3	2	0	18
1791	1	1	2	4	1	3	3	1	0	4	4	1	25
1792	2	2	0	2	1	2	1	0	3	3	3	0	19
1793	3	3	3	1	2	1	1	5	1	3	4	3	30
1794	4	3	4	2	1	3	3	1	1	2	3	5	32
1795	4	3	1	7	1	0	2	5	2	4	2	4	35
1796	4	2	1	1	5	0	3	1	5	2	2	2	28
1797	6	4	0	0	3	0	0	2	0	0	1	2	18
1798	1	0	1	1	0	1	2	3	0	2	3	1	15
1799	1	2	4	2	2	2	2	3	4	2	1	5	30
1800	3	5	4	2	2	4	3	1	5	4	1	0	34
1801	4	2	3	0	5	3	1	3	5	6	2	2	36
1802	4	4	8	6	2	1	3	2	7	5	6	1	49
1803	2	1	2	3	0	0	2	1	1	2	2	3	19
1804	5	1	6	5	1	3	1	6	4	4	6	1	43

1805	3	6	6	2	2	0	0	1	2	2	3	1	28
1806	8	4	1	15	3	1	0	3	1	3	1	9	49
1807	2	1	7	4	2	3	1	0	5	4	6	5	40
1808	5	5	2	2	2	0	3	2	5	3	3	1	33
1809	1	3	5	4	2	3	1	2	4	4	3	0	32
1810	4	0	1	2	1	2	0	0	0	2	5	2	19
1811	7	3	8	7	1	8	5	2	8	10	6	2	67
1812	3	5	3	3	2	2	0	3	3	2	0	2	28
1813	5	5	4	3	6	2	2	4	3	4	3	2	43
1814	4	1	1	5	4	1	4	0	2	3	1	2	28
1815	2	3	4	10	1	1	5	3	4	5	6	2	46
1816	5	6	0	0	4	1	3	5	4	1	6	5	40
1817	4	4	3	4	6	3	3	2	2	2	3	2	38
1818	3	3	2	0	2	2	4	8	5	3	8	7	47
1819	14	3	7	9	6	3	4	3	4	3	2	7	65
1820	5	5	3	3	4	5	3	2	5	3	5	6	49
1821	4	3	1	1	4	2	2	5	0	3	2	1	28
1822	4	1	3	2	4	1	5	3	5	4	6	4	42
1823	1	3	6	1	0	2	1	1	7	1	1	1	25
1824	0	3	4	3	13	4	4	4	3	5	3	5	51
1825	3	1	8	0	4	3	3	3	2	3	3	2	35
1826	7	1	3	8	6	1	5	8	1	0	1	7	48
1827	8	6	5	4	4	1	1	0	7	2	0	4	42
1828	2	6	2	3	1	3	2	8	3	1	4	1	36
1829	4	3	4	4	1	1	1	0	6	1	3	2	30
1830	3	3	4	0	5	1	2	3	0	7	2	1	31
1831	5	7	1	5	2	1	2	3	9	5	2	1	43
1832	1	3	4	8	2	8	1	2	2	3	5	2	41
1833	6	2	5	2	4	3	0	4	7	3	1	7	44

1834	3	4	3	5	4	3	1	5	2	2	3	2	37
1835	9	2	4	4	2	2	2	4	9	1	2	5	46
1836	3	3	5	2	4	2	4	5	7	3	6	1	45
1837	4	3	2	1	2	2	3	3	2	1	5	3	31
1838	2	1	3	3	4	4	5	10	5	3	5	2	47
1839	0	4	4	2	4	4	2	2	2	3	2	4	33
1840	2	4	6	6	2	2	4	0	1	4	2	4	37
1841	3	1	10	4	2	3	2	2	10	1	4	0	42
1842	9	5	1	3	2	2	4	4	5	0	1	6	42
1843	4	3	0	0	2	2	4	3	1	7	4	3	33
1844	4	7	4	2	3	1	7	4	3	3	2	5	45
1845	4	6	4	1	4	0	5	2	4	8	9	4	51
1846	5	2	3	6	4	5	1	4	3	5	4	5	47
1847	7	9	5	5	0	3	5	1	1	2	2	3	43
1848	1	5	2	3	5	3	2	1	5	4	1	5	37
1849	2	2	5	2	4	1	3	4	4	1	3	3	34
1850	3	6	0	0	2	0	2	3	3	3	2	3	27
1851	3	2	6	5	2	6	1	1	3	4	3	1	37
1852	3	7	2	6	7	3	5	6	6	3	4	3	55
1853	3	3	3	3	1	3	1	4	3	2	5	1	32
1854	1	2	2	8	2	1	0	2	2	0	5	4	29
1855	2	5	4	3	1	5	2	3	3	2	5	3	38
1856	3	3	3	2	1	2	2	4	3	5	6	5	39
1857	6	5	7	5	1	5	3	3	4	4	3	2	48
1858	2	2	6	3	3	3	2	8	7	8	6	4	54
1859	4	4	5	1	4	3	5	4	3	6	3	5	47
Ukupno	280	254	274	254	213	170	185	232	264	239	251	231	2847

Izvor: HDA: Župa Bilaj - Matična knjiga rođenih 1780.-1860.

Župa Bilaj – kršteni godine/spol								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1780	4	0	1807	24	16	1834	24	13
1781	16	7	1808	19	14	1835	23	23
1782	14	17	1809	10	22	1836	28	17
1783	6	13	1810	8	11	1837	17	14
1784	9	12	1811	33	34	1838	26	21
1785	11	9	1812	17	11	1839	15	18
1786	13	16	1813	26	17	1840	19	18
1787	14	15	1814	11	17	1841	25	17
1788	13	10	1815	25	21	1842	24	18
1789	9	4	1816	20	20	1843	21	12
1790	11	7	1817	22	16	1844	28	17
1791	11	14	1818	20	27	1845	27	24
1792	14	5	1819	25	40	1846	23	24
1793	17	13	1820	28	21	1847	22	21
1794	9	23	1821	15	13	1848	18	19
1795	20	15	1822	20	22	1849	24	10
1796	19	9	1823	12	13	1850	11	16
1797	7	11	1824	29	22	1851	13	24
1798	7	8	1825	15	20	1852	25	30
1799	14	16	1826	30	18	1853	17	15
1800	15	19	1827	20	22	1854	17	12
1801	18	18	1828	22	14	1852	25	30
1802	21	28	1829	17	13	1853	17	15
1803	14	5	1830	17	14	1854	17	12
1804	20	23	1831	26	17	1855	15	23
1805	18	10	1832	23	18	1856	22	17
1806	30	19	1833	27	17	1857	24	24

Izvor: HDA: Župa Bilaj - Matična knjiga umrlih 1780.-1859.

Župa Bilaj – Umri godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1780	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	3
1781	2	2	4	1	3	3	2	0	4	2	2	1	26
1782	0	1	2	0	1	0	0	1	2	4	4	4	19
1783	3	0	3	3	2	2	1	2	3	3	1	0	23
1784	0	4	0	0	1	1	2	1	2	0	2	1	14
1785	1	1	2	5	3	1	5	0	4	2	0	1	25
1786	4	1	3	5	5	5	4	8	4	1	4	11	55
1787	7	8	3	2	2	1	0	3	1	2	0	0	29
1788	3	3	0	2	0	0	0	3	1	1	3	2	18
1789	3	4	7	8	3	6	2	1	0	1	0	1	36
1790	5	1	2	4	0	0	0	0	1	2	0	4	19
1791	1	1	2	0	2	1	1	1	2	0	0	0	11
1792	0	1	0	0	2	1	0	0	0	0	1	3	8
1793	1	0	2	0	0	2	0	0	1	1	2	1	10
1794	1	1	3	0	2	0	0	2	1	0	2	1	13
1795	7	0	3	1	0	0	1	2	2	0	2	7	25
1796	0	6	4	4	0	0	2	1	0	0	2	2	21
1797	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1798	2	3	1	3	1	0	1	1	3	1	0	1	17
1799	3	1	0	0	5	0	1	1	4	1	1	1	18
1800	2	2	2	4	3	1	1	3	0	0	0	1	19
1801	0	0	2	0	0	2	2	1	0	3	1	1	12
1802	5	1	4	6	1	1	0	4	3	2	1	2	30
1803	1	1	1	1	0	1	1	1	3	0	1	2	13
1804	2	1	1	3	3	1	0	1	5	2	8	8	35
1805	7	3	4	5	2	3	5	2	1	3	2	0	37

1806	8	3	1	3	4	2	0	0	0	0	1	7	29
1807	0	3	2	0	3	4	1	1	1	1	1	2	19
1808	0	0	2	4	0	0	1	1	0	0	2	1	11
1809	0	1	3	0	5	0	1	1	3	1	6	9	30
1810	9	14	14	5	1	0	0	2	0	8	3	0	56
1811	0	0	5	3	1	0	6	3	4	1	0	3	26
1812	3	0	3	1	0	0	1	3	2	2	4	0	19
1813	4	2	4	1	0	1	3	0	0	0	0	2	17
1814	1	6	3	4	1	1	0	2	3	1	0	2	24
1815	4	7	5	5	2	0	0	0	0	0	7	2	32
1816	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	7
1817	0	4	2	4	0	3	1	0	0	1	1	3	19
1818	7	4	3	2	2	2	3	3	2	3	1	1	33
1819	1	5	3	2	1	0	1	1	0	1	2	0	17
1820	4	1	0	2	2	1	1	2	2	1	0	2	18
1821	2	1	3	2	5	7	1	1	3	0	0	0	25
1822	1	2	1	0	0	2	1	3	0	1	0	2	13
1823	4	1	4	0	1	0	0	2	0	0	2	3	17
1824	4	1	1	0	0	0	0	1	2	1	2	2	14
1825	5	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	7
1826	3	1	0	4	0	0	0	4	0	5	1	3	21
1827	1	0	3	2	0	0	0	1	3	8	2	3	23
1828	4	4	5	1	0	1	0	1	4	0	0	2	22
1829	0	15	7	1	2	0	0	0	1	1	1	0	28
1830	3	1	1	3	2	0	2	4	5	7	12	8	48
1831	17	4	6	1	2	0	0	0	2	1	2	2	37
1832	3	2	1	4	2	0	0	0	0	0	1	1	14
1833	0	1	2	0	2	0	0	2	1	0	0	3	11
1834	0	2	1	2	1	0	0	2	1	2	2	1	14

1835	5	3	2	4	6	2	1	2	1	1	2	1	30
1836	1	2	1	0	1	0	0	0	7	2	1	0	15
1837	3	2	2	2	2	0	1	0	0	0	1	1	14
1838	3	1	2	2	2	1	1	2	8	1	1	4	28
1839	3	2	6	0	2	0	0	5	1	1	2	4	26
1840	0	2	8	7	3	1	0	0	2	3	6	2	34
1841	2	2	6	0	1	0	1	0	0	1	2	3	18
1842	0	3	0	1	0	1	1	0	4	0	2	2	14
1843	5	4	2	2	2	0	2	1	0	2	7	6	33
1844	3	4	2	2	0	0	0	1	2	2	1	0	17
1845	4	0	0	0	3	2	1	1	0	2	3	1	17
1846	1	2	3	0	1	0	3	3	4	1	2	0	20
1847	3	0	3	5	2	1	0	0	0	0	1	1	16
1848	4	3	3	1	0	0	1	4	7	2	4	0	29
1849	3	4	0	0	0	1	1	4	4	1	2	1	21
1850	1	0	5	2	2	2	2	0	2	0	0	2	18
1851	3	1	2	1	1	2	7	5	9	20	5	3	59
1852	3	1	2	4	2	0	0	0	1	2	2	0	17
1853	5	3	5	1	2	2	1	1	0	0	1	2	23
1854	3	2	3	3	1	0	1	1	2	2	1	2	21
1855	2	1	2	2	0	2	2	3	28	4	0	2	48
1856	1	2	6	2	0	0	1	3	3	1	2	3	24
1857	7	3	6	2	1	3	0	4	0	0	1	2	29
1858	1	6	5	5	1	3	1	3	3	0	2	0	30
1859	0	0	3	0	1	0	1	7	2	0	3	1	18

Izvor: HDA: Župa Bilaj - Matična knjiga umrlih 1780.-1859.

Župa Bilaj – umrli godina/spol								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1780	1	2	1807	14	5	1834	10	4
1781	15	11	1808	3	8	1835	17	13
1782	10	9	1809	14	16	1836	13	2
1783	7	16	1810	26	30	1837	6	8
1784	4	10	1811	16	10	1838	16	12
1785	10	15	1812	10	9	1839	11	15
1786	25	30	1813	10	7	1840	22	12
1787	13	16	1814	12	12	1841	9	9
1788	10	8	1815	20	12	1842	8	6
1789	17	19	1816	3	4	1843	13	20
1790	11	8	1817	7	12	1844	7	10
1791	5	6	1818	14	19	1845	9	8
1792	4	4	1819	12	5	1846	9	11
1793	5	5	1820	7	11	1847	10	6
1794	7	6	1821	14	11	1848	19	10
1795	15	10	1822	8	5	1849	12	9
1796	11	10	1823	6	11	1850	7	11
1797	0	0	1824	7	7	1851	35	24
1798	6	11	1825	5	2	1852	8	9
1799	7	11	1826	9	12	1853	12	11
1800	9	10	1827	10	13	1854	11	10
1801	8	4	1828	8	14	1855	22	26
1802	10	20	1829	16	12	1856	7	17
1803	7	6	1830	25	23	1857	13	16
1804	18	17	1831	22	15	1858	16	14
1805	8	29	1832	7	7	1859	9	9
1806	9	20	1833	3	8			

Župa Bilaj – umrli dob/godina					
Godina	do 3	od 3 do 10	od 10 do 50	iznad 50	Ukupno
1780	0	1	1	1	3
1781	15	3	1	7	26
1782	9	4	4	2	19
1783	2	8	9	4	23
1784	7	2	3	2	14
1785	10	6	5	4	25
1786	13	16	19	7	55
1787	6	8	9	6	29
1788	4	4	7	3	18
1789	5	11	14	6	36
1790	6	4	7	2	19
1791	2	4	5	0	11
1792	2	1	5	0	8
1793	3	0	3	4	10
1794	5	1	3	4	13
1795	13	4	4	4	25
1796	9	3	5	4	21
1797	0	0	0	0	0
1798	4	5	6	2	17
1799	7	4	2	5	18
1800	5	3	9	2	19
1801	7	0	2	3	12
1802	11	6	8	5	30
1803	7	1	4	1	13
1804	14	11	8	2	35
1805	21	9	4	3	37
1806	11	2	9	7	29
1807	8	0	4	7	19
1808	1	1	3	6	11
1809	12	3	7	8	30
1810	21	20	11	4	56
1811	12	5	4	5	26
1812	10	1	4	4	19
1813	5	3	4	5	17
1814	10	4	6	4	24
1815	6	6	12	8	32
1816	4	1	2	0	7
1817	6	1	7	5	19
1818	21	7	3	2	33
1819	5	2	5	5	17
1820	8	1	5	4	18
1821	16	4	4	1	25

1822	7	1	3	2	13
1823	9	2	2	4	17
1824	4	2	3	5	14
1825	7	0	0	0	7
1826	12	2	2	5	21
1827	13	3	5	2	23
1828	10	0	3	9	22
1829	8	4	6	10	28
1830	20	13	6	9	48
1831	15	11	8	3	37
1832	8	0	3	3	14
1833	4	3	2	2	11
1834	7	2	1	4	14
1835	14	5	9	2	30
1836	5	4	3	3	15
1837	5	2	5	2	14
1838	6	5	11	6	28
1839	9	4	7	6	26
1840	12	9	10	3	34
1841	11	2	4	1	18
1842	9	0	3	2	14
1843	12	7	4	10	33
1844	8	3	4	2	17
1845	9	2	5	1	17
1846	10	4	4	2	20
1847	7	2	6	1	16
1848	19	2	4	4	29
1849	10	3	6	2	21
1850	5	2	4	7	18
1851	18	26	10	5	59
1852	3	3	3	8	17
1853	8	1	5	9	23
1854	4	1	9	7	21
1855	6	8	15	19	48
1856	9	7	5	3	24
1857	8	1	12	8	29
1858	13	6	5	6	30
1859	7	3	4	4	18

Izvor: HDA: Župa Bilaj - Matična knjiga vjenčanih 1780.-1835., 1835.-1859.

Župa Bilaj – Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1780	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3
1781	0	1	0	0	0	1	5	0	0	0	1	0	8
1782	0	1	0	0	2	1	0	0	0	0	1	0	5
1783	0	1	0	0	0	1	0	0	0	2	0	0	4
1784	1	2	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	5
1785	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	0	0	3
1786	0	0	0	0	1	1	0	1	1	1	5	0	10
1787	0	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	4
1788	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1789	0	1	0	0	2	1	1	4	1	3	1	1	15
1790	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	8
1791	1	2	0	0	0	1	2	0	0	4	2	0	12
1792	1	0	0	0	0	3	0	0	1	0	7	0	12
1793	0	0	0	0	1	1	0	0	0	2	3	0	7
1794	0	0	2	0	0	0	0	0	0	4	2	0	8
1795	0	0	0	0	0	1	1	2	0	0	3	0	7
1796	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2
1797	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2
1798	0	0	0	0	1	1	0	0	0	5	2	0	9
1799	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	6	0	7
1800	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2	0	4
1801	0	2	0	0	0	0	0	2	0	4	3	0	11
1802	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	4
1803	0	1	0	0	1	0	0	0	0	6	1	0	9
1804	1	1	0	0	0	1	0	0	1	1	3	1	9
1805	0	2	0	0	0	0	0	3	1	2	0	0	8

1806	0	0	0	0	1	2	0	2	0	2	1	0	8
1807	0	3	0	0	0	0	0	2	0	1	6	0	12
1808	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1	5
1809	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
1810	11	2	1	0	1	0	0	1	1	2	0	1	20
1811	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	4
1812	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
1813	0	0	2	0	0	0	0	0	0	1	3	1	7
1814	0	1	0	0	2	0	2	0	0	1	5	0	11
1815	0	1	0	1	0	1	1	0	0	0	4	1	9
1816	1	1	0	1	0	0	0	0	0	0	3	0	6
1817	1	1	0	2	0	2	0	1	0	1	2	0	10
1818	1	0	0	0	1	1	0	1	1	1	9	0	15
1819	0	1	0	0	2	0	0	0	0	2	1	0	6
1820	2	0	0	0	0	0	1	0	0	2	3	1	9
1821	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	1	0	3
1822	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	3
1823	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	7	0	9
1824	1	0	0	0	0	0	2	1	0	0	3	0	7
1825	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	2	0	6
1826	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0	4
1827	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	4
1828	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	5	0	7
1829	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	5
1830	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2	0	0	4
1831	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	2
1832	1	1	1	0	0	0	1	1	1	2	4	0	12
1833	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8	0	9
1834	2	1	0	0	0	0	0	0	0	1	4	0	8

1835	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	6	0	8
1836	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	5	0	6
1837	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	5
1838	1	3	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	12
1839	1	2	0	0	0	0	0	1	0	2	4	0	10
1840	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	9	0	11
1841	0	1	0	0	0	0	0	0	1	1	3	0	6
1842	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	5
1843	4	3	0	0	0	0	0	1	0	0	8	0	16
1844	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	8
1845	0	3	0	1	0	0	0	0	0	0	5	0	9
1846	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	4	0	7
1847	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	4	0	7
1848	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1849	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3	0	4
1850	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3
1851	2	5	0	0	0	1	0	2	0	2	5	0	17
1852	1	1	0	1	0	0	0	1	0	1	4	0	9
1853	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	7	0	11
1854	2	0	0	2	2	1	1	0	0	1	2	0	11
1855	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8	1	10
1856	1	6	0	0	3	0	0	0	0	0	6	0	16
1857	0	3	0	1	1	0	0	0	0	0	10	0	15
1858	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2	0	5
1859	0	1	0	0	1	0	0	1	1	2	3	0	9
Ukupno	50	63	6	12	27	30	20	31	17	80	261	9	606

Izvor: HDA: Župa Cesarica - Matična knjiga rođenih 1797.-1837., 1837.-1858.

Župa Cesarica - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1795	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1796	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1797	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	3
1798	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3	1	1	6
1799	4	2	1	1	0	1	1	1	0	1	0	2	14
1800	0	1	0	2	2	1	0	1	1	1	0	2	11
1801	3	0	4	3	0	0	0	0	0	0	0	1	11
1802	0	0	3	0	0	0	1	3	0	0	0	0	7
1803	1	0	0	1	2	0	1	1	0	0	0	1	7
1804	0	0	2	0	0	3	0	2	0	0	0	1	8
1805	2	1	3	1	0	2	1	1	2	0	1	1	15
1806	1	1	1	1	0	1	0	0	0	0	0	3	8
1807	1	3	1	0	0	0	1	1	1	6	2	1	17
1808	2	2	2	1	4	0	1	0	0	0	0	0	12
1809	1	1	3	0	0	0	0	1	0	1	1	0	8
1810	0	0	0	1	1	0	1	2	2	2	1	2	12
1811	1	3	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	11
1812	0	1	0	1	0	0	1	1	3	0	1	0	8
1813	2	1	2	2	1	0	0	0	0	0	0	2	10
1814	1	1	1	3	0	0	0	0	1	0	1	0	8
1815	1	0	0	2	0	0	3	1	1	2	0	0	10
1816	1	1	0	3	1	0	0	0	1	0	0	0	7
1817	1	0	2	1	0	0	0	0	1	1	3	2	11
1818	1	0	3	1	0	0	0	1	0	3	3	2	14
1819	0	0	3	1	0	1	1	0	0	1	0	2	9
1820	2	2	0	1	1	1	1	1	0	2	1	0	12

1821	0	1	2	0	1	1	2	2	0	0	0	2	11
1822	0	2	1	1	1	0	0	1	1	1	2	2	12
1823	1	1	3	2	0	1	1	0	1	1	2	0	13
1824	2	3	2	0	2	1	1	2	0	1	0	0	14
1825	3	3	0	3	1	1	1	1	2	1	1	0	17
1826	1	4	0	0	1	1	3	0	1	2	3	0	16
1827	0	3	1	3	0	1	0	3	3	1	2	1	18
1828	2	1	2	0	3	7	0	0	0	0	0	2	17
1829	2	2	1	1	1	0	0	2	4	0	0	0	13
1830	0	1	1	1	0	0	1	1	0	1	1	0	7
1831	0	3	3	1	0	2	1	1	1	1	1	1	15
1832	3	5	0	0	0	2	0	1	2	1	0	1	15
1833	0	1	3	1	2	0	0	0	1	2	1	1	12
1834	4	0	1	3	0	0	4	1	0	4	0	0	17
1835	1	2	2	0	3	0	0	2	3	0	0	1	14
1836	0	4	0	1	3	0	1	0	2	1	0	1	13
1837	3	1	2	0	0	2	0	1	1	0	1	3	14
1838	3	0	3	0	0	0	2	2	0	0	0	3	13
1839	3	1	2	2	2	2	0	1	1	0	4	2	20
1840	0	1	1	0	0	0	0	1	1	0	1	1	6
1841	0	1	0	0	1	1	0	0	0	2	0	2	7
1842	1	1	2	1	2	0	0	0	0	0	0	0	7
1843	0	2	4	2	0	1	0	0	0	0	0	0	9
1844	0	2	1	5	0	1	0	4	1	1	0	0	15
1845	4	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	1	9
1846	3	2	0	0	4	0	1	0	0	0	0	3	13
1847	1	1	3	0	1	1	0	1	1	2	0	0	11
1848	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	1	3
1849	3	2	0	0	4	0	1	0	0	0	0	3	13

1850	0	0	1	0	2	0	2	0	1	0	0	0	6
1851	2	1	0	1	1	2	0	1	2	1	2	0	13
1852	2	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	5
1853	2	1	1	1	0	0	1	1	2	1	0	1	11
1854	1	3	3	2	0	0	0	0	0	0	0	0	9
1855	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
1856	0	0	2	2	3	1	0	1	1	1	0	1	12
1857	3	3	1	2	2	4	1	0	2	2	0	0	20
1858	1	0	1	0	1	0	3	0	1	0	3	0	10

Izvor: HDA: Župa Cesarica - Matična knjiga rođenih 1797.-1837., 1837.-1858.

Župa Cesarica – Kršteni spol/godina											
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1797	1	2	1813	6	4	1829	8	5	1845	8	1
1798	2	4	1814	5	3	1830	6	1	1846	11	2
1799	6	8	1815	6	4	1831	10	5	1847	5	6
1800	7	4	1816	4	3	1832	13	2	1848	2	1
1801	6	5	1817	5	6	1833	9	3	1849	7	6
1802	2	5	1818	6	8	1834	8	9	1850	2	4
1803	3	4	1819	8	1	1835	5	9	1851	6	7
1804	4	4	1820	7	5	1836	9	4	1852	4	1
1805	6	9	1821	8	3	1837	7	7	1853	6	5
1806	5	3	1822	5	7	1838	7	6	1854	5	4
1807	7	10	1823	6	7	1839	11	9	1855	2	0
1808	5	7	1824	8	6	1840	4	2	1856	6	6
1809	5	3	1825	10	7	1841	4	3	1857	7	13
1810	3	9	1826	6	10	1842	5	2	1858	4	6
1811	8	3	1827	12	6	1843	5	4			
1812	3	5	1828	14	3	1844	8	7			

Izvor: HDA: Župa Cesarica - Matična knjiga umrlih 1795.-1839.

Župa Cesarica - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1795	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	1	4
1796	1	0	0	2	0	0	0	0	1	0	0	2	6
1797	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	0	4
1798	0	0	0	0	0	0	1	2	2	0	0	0	5
1799	0	0	0	2	1	1	0	0	0	1	0	0	5
1800	0	0	0	0	2	1	1	2	2	5	1	0	14
1801	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	1	5
1802	0	0	0	1	3	0	0	0	1	0	0	0	5
1803	1	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4
1804	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	3
1805	1	0	0	0	0	0	0	1	3	2	0	1	8
1806	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2
1807	1	0	0	1	1	0	0	1	0	1	1	0	6
1808	3	0	0	3	1	1	0	0	0	0	0	0	8
1809	0	0	2	1	0	0	0	0	1	0	0	0	4
1810	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	2
1811	0	0	0	0	1	1	1	0	1	0	0	0	4
1812	0	0	0	0	0	0	1	1	2	1	0	2	7
1813	3	0	0	1	2	0	0	0	2	0	0	0	8
1814	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2
1815	0	2	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	4
1816	0	1	2	7	1	0	1	0	0	0	0	0	12
1817	1	0	1	0	0	0	0	2	0	1	0	0	5
1818	0	0	1	0	1	0	0	1	0	1	0	0	4
1819	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	4
1820	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	3

1821	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	0	4
1822	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	1	4
1823	0	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	3
1824	2	0	1	0	0	0	0	1	0	2	3	1	10
1825	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1826	0	0	0	0	4	0	1	2	0	3	2	0	12
1827	3	0	2	0	0	1	1	1	0	1	1	0	10
1828	1	0	0	2	0	0	1	1	1	1	0	0	7
1829	1	1	2	2	1	1	0	1	0	0	0	0	9
1830	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	3
1831	0	2	1	0	0	0	0	0	1	4	0	0	8
1832	0	0	0	1	0	3	1	1	0	0	0	1	7
1833	4	3	10	0	0	0	0	0	1	0	2	1	21
1834	2	0	2	1	0	0	0	1	0	1	7	3	17
1835	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	3
1836	0	0	0	0	0	0	0	1	5	0	0	1	7
1837	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	3
1838	1	0	1	0	0	3	0	1	0	0	0	0	6
1839	1	0	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	5
	30	12	30	30	20	17	13	23	29	35	22	16	277

Izvor: HDA: Župa Cesarica - Matična knjiga umrlih 1795.-1839.

Župa Cesarica – umrli spol/godina					
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1795	1	3	1818	2	2
1796	1	5	1819	4	0
1797	1	3	1820	2	1
1798	3	2	1821	3	1
1799	2	3	1822	1	3
1800	6	8	1823	2	1
1801	1	4	1824	3	7
1802	2	3	1825	0	0
1803	2	2	1826	7	5
1804	3	0	1827	2	8
1805	5	3	1828	2	5
1806	0	2	1829	6	3
1807	3	3	1830	0	3
1808	2	6	1831	3	5
1809	2	2	1832	6	1
1810	1	1	1833	9	12
1811	3	1	1834	7	10
1812	3	4	1835	2	1
1813	6	2	1836	4	3
1814	0	2	1837	1	2
1815	3	1	1838	4	2
1816	4	8	1839	2	3
1817	3	2			

Izvor: HDA: Župa Cesarica - Matična knjiga umrlih 1795.-1839.

Župa Cesarica - Umrli godine/spol					
Godina	do 3	od 3 do 10	od 11 do 50	Iznad 50	Ukupno
1795	2	0	2	0	4
1796	3	0	1	2	6
1797	1	1	2	0	4
1798	1	3	1	0	5
1799	2	0	2	1	5
1800	6	3	4	1	14
1801	1	0	2	2	5
1802	2	0	0	3	5
1803	0	1	0	3	4
1804	1	0	0	2	3
1805	1	0	5	2	8
1806	0	1	1	0	2
1807	3	0	1	2	6
1808	3	1	0	4	8
1809	1	2	0	1	4
1810	0	1	1	0	2
1811	1	2	0	1	4
1812	3	1	1	2	7
1813	5	0	2	1	8
1814	1	0	0	1	2
1815	1	0	1	2	4
1816	2	5	2	3	12
1817	1	1	2	1	5
1818	2	0	1	1	4
1819	1	2	1	0	4
1820	1	0	1	1	3

1821	2	1	1	0	4
1822	4	0	0	0	4
1823	2	0	0	1	3
1824	3	0	3	4	10
1825	0	0	0	0	0
1826	5	0	4	3	12
1827	3	4	1	2	10
1828	3	0	3	1	7
1829	4	1	2	2	9
1830	0	1	2	0	3
1831	2	2	3	1	8
1832	2	2	1	2	7
1833	5	7	6	3	21
1834	5	3	6	3	17
1835	1	0	2	0	3
1836	4	0	0	3	7
1837	0	0	1	2	3
1838	3	0	0	3	6
1839	3	0	0	2	5

Izvor: HDA: Župa Cesarica - Matična knjiga vjenčanih 1795.-1838., 1838.-1859.

Župa Cesarica - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1795	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2
1796	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	3
1797	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1798	0	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	0	4
1799	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	3
1800	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2
1801	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	3
1802	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2
1803	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
1804	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	3
1805	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2
1806	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	4	0	7
1807	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	3
1808	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	2
1809	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
1810	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	2
1811	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	3
1812	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
1813	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	0	3
1814	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	3
1815	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	3
1816	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	4	0	6
1817	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
1818	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2	0	5
1819	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2
1820	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2

1821	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1822	0	0	0	0	2	1	0	0	0	0	2	0	5
1823	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	4	0	7
1824	0	0	1	0	0	2	0	0	0	0	3	0	6
1825	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
1826	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	4	0	7
1827	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
1828	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	5
1829	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1830	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
1831	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
1832	0	0	0	0	0	0	3	0	1	0	1	0	5
1833	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	3
1834	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
1835	2	0	0	0	0	2	1	0	0	0	3	1	9
1836	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	3
1837	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2	0	4
1838	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	4	0	5
1839	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
1840	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	3
1841	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2
1842	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	3
1843	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
1844	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	4
1845	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	4	0	5
1846	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	2	0	4
1847	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	7
1848	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1849	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1

1850	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3	0	4
1851	1	0	0	0	1	1	0	0	0	1	5	0	9
1852	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	0	4
1853	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1854	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	4
1855	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	2	0	4
1856	1	0	0	1	0	0	0	1	0	0	4	0	7
1857	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	3
1858	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	7	0	10

Izvor: HDA: Župa Gospić - Matična knjiga rođenih 1834.-1858.

Župa Gospić - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1834	5	5	8	9	4	3	3	4	2	10	16	9	78
1835	6	7	7	1	9	3	7	4	9	6	9	4	72
1836	14	6	12	10	6	2	6	6	6	7	6	7	88
1837	9	6	11	3	5	4	8	7	10	8	6	8	85
1838	5	4	9	9	9	4	7	7	6	6	7	14	87
1839	10	7	10	9	5	9	6	7	12	5	1	5	86
1840	12	13	11	5	7	5	4	7	4	8	8	6	90
1841	12	5	10	12	3	7	6	6	19	15	10	8	113
1842	7	11	7	8	6	4	5	5	3	12	3	6	77
1843	8	10	13	6	7	4	9	4	6	13	8	9	97
1844	10	14	6	10	10	9	11	7	15	5	9	9	115
1845	5	5	12	3	5	9	4	5	7	6	10	12	83
1846	12	7	9	9	8	7	5	9	10	7	11	10	104
1847	13	9	16	6	8	7	2	8	10	8	7	4	98
1848	7	3	5	3	5	4	11	7	5	7	8	6	71
1849	8	5	9	5	6	6	9	5	6	9	7	8	83

1850	5	5	5	6	7	7	10	7	13	6	6	8	85
1851	2	6	8	16	9	4	5	3	8	10	6	10	87
1852	3	6	10	10	10	5	6	10	7	5	6	8	86
1853	11	7	9	5	11	7	9	10	0	6	10	3	88
1854	3	14	10	8	6	6	4	7	6	5	4	8	81
1855	12	1	5	7	6	8	10	10	3	6	7	7	82
1856	7	2	5	6	4	4	6	12	7	12	6	6	77
1857	10	6	14	8	13	5	4	5	7	13	7	9	101
1858	9	8	9	8	5	4	6	9	9	8	7	7	89

Izvor: **HDA**: Župa Gospić - Matična knjiga rođenih 1834.-1858.

Župa Gospić – kršteni spol/dob					
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1834	48	30	1846	48	56
1835	38	34	1847	54	44
1836	43	45	1848	33	38
1837	40	45	1849	48	35
1838	45	42	1850	49	36
1839	42	44	1851	37	50
1840	42	48	1852	45	41
1841	64	49	1853	47	41
1842	42	35	1854	40	41
1843	44	53	1855	40	42
1844	63	52	1856	38	39
1845	47	36	1857	49	52
1846	48	56	1858	59	30

Izvor: HDA: Župa Gospić - Matična knjiga umrlih 1789.-1833., 1834.-1859.

Župa Gospić - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1790	29	24	20	8	6	2	7	4	5	1	3	1	110
1791	8	9	2	10	7	1	3	2	1	1	3	2	49
1792	1	0	4	2	3	0	0	1	2	1	1	3	18
1793	1	2	1	3	0	0	1	0	4	2	6	2	22
1794	5	2	3	0	2	2	5	3	6	3	3	4	38
1795	3	5	6	8	9	3	2	1	3	3	0	6	49
1796	3	4	6	3	5	0	2	2	4	4	1	3	37
1797	3	3	1	0	4	0	8	13	6	9	7	6	60
1798	3	6	9	2	3	1	0	1	1	1	5	1	33
1799	2	4	3	3	5	2	1	4	3	5	4	6	42
1800	4	2	7	4	3	1	3	4	3	3	5	1	40
1801	2	2	9	4	3	1	1	7	9	5	5	4	52
1802	11	10	2	5	3	1	2	0	3	4	1	5	47
1803	3	1	9	7	4	5	2	4	3	5	1	3	47
1804	4	5	2	0	4	3	3	3	3	5	20	18	70
1805	15	8	2	13	13	6	1	7	3	2	4	4	78
1806	10	9	11	14	13	7	3	4	4	2	2	3	82
1807	1	3	2	5	7	1	4	3	3	3	6	5	43
1808	7	6	7	7	2	4	2	1	0	3	3	4	46
1809	4	3	3	4	5	6	5	14	37	36	28	16	161
1810	17	9	13	2	3	2	0	1	3	0	3	0	53
1811	5	4	2	6	0	2	3	6	4	3	3	6	44
1812	6	2	5	11	8	2	5	5	2	4	1	2	53
1813	2	7	7	7	2	0	3	4	2	2	3	3	42
1814	6	3	7	5	2	0	4	2	0	2	3	0	34
1815	3	2	1	0	2	0	0	3	2	5	10	7	35

1816	9	6	12	6	3	3	2	0	2	3	3	2	51
1817	6	0	4	6	4	6	3	3	4	4	3	7	50
1818	2	10	6	5	4	4	1	8	2	1	4	6	53
1819	4	3	3	7	5	2	4	3	2	1	6	2	42
1820	5	6	6	4	0	2	1	3	8	3	8	5	51
1821	1	6	5	3	7	2	0	0	5	3	5	0	37
1822	3	3	7	0	5	0	2	4	1	0	0	1	26
1823	3	6	3	5	4	2	7	0	1	2	2	9	44
1824	2	5	3	6	2	0	2	6	4	5	5	5	45
1825	6	10	7	5	4	0	1	3	3	5	5	4	53
1826	3	3	9	4	6	4	4	7	0	4	3	15	62
1827	12	9	7	7	5	3	3	2	3	3	3	0	57
1828	1	3	3	3	5	2	0	5	4	6	6	5	43
1829	4	11	6	4	2	5	4	4	3	6	2	2	53
1830	3	2	5	2	5	3	7	14	9	7	6	11	74
1831	5	6	3	6	0	6	1	1	10	1	5	5	49
1832	5	3	8	3	2	3	3	4	4	2	4	5	46
1833	6	2	3	1	6	2	1	2	0	4	5	7	39
1834	7	7	2	4	2	5	2	2	2	5	3	6	47
1835	4	5	2	10	4	2	8	2	3	3	3	2	48
1836	5	5	5	7	1	6	4	9	57	6	3	2	110
1837	6	3	3	4	3	5	1	6	1	3	1	4	40
1838	5	4	4	4	10	6	1	2	6	5	2	3	52
1839	11	8	9	5	3	1	1	5	8	9	3	8	71
1840	3	8	14	12	10	9	5	3	3	2	8	3	80
1841	9	2	5	6	2	5	1	4	1	0	6	7	48
1842	3	6	5	10	3	2	4	3	1	2	4	6	49
1843	4	4	6	6	5	5	2	1	3	1	6	5	48
1844	13	6	2	5	4	4	6	5	3	3	3	7	61

1845	1	8	7	7	2	2	3	7	2	3	4	9	55
1846	9	7	4	7	7	4	8	7	5	6	7	9	80
1847	5	14	8	12	7	1	6	8	4	6	10	8	89
1848	7	12	9	1	2	2	4	3	2	3	7	5	57
1849	9	10	13	7	7	2	5	13	9	7	7	10	99
1850	15	10	10	10	12	6	1	5	6	7	3	7	92
1851	6	5	14	13	2	3	5	5	4	3	6	6	72
1852	2	5	9	9	2	5	3	4	3	3	3	4	52
1853	8	15	5	11	5	3	0	0	5	12	8	3	75
1854	9	6	15	12	5	12	8	8	5	10	8	5	103
1855	8	3	14	8	9	9	1	16	141	3	3	5	220
1856	6	6	4	14	11	11	2	3	4	2	5	2	70
1857	7	8	5	6	6	2	3	5	3	0	2	4	51
1858	7	7	8	2	5	4	2	1	4	5	9	7	61

Izvor: HDA: Župa Gospić - Matična knjiga umrlih 1789.-1833., 1834.-1859.

Župa Gospić – umrli spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1790	69	41	1813	14	28	1836	65	45
1791	26	23	1814	19	15	1837	15	25
1792	10	8	1815	16	19	1838	31	21
1793	8	14	1816	26	25	1839	24	47
1794	16	22	1817	25	25	1840	37	43
1795	26	23	1818	33	20	1841	22	26
1796	16	21	1819	29	13	1842	20	29
1797	35	25	1820	27	24	1843	28	20
1798	13	20	1821	17	20	1844	32	29
1799	24	18	1822	17	9	1845	34	21
1800	20	20	1823	22	22	1846	44	36
1801	33	19	1824	24	21	1847	37	52
1802	26	21	1825	26	27	1848	29	28
1803	23	24	1826	31	31	1849	53	46
1804	28	42	1827	24	33	1850	42	50
1805	42	36	1828	18	25	1851	33	39
1806	43	39	1829	28	25	1852	36	16
1807	19	24	1830	44	30	1853	43	32
1808	25	21	1831	24	25	1854	54	49
1809	114	47	1832	23	23	1855	108	112
1810	35	18	1833	24	15	1856	45	25
1811	31	13	1834	27	20	1857	23	28
1812	29	24	1835	25	23	1858	28	33

Izvor: HDA: Župa Gospić - Matična knjiga umrlih 1789.-1833., 1834.-1859.

Župa Gospić – umrli dob/godina					
	do 3	od 3 do 10	od 11 do 50	Iznad 50	Ukupno
1790	28	15	57	10	110
1791	21	14	9	5	49
1792	11	1	4	2	18
1793	10	0	8	4	22
1794	20	4	11	3	38
1795	29	12	4	4	49
1796	22	6	7	2	37
1797	22	17	16	5	60
1798	13	8	7	5	33
1799	23	9	8	2	42
1800	15	6	9	10	40
1801	25	12	10	5	52
1802	22	7	12	6	47
1803	20	3	13	11	47
1804	23	25	16	6	70
1805	38	15	18	7	78
1806	29	15	25	13	82
1807	15	2	18	8	43
1808	15	5	16	10	46
1809	44	25	76	16	161
1810	21	10	13	9	53
1811	23	7	7	7	44
1812	17	7	19	10	53
1813	12	7	15	8	42
1814	10	2	17	5	34
1815	13	12	6	4	35

1816	27	8	6	10	51
1817	18	6	13	13	50
1818	27	5	11	10	53
1819	20	3	13	6	42
1820	24	3	14	10	51
1821	14	5	9	9	37
1822	13	6	2	5	26
1823	15	2	11	16	44
1824	24	11	5	5	45
1825	20	9	11	13	53
1826	31	6	12	13	62
1827	26	10	13	8	57
1828	22	5	6	10	43
1829	15	6	16	16	53
1830	26	17	24	7	74
1831	22	3	15	9	49
1832	11	4	11	20	46
1833	11	4	10	14	39
1834	17	7	9	14	47
1835	18	3	13	14	48
1836	24	7	59	20	110
1837	13	1	15	11	40
1838	25	1	21	5	52
1839	31	9	17	14	71
1840	48	4	17	11	80
1841	15	4	19	10	48
1842	20	5	10	14	49
1843	18	3	9	18	48
1844	27	6	6	22	61

1845	19	15	12	9	55
1846	35	8	21	16	80
1847	35	10	25	19	89
1848	23	12	12	10	57
1849	43	10	22	24	99
1850	22	12	38	20	92
1851	27	21	12	12	72
1852	18	7	15	12	52
1853	26	7	25	17	75
1854	33	15	29	26	103
1855	43	25	102	50	220
1856	22	15	27	6	70
1857	19	4	18	10	51
1858	30	11	14	6	61

Izvor: **HDA: Župa Gospić - Matična knjiga vjenčanih 1789.-1833., 1834.-1855., 1855.-1859.**

Župa Gospić - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1789	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	2	8
1790	3	1	0	2	6	0	4	0	2	1	7	0	26
1791	3	0	1	0	2	2	0	1	0	1	8	0	18
1792	0	1	3	0	0	0	0	0	1	1	3	0	9
1793	1	2	0	0	0	1	2	0	0	1	7	0	14
1794	1	1	0	1	0	0	1	0	1	2	8	1	16
1795	2	2	0	1	0	1	1	1	0	1	6	1	16
1796	4	1	0	0	1	1	1	0	2	1	3	0	14
1797	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	7
1798	1	1	1	1	1	1	1	0	1	1	14	0	23
1799	3	0	0	0	0	1	2	0	0	0	6	0	12
1800	5	1	0	4	2	1	1	3	1	0	3	0	21

1801	1	1	0	1	1	0	0	0	1	3	5	0	13
1802	1	1	0	0	1	1	1	0	4	1	3	0	13
1803	0	1	0	1	0	0	0	0	0	2	9	0	13
1804	1	2	0	0	0	0	0	0	1	1	6	0	11
1805	0	7	0	0	2	0	1	0	1	1	2	0	14
1806	0	0	0	2	3	2	1	1	0	0	3	1	13
1807	1	1	1	0	0	2	1	1	0	0	1	1	9
1808	0	3	0	0	1	2	0	0	0	2	7	0	15
1809	2	4	0	0	1	0	0	0	1	2	4	0	14
1810	1	6	5	0	3	1	0	0	0	3	1	0	20
1811	1	2	0	0	2	1	3	0	0	3	2	2	16
1812	0	2	0	1	0	0	1	0	0	1	2	0	7
1813	0	3	1	0	1	2	0	3	1	0	2	0	13
1814	1	6	1	0	0	0	3	1	0	1	7	0	20
1815	0	5	1	0	2	1	1	3	1	1	9	0	24
1816	4	3	0	0	0	1	0	1	0	2	4	2	17
1817	3	2	1	0	2	0	0	1	0	3	5	1	18
1818	2	1	0	2	1	0	2	0	1	3	8	0	20
1819	1	2	1	1	0	0	3	2	0	1	0	0	11
1820	4	2	0	0	0	2	0	0	0	2	2	0	12
1821	1	3	3	0	2	1	3	0	0	0	5	0	18
1822	3	2	1	0	1	2	0	0	0	1	1	2	13
1823	0	0	1	1	2	1	0	0	4	4	3	0	16
1824	0	3	2	1	1	1	2	1	3	2	5	1	22
1825	6	3	0	0	1	1	1	2	1	2	9	0	26
1826	2	3	0	0	0	0	1	2	0	1	5	0	14
1827	2	3	0	0	0	0	0	0	1	1	3	0	10
1828	1	2	0	1	0	0	0	1	0	0	2	0	7
1829	1	0	2	0	4	0	2	0	0	0	8	0	17
1830	0	3	0	0	0	0	1	2	1	0	8	0	15
1831	0	0	0	1	0	0	2	0	1	2	2	0	8

1832	0	1	3	1	1	0	1	1	0	0	4	0	12
1833	1	4	0	0	3	0	0	2	0	2	7	0	19
1834	1	2	0	2	1	0	0	2	2	1	13	0	24
1835	5	2	1	0	0	2	1	1	2	3	13	0	30
1836	0	0	0	0	0	2	1	2	0	1	7	0	13
1837	2	3	0	3	2	0	1	0	0	1	5	0	17
1838	2	6	0	1	3	0	0	4	1	1	11	0	29
1839	1	2	0	2	1	1	0	0	0	0	8	3	18
1840	0	2	3	3	1	1	0	1	1	1	12	0	25
1841	0	8	0	1	0	0	2	1	0	3	7	0	22
1842	1	2	0	1	3	1	0	0	0	0	4	0	12
1843	1	2	0	0	0	0	0	0	1	3	7	0	14
1844	2	3	0	0	4	0	1	2	0	1	6	0	19
1845	2	5	0	1	0	1	1	0	2	2	7	0	21
1846	3	5	1	0	3	1	2	0	0	2	10	0	27
1847	1	0	0	1	0	2	0	2	2	2	9	0	19
1848	0	0	5	2	3	0	2	1	3	1	2	0	19
1849	1	6	1	1	1	2	4	0	0	1	6	1	24
1850	0	3	0	0	2	1	0	0	1	1	13	0	21
1851	2	3	2	1	2	1	1	0	0	2	9	1	24
1852	1	4	0	0	1	2	0	1	1	3	9	0	22
1853	1	3	0	1	1	1	1	0	1	1	8	0	18
1854	3	2	0	1	1	0	1	1	0	3	10	0	22
1855	3	4	1	0	0	0	0	0	2	1	9	0	20
1856	0	5	1	0	3	1	2	3	4	3	11	0	33
1857	1	5	2	0	3	1	2	0	0	0	7	0	21
1858	2	6	0	1	1	0	0	3	1	3	16	0	33

Izvor: HDA: Župa Karlobag - Matična knjiga rođenih 1691.-1770., 1771.-1804., 1804.-1861.

Župa Karlobag - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1740	3	8	2	5	4	9	5	4	3	3	3	0	49
1741	1	1	2	2	6	3	2	4	8	2	1	3	35
1742	2	0	3	8	5	4	1	3	5	3	5	4	43
1743	3	1	4	0	0	10	0	3	3	4	2	3	33
1744	2	7	3	6	2	3	3	0	3	12	7	3	51
1745	6	2	5	4	3	7	3	1	5	4	5	7	52
1746	4	6	3	5	13	2	0	4	3	5	4	6	55
1747	4	7	4	1	7	3	3	4	0	0	7	0	40
1748	3	8	7	4	1	2	0	3	5	7	0	2	42
1749	4	1	4	6	6	5	8	2	8	8	5	6	63
1750	4	6	9	7	1	6	3	5	2	9	4	4	60
1751	7	4	9	9	6	5	0	4	2	5	4	4	59
1752	12	5	13	9	4	5	3	3	5	2	5	6	72
1753	3	2	11	6	1	2	5	4	12	8	3	6	63
1754	14	8	10	3	6	4	2	1	3	7	11	8	77
1755	3	3	10	7	7	3	4	4	7	3	5	6	62
1756	7	6	8	2	8	5	6	3	5	9	7	5	71
1757	5	7	7	4	6	4	4	4	7	6	9	5	68
1758	9	6	9	2	3	5	5	3	5	9	3	6	65
1759	6	5	5	8	5	7	5	6	4	4	6	7	68
1760	6	3	x	x	x	x	x	x	6	7	15	7	44
1761	9	6	6	4	7	7	9	14	0	10	6	6	84
1762	5	9	5	9	10	7	3	11	7	1	5	3	75
1763	10	5	6	6	5	5	5	5	6	8	10	6	77
1764	7	8	12	11	4	7	4	6	4	2	5	6	76
1765	1	3	7	5	7	7	3	6	6	7	7	6	65

1766	11	8	7	5	6	10	4	7	5	6	8	3	80
1767	7	11	11	4	2	3	5	2	5	5	10	13	78
1768	5	17	8	9	8	1	10	9	10	2	9	5	93
1769	6	7	10	6	6	6	2	1	4	10	4	8	70
1770	6	6	5	5	9	1	2	7	3	10	4	6	64
1771	12	3	2	9	5	8	9	4	6	7	0	7	72
1772	5	2	5	2	4	2	5	6	7	2	4	8	52
1773	4	9	4	6	5	2	3	2	4	8	5	11	63
1774	6	6	3	4	7	1	1	2	6	9	3	4	52
1775	9	5	8	2	4	6	3	5	0	2	5	1	50
1776	5	2	3	6	4	4	5	4	5	4	3	6	51
1777	7	8	12	6	1	6	3	6	3	9	9	5	75
1778	9	6	3	7	6	6	1	8	7	0	4	3	60
1779	6	4	6	3	3	2	5	6	3	9	4	4	55
1780	1	4	6	5	11	3	5	5	6	6	4	4	60
1781	10	10	9	5	3	5	5	7	2	5	5	3	69
1782	7	11	6	2	8	1	6	0	3	8	5	3	60
1783	7	6	8	2	2	3	2	4	3	3	0	5	45
1784	8	2	6	9	4	3	4	2	3	7	7	5	60
1785	6	1	9	5	5	1	2	5	4	8	2	3	51
1786	3	3	10	4	8	1	4	4	3	3	7	6	56
1787	9	6	10	10	9	8	5	4	6	6	13	9	95
1788	4	6	5	4	8	5	2	2	6	5	5	3	55
1789	3	4	6	6	2	4	4	4	8	6	3	4	54
1790	5	3	3	4	3	5	2	4	5	0	1	2	37
1791	2	6	9	3	4	3	2	3	0	10	2	7	51
1792	6	6	8	6	4	3	1	3	7	7	4	6	61
1793	13	5	3	2	2	0	3	3	5	3	5	3	47
1794	6	5	4	11	0	3	5	6	6	5	7	6	64

1795	5	7	4	5	4	4	3	3	3	3	3	3	47
1796	4	4	13	1	5	1	9	2	4	2	8	2	55
1797	4	7	1	5	6	1	1	4	2	2	7	7	47
1798	7	2	6	0	3	4	4	4	9	2	4	4	49
1799	8	2	0	5	0	6	6	2	4	0	2	7	42
1800	5	12	3	5	0	5	2	7	1	4	6	2	52
1801	3	6	7	6	5	8	3	5	3	3	4	4	57
1802	3	5	3	0	6	0	7	3	1	3	3	4	38
1803	5	1	5	2	2	2	2	1	1	2	4	2	29
1804	3	5	10	4	1	1	6	0	7	3	6	9	55
1805	6	4	3	7	3	6	0	6	2	0	5	3	45
1806	5	3	7	4	2	3	3	0	1	5	2	2	37
1807	5	3	3	0	0	3	1	4	3	5	6	4	37
1808	4	4	2	3	5	3	3	1	2	3	2	4	36
1809	2	6	14	6	6	2	3	4	3	4	2	4	56
1810	6	3	1	4	2	3	3	4	2	1	5	6	40
1811	2	3	5	2	4	5	5	3	5	3	4	2	43
1812	2	3	3	2	2	4	1	4	4	2	4	3	34
1813	5	3	2	6	4	0	1	5	1	2	5	4	38
1814	3	3	3	3	1	1	6	7	6	3	2	1	39
1815	6	2	5	2	0	1	3	1	1	3	3	5	32
1816	0	3	5	1	1	1	1	1	2	3	6	4	28
1817	7	3	1	1	3	0	3	1	8	2	4	1	34
1818	2	1	3	3	0	0	2	5	4	3	8	7	38
1819	5	4	3	3	3	4	0	2	3	7	2	7	43
1820	9	6	5	3	5	5	4	4	0	7	0	1	49
1821	11	6	5	10	1	3	1	4	2	2	3	4	52
1822	5	7	2	2	5	0	2	6	3	4	6	2	44
1823	6	10	4	1	6	0	4	2	5	2	5	9	54

1824	1	13	8	2	7	4	0	8	0	7	8	7	65
1825	3	9	17	5	3	3	4	2	9	4	5	5	69
1826	4	10	8	2	3	7	9	3	5	5	12	15	83
1827	10	8	10	3	2	3	4	0	2	6	6	5	59
1828	3	5	5	6	9	0	2	1	3	3	5	3	45
1829	2	3	5	4	2	2	4	5	3	3	4	4	41
1830	3	5	7	3	3	2	5	2	5	4	3	1	43
1831	6	4	5	1	5	3	5	1	1	4	2	3	40
1832	5	8	6	9	4	3	5	1	1	3	4	6	55
1833	7	3	5	5	2	2	3	1	2	3	5	4	42
1834	4	6	1	4	4	5	2	4	4	8	5	5	52
1835	5	4	2	4	5	0	5	2	4	7	3	5	46
1836	8	5	7	4	0	8	2	3	2	3	4	4	50
1837	9	0	6	4	0	2	2	1	6	2	3	4	39
1838	2	10	8	4	1	5	3	4	3	6	5	1	52
1839	5	6	8	4	4	3	4	3	7	3	1	3	51
1840	6	0	3	2	2	4	3	3	3	5	5	2	38
1841	5	12	0	5	5	2	5	5	2	1	12	1	55
1842	4	3	9	2	1	1	4	2	4	3	5	4	42
1843	3	14	6	6	0	6	1	4	4	1	4	0	49
1844	4	6	5	4	5	2	8	0	4	3	6	5	52
1845	2	5	4	7	2	1	3	2	5	6	7	5	49
1846	8	4	9	3	3	6	2	2	4	2	5	5	53
1847	7	4	6	3	0	1	3	2	5	3	6	6	46
1848	0	5	4	8	5	1	1	5	3	3	3	6	44
1849	6	11	9	7	2	2	2	0	1	3	2	5	50
1850	4	3	3	3	3	3	10	1	7	7	2	8	54
1851	3	2	6	4	7	6	3	1	2	3	1	2	40
1852	2	14	6	2	5	6	3	3	10	4	3	2	60

1853	1	4	1	4	2	1	2	7	2	8	5	3	40
1854	4	2	3	7	6	4	2	1	2	4	5	1	41
1855	6	3	3	1	6	3	2	3	3	1	4	6	41
1856	2	4	6	6	3	3	2	9	6	3	6	4	54
1857	1	3	3	5	1	1	4	1	7	0	0	0	26
1858	1	1	3	5	5	3	6	1	4	2	6	3	40
1859	9	3	1	4	3	0	5	2	3	4	5	8	47
1860	5	5	6	0	4	1	4	1	5	6	0	2	39

Izvor: HDA: Župa Karlobag - Matična knjiga rođenih 1691.-1770., 1771.-1804., 1804.-1861.

Karlobag – rođeni spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1740	24	25	1781	38	19	1821	29	23
1741	25	10	1782	42	7	1822	28	16
1742	17	26	1783	28	6	1823	22	32
1743	19	14	1784	26	18	1824	38	27
1744	33	18	1785	25	24	1825	41	28
1745	27	25	1786	33	22	1826	31	52
1746	33	22	1787	55	34	1827	33	26
1747	20	20	1788	32	21	1828	22	23
1748	23	19	1789	33	20	1829	25	16
1749	31	32	1790	24	11	1830	25	18
1750	30	30	1791	15	30	1831	23	17
1751	28	29	1792	37	18	1832	21	34
1752	44	26	1793	29	15	1833	20	22
1753	31	32	1794	36	24	1834	26	26
1754	43	34	1795	22	24	1835	29	17
1755	36	26	1796	25	28	1836	27	23
1756	35	33	1797	23	21	1837	21	18

1757	36	32	1798	24	17	1838	31	21
1758	34	31	1799	22	18	1839	22	29
1759	39	28	1800	23	25	1840	17	21
1760	21	22	1801	28	25	1841	28	27
1761	47	36	1802	16	18	1842	26	16
1762	37	38	1803	22	6	1843	25	24
1763	40	37	1804	33	22	1844	26	26
1764	38	38	1805	23	22	1845	23	26
1765	30	35	1806	24	13	1846	23	30
1766	35	45	1807	21	16	1847	20	26
1767	31	46	1808	17	19	1848	24	20
1768	39	51	1809	26	30	1849	17	33
1769	31	38	1810	24	16	1850	21	33
1770	29	35	1811	24	19	1851	19	21
1771	40	32	1812	18	16	1852	26	34
1772	29	23	1813	21	17	1853	12	28
1773	30	29	1814	17	22	1854	23	18
1774	25	25	1815	14	18	1855	13	28
1775	20	30	1816	19	9	1856	29	25
1776	19	24	1817	17	17	1857	9	17
1777	37	34	1818	25	13	1858	17	23
1778	32	26	1819	26	17	1859	30	17
1779	30	25	1820	26	23	1860	23	16

Izvor: HDA: Župa Karlobag - Matična knjiga rođenih 1691.-1770., 1771.-1804., 1804.-1861.

Župa Karlobag - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1774	7	0	2	2	7	1	3	6	4	5	0	5	42
1775	2	5	3	6	7	5	4	6	17	3	1	6	65
1776	6	2	3	13	7	3	2	2	5	2	3	1	49
1777	2	1	5	2	2	1	2	1	2	2	5	2	27
1778	3	1	4	3	2	3	5	6	7	8	3	2	47
1779	8	7	4	8	3	2	4	4	6	1	1	3	51
1780	7	3	3	2	0	0	2	1	4	0	4	4	30
1781	5	8	7	3	2	1	0	5	8	3	1	2	45
1782	4	7	3	2	0	3	2	10	4	4	6	5	50
1783	1	3	1	1	6	1	6	7	4	3	1	0	34
1784	2	4	5	3	5	1	5	3	1	4	3	1	37
1785	1	0	7	6	8	2	3	0	2	4	3	4	40
1786	3	3	5	10	10	11	3	3	3	3	4	5	63
1787	2	3	3	2	1	3	0	4	2	5	5	6	36
1788	2	2	7	5	5	4	6	17	2	4	5	6	65
1789	4	0	4	8	4	3	3	4	7	2	1	2	42
1790	8	5	5	4	3	7	7	2	4	0	2	4	51
1791	3	2	4	4	0	3	1	7	18	21	8	3	74
1792	3	0	2	1	2	3	5	3	3	3	1	1	27
1793	3	3	7	3	1	2	4	4	1	1	3	0	32
1794	0	5	3	2	2	3	0	3	1	0	5	5	29
1795	4	5	2	4	3	3	5	6	4	2	5	5	48
1796	2	2	3	2	1	0	2	3	3	5	1	0	24
1797	3	0	3	2	3	4	3	5	2	4	1	3	33
1798	3	1	2	1	0	2	0	6	2	5	10	2	34
1799	3	0	1	2	3	2	0	4	7	3	1	3	29

1800	1	1	0	4	2	5	8	18	2	0	2	1	44
1801	3	0	7	4	2	3	3	5	0	0	4	1	32
1802	2	5	1	4	4	1	2	6	2	2	2	3	34
1803	1	5	3	2	3	2	5	3	4	2	0	2	32
1804	1	3	0	1	2	3	4	4	2	4	3	3	30
1805	2	6	8	0	4	3	2	3	3	4	5	2	42
1806	1	4	2	1	3	2	7	0	1	2	7	1	31
1807	2	0	4	2	1	1	2	2	0	3	3	4	24
1808	2	3	2	5	1	1	2	1	2	4	3	3	29
1809	4	1	2	3	6	11	4	12	11	4	27	31	116
1810	9	7	1	3	1	1	2	2	3	1	1	1	32
1811	1	1	1	2	0	0	9	5	3	1	5	2	30
1812	3	4	1	8	4	2	3	3	4	3	1	3	39
1813	4	3	2	0	0	0	2	2	3	0	2	0	18
1814	1	4	4	2	2	1	1	2	8	2	2	2	31
1815	0	1	7	2	0	2	3	1	0	1	3	2	22
1816	3	2	3	7	3	0	2	0	4	4	3	0	31
1817	3	2	4	6	1	0	1	4	12	3	0	2	38
1818	2	0	1	2	2	2	2	1	1	1	3	2	19
1819	1	5	5	1	2	0	2	4	0	0	2	2	24
1820	5	1	2	2	1	0	0	2	0	4	4	2	23
1821	2	1	4	0	3	1	0	2	0	0	0	3	16
1822	4	0	2	0	0	0	2	2	1	5	4	1	21
1823	6	9	6	8	4	0	6	4	0	3	3	4	53
1824	1	3	4	0	1	0	3	3	2	2	1	1	21
1825	2	1	6	3	5	1	4	1	2	0	8	5	38
1826	5	7	6	4	3	1	3	2	5	0	6	7	49
1827	9	3	6	3	2	0	3	5	2	2	0	4	39
1828	2	3	2	3	2	3	1	2	3	2	1	2	26

1829	1	4	5	0	1	0	2	1	2	7	2	3	28
1830	5	5	8	2	2	5	1	2	1	4	2	0	37
1831	1	2	3	3	2	2	4	1	1	2	1	6	28
1832	1	2	1	2	1	2	3	3	5	1	2	5	28
1833	4	1	4	0	2	4	0	2	1	2	4	2	26
1834	3	3	2	2	0	1	2	3	3	0	3	3	25
1835	1	3	3	1	5	1	2	2	2	1	1	2	24
1836	2	4	5	2	0	1	4	78	5	2	2	4	109
1837	2	1	1	1	2	0	0	0	1	1	2	1	12
1838	5	1	4	1	2	3	0	3	1	1	2	1	24
1839	2	2	6	4	2	1	4	3	4	6	2	2	38
1840	1	1	2	2	2	4	5	4	4	6	2	5	38
1841	1	3	2	2	2	1	1	1	0	1	2	0	16
1842	3	3	2	3	2	1	2	1	0	3	0	1	21
1843	2	3	2	2	3	1	2	1	1	1	4	6	28
1844	1	0	3	4	1	1	1	1	3	4	3	4	26
1845	3	4	4	4	4	3	2	4	0	0	5	3	36
1846	3	2	2	7	0	2	4	2	2	1	5	5	35
1847	6	3	5	5	3	4	5	1	2	3	1	1	39
1848	2	1	1	3	0	2	2	3	1	3	0	1	19
1849	2	5	3	6	0	2	2	3	0	2	2	1	28
1850	2	0	5	1	0	6	4	10	3	0	1	2	34
1851	0	5	5	3	4	2	2	3	1	1	2	6	34
1852	4	2	3	2	1	0	4	4	0	4	5	3	32
1853	5	2	2	4	3	2	2	3	7	4	4	7	45
1854	3	3	7	6	6	1	1	7	1	2	6	2	45
1855	5	2	3	5	5	9	7	10	4	2	2	5	59
1856	1	1	4	1	1	2	0	3	0	0	1	0	14
1857	3	0	3	1	4	1	0	0	1	0	3	3	19

1858	2	2	1	2	0	1	2	0	3	2	4	2	21
1859	5	0	3	3	1	2	1	2	4	0	4	3	28
1860	3	4	2	3	0	2	5	1	3	3	5	2	33

Izvor: HDA: Župa Karlobag - Matična knjiga umrlih 1774.-1804., 1804.-1861.

Župa Karlobag – umrli spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1774	20	22	1803	19	13	1832	12	16
1775	22	43	1804	12	18	1833	14	12
1776	25	24	1805	29	13	1834	11	14
1777	17	10	1806	17	14	1835	14	10
1778	24	23	1807	15	9	1836	51	58
1779	30	21	1808	14	15	1837	7	5
1780	14	16	1809	77	39	1838	14	10
1781	24	21	1810	12	20	1839	19	19
1782	28	22	1811	12	18	1840	19	19
1783	14	20	1812	22	17	1841	8	8
1784	18	19	1813	7	11	1842	9	12
1785	15	25	1814	16	15	1843	16	12
1786	30	33	1815	16	6	1844	13	13
1787	21	15	1816	13	18	1845	21	15
1788	38	27	1817	25	13	1846	17	18
1789	26	16	1818	10	9	1847	20	19
1790	25	26	1819	11	13	1848	11	8
1791	38	36	1820	11	12	1849	11	17
1792	11	16	1821	7	9	1850	14	20
1793	20	12	1822	14	7	1851	20	14
1794	18	11	1823	26	27	1852	13	19
1795	25	23	1824	12	9	1853	15	30
1796	14	10	1825	17	21	1854	22	23

1797	14	19	1826	23	26	1855	26	33
1798	18	16	1827	19	20	1856	6	8
1799	18	11	1828	17	9	1857	10	9
1800	24	20	1829	20	8	1858	7	14
1801	17	15	1830	21	16	1859	15	13
1802	21	13	1831	21	7	1860	19	14

Izvor: HDA: Župa Karlobag - Matična knjiga umrlih 1774.-1804., 1804.-1861.

Župa Karlobag – umrli dob/godina					
	do 3	od 3 do 10	od 11 do 50	Iznad 50	Ukupno
1774	13	5	14	10	42
1775	29	16	10	10	65
1776	15	3	19	12	49
1777	11	1	7	8	27
1778	19	10	13	5	47
1779	18	6	13	14	51
1780	15	2	9	4	30
1781	16	5	13	11	45
1782	14	9	13	14	50
1783	10	5	10	9	34
1784	13	5	9	10	37
1785	16	6	8	10	40
1786	22	20	13	8	63
1787	10	2	12	12	36
1788	23	6	20	16	65
1789	9	2	19	12	42
1790	11	6	18	16	51
1791	35	20	10	9	74

1792	14	3	5	5	27
1793	16	0	7	9	32
1794	13	0	10	6	29
1795	16	5	15	12	48
1796	9	0	6	9	24
1797	10	6	11	6	33
1798	13	11	5	5	34
1799	12	2	7	8	29
1800	21	12	6	5	44
1801	8	1	13	10	32
1802	11	3	9	11	34
1803	13	0	12	7	32
1804	9	6	8	7	30
1805	11	4	16	11	42
1806	6	3	9	13	31
1807	4	2	11	7	24
1808	9	2	9	9	29
1809	27	16	65	8	116
1810	9	4	13	6	32
1811	13	7	6	4	30
1812	16	3	14	6	39
1813	9	0	7	2	18
1814	12	4	3	12	31
1815	5	2	7	8	22
1816	10	3	13	5	31
1817	14	8	7	9	38
1818	5	1	8	5	19
1819	7	2	6	9	24
1820	6	1	5	11	23

1821	3	1	5	7	16
1822	8	3	4	6	21
1823	24	17	7	5	53
1824	11	1	5	4	21
1825	22	1	8	7	38
1826	21	7	8	13	49
1827	15	2	12	10	39
1828	8	0	7	11	26
1829	10	1	10	7	28
1830	6	4	17	10	37
1831	11	0	8	9	28
1832	11	0	8	9	28
1833	15	0	3	8	26
1834	5	4	11	5	25
1835	9	2	7	6	24
1836	12	14	52	31	109
1837	3	1	1	7	12
1838	10	2	8	4	24
1839	18	6	9	5	38
1840	9	11	10	8	38
1841	4	2	8	2	16
1842	12	1	6	2	21
1843	8	3	8	9	28
1844	12	4	3	7	26
1845	11	3	15	7	36
1846	9	14	9	3	35
1847	15	5	13	6	39
1848	7	3	4	5	19
1849	10	1	11	6	28

1850	16	6	3	9	34
1851	10	4	12	8	34
1852	10	8	10	4	32
1853	17	9	10	9	45
1854	15	8	9	13	45
1855	12	4	38	5	59
1856	7	2	4	1	14
1857	8	1	4	6	19
1858	11	1	5	4	21
1859	13	3	6	6	28
1860	10	7	6	10	33

Izvor: **HDA**: Župa Karlobag - Matična knjiga vjenčanih 1736.-1804., 1804.-1861.

Župa Karlobag - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1740	1	2	1	0	1	0	0	0	0	0	3	0	8
1741	2	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	5
1742	4	1	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	8
1743	2	3	0	0	0	1	1	0	0	1	6	0	14
1744	5	4	0	0	0	1	1	0	0	0	3	0	14
1745	2	1	0	0	1	2	0	0	0	0	4	0	10
1746	1	2	0	0	0	2	2	2	0	0	2	0	11
1747	2	1	1	0	1	1	1	1	1	1	2	0	12
1748	0	0	0	1	1	0	0	0	0	4	3	0	9
1749	4	5	0	0	0	1	0	1	1	1	5	0	18
1750	4	5	0	0	0	0	5	0	0	0	3	0	17
1751	1	2	0	0	2	1	0	0	0	0	7	0	13
1752	2	4	0	0	0	0	0	0	0	1	9	0	16
1753	4	7	0	0	1	0	2	2	4	8	0	0	28

1754	1	5	0	0	0	1	1	3	0	1	5	0	17
1755	3	2	0	1	0	1	0	1	0	2	4	0	14
1756	4	0	1	0	0	1	0	0	1	1	5	0	13
1757	0	4	0	0	0	0	0	2	0	0	1	0	7
1758	1	0	0	1	2	0	2	0	1	2	2	0	11
1759	1	3	0	0	0	4	1	1	1	6	2	0	19
1760	3	3	0	0	0	0	1	1	0	5	7	0	20
1761	2	1	0	2	0	2	0	0	0	0	7	0	14
1762	0	1	0	0	2	2	1	0	2	3	0	0	11
1763	2	4	0	0	2	6	0	2	1	0	5	0	22
1764	2	0	0	0	1	1	0	0	0	0	5	0	9
1765	4	3	0	2	0	0	0	1	1	1	1	0	13
1766	1	4	0	0	1	2	0	2	1	1	3	0	15
1767	0	2	0	0	1	1	5	1	0	4	7	0	21
1768	1	3	0	2	1	2	1	2	0	0	2	0	14
1769	1	3	0	0	0	1	0	1	0	0	3	0	9
1770	0	1	0	0	1	1	3	2	2	0	9	0	19
1771	2	0	0	1	0	0	2	0	1	4	2	0	12
1772	0	2	0	1	0	0	0	1	0	0	4	0	8
1773	1	0	0	1	1	2	0	0	0	1	2	0	8
1774	1	0	0	0	1	1	2	0	1	2	2	0	10
1775	2	4	0	0	0	1	0	0	3	0	5	0	15
1776	0	1	0	1	1	0	0	2	2	4	4	0	15
1777	2	3	0	2	0	2	1	2	0	5	8	0	25
1778	2	4	2	1	0	0	2	0	1	0	0	0	12
1779	2	0	0	0	0	1	0	1	0	4	10	0	18
1780	4	1	0	0	1	0	2	2	2	2	2	0	16
1781	2	3	0	0	2	1	6	2	1	0	3	0	20
1782	2	2	1	0	2	0	0	0	1	0	3	0	11

1783	0	1	0	0	0	1	0	0	2	3	5	0	12
1784	0	1	0	0	0	1	1	2	3	1	4	0	13
1785	2	1	0	0	1	0	0	2	0	1	2	0	9
1786	0	4	0	0	0	1	1	2	2	5	6	0	21
1787	3	1	0	0	0	1	1	0	1	1	3	0	11
1788	2	0	1	0	1	1	0	0	1	1	4	0	11
1789	2	5	0	1	0	0	1	3	0	2	1	2	17
1790	3	4	0	0	0	1	1	2	0	0	5	0	16
1791	2	4	0	0	1	0	2	1	1	1	3	1	16
1792	1	4	0	1	0	1	0	1	1	3	4	0	16
1793	1	0	0	0	0	4	0	0	0	3	1	0	9
1794	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3	0	5
1795	1	3	0	0	2	0	0	0	2	2	0	1	11
1796	1	2	0	1	0	1	0	0	1	0	1	1	8
1797	1	6	0	0	1	0	0	0	1	0	3	1	13
1798	0	3	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	6
1799	1	3	0	0	1	0	1	0	0	0	5	0	11
1800	2	0	0	0	1	0	0	0	1	1	2	0	7
1801	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3
1802	0	0	0	0	1	0	0	2	1	1	2	0	7
1803	0	0	0	0	2	1	0	0	1	0	2	0	6
1804	1	7	0	0	2	1	0	0	1	0	1	0	13
1805	0	1	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	3
1806	2	1	0	0	0	1	2	0	0	1	2	0	9
1807	4	1	0	0	1	2	1	0	1	1	1	0	12
1808	0	4	0	0	1	2	0	0	0	0	2	0	9
1809	2	2	0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	8
1810	2	1	0	0	1	1	1	0	0	2	0	0	8
1811	2	1	0	0	0	1	1	0	1	2	0	0	8

1812	1	1	0	0	1	0	0	0	1	0	3	0	7
1813	2	2	1	0	0	0	0	2	0	3	0	0	10
1814	1	4	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	7
1815	2	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	0	6
1816	2	1	0	0	2	1	0	0	0	1	0	0	7
1817	2	0	0	0	0	0	2	0	1	2	0	0	7
1818	2	2	0	0	0	0	2	3	0	0	3	0	12
1819	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	6
1820	2	2	0	0	1	1	0	0	0	1	2	1	10
1821	1	3	0	0	1	1	0	0	1	0	1	0	8
1822	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1823	0	2	0	0	0	1	0	0	1	0	3	0	7
1824	3	0	0	0	0	0	1	0	0	2	5	0	11
1825	2	2	0	1	2	2	1	1	1	0	6	0	18
1826	3	0	0	0	0	1	1	0	0	0	2	0	7
1827	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	6
1828	0	4	0	0	0	0	1	0	0	0	2	0	7
1829	1	2	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	8
1830	1	1	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	5
1831	0	2	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	5
1832	0	2	1	0	0	1	0	0	0	0	7	0	11
1833	0	0	0	0	3	0	0	1	1	0	2	0	7
1834	0	1	0	0	0	0	0	1	1	1	2	0	6
1835	2	1	0	1	0	0	0	1	0	0	3	0	8
1836	0	4	0	0	0	0	1	1	0	0	3	0	9
1837	0	1	0	1	0	0	1	1	0	2	5	0	11
1838	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0	4
1839	0	0	0	0	1	0	1	0	0	1	4	1	8
1840	1	3	2	0	1	1	0	1	0	0	1	0	10

1841	0	1	1	0	1	0	0	1	1	0	2	0	7
1842	1	2	0	1	0	0	0	1	0	0	2	0	7
1843	0	3	0	0	0	1	1	0	0	2	3	0	10
1844	0	2	0	0	0	1	0	0	0	2	8	0	13
1845	2	2	0	0	0	0	1	0	0	1	4	0	10
1846	2	3	0	0	0	0	1	3	0	1	2	0	12
1847	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	3
1848	1	2	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	6
1849	1	1	0	1	2	0	0	0	2	0	2	0	9
1850	0	0	0	0	0	2	1	3	0	2	1	0	9
1851	1	2	0	0	0	4	0	0	0	1	2	0	10
1852	0	0	0	0	0	1	2	2	0	1	0	0	6
1853	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	1	0	4
1854	0	1	0	0	0	0	1	2	0	2	1	0	7
1855	0	1	0	0	1	2	1	0	0	1	1	0	7
1856	2	0	0	0	1	0	2	3	0	0	2	0	10
1857	0	2	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	5
1858	3	0	0	0	1	2	0	0	0	1	1	0	8
1859	0	5	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	7
1860	2	1	0	0	0	1	1	1	0	0	1	0	7

Izvor: **HDA**: Župa Lički Osik - Matična knjiga rođenih 1742.-1791., 1792.-1822., 1822.-1850.

Župa Lički Osik - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1748	0	0	2	4	2	1	2	0	1	0	5	5	22
1749	0	1	6	4	8	5	0	10	2	1	2	3	42
1750	3	4	4	5	2	2	1	6	5	3	10	2	47
1751	4	5	2	0	5	4	3	7	0	5	5	2	42
1752	4	4	4	3	3	1	0	3	0	0	4	0	26

1753	3	5	5	1	1	1	0	1	2	7	5	3	34
1754	5	3	4	3	4	4	5	2	10	2	6	3	51
1755	1	5	3	4	1	2	5	4	2	2	6	4	39
1756	6	7	6	1	6	4	6	2	10	1	5	2	56
1757	4	5	4	4	8	4	4	3	6	5	4	3	54
1758	4	4	5	5	0	3	0	0	3	3	4	1	32
1759	6	5	1	1	0	6	0	1	3	3	5	9	40
1760	3	8	6	3	0	2	2	5	3	7	9	3	51
1761	3	6	3	8	6	0	0	13	3	3	5	3	53
1762	5	3	11	5	8	7	0	7	3	8	3	1	61
1763	2	19	2	2	7	7	7	4	3	6	3	6	68
1764	4	11	9	16	3	7	0	0	7	3	5	4	69
1765	3	0	2	6	1	3	0	1	5	2	9	6	38
1766	5	8	9	9	3	11	0	5	3	8	9	9	79
1767	9	8	8	7	6	4	3	15	8	3	8	3	82
1768	5	9	10	4	2	3	2	5	5	4	4	5	58
1769	2	5	3	5	2	4	1	4	6	5	5	3	45
1770	5	5	1	6	2	3	5	6	4	5	6	1	49
1771	3	5	3	5	2	2	2	2	3	4	4	8	43
1772	6	11	5	7	4	5	1	3	3	4	8	7	64
1773	9	8	3	4	6	4	4	6	4	6	6	6	66
1774	5	4	10	9	2	7	3	5	4	4	6	6	65
1775	6	0	4	5	6	2	1	6	4	4	3	4	45
1776	4	2	2	2	3	3	4	5	2	7	5	3	42
1777	5	5	5	6	5	3	6	8	7	5	6	10	71
1778	1	9	5	5	0	0	1	3	1	1	5	2	33
1779	4	3	3	4	5	1	3	4	1	1	5	3	37
1780	4	9	2	3	6	4	4	2	8	8	11	8	69
1781	8	5	4	3	2	0	1	5	4	1	4	2	39

1782	7	6	10	3	3	0	3	5	3	9	3	4	56
1783	4	4	5	1	0	2	1	1	2	7	1	5	33
1784	1	8	4	5	5	2	5	1	5	0	0	3	39
1785	1	3	4	5	3	2	0	1	5	2	4	1	31
1786	3	3	1	1	2	2	1	3	2	2	3	4	27
1787	3	4	3	5	4	3	7	3	4	3	4	3	46
1788	4	9	7	2	1	1	0	5	1	2	2	2	36
1789	1	2	2	0	0	2	1	2	8	3	0	2	23
1790	2	2	1	2	2	3	2	1	3	4	3	1	26
1791	4	5	2	3	2	3	8	3	5	7	4	2	48
1792	3	4	4	5	10	2	4	5	3	0	8	7	55
1793	4	6	5	5	2	2	3	0	4	1	4	4	40
1794	6	7	4	9	5	6	4	2	3	3	4	4	57
1795	12	2	3	6	3	2	1	5	3	6	6	2	51
1796	1	4	3	1	1	2	2	8	4	8	3	9	46
1797	5	5	9	4	1	1	2	3	7	4	1	1	43
1798	5	5	6	6	4	2	3	2	5	4	5	2	49
1799	4	3	3	4	3	1	2	3	2	4	6	5	40
1800	8	6	3	3	2	5	1	1	6	2	6	0	43
1801	6	8	2	3	3	2	1	10	4	4	3	0	46
1802	8	8	7	3	5	3	0	7	13	8	4	2	68
1803	3	2	8	7	7	5	3	2	6	3	4	4	54
1804	9	7	7	5	9	6	7	2	8	9	16	6	91
1805	1	7	6	3	12	5	4	2	5	10	1	7	63
1806	3	14	6	1	2	6	3	2	1	2	4	5	49
1807	4	6	11	4	12	7	5	4	7	4	3	7	74
1808	1	5	4	3	5	3	4	4	5	2	3	4	43
1809	8	8	2	0	0	2	4	2	1	4	2	2	35
1810	0	4	2	3	2	3	1	2	3	0	6	6	32

1811	6	6	3	4	9	5	8	5	9	5	4	5	69
1812	7	8	4	2	6	3	3	6	3	3	3	7	55
1813	1	10	12	1	4	2	1	5	2	8	3	2	51
1814	4	6	3	7	9	4	1	7	3	2	6	2	54
1815	4	6	4	8	7	2	4	5	5	9	5	5	64
1816	7	2	6	0	2	7	4	8	3	7	7	3	56
1817	8	2	5	6	2	3	1	10	4	6	2	4	53
1818	5	2	0	3	2	5	6	9	7	5	7	12	63
1819	12	6	9	3	6	3	4	5	6	5	6	6	71
1820	14	4	7	3	3	8	3	2	6	6	7	5	68
1821	9	9	7	5	4	0	2	2	2	1	3	3	47
1822	2	4	5	5	9	4	6	7	11	4	5	5	67
1823	8	2	6	0	1	1	5	4	8	5	8	3	51
1824	3	2	3	6	10	6	4	10	6	4	7	1	62
1825	8	2	6	12	7	3	2	5	9	9	7	4	74
1826	4	2	6	2	5	2	5	5	6	8	12	10	67
1827	8	10	4	7	2	4	3	3	2	9	2	4	58
1828	5	5	7	4	7	2	5	3	7	4	6	9	64
1829	3	5	8	3	2	0	2	3	3	2	2	5	38
1830	3	8	7	6	7	2	2	3	10	0	5	8	61
1831	8	4	6	1	3	1	3	3	3	3	6	6	47
1832	4	5	5	1	3	0	8	5	8	1	8	9	57
1833	9	7	7	4	11	2	3	5	11	9	3	6	77
1834	5	2	6	4	5	5	4	7	2	10	12	5	67
1835	4	11	6	4	7	6	2	3	5	4	8	2	62
1836	5	0	5	7	4	9	4	6	7	2	4	4	57
1837	3	8	5	3	1	5	1	2	5	5	2	4	44
1838	7	4	4	7	9	9	5	7	6	3	6	6	73
1839	5	10	6	2	0	0	4	5	12	13	2	6	65

1840	2	11	10	8	0	3	5	4	6	6	7	1	63
1841	9	4	6	5	4	2	3	7	6	8	9	9	72
1842	5	4	4	3	4	2	5	9	7	5	8	4	60
1843	7	4	11	7	4	0	6	6	7	6	5	5	68
1844	8	1	10	8	9	8	4	10	6	5	3	8	80
1845	9	4	5	1	4	4	5	4	7	12	4	7	66
1846	13	4	2	8	12	1	7	7	11	9	6	3	83
1847	7	6	8	2	1	2	5	7	5	6	2	4	55
1848	3	10	6	6	3	5	6	7	8	9	5	11	79
1849	6	9	1	6	3	0	3	1	3	0	5	5	42
1850	4	6	4	3	6	2	9	9	11	3	3	5	65

Izvor: HDA: Župa Lički Osik - Matična knjiga rođenih 1742.-1791., 1792.-1822., 1822.-1850.

Župa Lički Osik – kršteni spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1748	8	14	1783	18	15	1818	29	34
1749	24	18	1784	19	19	1819	35	36
1750	21	26	1785	9	22	1820	34	34
1751	21	20	1786	16	11	1821	22	25
1752	12	14	1787	20	25	1822	38	29
1753	19	15	1788	21	15	1823	30	21
1754	26	22	1789	11	12	1824	33	29
1755	22	17	1790	9	17	1825	44	30
1756	38	18	1791	24	24	1826	36	31
1757	28	26	1792	18	37	1827	34	24
1758	20	12	1793	16	24	1828	35	29
1759	19	21	1794	31	26	1829	21	17
1760	27	21	1795	31	20	1830	35	26
1761	25	28	1796	27	19	1831	20	27

1762	29	30	1797	22	21	1832	35	22
1763	36	31	1798	26	23	1833	41	36
1764	31	37	1799	25	15	1834	32	35
1765	18	20	1800	26	17	1835	37	25
1766	38	39	1801	24	22	1836	29	28
1767	35	47	1802	42	26	1837	20	24
1768	23	35	1803	27	27	1838	32	41
1769	29	16	1804	47	44	1839	32	33
1770	22	27	1805	36	27	1840	43	20
1771	21	22	1806	29	20	1841	39	33
1772	35	29	1807	43	31	1842	36	24
1773	18	47	1808	22	21	1843	43	25
1774	21	44	1809	18	17	1844	44	36
1775	25	20	1810	20	12	1845	42	24
1776	26	16	1811	40	29	1846	56	27
1777	38	33	1812	26	29	1847	28	27
1778	18	15	1813	26	25	1848	33	46
1779	22	15	1814	32	22	1849	25	17
1780	34	35	1815	31	33	1850	34	31
1781	19	20	1816	23	33			
1782	30	26	1817	22	31			

Izvor: HDA: Župa Lički Osik - Matična knjiga umrlih 1748.-1807.

Župa Lički Osik - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1748	0	0	1	3	3	1	4	1	1	1	0	1	16
1749	1	3	0	0	0	0	0	3	5	5	2	5	24
1750	0	0	1	1	0	2	1	4	4	1	2	2	18
1751	3	2	1	3	2	0	0	1	8	1	2	2	25
1752	2	1	4	3	1	0	0	2	1	0	5	3	22
1753	3	2	4	3	1	5	3	5	2	4	0	2	34
1754	2	0	0	1	1	0	0	0	0	2	2	2	10
1755	0	0	0	0	0	0	1	2	3	0	0	1	7
1756	1	0	0	1	0	0	1	0	8	1	1	1	14
1757	2	1	0	0	1	0	1	5	2	4	0	0	16
1758	4	0	2	1	2	1	1	0	0	0	1	0	12
1759	2	0	2	1	0	1	0	2	4	4	1	1	18
1760	1	0	3	0	2	0	0	0	0	0	2	1	9
1761	2	4	1	3	1	0	1	3	4	3	0	1	23
1762	0	0	5	10	1	1	3	1	1	1	3	0	26
1763	3	9	11	28	22	9	1	2	4	5	4	2	100
1764	3	4	13	9	3	0	0	3	7	10	3	1	56
1765	2	2	1	10	2	1	0	3	0	2	2	3	28
1766	2	1	6	4	1	1	1	9	13	2	4	3	47
1767	2	0	1	6	0	0	1	1	5	4	3	0	23
1768	1	0	0	1	0	0	0	5	3	0	1	0	11
1769	1	0	5	1	2	2	1	1	1	1	1	0	16
1770	0	1	6	3	2	0	1	6	8	2	5	3	37
1771	5	4	5	4	1	0	0	0	4	4	0	2	29
1772	5	4	6	3	4	7	4	4	2	5	1	6	51
1773	1	5	3	2	0	0	0	0	0	0	3	1	15

1774	6	9	1	3	0	3	6	6	9	5	0	3	51
1775	0	0	1	3	8	3	0	7	3	1	1	3	30
1776	2	2	2	6	0	2	0	2	6	4	2	2	30
1777	3	1	3	4	1	2	0	0	1	0	1	7	23
1778	11	17	12	6	4	4	3	4	1	2	1	0	65
1779	6	7	4	3	0	1	3	3	1	0	0	0	28
1780	1	2	6	2	0	0	0	5	0	2	5	2	25
1781	2	6	16	2	6	2	3	7	1	1	1	7	54
1782	2	0	3	2	1	3	2	6	6	8	5	7	45
1783	1	5	4	2	2	0	1	2	5	6	4	4	36
1784	2	1	3	4	5	0	0	5	3	4	4	2	33
1785	0	0	5	5	3	4	0	6	8	9	4	0	44
1786	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1787	27	18	10	4	2	1	2	2	6	4	2	5	83
1788	1	2	4	7	8	6	3	6	2	2	2	0	43
1789	2	1	9	5	5	7	4	4	7	6	7	5	62
1790	7	7	8	10	3	3	0	1	4	1	0	1	45
1791	2	3	0	0	3	2	1	1	1	1	2	0	16
1792	1	2	2	0	0	0	2	3	0	0	4	0	14
1793	1	3	1	0	2	2	0	2	1	2	1	2	17
1794	0	2	3	1	4	2	2	1	0	0	2	4	21
1795	3	3	2	0	2	1	4	5	4	4	1	2	31
1796	4	2	1	3	3	2	0	0	1	1	2	1	20
1797	1	1	3	0	0	1	2	2	6	3	1	1	21
1798	2	2	4	2	0	0	4	1	2	1	0	2	20
1799	2	0	1	2	0	0	0	1	2	2	3	3	16
1800	2	5	4	2	1	1	5	2	2	0	2	2	28
1801	2	5	5	2	0	2	2	2	2	1	0	1	24
1802	5	8	7	1	4	5	5	2	1	3	3	3	47

1803	3	6	5	7	0	2	3	1	0	2	3	3	35
1804	4	1	6	3	1	1	4	7	23	15	20	11	96
1805	2	6	2	3	7	2	1	3	4	4	4	2	40
1806	12	3	6	9	5	4	3	4	3	0	3	0	52
	167	173	224	204	132	99	90	166	205	156	138	128	1882

Izvor: HDA: Župa Lički Osik - Matična knjiga umrlih 1748.-1807.

Župa Lički Osik – umrli spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1748	11	5	1768	7	4	1788	16	27
1749	12	12	1769	8	8	1789	31	31
1750	11	7	1770	17	20	1790	21	23
1751	15	10	1771	11	18	1791	6	10
1752	9	13	1772	25	26	1792	8	6
1753	21	13	1773	6	9	1793	8	9
1754	4	6	1774	25	26	1794	10	11
1755	2	5	1775	14	16	1795	16	15
1756	9	5	1776	22	8	1796	14	6
1757	9	7	1777	10	13	1797	10	11
1758	8	4	1778	41	24	1798	12	8
1759	7	11	1779	14	14	1799	6	10
1760	1	8	1780	16	9	1800	14	14
1761	12	11	1781	27	27	1801	13	11
1762	11	15	1782	14	31	1802	26	21
1763	52	48	1783	19	17	1803	14	21
1764	25	31	1784	13	20	1804	47	49
1765	16	12	1785	21	21	1805	20	20
1766	27	20	1786	x	x	1806	20	32
1767	8	15	1787	48	35			

Izvor: HDA: Župa Lički Osik - Matična knjiga umrlih 1748.-1807.

Župa Lički Osik – umrli dob/godina					
	do 3	od 3 do 10	od 10 do 50	preko 50	Ukupno
1748	2	1	7	6	16
1749	7	3	5	9	24
1750	10	0	5	3	18
1751	3	2	7	13	25
1752	0	1	10	11	22
1753	10	11	7	6	34
1754	2	0	7	1	10
1755	1	1	2	3	7
1756	6	0	6	2	14
1757	6	2	5	3	16
1758	1	2	3	6	12
1759	2	2	6	8	18
1760	2	2	4	1	9
1761	13	1	4	5	23
1762	8	3	11	4	26
1763	31	25	29	15	100
1764	17	2	26	11	56
1765	9	3	11	5	28
1766	26	9	7	5	47
1767	9	1	9	4	23
1768	5	0	3	3	11
1769	5	0	8	3	16
1770	18	2	13	4	37
1771	7	11	6	5	29
1772	20	17	9	5	51
1773	5	3	3	4	15

1774	25	10	14	2	51
1775	11	4	5	10	30
1776	10	10	6	4	30
1777	4	2	13	4	23
1778	19	10	23	13	65
1779	11	7	6	4	28
1780	8	7	7	3	25
1781	28	13	6	7	54
1782	19	7	9	10	45
1783	10	10	8	8	36
1784	5	9	15	4	33
1785	7	13	17	7	44
1786	0	0	0	0	0
1787	21	13	37	12	83
1788	19	9	11	4	43
1789	9	6	33	14	62
1790	13	4	18	10	45
1791	9	2	3	2	16
1792	6	0	6	2	14
1793	10	1	5	1	17
1794	10	6	5	0	21
1795	15	9	4	3	31
1796	10	3	6	1	20
1797	11	6	2	2	21
1798	8	4	4	4	20
1799	6	3	6	1	16
1800	10	7	6	5	28
1801	6	2	6	10	24
1802	27	6	9	5	47

1803	13	4	5	13	35
1804	38	34	13	11	96
1805	14	7	5	14	40
1806	22	2	13	15	52

Izvor: **HDA**: Župa Lički Osik - Matična knjiga vjenčanih 1748.-1802., 1831.-1857.

Župa Lički Osik - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1748	0	1	0	0	0	0	2	0	1	1	6	0	11
1749	3	1	0	0	0	0	0	1	0	4	6	0	15
1750	0	2	0	3	0	0	0	1	1	0	6	0	13
1751	2	0	0	0	0	3	0	2	1	0	5	0	13
1752	2	0	0	1	3	2	0	1	0	3	4	0	16
1753	4	2	0	0	0	0	0	1	1	2	7	0	17
1754	0	1	0	0	0	1	0	0	1	1	5	0	9
1755	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2	14	0	18
1756	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	4
1757	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	3
1758	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	3	0	7
1759	0	1	0	1	1	2	0	1	2	0	4	0	12
1760	0	1	1	1	0	2	1	1	1	7	12	1	28
1761	2	1	0	0	1	1	0	0	1	3	9	0	18
1762	0	0	0	0	2	0	0	0	0	2	3	0	7
1763	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	1	1	6
1764	0	1	0	0	0	1	1	1	0	1	6	1	12
1765	2	3	0	1	2	0	0	1	0	1	5	0	15
1766	1	0	0	0	0	0	1	2	1	1	5	0	11
1767	1	0	1	0	0	2	1	2	0	1	5	0	13
1768	2	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2	0	6

1769	0	0	0	1	0	0	0	1	0	1	2	1	6
1770	0	1	0	0	0	1	0	3	3	0	1	0	9
1771	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	3	0	6
1772	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	13	0	16
1773	0	0	0	0	0	0	1	1	2	1	4	0	9
1774	0	0	0	0	2	1	0	0	1	0	6	0	10
1775	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	4
1776	1	1	0	0	2	0	0	1	0	0	5	0	10
1777	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	5	0	7
1778	2	0	0	0	1	1	0	0	0	1	0	0	5
1779	1	1	0	0	1	0	1	1	1	3	6	0	15
1780	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	7	0	8
1781	1	2	0	0	0	0	2	0	0	0	8	0	13
1782	0	0	0	2	1	0	0	1	0	0	5	1	10
1783	0	0	0	0	0	0	2	0	0	3	3	0	8
1784	2	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	4
1785	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	11	0	14
1786	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	13	0	15
1787	0	0	0	0	2	1	2	0	1	0	3	0	9
1788	0	1	0	1	1	1	0	0	1	0	1	0	6
1789	0	1	0	0	0	0	4	0	3	1	2	0	11
1790	3	6	0	1	0	3	0	2	1	7	7	0	30
1791	2	2	2	0	0	0	1	1	0	2	3	0	13
1792	0	0	0	0	0	0	2	0	0	0	3	0	5
1793	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	3	0	5
1794	0	0	0	0	0	1	1	1	0	4	8	0	15
1795	0	1	0	0	1	1	1	0	0	0	6	0	10
1796	0	0	0	0	1	1	1	0	1	0	4	0	8
1797	1	1	0	0	5	0	0	0	0	0	0	0	7

1798	0	1	0	0	0	1	0	0	1	0	12	0	15
1799	1	2	0	0	0	0	0	0	0	3	1	0	7
1800	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	5	0	9
1801	2	1	0	0	0	0	2	0	0	3	6	0	14
1802	2	1	0	0	0	0	2	0	0	3	6	0	14
1803	1	0	0	0	1	1	0	1	0	4	4	0	12
1804	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	4	0	6
1805	0	2	0	0	1	0	0	2	0	2	0	0	7
1806	0	0	0	0	0	3	1	1	0	1	9	0	15
1807	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1808	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1809	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1810	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1811	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1812	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1813	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1814	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1815	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1816	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1817	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1818	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1819	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1820	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1821	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1822	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1823	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1824	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1825	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1826	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0

1827	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1828	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1829	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1830	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1831	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
1832	4	0	1	2	0	0	0	0	0	0	10	0	17
1833	1	2	0	0	2	0	1	0	0	0	11	0	17
1834	4	0	0	1	0	0	0	2	0	0	2	0	9
1835	1	2	0	0	0	1	1	0	1	0	7	0	13
1836	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	8	0	12
1837	0	2	0	1	3	1	0	1	0	1	9	0	18
1838	3	1	0	1	0	0	0	0	2	0	13	0	20
1839	4	2	0	0	0	0	2	1	1	0	8	0	18
1840	0	0	1	0	2	1	0	0	0	0	10	0	14
1841	1	5	0	1	1	2	0	1	0	1	7	0	19
1842	1	1	0	0	1	1	0	0	0	0	10	0	14
1843	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	11	0	15
1844	0	2	0	0	0	1	1	2	1	1	8	0	16
1845	3	1	0	0	1	0	0	1	1	0	14	0	21
1846	0	0	0	0	1	1	1	1	0	3	7	0	14
1847	1	1	0	1	1	0	1	0	1	2	7	0	15
1848	2	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	6
1849	2	0	1	0	1	0	0	0	0	0	6	0	10
1850	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	10	0	12
1851	1	4	0	0	1	1	0	0	1	2	9	0	19
1852	3	4	2	1	0	0	0	0	0	0	9	0	19
1853	2	1	0	0	0	0	2	0	0	1	5	0	11
1854	0	3	0	0	0	2	2	0	0	3	6	0	16
1855	1	2	0	1	0	0	0	1	1	3	5	0	14

1856	2	5	1	1	0	1	0	0	0	3	18	0	31
1857	3	6	0	1	0	1	0	3	0	4	15	0	33
1858	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1859	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1860	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Izvor: **HDA**: Župa Perušić - Matična knjiga rođenih 1734.-1773., 1773.-1800., 1801.-1830., 1831.-1834., 1835.-1862.

Župa Perušić - Rođeni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1740	5	2	5	2	4	6	11	6	6	7	10	4	68
1741	9	10	11	6	7	5	4	4	5	9	9	7	86
1742	3	12	5	7	5	5	0	4	9	7	4	7	68
1743	5	13	5	3	3	7	0	9	8	2	6	5	66
1744	5	1	3	2	8	4	7	7	7	4	7	5	60
1745	7	13	5	6	6	6	4	1	8	2	11	5	74
1746	7	6	11	11	14	3	4	4	5	11	13	2	91
1747	12	14	8	5	6	3	7	5	7	5	8	3	83
1748	3	8	1	8	6	7	4	6	6	5	9	11	74
1749	7	15	9	13	8	6	9	0	2	5	6	3	83
1750	5	7	10	5	4	3	7	8	0	12	10	19	90
1751	16	5	19	7	11	8	8	11	5	11	13	11	125
1752	10	13	11	14	4	4	5	1	9	13	8	7	99
1753	5	6	15	19	9	5	8	8	7	7	21	4	114
1754	11	13	10	11	10	10	20	8	10	12	11	9	135
1755	9	7	11	0	0	4	5	1	6	6	7	5	61
1756	9	15	19	6	16	18	12	14	10	12	11	10	152
1757	13	13	15	7	13	12	1	4	9	9	8	3	107
1758	6	11	13	8	6	0	5	3	7	1	7	8	75

1759	8	14	11	7	6	6	0	1	3	10	14	4	84
1760	11	13	16	8	6	8	6	7	11	5	18	8	117
1761	8	11	7	11	10	5	2	4	15	6	11	6	96
1762	12	19	12	8	13	8	12	12	11	8	13	6	134
1763	6	11	10	8	15	18	8	6	10	18	9	12	131
1764	12	16	13	15	5	10	6	8	6	7	7	6	111
1765	8	2	4	7	16	14	7	9	17	10	14	22	130
1766	15	16	23	13	7	11	7	6	8	10	16	8	140
1767	15	13	17	11	17	20	8	7	15	13	12	10	158
1768	25	12	15	11	14	9	6	7	16	8	8	5	136
1769	12	12	11	10	5	4	2	0	8	13	6	7	90
1770	7	8	13	12	3	5	5	8	16	7	6	9	99
1771	9	14	7	7	13	8	10	9	10	7	14	13	121
1772	15	10	21	11	11	6	4	4	7	6	4	9	108
1773	8	10	13	8	19	15	13	2	1	18	14	12	133
1774	19	14	14	5	11	12	10	5	15	17	5	7	134
1775	12	8	8	13	7	12	2	14	11	8	6	5	106
1776	7	8	7	7	10	15	8	7	13	14	12	17	125
1777	9	14	17	11	17	8	13	16	16	15	14	5	155
1778	12	9	19	12	6	8	4	4	22	8	15	7	126
1779	7	12	11	9	8	6	3	7	11	14	7	9	104
1780	5	8	16	22	18	16	13	11	24	24	13	11	181
1781	12	15	10	15	13	9	4	7	19	10	16	15	145
1782	9	12	21	7	14	8	6	12	11	15	6	13	134
1783	13	16	17	8	5	4	5	6	8	12	9	2	105
1784	2	7	17	18	14	8	8	6	5	7	12	12	116
1785	11	16	22	11	6	8	5	6	11	8	8	8	120
1786	9	14	11	8	14	11	3	10	9	6	2	9	106
1787	13	11	14	12	15	14	14	14	18	11	13	15	164

1788	16	16	19	14	7	4	6	13	8	7	2	2	114
1789	6	9	14	7	9	6	6	11	6	14	3	2	93
1790	4	5	10	6	10	6	3	2	6	10	6	9	77
1791	9	6	7	21	13	14	21	18	19	21	11	16	176
1792	16	19	11	14	13	10	9	8	13	9	15	12	149
1793	19	18	20	16	19	6	9	12	20	2	3	17	161
1794	10	10	17	17	11	8	5	8	11	15	20	17	149
1795	16	18	20	11	8	9	11	15	14	18	12	14	166
1796	16	14	8	16	18	13	9	8	14	24	21	13	174
1797	18	15	21	16	12	13	2	6	3	7	4	5	122
1798	1	7	17	13	10	5	9	5	6	11	14	14	112
1799	18	16	9	18	21	12	8	10	13	20	14	10	169
1800	19	18	18	14	13	8	11	9	15	9	7	6	147
1801	0	0	4	3	13	4	4	13	16	10	9	10	86
1802	18	25	0	17	14	24	13	11	20	12	8	10	172
1803	13	7	6	13	12	4	5	6	4	4	4	7	85
1804	4	7	10	8	11	10	14	16	20	19	14	12	145
1805	19	22	19	15	18	16	9	12	18	22	8	15	193
1806	8	8	9	11	10	7	9	7	4	4	18	11	106
1807	11	14	15	23	25	14	14	20	18	18	13	8	193
1808	20	12	17	15	17	5	10	9	10	13	4	8	140
1809	13	22	12	14	11	15	13	10	9	16	8	4	147
1810	4	5	2	9	8	0	3	9	12	10	11	25	98
1811	15	15	24	2	0	1	x	x	x	x	x	x	57
1812	12	8	7	12	9	7	5	5	5	10	13	12	105
1813	11	11	8	9	15	5	4	14	8	13	9	4	111
1814	13	7	12	10	9	12	11	6	17	4	13	6	120
1815	13	17	9	12	9	7	13	6	8	16	9	16	135
1816	14	8	6	4	10	10	7	12	11	6	10	14	112

1817	20	12	13	13	7	12	7	13	13	12	10	5	137
1818	8	8	6	7	13	16	8	16	12	11	23	15	143
1819	24	9	11	10	12	9	18	18	16	18	22	13	180
1820	16	3	17	21	6	5	14	15	13	15	13	12	150
1821	6	14	7	10	10	9	4	5	8	10	6	6	95
1822	12	7	10	9	21	17	13	6	14	9	13	10	141
1823	21	12	15	8	11	11	6	16	10	11	6	6	133
1824	12	17	13	20	12	6	9	13	13	15	8	11	149
1825	26	10	15	20	19	15	15	9	13	15	15	15	187
1826	17	17	9	21	29	12	4	6	12	15	15	22	179
1827	18	15	16	21	16	9	11	9	20	11	6	15	167
1828	21	18	8	14	14	12	8	14	20	16	19	13	177
1829	9	16	15	12	9	4	7	9	10	7	9	4	111
1830	7	13	10	13	13	18	13	16	17	15	5	0	140
1831	16	16	14	18	8	11	12	7	10	11	6	12	141
1832	18	9	10	18	23	10	10	8	21	13	23	26	189
1833	14	17	12	10	12	16	9	14	24	21	16	16	181
1834	16	11	13	23	21	13	8	11	9	22	17	27	191
1835	12	21	8	13	10	8	8	15	16	18	19	13	161
1836	15	9	14	6	14	13	19	28	23	8	12	15	176
1837	16	15	14	17	12	11	13	8	8	16	9	13	152
1838	14	16	12	22	19	22	9	22	36	15	21	20	228
1839	10	18	24	12	11	16	6	12	21	28	16	21	195
1840	17	30	20	11	14	4	4	7	8	8	7	12	142
1841	9	9	13	9	33	14	13	15	25	25	24	20	209
1842	24	20	9	13	19	7	8	12	17	16	13	14	172
1843	15	10	18	18	22	10	18	7	10	15	14	16	173
1844	11	16	17	7	16	21	12	18	27	14	23	15	197
1845	17	19	18	21	7	14	12	19	13	14	13	13	180

1846	15	12	15	15	17	17	12	14	19	30	22	19	207
1847	26	14	13	12	12	11	14	18	13	13	14	4	164
1848	5	11	12	23	11	8	7	7	19	16	16	12	147
1849	13	13	13	15	19	8	11	7	11	8	10	10	138
1850	9	8	8	11	6	7	16	18	19	13	9	10	134
1851	10	19	19	14	20	20	15	9	13	11	8	14	172
1852	21	21	22	16	22	6	16	16	19	18	6	15	198
1853	9	17	15	12	11	17	15	12	16	19	9	11	163
1854	15	13	14	13	10	12	5	10	5	10	9	11	127
1855	3	13	12	10	8	12	13	11	9	12	7	14	124
1856	7	4	18	20	16	19	21	24	18	23	26	16	212
1857	20	16	21	11	18	19	12	21	16	11	23	10	198
1858	17	26	22	13	24	18	12	22	11	20	16	16	217
1859	22	17	19	19	9	12	15	22	15	11	9	15	185
1860	10	12	13	17	17	5	11	15	21	16	15	17	169

Izvor: **HDA**: Župa Perušić - Matična knjiga rođenih 1734.-1773., 1773.-1800., 1801.-1830., 1831.-1834., 1835.-1862.

Župa Perušić – kršteni spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1740	32	36	1781	66	79	1822	68	73
1741	56	30	1782	74	60	1823	68	65
1742	34	34	1783	51	54	1824	80	69
1743	33	33	1784	59	57	1825	94	93
1744	25	35	1785	71	49	1826	88	91
1745	39	35	1786	54	52	1827	95	72
1746	49	42	1787	63	101	1828	95	82
1747	42	41	1788	54	60	1829	53	58
1748	35	39	1789	46	47	1830	69	71

1749	53	30	1790	33	44	1831	72	69
1750	55	35	1791	95	81	1832	97	92
1751	69	56	1792	66	83	1833	91	90
1752	40	59	1793	74	87	1834	104	87
1753	60	54	1794	75	74	1835	85	76
1754	70	65	1795	87	79	1836	93	83
1755	26	35	1796	97	76	1837	70	82
1756	76	76	1797	65	57	1838	111	117
1757	41	66	1798	51	61	1839	111	84
1758	13	62	1799	93	76	1840	80	62
1759	46	38	1800	78	69	1841	109	100
1760	61	56	1801	39	45	1842	100	72
1761	48	48	1802	91	81	1843	89	84
1762	84	50	1803	43	42	1844	101	96
1763	64	67	1804	71	74	1845	102	78
1764	64	47	1805	103	90	1846	107	100
1765	62	68	1806	50	56	1847	97	67
1766	72	68	1807	92	101	1848	74	73
1767	80	77	1808	62	78	1849	76	62
1768	75	61	1809	70	77	1850	79	55
1769	30	60	1810	48	50	1851	99	73
1770	46	53	1811	29	28	1852	127	71
1771	54	67	1812	49	56	1853	85	78
1772	53	55	1813	56	55	1854	68	59
1773	65	68	1814	77	43	1855	72	52
1774	75	59	1815	61	74	1856	117	95
1775	45	61	1816	60	52	1857	110	88
1776	62	63	1817	74	63	1858	126	91
1777	86	69	1818	78	65	1859	105	80

1778	61	65	1819	98	82	1860	87	82
1779	57	47	1820	76	74			
1780	107	74	1821	47	48			

Izvor: **HDA**: Župa Perušić - Matična knjiga umrlih 1734.-1755., 1756.-1773., 1773.-1777., 1777.-1810., 1815.-1858.

Župa Perušić - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1740	4	3	1	5	7	5	5	1	0	9	5	18	63
1741	5	7	2	2	2	3	2	3	6	2	2	0	36
1742	2	0	0	3	1	1	0	0	2	1	3	1	14
1743	3	12	2	2	1	1	1	1	0	1	1	2	27
1744	8	9	4	2	5	2	2	1	x	x	x	x	33
1745	1	1	5	0	4	0	0	2	3	1	1	0	18
1746	1	2	5	5	2	5	0	5	x	x	x	1	26
1747	4	5	5	2	2	2	2	1	1	1	1	0	26
1748	1	2	0	3	4	1	1	3	1	1	4	4	25
1749	6	4	3	4	3	0	3	5	10	4	4	1	47
1750	1	3	1	0	1	1	0	4	4	1	2	3	21
1751	2	7	5	4	5	4	4	2	2	4	5	5	49
1752	4	2	3	3	3	0	2	5	7	2	1	5	37
1753	6	3	1	4	9	7	8	13	20	13	11	14	109
1754	7	3	5	3	3	0	1	2	3	5	4	0	36
1755	1	3	1	5	2	3	1	1	3	2	3	2	27
1756	2	1	4	4	1	0	1	2	5	2	4	4	30
1757	7	9	6	3	1	7	0	6	7	4	4	5	59
1758	3	5	2	6	3	3	1	3	1	3	2	5	37
1759	7	9	5	6	4	5	4	2	5	2	5	3	57
1760	3	3	3	5	3	3	1	2	6	0	1	0	30

1761	3	1	2	2	0	4	2	5	2	4	2	2	29
1762	1	2	4	8	8	2	3	2	0	1	5	3	39
1763	3	2	8	25	26	16	9	15	18	13	9	16	160
1764	7	10	19	9	8	3	2	2	9	5	2	3	79
1765	8	6	2	3	3	6	4	2	6	8	9	18	75
1766	5	5	8	7	4	1	5	4	7	4	4	4	58
1767	3	3	3	3	11	2	2	6	11	6	4	7	61
1768	12	8	14	13	3	1	4	9	7	5	7	4	87
1769	10	10	8	3	3	5	2	1	0	4	4	7	57
1770	11	17	14	6	6	3	3	0	6	6	3	0	75
1771	7	5	5	6	3	6	6	13	7	13	12	7	90
1772	11	18	9	11	12	3	6	16	22	5	9	6	128
1773	2	5	9	7	6	3	1	4	6	1	7	4	55
1774	7	4	8	15	9	3	9	14	13	4	3	4	93
1775	4	9	7	11	6	5	5	2	15	10	8	11	93
1776	18	7	3	5	3	2	0	11	11	1	3	3	67
1777	9	4	2	9	7	5	6	3	6	4	5	7	67
1778	9	3	15	7	1	11	7	10	6	11	5	4	89
1779	11	13	17	13	12	9	13	16	13	6	5	6	134
1780	2	2	2	2	2	4	2	2	7	6	7	10	48
1781	5	8	9	5	1	1	7	7	11	4	7	7	72
1782	6	7	6	17	5	7	5	14	4	7	2	1	81
1783	9	7	15	9	12	3	4	12	16	6	4	5	102
1784	9	4	5	2	2	2	1	18	13	6	3	4	69
1785	5	5	10	10	5	5	5	1	5	9	8	11	79
1786	9	7	7	8	2	6	4	7	8	9	8	20	95
1787	45	29	16	6	6	9	9	16	21	33	28	45	263
1788	43	36	20	9	4	4	6	8	6	4	5	4	149
1789	7	7	14	5	11	13	25	24	10	12	15	14	157

1790	21	25	27	14	11	11	9	9	6	7	4	3	147
1791	4	3	4	7	1	1	0	4	4	9	5	3	45
1792	2	8	5	4	0	0	4	8	6	3	5	1	46
1793	4	7	9	7	2	5	2	6	7	4	5	4	62
1794	11	10	10	12	9	8	3	5	3	3	2	8	84
1795	10	6	6	4	5	1	6	5	11	4	11	23	92
1796	14	22	46	36	16	5	9	5	4	6	7	2	172
1797	3	5	3	5	6	5	1	7	7	7	4	9	62
1798	9	7	10	7	6	2	5	4	2	5	2	3	62
1799	4	x	x	5	2	3	4	5	7	1	x	x	31
1800	4	11	11	5	6	2	3	2	2	10	7	8	71
1801	2	8	3	0	3	8	7	1	3	2	5	6	48
1802	11	8	6	3	3	4	4	7	13	14	21	18	112
1803	18	21	15	19	12	8	1	5	4	2	4	7	116
1804	3	8	8	6	7	11	15	21	22	21	17	13	152
1805	10	8	12	11	6	3	5	6	5	7	9	8	90
1806	9	7	15	9	10	7	5	2	9	8	1	7	89
1807	4	3	6	7	5	4	1	3	6	5	4	5	53
1808	5	10	11	19	7	3	2	5	4	3	2	5	76
1809	6	7	9	4	4	7	4	27	24	27	26	21	166
1810	29	50	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	79
1811	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1812	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1813	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1814	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1815	10	5	3	5	8	3	2	5	5	3	5	7	61
1816	12	10	10	7	3	2	3	4	2	4	3	11	71
1817	2	5	8	9	10	6	4	10	12	12	2	8	88
1818	9	2	4	7	2	7	20	24	13	7	8	5	108

1819	6	4	6	1	4	5	2	1	4	9	4	3	49
1820	4	2	0	2	6	2	1	4	2	7	5	7	42
1821	4	7	9	3	8	5	3	3	3	2	2	6	55
1822	7	3	2	2	5	2	2	8	2	1	3	7	44
1823	6	8	2	7	6	5	5	2	3	3	1	0	48
1824	3	9	11	7	4	7	4	1	9	5	1	3	64
1825	8	2	9	7	4	4	5	5	4	4	2	2	56
1826	9	6	7	6	6	2	4	3	5	10	5	9	72
1827	13	19	30	10	4	1	1	2	5	4	9	8	106
1828	12	5	5	2	5	2	6	9	10	3	8	4	71
1829	1	15	26	9	7	6	1	7	7	8	9	3	99
1830	8	4	6	5	2	1	0	8	12	7	9	13	75
1831	14	27	19	14	17	9	12	9	6	12	9	8	156
1832	10	10	10	10	10	1	5	4	2	1	7	9	79
1833	13	6	9	19	12	8	16	6	9	3	9	9	119
1834	7	11	10	11	4	3	5	17	20	12	11	11	122
1835	14	13	3	4	6	8	0	6	8	4	10	1	77
1836	5	7	7	5	4	4	2	8	21	24	8	16	111
1837	15	12	18	10	4	4	2	6	0	7	7	10	95
1838	11	3	10	11	6	5	5	7	7	4	0	4	73
1839	12	15	25	11	6	6	2	8	4	6	7	12	114
1840	7	18	20	11	8	8	5	17	18	6	6	11	135
1841	9	11	9	16	4	2	6	6	6	11	11	6	97
1842	14	18	28	13	6	5	5	5	3	3	6	9	115
1843	9	4	11	7	6	7	4	7	7	5	3	6	76
1844	14	16	30	8	6	9	3	7	8	7	6	7	121
1845	5	13	11	6	4	4	7	4	8	5	8	10	85
1846	6	6	4	5	5	3	7	13	7	2	9	13	80
1847	8	4	18	11	6	7	5	12	7	6	7	4	95

1848	17	10	8	13	8	3	4	8	10	15	8	8	112
1849	16	7	20	9	4	6	7	35	25	3	6	11	149
1850	5	15	25	22	4	5	5	6	10	6	4	6	113
1851	7	10	22	9	4	4	6	13	14	11	4	15	119
1852	8	9	18	16	14	10	8	13	7	3	4	4	114
1853	7	13	12	10	10	7	6	13	24	9	11	9	131
1854	13	13	6	10	10	8	12	32	12	9	8	5	138
1855	12	17	17	15	11	2	3	90	68	12	5	10	262
1856	16	6	11	6	5	5	5	5	2	2	7	6	76
1857	13	10	8	5	3	6	5	5	4	7	5	3	74

Izvor: **HDA**: Župa Perušić - Matična knjiga umrlih 1734.-1755., 1756.-1773., 1773.-1777., 1777.-1810., 1815.-1858.

Župa Perušić – umrli spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1740	37	26	1780	37	11	1820	18	24
1741	20	16	1781	32	40	1821	27	28
1742	6	8	1782	36	45	1822	23	21
1743	16	11	1783	59	43	1823	26	22
1744	21	12	1784	25	44	1824	35	29
1745	6	12	1785	35	44	1825	27	29
1746	17	9	1786	48	47	1826	24	48
1747	12	14	1787	126	137	1827	50	56
1748	14	11	1788	75	74	1828	37	34
1749	20	27	1789	99	58	1829	47	52
1750	11	10	1790	67	80	1830	35	40
1751	24	25	1791	30	15	1831	84	72
1752	17	20	1792	19	27	1832	40	39
1753	55	54	1793	30	32	1833	62	57

1754	26	10	1794	43	41	1834	55	67
1755	15	12	1795	43	49	1835	40	37
1756	17	13	1796	85	87	1836	54	57
1757	28	31	1797	32	30	1837	38	57
1758	18	19	1798	30	32	1838	39	34
1759	26	31	1799	18	13	1839	54	60
1760	13	17	1800	24	47	1840	71	64
1761	10	19	1801	23	25	1841	50	47
1762	21	18	1802	55	57	1842	58	57
1763	64	96	1803	67	49	1843	33	43
1764	37	42	1804	75	77	1844	63	58
1765	39	36	1805	48	42	1845	50	35
1766	28	30	1806	44	45	1846	39	41
1767	24	37	1807	26	27	1847	43	52
1768	34	53	1808	37	39	1848	55	57
1769	32	25	1809	94	72	1849	74	75
1770	33	42	1810	32	47	1850	52	61
1771	39	51	1811	0	0	1851	59	60
1772	57	71	1812	0	0	1852	56	58
1773	25	30	1813	0	0	1853	68	63
1774	46	47	1814	0	0	1854	66	72
1775	40	53	1815	34	27	1855	140	122
1776	34	33	1816	34	37	1856	34	42
1777	37	30	1817	45	43	1857	39	35
1778	45	44	1818	43	65			
1779	67	67	1819	31	18			

Izvor: **HDA**: Župa Perušić - Matična knjiga umrlih 1734.-1755., 1756.-1773., 1773.-1777., 1777.-1810., 1815.-1858.

Župa Perušić – umrli dob/godina					
	do 3	od 3 do 10	od 11 do 50	Iznad 50	Ukupno
1740	18	20	12	13	63
1741	13	9	5	9	36
1742	2	1	5	6	14
1743	5	4	7	11	27
1744	8	10	7	8	33
1745	0	0	9	9	18
1746	5	2	10	9	26
1747	4	0	14	8	26
1748	7	1	9	8	25
1749	16	6	11	14	47
1750	6	1	10	4	21
1751	28	3	7	11	49
1752	8	4	6	19	37
1753	42	39	24	4	109
1754	21	4	8	3	36
1755	12	0	7	8	27
1756	5	8	8	9	30
1757	18	5	17	19	59
1758	15	6	10	6	37
1759	27	10	9	11	57
1760	10	5	5	10	30
1761	12	0	11	6	29
1762	16	3	10	10	39
1763	61	35	33	31	160
1764	21	12	22	24	79

1765	41	8	12	14	75
1766	35	9	6	8	58
1767	29	4	19	9	61
1768	43	7	27	10	87
1769	19	2	17	19	57
1770	37	13	16	9	75
1771	29	34	9	18	90
1772	50	19	32	27	128
1773	22	4	13	16	55
1774	47	17	17	12	93
1775	34	15	27	17	93
1776	23	17	14	13	67
1777	21	8	14	24	67
1778	32	12	24	21	89
1779	54	34	25	21	134
1780	22	8	8	10	48
1781	34	4	17	17	72
1782	26	9	16	30	81
1783	31	10	22	39	102
1784	23	17	11	18	69
1785	30	11	18	20	79
1786	26	22	29	18	95
1787	95	70	65	33	263
1788	52	49	28	20	149
1789	29	16	42	70	157
1790	39	22	50	36	147
1791	20	5	10	10	45
1792	24	4	11	7	46
1793	22	7	11	22	62

1794	28	13	22	21	84
1795	46	14	13	19	92
1796	84	51	21	16	172
1797	23	3	14	22	62
1798	17	4	15	26	62
1799	16	5	5	5	31
1800	35	5	13	18	71
1801	23	3	9	13	48
1802	43	25	21	23	112
1803	30	18	21	47	116
1804	44	56	25	27	152
1805	30	10	24	26	90
1806	32	12	20	25	89
1807	21	3	15	14	53
1808	29	2	18	27	76
1809	64	44	32	26	166
1810	20	39	10	10	79
1811	x	x	x	X	0
1812	x	x	x	X	0
1813	X	x	X	X	0
1814	X	x	x	x	0
1815	22	8	15	16	61
1816	28	12	14	17	71
1817	40	14	13	21	88
1818	51	25	18	14	108
1819	17	3	10	19	49
1820	19	4	8	11	42
1821	18	7	14	16	55
1822	18	4	11	11	44

1823	10	9	8	21	48
1824	24	6	19	15	64
1825	26	8	8	14	56
1826	24	4	22	22	72
1827	44	18	21	23	106
1828	29	3	12	27	71
1829	35	8	27	29	99
1830	25	7	16	27	75
1831	58	34	36	28	156
1832	22	9	22	26	79
1833	44	12	36	27	119
1834	60	10	32	20	122
1835	33	5	23	16	77
1836	46	13	28	24	111
1837	33	11	18	33	95
1838	36	5	13	19	73
1839	31	8	33	42	114
1840	65	13	26	31	135
1841	41	15	28	13	97
1842	40	19	29	27	115
1843	31	14	15	16	76
1844	69	17	12	23	121
1845	34	11	15	25	85
1846	37	12	19	12	80
1847	37	17	16	25	95
1848	48	19	18	27	112
1849	50	17	43	39	149
1850	39	22	34	18	113
1851	49	25	26	19	119

1852	36	25	19	34	114
1853	36	13	38	44	131
1854	43	21	34	40	138
1855	55	33	96	75	259
1856	30	11	18	17	76
1857	43	9	8	14	74

Izvor: **HDA**: Župa Perušić - Matična knjiga vjenčanih 1734.-1755., 1756.-1773., 1773.-1817., 1835.-1850., 1850.-1858.

Župa Perušić - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1740	5	3	0	0	3	0	1	0	1	1	13	0	27
1741	1	1	0	0	2	0	1	0	0	2	10	0	17
1742	3	0	0	0	0	1	1	1	3	1	2	0	12
1743	6	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4	0	13
1744	0	1	0	0	0	0	0	0	1	2	12	0	16
1745	1	0	0	0	0	1	0	0	1	1	16	0	20
1746	0	3	0	0	0	0	0	2	0	1	12	0	18
1747	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	9	1	13
1748	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	17	0	21
1749	3	0	0	1	0	0	2	0	1	0	16	0	23
1750	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	2
1751	0	0	0	0	1	0	0	1	0	2	9	0	13
1752	0	1	0	0	1	2	2	0	0	5	8	0	19
1753	1	3	0	0	0	0	5	0	1	5	22	0	37
1754	1	2	0	0	0	1	0	2	0	0	6	0	12
1755	2	4	0	0	0	0	2	0	0	1	17	0	26
1756	0	2	0	0	2	2	1	1	0	8	10	0	26
1757	0	3	0	0	0	0	0	1	0	0	6	0	10

1758	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	7	0	10
1759	0	1	0	0	0	0	3	1	1	7	5	2	20
1760	0	5	0	2	2	0	1	1	1	6	31	0	49
1761	0	1	0	0	1	1	1	4	0	4	26	0	38
1762	0	3	2	0	0	1	0	0	1	1	19	0	27
1763	0	1	0	1	0	2	1	2	1	6	15	0	29
1764	0	2	2	0	0	2	1	2	1	5	32	0	47
1765	0	2	1	0	0	0	2	0	1	5	21	0	32
1766	0	2	0	1	0	1	1	1	0	3	20	0	29
1767	1	1	1	0	1	1	1	1	1	4	24	0	36
1768	1	2	0	1	0	2	1	0	3	9	12	0	31
1769	0	3	0	0	0	1	0	1	1	1	14	0	21
1770	0	2	0	0	0	0	1	0	0	4	18	1	26
1771	2	3	0	0	0	3	2	1	0	1	11	1	24
1772	0	1	2	0	0	0	1	1	1	3	20	1	30
1773	3	2	0	0	2	0	1	1	3	4	15	0	31
1774	1	0	0	0	0	5	2	1	0	1	9	0	19
1775	0	0	0	0	2	1	3	1	1	3	23	0	34
1776	1	2	0	0	0	0	0	0	2	0	35	0	40
1777	1	3	0	0	1	1	0	1	0	2	39	0	48
1778	1	2	0	0	2	2	2	3	0	0	14	0	26
1779	0	3	0	2	0	0	1	0	2	2	21	0	31
1780	0	1	0	0	2	2	1	1	1	1	23	1	33
1781	3	3	0	0	0	0	3	2	3	5	16	1	36
1782	0	2	0	0	2	0	2	6	5	1	4	0	22
1783	2	1	0	0	0	0	0	2	0	2	21	0	28
1784	2	0	0	0	0	1	3	2	4	6	3	0	21
1785	1	0	0	0	1	3	0	1	1	0	21	0	28
1786	0	3	0	0	1	0	0	1	2	2	28	0	37

1787	0	2	0	0	1	2	7	0	1	8	8	0	29
1788	3	0	0	1	1	0	0	0	1	1	3	0	10
1789	0	3	0	1	0	1	0	0	5	5	15	0	30
1790	8	15	1	1	3	6	0	5	3	15	32	0	89
1791	2	1	1	0	1	1	2	0	2	23	26	12	71
1792	2	4	0	0	2	1	1	1	2	4	26	0	43
1793	2	0	0	0	0	0	1	1	0	2	27	0	33
1794	0	1	1	0	1	2	3	1	2	2	35	0	48
1795	1	3	0	1	0	2	0	1	3	3	14	0	28
1796	0	2	0	0	2	0	1	1	1	4	3	0	14
1797	1	2	0	0	1	1	1	2	0	2	5	0	15
1798	1	2	0	1	3	2	6	2	4	18	30	0	69
1799	0	1	1	1	3	3	2	0	1	9	20	0	41
1800	2	3	0	1	2	2	1	1	1	1	9	0	23
1801	2	3	0	1	0	3	2	1	0	8	21	0	41
1802	0	1	0	0	1	1	0	1	1	5	10	0	20
1803	0	1	0	1	1	1	2	1	1	4	33	0	45
1804	2	0	0	0	0	1	2	1	1	6	30	0	43
1805	1	1	0	1	0	0	1	2	0	1	2	0	9
1806	1	4	0	4	3	6	1	2	1	13	25	0	60
1807	3	1	0	2	0	2	2	1	1	9	22	0	43
1808	0	1	0	0	1	2	2	5	3	3	20	0	37
1809	0	1	0	0	0	0	1	1	0	1	10	3	17
1810	11	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	12
1811	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1812	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1813	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1814	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1815	0	0	0	0	0	2	2	0	1	5	13	1	24

1816	2	8	1	0	0	2	4	1	3	13	26	1	61
1817	1	7	0	1	4	2	0	2	0	0	0	0	17
1818	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1819	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1820	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1821	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1822	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1823	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1824	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1825	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1826	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1827	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1828	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1829	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1830	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1831	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1832	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1833	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1834	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1835	9	5	2	0	3	2	0	0	3	3	42	1	70
1836	0	5	0	1	0	0	0	0	2	4	13	0	25
1837	0	1	0	0	2	0	1	2	0	2	31	0	39
1838	3	4	0	0	1	0	1	0	2	1	31	0	43
1839	4	6	0	1	3	1	0	1	0	3	17	0	36
1840	1	1	0	0	0	1	1	0	0	2	39	0	45
1841	2	0	0	1	1	0	0	1	1	1	21	0	28
1842	4	1	0	1	2	0	0	1	3	1	30	0	43
1843	1	0	0	1	1	0	0	0	1	38	0	0	42
1844	0	2	0	0	1	3	0	1	3	2	40	0	52

1845	0	1	0	1	0	0	0	2	2	2	38	0	46
1846	3	1	0	0	0	1	2	0	0	0	23	0	30
1847	2	3	0	0	0	1	2	0	1	0	38	0	47
1848	1	0	3	0	0	1	0	0	0	2	5	0	12
1849	2	1	0	1	0	0	2	0	1	3	32	0	42
1850	2	3	4	1	1	2	0	2	0	6	34	0	55
1851	3	5	7	0	2	0	0	4	1	3	45	1	71
1852	2	4	0	1	0	1	0	2	1	2	44	0	57
1853	1	2	0	1	2	2	0	5	2	3	20	0	38
1854	1	3	0	0	1	0	0	2	2	5	17	1	32
1855	2	2	0	1	2	0	3	1	3	3	36	0	53
1856	9	8	0	0	0	1	0	5	0	2	74	0	99
1857	1	10	1	2	0	1	1	2	0	0	37	0	55
	142	211	30	38	79	99	107	110	110	378	1908	28	3240

Izvor: **HDA**: Župa Lički Ribnik - Matična knjiga rođenih 1717.-1768., 1769.-1823., 1824.-1858.

Lički Ribnik - Rođeni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1740	2	2	1	0	0	4	1	5	0	1	2	1	19
1741	4	1	0	5	2	1	9	2	1	2	3	4	34
1742	2	4	1	6	0	8	5	4	0	1	2	1	34
1743	3	2	2	0	1	10	1	0	0	2	2	4	27
1744	0	0	0	0	0	8	2	1	0	0	2	0	13
1745	5	2	6	1	1	11	1	0	2	0	10	1	40
1746	0	4	2	0	0	9	2	7	2	2	2	3	33
1747	4	0	2	1	4	1	0	1	0	0	0	0	13
1748	0	1	0	2	0	5	1	0	0	2	0	0	11
1749	3	0	3	0	1	8	7	5	0	0	1	1	29

1750	2	3	0	0	0	9	0	6	8	0	0	0	28
1751	1	2	0	1	0	1	0	1	4	4	2	0	16
1752	1	1	9	3	0	7	0	6	2	2	2	2	35
1753	3	3	1	6	0	2	4	3	4	1	3	3	33
1754	4	4	5	0	2	1	3	1	1	1	0	4	26
1755	3	3	7	0	1	0	5	4	0	3	4	1	31
1756	2	2	3	6	0	0	1	4	2	2	6	4	32
1757	3	0	3	0	4	0	2	1	1	2	3	3	22
1758	0	3	1	0	0	0	1	2	0	0	0	2	9
1759	2	0	3	0	2	2	1	1	1	1	3	6	22
1760	0	3	7	0	0	1	0	2	1	4	0	5	23
1761	3	2	3	7	2	1	3	5	4	6	2	2	40
1762	3	5	6	7	5	1	7	2	10	3	5	6	60
1763	2	6	3	0	1	2	4	2	7	4	1	0	32
1764	3	3	7	6	2	5	0	0	2	2	1	5	36
1765	5	2	6	2	1	4	1	5	3	3	8	5	45
1766	8	8	7	4	0	5	7	0	5	6	6	9	65
1767	5	3	9	7	4	2	5	1	4	6	6	3	55
1768	2	9	6	6	5	4	0	9	4	3	6	8	62
1769	2	4	3	0	1	4	0	2	2	7	5	3	33
1770	3	3	4	3	1	0	5	4	2	1	8	2	36
1771	6	5	5	4	3	5	1	4	3	7	3	6	52
1772	1	5	9	4	1	2	2	0	0	5	9	3	41
1773	4	3	5	5	4	1	1	0	5	6	7	3	44
1774	2	6	6	2	9	5	5	2	3	1	2	2	45
1775	7	3	7	3	1	2	1	1	6	9	3	5	48
1776	0	3	2	4	2	4	2	2	0	5	5	3	32
1777	0	2	0	4	5	5	0	2	7	0	4	4	33
1778	8	4	5	2	3	2	3	2	3	3	4	1	40

1779	2	4	1	2	1	0	0	7	3	0	2	0	22
1780	3	1	1	2	3	6	1	2	0	2	2	0	23
1781	3	1	2	0	1	0	5	2	1	2	2	0	19
1782	2	2	0	1	0	2	2	0	1	0	3	4	17
1783	1	5	1	0	0	0	0	3	1	0	3	0	14
1784	0	2	0	0	0	0	3	0	1	0	1	2	9
1785	1	0	0	0	4	0	1	1	2	2	0	2	13
1786	1	3	1	3	0	3	1	1	0	0	2	3	18
1787	3	2	0	2	2	0	1	3	4	1	1	1	20
1788	1	1	3	1	2	3	0	2	2	1	0	1	17
1789	0	0	3	1	1	1	1	1	1	0	0	0	9
1790	1	3	1	2	1	0	2	0	3	1	3	1	18
1791	0	1	0	2	1	4	4	3	2	2	1	2	22
1792	1	2	2	0	2	0	0	3	0	2	0	2	14
1793	2	3	1	1	0	2	1	0	0	0	1	1	12
1794	1	0	3	1	2	2	1	1	0	4	4	1	20
1795	0	1	0	1	2	3	0	1	0	1	2	3	14
1796	1	1	0	1	1	1	2	3	0	4	2	1	17
1797	1	1	4	0	0	0	2	0	2	0	2	1	13
1798	2	0	1	2	1	0	2	0	1	0	0	0	9
1799	4	4	3	0	0	3	3	4	2	1	0	4	28
1800	1	0	2	3	2	0	0	1	1	2	0	4	16
1801	3	1	3	2	1	2	2	0	2	2	0	2	20
1802	2	3	1	2	1	1	1	2	2	1	2	2	20
1803	0	3	3	3	2	2	4	5	1	0	0	0	23
1804	4	5	0	1	1	1	1	5	1	0	3	4	26
1805	2	4	3	1	2	2	0	5	3	1	1	1	25
1806	3	1	4	4	0	0	0	2	1	0	0	5	20
1807	2	3	3	2	2	5	2	1	1	2	6	0	29

1808	4	1	1	0	2	0	0	1	1	5	0	0	15
1809	3	0	0	3	0	3	1	1	4	2	5	4	26
1810	0	2	0	1	0	2	0	0	1	0	1	4	11
1811	2	3	0	2	0	0	1	4	0	3	2	2	19
1812	4	4	4	3	1	1	4	5	1	1	1	2	31
1813	3	0	4	0	0	1	0	3	4	1	0	1	17
1814	4	0	1	1	4	1	1	0	0	2	0	3	17
1815	1	1	4	1	0	0	3	4	1	2	0	1	18
1816	3	2	5	0	2	2	0	1	3	2	0	5	25
1817	4	1	1	2	4	4	0	3	1	2	2	3	27
1818	0	0	1	1	1	1	4	4	4	0	3	0	19
1819	2	1	0	3	2	2	0	3	9	0	7	0	29
1820	3	0	3	4	3	3	0	3	2	1	1	1	24
1821	4	0	1	2	2	0	4	1	1	1	1	3	20
1822	1	0	2	4	3	2	0	2	0	4	3	4	25
1823	1	2	2	2	3	0	2	0	1	2	3	0	18
1824	1	0	5	4	3	2	1	1	4	3	0	2	26
1825	2	1	2	1	0	2	0	1	5	2	2	0	18
1826	6	0	2	2	1	0	3	4	2	4	1	7	32
1827	2	2	0	0	0	2	3	2	4	1	4	5	25
1828	5	0	4	0	2	1	0	2	2	4	2	6	28
1829	0	0	2	0	1	2	0	0	2	1	0	1	9
1830	3	1	3	2	3	2	2	0	5	1	2	3	27
1831	2	0	1	0	1	5	2	2	1	2	3	6	25
1832	2	0	5	1	2	2	1	2	3	3	0	2	23
1833	3	3	1	2	0	4	2	0	1	1	1	2	20
1834	0	0	2	2	1	3	1	2	1	4	3	1	20
1835	5	2	6	0	2	0	1	3	2	0	2	1	24
1836	0	2	3	2	1	1	2	1	3	4	5	2	26

1837	4	3	4	3	1	0	1	0	1	1	2	1	21
1838	0	1	2	3	3	4	4	1	0	2	5	1	26
1839	2	2	3	0	1	1	0	1	1	3	4	2	20
1840	1	4	4	0	3	0	1	3	1	3	1	1	22
1841	3	0	2	2	1	1	9	3	4	4	5	2	36
1842	4	2	1	2	1	3	1	2	3	4	2	3	28
1843	1	3	0	2	8	0	2	2	2	3	4	5	32
1844	2	3	1	6	3	3	4	3	1	0	3	2	31
1845	2	3	3	1	1	2	0	1	2	3	4	4	26
1846	3	4	3	6	4	4	1	4	6	3	2	1	41
1847	7	3	0	2	0	1	1	0	5	4	0	0	23
1848	1	0	2	1	1	5	2	4	6	2	0	4	28
1849	2	3	4	3	4	0	0	1	2	2	1	0	22
1850	3	2	0	3	0	2	2	2	6	2	2	2	26
1851	3	0	3	3	6	4	0	2	3	3	5	1	33
1852	2	2	2	1	1	4	0	2	1	1	0	2	18
1853	2	5	2	3	2	0	2	2	3	2	1	1	25
1854	1	3	2	4	2	0	3	3	0	3	3	3	27
1855	2	1	1	2	1	2	3	2	5	2	4	2	27
1856	3	0	4	5	2	0	0	4	3	5	4	3	33
1857	2	3	5	1	3	1	4	4	4	7	2	5	41
1858	5	3	4	1	1	2	0	4	3	4	0	5	32

Izvor: **HDA**: Župa Lički Ribnik - Matična knjiga rođenih 1717.-1768., 1769.-1823., 1824.-1858.

Župa Lički Ribnik – rođeni spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1740	10	8	1780	15	8	1820	14	10
1741	19	15	1781	8	11	1821	10	10
1742	11	23	1782	7	10	1822	10	15
1743	13	14	1783	7	7	1823	15	3
1744	6	7	1784	4	5	1824	17	9
1745	22	18	1785	6	7	1825	7	11
1746	18	15	1786	12	6	1826	16	16
1747	5	8	1787	11	9	1827	12	13
1748	7	4	1788	10	7	1828	20	8
1749	7	9	1789	4	5	1829	6	3
1750	11	11	1790	13	5	1830	15	12
1751	4	5	1791	12	10	1831	14	11
1752	20	13	1792	8	6	1832	11	12
1753	18	15	1793	8	4	1833	9	11
1754	15	11	1794	10	10	1834	10	10
1755	18	13	1795	10	4	1835	8	16
1756	17	15	1796	15	2	1836	7	19
1757	11	11	1797	7	6	1837	7	14
1758	3	6	1798	3	6	1838	16	10
1759	15	7	1799	17	11	1839	11	9
1760	13	10	1800	9	7	1840	8	14
1761	21	19	1801	10	10	1841	19	17
1762	30	30	1802	8	12	1842	16	12
1763	16	16	1803	11	12	1843	14	18
1764	21	15	1804	16	10	1844	19	12

1765	24	21	1805	15	10	1845	9	17
1766	31	34	1806	9	11	1846	20	21
1767	24	27	1807	17	12	1847	11	12
1768	36	24	1808	6	9	1848	14	14
1769	12	21	1809	13	13	1849	15	7
1770	16	19	1810	5	6	1850	16	10
1771	30	22	1811	10	9	1851	23	10
1772	21	20	1812	17	14	1852	11	7
1773	21	23	1813	10	7	1853	13	12
1774	20	25	1814	11	6	1854	15	12
1775	20	28	1815	11	7	1855	15	12
1776	14	18	1816	16	9	1856	18	15
1777	13	20	1817	11	16	1857	19	22
1778	16	24	1818	11	8	1858	17	15
1779	13	9	1819	12	17			

Izvor: **HDA**: Župa Lički Ribnik - Matična knjiga umrlih 1724.-1757., 1758.-1823., 1832.-1858.

Lički Ribnik - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1740	4	8	6	1	0	0	1	1	0	0	0	4	25
1741	5	4	0	0	0	2	0	0	0	1	1	1	14
1742	0	2	1	2	0	0	3	3	2	0	0	3	16
1743	5	0	2	3	6	1	0	3	0	1	0	0	21
1744	1	2	0	1	0	2	2	13	0	0	0	4	25
1745	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	5	0	8
1746	0	0	0	0	0	0	0	8	2	2	3	0	15
1747	1	0	0	0	1	0	0	3	3	3	1	3	15
1748	4	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	8
1749	2	0	0	2	0	0	0	1	1	0	0	2	8

1750	1	0	1	2	0	1	0	1	0	0	0	2	8
1751	5	1	1	0	1	0	0	0	1	0	1	0	10
1752	0	1	0	1	0	1	0	0	1	2	0	1	7
1753	1	1	0	0	6	1	0	0	1	0	0	1	11
1754	0	0	2	0	1	0	1	0	0	4	0	0	8
1755	0	2	1	0	0	0	0	2	0	0	2	0	7
1756	0	1	0	0	1	0	0	5	6	1	1	1	16
1757	0	2	2	2	2	1	3	2	1	3	2	4	24
1758	2	1	2	3	0	0	1	0	0	0	1	3	13
1759	1	1	1	1	0	0	0	5	2	2	0	0	13
1760	2	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	2	8
1761	2	1	0	2	0	1	0	0	4	2	0	0	12
1762	1	1	1	2	1	0	1	2	1	6	1	2	19
1763	23	22	15	17	5	4	2	6	9	3	0	3	109
1764	1	4	1	3	1	2	1	5	0	0	0	5	23
1765	4	3	1	2	3	0	0	0	0	0	2	4	19
1766	1	3	4	5	0	2	1	0	0	4	3	4	27
1767	5	0	0	3	1	1	1	1	1	0	1	1	15
1768	2	2	2	0	1	1	0	2	4	4	2	2	22
1769	4	4	4	5	1	5	1	1	4	2	2	3	36
1770	6	2	3	1	2	1	0	0	2	1	1	2	21
1771	0	2	1	3	1	1	0	0	0	1	3	2	14
1772	3	3	2	5	0	2	7	0	0	1	11	8	42
1773	3	3	5	4	6	1	3	0	0	1	1	4	31
1774	7	15	17	6	5	1	0	7	4	3	6	5	76
1775	6	0	1	3	1	1	1	12	8	2	0	2	37
1776	2	2	4	2	3	3	0	1	1	2	4	3	27
1777	1	5	0	0	5	2	2	0	1	1	3	1	21
1778	3	3	4	5	1	0	2	3	4	3	1	8	37

1779	7	16	16	6	2	1	0	2	4	4	0	0	58
1780	1	3	0	1	1	2	0	0	0	0	0	1	9
1781	1	2	1	0	0	1	1	1	0	0	0	0	7
1782	0	1	1	1	0	1	0	0	2	0	0	0	6
1783	2	1	1	1	0	2	0	0	1	3	0	2	13
1784	0	3	6	4	0	0	0	0	1	1	0	2	17
1785	1	0	3	0	1	2	2	0	1	0	0	10	20
1786	2	3	0	0	0	0	0	0	6	2	0	4	17
1787	5	6	2	2	2	0	1	2	5	1	2	1	29
1788	0	0	4	1	0	1	0	2	1	1	0	1	11
1789	1	0	5	8	2	7	2	0	1	1	0	2	29
1790	8	4	5	4	1	0	1	1	2	0	1	3	30
1791	0	0	0	2	3	3	0	1	0	1	0	0	10
1792	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3
1793	1	1	0	0	0	0	0	1	1	1	0	1	6
1794	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	3
1795	1	1	2	1	0	0	1	2	3	3	2	2	18
1796	1	1	0	1	1	0	0	0	1	2	2	1	10
1797	3	1	0	1	0	0	1	2	3	0	1	2	14
1798	4	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	2	11
1799	2	3	3	1	0	0	0	1	1	2	0	4	17
1800	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3
1801	0	2	0	0	1	2	0	0	0	2	2	2	11
1802	4	2	4	2	1	1	1	0	0	0	1	1	17
1803	1	0	1	4	1	3	0	1	0	0	2	3	16
1804	1	0	0	4	0	0	1	0	3	1	0	2	12
1805	2	3	2	3	0	0	1	2	3	0	2	1	19
1806	1	1	1	0	0	0	1	1	0	1	1	2	9
1807	2	3	2	0	2	1	0	1	1	0	1	1	14

1808	3	0	1	1	0	1	0	0	1	0	0	0	7
1809	1	2	0	1	2	0	1	0	2	3	1	4	17
1810	1	1	1	1	2	0	1	0	3	1	2	0	13
1811	1	2	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1	9
1812	2	0	1	0	0	0	0	1	1	3	0	2	10
1813	2	0	6	2	0	1	3	0	0	0	1	1	16
1814	0	2	0	1	1	0	1	0	1	0	1	1	8
1815	1	0	1	4	1	2	0	0	0	1	1	0	11
1816	5	4	12	3	2	0	0	0	0	1	1	0	28
1817	0	0	0	2	2	3	0	3	1	1	1	0	13
1818	0	0	1	2	0	0	1	3	0	1	2	0	10
1819	0	0	1	0	0	0	0	0	1	2	1	0	5
1820	2	0	2	0	1	1	1	0	0	1	2	1	11
1821	0	2	0	0	1	1	0	0	1	2	1	0	8
1822	1	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	2	6
1823	2	0	0	2	0	1	1	0	2	1	0	1	10
1824	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1825	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1826	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1827	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1828	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1829	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1830	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1831	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1832	4	0	4	1	1	2	0	0	2	0	1	1	16
1833	1	2	1	5	2	2	1	0	0	0	4	5	23
1834	7	4	3	1	1	1	0	0	4	3	2	2	28
1835	1	2	1	1	0	1	0	2	1	0	0	2	11
1836	3	1	0	0	1	0	1	0	5	3	3	1	18

1837	3	4	3	2	1	1	0	1	0	0	1	2	18
1838	0	0	0	0	0	0	2	0	3	0	0	2	7
1839	2	2	1	4	0	0	1	0	1	0	1	1	13
1840	1	2	6	2	3	1	1	2	0	1	0	2	21
1841	1	0	1	0	3	0	1	0	2	0	2	1	11
1842	2	2	3	1	0	0	1	0	0	2	2	0	13
1843	3	3	2	1	1	1	0	1	2	1	1	2	18
1844	2	5	1	1	1	0	1	2	2	1	0	2	18
1845	2	0	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0	7
1846	1	0	0	1	0	1	1	3	3	2	4	0	16
1847	3	2	4	2	2	3	0	1	2	3	0	2	24
1848	0	2	1	0	1	0	1	3	1	2	1	2	14
1849	0	1	1	0	2	1	1	6	3	0	2	1	18
1850	2	3	0	0	2	1	3	2	2	1	4	1	21
1851	2	1	2	5	1	0	5	0	4	2	0	0	22
1852	0	4	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	6
1853	4	3	1	2	3	0	1	2	0	4	0	1	21
1854	1	3	7	2	2	1	2	4	6	0	2	3	33
1855	6	1	3	4	1	0	2	2	33	1	0	4	57
1856	2	2	6	4	0	0	0	1	0	1	1	1	18
1857	0	2	3	1	0	1	1	1	1	0	3	0	13
1858	0	1	4	3	0	0	0	2	1	0	4	1	16

Izvor: HDA: Župa Lički Ribnik - Matična knjiga umrlih 1724.-1757., 1758.-1823., 1832.-1858.

Župa Lički Ribnik – umrli spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1740	12	13	1780	5	4	1820	5	6
1741	7	7	1781	3	4	1821	4	4
1742	7	9	1782	4	2	1822	2	4
1743	12	8	1783	4	9	1823	7	3
1744	13	12	1784	6	11	1824	0	0
1745	5	3	1785	10	10	1825	0	0
1746	4	11	1786	9	8	1826	0	0
1747	8	7	1787	22	7	1827	0	0
1748	5	3	1788	8	3	1828	0	0
1749	6	2	1789	14	15	1829	0	0
1750	5	3	1790	12	18	1830	0	0
1751	3	7	1791	5	5	1831	0	0
1752	2	5	1792	3	0	1832	8	8
1753	5	6	1793	4	2	1833	8	15
1754	5	3	1794	0	3	1834	14	14
1755	3	4	1795	6	12	1835	3	8
1756	8	8	1796	2	8	1836	9	9
1757	14	10	1797	6	7	1837	8	10
1758	4	9	1798	3	8	1838	2	5
1759	9	4	1799	9	8	1839	7	6
1760	6	2	1800	1	2	1840	8	13
1761	8	4	1801	1	10	1841	7	4
1762	6	13	1802	11	6	1842	7	6
1763	51	58	1803	11	5	1843	8	10
1764	10	13	1804	7	5	1844	5	13
1765	9	10	1805	16	3	1845	3	4

1766	13	14	1806	6	3	1846	11	5
1767	8	7	1807	6	8	1847	12	12
1768	8	14	1808	3	4	1848	9	5
1769	17	19	1809	9	8	1849	7	11
1770	8	13	1810	8	5	1850	8	13
1771	9	5	1811	5	4	1851	12	10
1772	17	25	1812	5	5	1852	4	2
1773	17	14	1813	6	10	1853	10	11
1774	42	34	1814	6	2	1854	15	18
1775	18	19	1815	9	2	1855	25	32
1776	12	15	1816	14	14	1856	8	10
1777	13	8	1817	9	4	1857	8	5
1778	19	18	1818	4	6	1858	9	7
1779	30	28	1819	2	3			

Izvor: HDA: Župa Lički Ribnik - Matična knjiga umrlih 1724.-1757., 1758.-1823., 1832.-1858.

Župa Lički Ribnik – umrli dob/godina					
	do 3	od 3 do 10	od 11 do 50	Iznad 50	Ukupno
1740	0	6	9	10	25
1741	2	4	8	0	14
1742	3	2	11	0	16
1743	12	2	5	2	21
1744	5	8	11	1	25
1745	2	4	2	0	8
1746	1	2	5	7	15
1747	6	2	4	3	15
1748	1	0	4	3	8
1749	0	3	3	2	8

1750	2	0	2	4	8
1751	0	1	8	1	10
1752	1	0	4	2	7
1753	5	2	4	0	11
1754	3	1	3	1	8
1755	2	0	4	1	7
1756	6	5	5	0	16
1757	11	4	4	5	24
1758	1	1	6	5	13
1759	3	2	6	2	13
1760	1	3	3	1	8
1761	3	2	4	3	12
1762	9	0	6	4	19
1763	20	27	39	23	109
1764	6	3	10	4	23
1765	7	1	8	3	19
1766	6	8	8	5	27
1767	7	3	4	1	15
1768	7	4	7	4	22
1769	7	5	12	12	36
1770	6	4	5	6	21
1771	4	3	5	2	14
1772	9	8	12	13	42
1773	6	2	15	8	31
1774	24	25	14	13	76
1775	7	17	12	1	37
1776	6	3	10	8	27
1777	5	0	9	7	21
1778	4	9	14	10	37

1779	11	10	24	13	58
1780	5	1	3	0	9
1781	2	0	4	1	7
1782	4	0	0	2	6
1783	2	2	5	4	13
1784	4	0	8	5	17
1785	5	2	10	3	20
1786	5	5	4	3	17
1787	13	8	7	1	29
1788	2	1	4	4	11
1789	6	3	14	3	26
1790	9	4	12	5	30
1791	3	6	1	0	10
1792	2	0	0	1	3
1793	3	2	1	0	6
1794	1	1	1	0	3
1795	7	3	2	6	18
1796	3	1	2	4	10
1797	8	1	5	0	14
1798	3	3	3	2	11
1799	5	2	8	2	17
1800	1	0	0	2	3
1801	3	1	4	3	11
1802	8	5	2	2	17
1803	8	2	5	1	16
1804	6	2	2	2	12
1805	10	6	3	0	19
1806	3	2	2	2	9
1807	4	3	6	1	14

1808	3	1	3	0	7
1809	4	3	3	7	17
1810	6	3	1	3	13
1811	3	1	2	3	9
1812	4	1	4	1	10
1813	1	2	10	3	16
1814	3	2	2	1	8
1815	4	0	4	3	11
1816	5	17	5	1	28
1817	5	2	4	2	13
1818	7	2	1	0	10
1819	4	1	0	0	5
1820	3	1	4	3	11
1821	3	0	2	3	8
1822	4	0	1	1	6
1823	4	1	4	1	10
1824	0	0	0	0	0
1825	0	0	0	0	0
1826	0	0	0	0	0
1827	0	0	0	0	0
1828	0	0	0	0	0
1829	0	0	0	0	0
1830	0	0	0	0	0
1831	0	0	0	0	0
1832	7	0	4	5	16
1833	5	2	9	7	23
1834	9	6	4	9	28
1835	3	2	5	1	11
1836	5	2	7	4	18

1837	7	3	2	6	18
1838	3	0	1	3	7
1839	5	2	3	3	13
1840	11	2	4	4	21
1841	6	1	1	3	11
1842	7	1	4	1	13
1843	9	0	9	0	18
1844	8	3	5	2	18
1845	6	0	1	0	7
1846	13	0	2	1	16
1847	11	0	4	9	24
1848	7	1	5	1	14
1849	11	3	2	2	18
1850	4	7	6	4	21
1851	9	2	7	4	22
1852	2	0	2	2	6
1853	6	3	5	7	21
1854	14	5	7	7	33
1855	14	7	26	10	57
1856	3	8	4	3	18
1857	10	0	2	1	13
1858	8	0	1	7	16

Izvor: **HDA**: Župa Lički Ribnik - Matična knjiga vjenčanih 1734.-1768., 1769.-1823., 1824.-1831.,1832.-1858.

Župa Lički Ribnik - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1740	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1741	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1742	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	3
1743	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2
1744	0	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	4
1745	1	0	0	0	0	0	0	1	2	0	1	0	5
1746	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
1747	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1748	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
1749	1	0	0	0	0	0	2	0	0	1	9	0	13
1750	0	0	0	1	0	0	1	1	0	1	7	1	12
1751	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
1752	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	3	0	6
1753	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	3	0	4
1754	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2
1755	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	5
1756	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	3
1757	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
1758	0	0	0	1	1	0	1	0	0	2	1	1	7
1759	0	3	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4
1760	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2
1761	0	0	0	0	0	0	2	4	1	1	6	0	14
1762	0	1	0	0	2	0	1	0	1	0	4	0	9
1763	0	2	0	0	1	0	4	0	0	2	4	0	13
1764	0	2	0	0	0	0	1	0	0	0	2	1	6

1765	0	3	0	0	0	0	0	1	0	2	0	0	6
1766	0	4	0	0	0	0	0	0	0	0	8	0	12
1767	1	0	4	1	0	1	0	0	0	0	3	0	10
1768	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	3
1769	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	4
1770	1	0	0	0	2	1	0	0	0	0	6	0	10
1771	0	1	0	0	0	2	4	0	1	1	3	1	13
1772	0	0	0	0	2	0	2	0	0	0	6	0	10
1773	0	1	0	0	2	0	0	1	0	1	6	0	11
1774	0	0	0	1	1	0	1	2	1	1	7	0	14
1775	1	1	0	0	1	0	0	0	0	1	7	0	11
1776	1	2	0	0	0	0	1	2	0	0	6	0	12
1777	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	8	0	10
1778	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	4	0	6
1779	0	1	0	1	0	0	0	1	1	1	2	0	7
1780	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	6	0	8
1781	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	0
1782	0	1	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	4
1783	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	4
1784	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	3
1785	1	1	0	0	0	1	0	0	0	0	6	0	9
1786	0	2	0	0	0	1	0	1	1	0	4	0	9
1787	0	2	0	0	0	0	1	1	0	0	2	0	6
1788	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	2
1789	0	2	0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	7
1790	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	1	0	5
1791	0	0	0	0	0	1	1	0	1	2	1	0	6
1792	0	1	0	0	0	1	0	1	0	1	2	0	6
1793	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	3

1794	0	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	0	5
1795	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	3	0	5
1796	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1797	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	3
1798	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	1	0	3
1799	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
1800	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3
1801	0	0	0	0	1	0	0	0	1	1	1	0	4
1802	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1	2	0	7
1803	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	6
1804	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	3
1805	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1806	0	0	0	0	0	0	2	1	0	0	2	0	5
1807	0	0	0	0	0	0	0	0	2	1	3	0	6
1808	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
1809	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2
1810	1	2	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	5
1811	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	3
1812	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
1813	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2
1814	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	0	4
1815	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0	4
1816	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	0	4
1817	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	2
1818	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	5	0	6
1819	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	2
1820	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	4	0	5
1821	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	0	4
1822	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	3

1823	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	4	0	6
1824	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	3
1825	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	3
1826	1	0	0	0	1	1	0	3	0	1	8	0	15
1827	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	4
1828	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3
1829	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1
1830	1	1	1	0	0	0	0	1	0	1	4	0	9
1831	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	2	0	4
1832	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	3
1833	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2	3	0	6
1834	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	3
1835	1	1	0	1	0	1	0	0	1	0	5	0	10
1836	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2
1837	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	5	0	7
1838	0	1	0	1	1	1	1	0	1	1	4	0	11
1839	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	1	4
1840	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	2	0	4
1841	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	4
1842	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	4
1843	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3
1844	0	0	0	0	2	0	0	1	0	1	7	0	11
1845	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	5	0	6
1846	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	3	0	6
1847	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	3
1848	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2
1849	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0	8
1850	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	2	0	4
1851	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2

1852	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	5	0	8
1853	0	2	0	0	1	0	0	1	0	0	2	0	6
1854	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	1	0	3
1855	1	2	1	1	0	0	0	0	1	1	6	0	13
1856	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	6	0	9
1857	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	8
1858	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	6

Izvor: **HDA**: Župa Smiljan - Matična knjiga rođenih 1834.-1857.

Župa Smiljan - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1834	7	10	5	7	3	2	1	3	5	8	11	6	68
1835	5	6	6	3	5	4	4	7	8	8	9	4	69
1836	1	4	4	4	4	2	4	4	7	7	8	8	57
1837	6	7	3	6	6	3	4	3	9	6	6	7	66
1838	6	6	4	5	9	4	6	12	8	7	6	3	76
1839	3	8	9	8	3	6	12	3	9	10	8	9	88
1840	3	7	4	4	0	5	0	5	4	5	7	5	49
1841	4	1	5	5	6	7	8	8	7	14	12	9	86
1842	5	4	8	10	7	3	5	9	5	5	5	4	70
1843	8	7	6	7	4	4	3	6	8	9	7	5	74
1844	5	1	9	5	7	8	9	6	13	12	13	7	95
1845	8	9	4	6	6	4	9	6	12	10	7	6	87
1846	6	3	9	9	11	6	3	12	7	10	11	9	96
1847	11	5	11	3	4	6	2	8	2	6	4	3	65
1848	10	4	5	4	5	9	6	5	3	7	5	7	70
1849	5	5	10	6	6	3	2	4	7	2	6	11	67
1850	2	3	2	4	11	5	7	5	11	4	7	3	64
1851	2	4	9	3	11	10	7	4	3	8	10	9	80

1852	10	6	3	9	7	4	5	3	3	11	1	8	70
1853	5	6	5	6	7	7	4	11	0	9	5	12	77
1854	7	7	7	9	8	10	1	0	7	3	3	5	67
1855	8	11	3	9	10	4	8	10	1	6	6	3	79
1856	5	9	4	5	5	5	6	7	3	6	8	8	71
1857	11	4	8	5	17	7	7	3	5	5	12	6	90

Izvor: HDA: Župa Smiljan - Matična knjiga rođenih 1834.-1857.

Župa Smiljan – kršteni spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1834	31	37	1842	32	38	1850	39	25
1835	38	31	1843	42	32	1851	44	36
1836	30	27	1844	51	44	1852	36	34
1837	29	37	1845	36	51	1853	43	34
1838	33	43	1846	47	49	1854	34	33
1839	40	48	1847	35	30	1855	34	45
1840	25	24	1848	30	40	1856	40	31
1841	34	52	1849	31	36	1857	47	43

Izvor: HDA: Župa Smiljan - Matična knjiga umrlih 1834.-1859.

Župa Smiljan - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1834	2	5	2	4	0	2	3	3	2	2	3	5	33
1835	3	3	3	1	1	2	3	1	2	3	2	2	26
1836	5	7	4	2	3	1	0	4	9	15	2	2	54
1837	6	5	8	6	1	1	0	0	1	5	2	2	37
1838	2	3	2	4	2	0	2	2	5	4	3	2	31
1839	2	5	9	4	3	3	0	3	4	4	0	11	48
1840	12	8	13	4	4	5	6	10	5	1	1	3	72
1841	2	3	8	4	2	1	1	2	3	4	5	4	39
1842	7	5	3	1	4	4	0	4	4	2	2	3	39
1843	6	3	4	2	0	1	3	2	2	3	1	2	29
1844	7	5	5	4	2	2	1	3	1	0	2	9	41
1845	6	9	4	3	1	2	2	3	2	6	4	3	45
1846	4	6	4	5	4	2	1	8	5	3	3	3	48
1847	9	4	9	11	6	2	2	2	3	9	5	7	69
1848	9	6	4	6	1	1	1	2	3	1	1	7	42
1849	10	6	9	8	6	1	5	10	3	1	5	8	72
1850	3	6	10	2	5	3	3	2	0	8	2	5	49
1851	5	14	7	4	9	5	2	2	6	0	3	1	58
1852	7	3	12	6	4	4	1	3	2	3	6	4	55
1853	3	1	5	3	1	4	1	8	6	2	3	8	45
1854	5	3	4	7	4	6	4	15	4	5	3	0	60
1855	5	6	6	8	4	2	1	31	76	11	3	4	157
1856	0	5	4	2	3	2	3	4	0	3	4	2	32
1857	2	4	3	5	2	1	1	2	5	4	3	4	36

Izvor: HDA: Župa Smiljan - Matična knjiga umrlih 1834.-1859.

Župa Smiljan – umrli spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1834	13	20	1842	18	21	1850	31	18
1835	11	15	1843	10	19	1851	30	28
1836	22	32	1844	18	23	1852	32	23
1837	16	21	1845	21	24	1853	25	20
1838	14	17	1846	25	23	1854	38	22
1839	20	28	1847	33	36	1855	80	77
1840	32	40	1848	17	25	1856	12	20
1841	22	17	1849	36	36	1857	21	15

Izvor: HDA: Župa Smiljan - Matična knjiga umrlih 1834.-1859.

Župa Smiljan – umrli dob/godina					
	do 3	od 3 do 10	od 11 do 50	Iznad 50	Ukupno
1834	11	7	8	7	33
1835	14	0	7	5	26
1836	18	6	17	13	54
1837	12	3	8	14	37
1838	9	2	13	7	31
1839	22	9	10	7	48
1840	41	12	12	7	72
1841	20	4	9	6	39
1842	14	3	8	14	39
1843	11	2	8	8	29
1844	18	0	8	15	41
1845	29	4	5	7	45
1846	26	6	6	10	48

1847	31	10	10	18	69
1848	15	7	8	12	42
1849	25	15	18	14	72
1850	16	9	11	13	49
1851	16	18	11	13	58
1852	17	6	15	17	55
1853	19	2	10	14	45
1854	25	10	11	14	60
1855	29	31	60	37	157
1856	8	5	9	10	32
1857	19	1	8	8	36

Izvor: **HDA: Župa Smiljan - Matična knjiga vjenčanih 1834.-1858.**

Župa Smiljan - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1834	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	8
1835	4	2	0	0	0	1	0	0	1	1	10	0	19
1836	0	3	0	0	0	0	1	2	1	2	6	0	15
1837	3	0	0	2	1	1	1	1	0	2	8	0	19
1838	0	2	0	1	2	2	3	0	0	1	9	0	20
1839	5	4	0	1	1	0	0	1	1	2	5	0	20
1840	0	1	3	0	1	0	0	0	2	1	14	0	22
1841	0	3	0	0	1	2	1	0	2	1	1	0	11
1842	0	0	1	0	2	0	0	0	3	2	10	0	18
1843	4	3	0	0	0	1	0	3	0	8	13	0	32
1844	0	0	0	0	1	3	0	1	1	2	6	0	14
1845	3	0	0	3	0	0	0	0	0	0	8	0	14
1846	3	2	0	0	0	0	0	1	1	1	11	0	19
1847	0	2	0	0	1	1	0	0	1	0	10	0	15

1848	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
1849	3	1	0	1	0	1	0	0	0	1	3	0	10
1850	1	1	0	0	1	2	1	1	1	3	10	0	21
1851	3	6	3	0	1	1	0	1	1	4	7	0	27
1852	4	3	0	1	2	1	1	0	1	3	13	0	29
1853	3	0	0	0	0	0	2	1	0	2	3	0	11
1854	0	2	0	0	0	0	2	1	0	2	8	0	15
1855	2	0	1	1	0	0	1	0	1	3	13	0	22
1856	1	9	1	0	0	0	1	1	1	6	6	0	26
1857	0	5	0	0	0	0	0	2	1	1	11	0	20
1858	0	2	0	3	1	1	0	1	2	2	6	0	18

Izvor: HDA: Župa Široka Kula - Matična knjiga rođenih 1831.-1858.

Župa Široka Kula - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1831	x	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1	1	3
1832	0	1	0	1	0	0	3	7	1	3	2	2	20
1833	2	3	3	6	2	0	2	2	0	1	2	0	23
1834	3	4	0	3	1	4	2	3	0	2	0	0	22
1835	3	3	1	1	1	1	0	1	2	3	1	1	18
1836	2	2	2	4	0	4	4	1	2	1	2	1	25
1837	0	4	2	2	1	3	0	0	0	2	4	1	19
1838	2	1	2	0	4	1	2	0	3	5	3	0	23
1839	3	6	2	4	1	3	1	2	4	2	1	4	33
1840	3	2	2	1	1	1	3	0	0	3	1	0	17
1841	1	0	3	2	3	2	1	1	1	5	3	3	25
1842	1	0	5	3	3	3	3	0	2	0	2	0	22
1843	5	4	3	1	2	4	7	2	1	2	1	2	34
1844	3	3	6	2	1	4	1	0	3	3	3	4	33

1845	4	5	1	3	1	3	0	2	8	4	3	4	38
1846	1	2	0	3	3	3	4	2	0	1	1	5	25
1847	2	4	4	3	2	4	2	3	1	0	0	2	27
1848	3	1	3	4	2	1	3	2	2	0	0	1	22
1849	0	4	3	0	3	2	1	0	3	0	2	1	19
1850	2	1	4	1	2	1	1	3	4	1	2	0	22
1851	0	2	2	5	0	0	3	2	2	3	2	3	24
1852	2	1	5	3	5	1	2	2	0	1	2	1	25
1853	4	1	3	3	2	1	1	3	3	0	2	4	27
1854	2	0	3	1	0	2	2	0	0	0	2	2	14
1855	1	2	0	0	2	0	2	0	3	2	1	0	13
1856	0	4	5	0	1	0	4	1	5	0	1	0	21
1857	1	2	6	1	2	3	1	2	3	1	1	2	25
1858	2	2	6	1	2	0	0	0	0	0	0	0	13
	52	64	76	58	47	51	55	41	53	46	45	44	632

Izvor: HDA: Župa Široka Kula - Matična knjiga rođenih 1831.-1858.

Župa Široka Kula – kršteni spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1831	2	1	1841	15	10	1851	16	8
1832	13	7	1842	11	11	1852	14	11
1833	13	10	1843	17	17	1853	18	9
1834	8	14	1844	19	14	1854	7	7
1835	12	6	1845	17	21	1855	10	3
1836	9	16	1846	15	10	1856	12	9
1837	12	7	1847	16	11	1857	12	13
1838	13	10	1848	14	8	1858	6	7
1839	19	14	1849	9	10			
1840	9	8	1850	9	13			

Izvor: HDA: Župa Široka Kula - Matična knjiga umrlih 1831.-1857.

Župa Široka Kula - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1831	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	1	1	2
1832	0	1	0	1	0	1	0	0	1	1	2	4	11
1833	2	0	1	4	0	1	0	0	0	0	0	1	9
1834	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2	3
1835	1	3	2	0	1	0	0	1	0	1	2	0	11
1836	1	0	1	3	4	0	0	1	0	2	0	1	13
1837	1	2	3	2	2	0	0	1	0	0	0	0	11
1838	1	0	2	0	0	1	0	1	0	2	1	1	9
1839	3	0	0	0	1	0	1	2	0	2	0	1	10
1840	1	2	3	0	0	0	1	2	2	1	1	3	16
1841	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	4	1	8
1842	3	5	2	0	2	1	2	2	0	0	0	0	17
1843	6	0	1	1	0	1	0	0	1	2	0	0	12
1844	2	6	4	0	0	0	1	1	2	0	0	0	16
1845	2	2	1	3	1	0	0	1	0	0	1	1	12
1846	2	1	2	1	0	1	1	3	0	1	0	2	14
1847	3	1	1	2	0	2	0	0	0	1	2	0	12
1848	0	0	0	0	0	0	0	3	3	1	1	1	9
1849	3	0	2	0	1	0	1	1	2	0	1	2	13
1850	3	0	4	1	1	2	1	1	0	0	2	1	16
1851	2	0	1	0	1	1	0	7	4	3	2	5	26
1852	12	6	2	1	2	0	0	0	1	0	0	1	25
1853	2	0	0	2	0	0	0	2	6	0	2	0	14
1854	3	2	2	0	3	3	3	0	2	0	0	1	19
1855	1	1	1	0	3	0	0	0	13	0	1	1	21
1856	2	1	2	0	1	0	1	0	0	1	0	1	9

1857	1	1	0	0	1	1	0	1	0	2	0	0	7
1858	1	0	2	1	1	0	0	0	0	0	0	0	5

Izvor: HDA: Župa Široka Kula - Matična knjiga umrlih 1831.-1857.

Župa Široka Kula – umrli spol/godina								
Godina	M	Ž	Godina	M	Ž	Godina	M	Ž
1831	2	0	1841	7	1	1851	11	15
1832	5	6	1842	13	4	1852	16	9
1833	7	2	1843	6	6	1853	9	5
1834	1	2	1844	7	9	1854	9	10
1835	6	5	1845	6	6	1855	10	11
1836	8	5	1846	7	7	1856	6	3
1837	6	5	1847	8	4	1857	3	4
1838	2	7	1848	4	5	1858	1	4
1839	6	4	1849	8	5			
1840	5	11	1850	8	8			

Izvor: HDA: Župa Široka Kula - Matična knjiga umrlih 1831.-1857.

Župa Široka Kula – umrli dob/godina					
	do 3	od 3 do 10	od 11 do 50	Iznad 50	Ukupno
1831	2	0	0	0	2
1832	6	3	0	2	11
1833	6	3	0	0	9
1834	2	0	1	0	3
1835	6	3	2	0	11
1836	8	1	2	2	13
1837	2	1	7	1	11

1838	5	1	1	2	9
1839	4	1	5	0	10
1840	3	4	7	2	16
1841	4	1	0	3	8
1842	11	5	0	1	17
1843	5	1	2	4	12
1844	15	0	0	1	16
1845	7	2	2	1	12
1846	8	2	2	2	14
1847	5	1	2	4	12
1848	1	0	3	3	7
1849	3	1	4	5	13
1850	5	0	8	3	16
1851	12	11	1	2	26
1852	9	12	2	2	25
1853	5	2	1	6	14
1854	5	0	5	9	19
1855	4	1	9	7	21
1856	5	1	2	1	9
1857	3	1	2	1	7
1858	2	0	1	2	5

Izvor: HDA: Župa Široka Kula - Matična knjiga vjenčanih 1831.-1858.

Župa Široka Kula - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1831	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2
1832	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
1833	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
1834	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	4

1835	1	0	2	0	0	2	0	0	1	2	0	0	8
1836	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2
1837	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	6	0	8
1838	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	2	0	4
1839	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	2
1840	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1
1841	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2
1842	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	6
1843	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	8	0	9
1844	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	3	0	4
1845	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	2
1846	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
1847	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5	0	6
1848	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	3
1849	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	2
1850	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	4	0	6
1851	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	0	3
1852	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	4	0	6
1853	1	0	0	0	1	0	0	2	0	0	5	0	9
1854	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	3
1855	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
1856	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2	7	0	10
1857	0	0	0	0	0	1	1	1	1	0	7	0	11
1858	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Izvor: **HDA**: Parohija Gornja Ploča - Matična knjiga rođenih 1830.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Gornja Ploča - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1830	3	3	1	4	3	1	0	2	4	2	5	3	31
1856	6	2	3	2	2	4	6	3	6	4	5	11	54
1857	2	4	9	4	3	3	4	12	11	4	5	3	64

Izvor: **HDA**: Parohija Gornja Ploča - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Gornja Ploča - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	1	0	3	5	1	0	0	9	1	1	0	1	22
1857	1	2	4	0	0	0	0	0	4	6	2	4	23

Izvor: **HDA**: Parohija Gornja Ploča - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Gornja Ploča - Vjenčani godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	0	2	0	0	1	1	0	0	0	1	14	0	19
1857	0	0	0	0	1	0	0	1	2	0	14	0	18

Izvor: **HDA**: Parohija Gospić - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1830.,1856.-1857.

Parohija Gospić - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1830	3	1	3	1	0	0	0	0	0	2	0	1	11
1856	2	1	0	2	2	0	0	2	1	1	0	0	11
1857	0	1	1	0	2	0	0	2	0	1	0	1	8

Izvor: **HDA**: Parohija Gospić - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1830.,1856.-1857.

Parohija Gospić - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1830	0	0	1	0	0	3	1	3	1	1	0	0	10
1856	1	0	1	2	4	4	1	1	2	1	0	0	17
1857	2	1	0	0	3	1	2	1	0	3	1	4	18

Izvor: **HDA**: Parohija Kik - Matična knjiga rođenih i vjenčanih 1831.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Kik - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1831	1	3	1	4	0	1	3	1	4	6	5	4	33
1856	3	2	6	3	2	2	5	4	3	3	5	5	43
1857	3	3	4	3	4	5	6	4	5	3	4	5	49

Izvor: **HDA**: Parohija Kik - Matična knjiga umrlih 1829., 1833.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Kik - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1829	2	2	1	2	2	4	2	0	0	2	1	2	20
1833	2	0	0	0	0	1	3	0	0	0	4	0	10
1856	4	4	4	0	0	1	1	1	0	1	3	3	22
1857	3	3	2	0	0	1	2	4	3	0	2	3	23

Izvor: **HDA**: Parohija Kik - Matična knjiga rođenih i vjenčanih 1831.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Kik - Vjenčani godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1830	0	1	0	0	0	0	0	0	1	3	4	0	9
1856	1	3	1	0	1	0	1	1	0	0	10	1	19
1857	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	7	0	8

Izvor: **HDA**: Parohija Kosinj - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1829.

Parohija Kosinj - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1829	5	13	5	4	1	2	1	3	3	0	0	1	38
Ukupno	5	13	5	4	1	2	1	3	3	0	0	1	38

Izvor: **HDA**: Parohija Kosinj - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1829.

Parohija Kosinj - Umri godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1829	0	5	6	1	3	4	3	3	3	1	7	4	40
Ukupno	0	5	6	1	3	4	3	3	3	1	7	4	40

Izvor: **HDA**: Parohija Kosinj - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1829.

Parohija Kosinj - Vjenčani godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1829	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	3	0	6

Izvor: **HDA**: Parohija Medak - Matična knjiga rođenih i vjenčanih 1830.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Medak - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1830	4	4	5	5	5	1	1	0	2	9	9	4	49
1856	4	4	6	6	3	6	3	4	2	9	10	6	63
1857	3	4	6	2	2	1	3	2	7	5	4	8	47

Izvor: **HDA**: Parohija Medak - Matična knjiga umrlih 1829., 1830., 1833.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Medak - Umrlji godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1829	0	3	2	1	3	4	1	1	2	4	1	1	23
1830	3	1	0	0	0	1	0	0	9	9	6	6	35
1833	0	0	5	4	4	4	3	4	2	2	4	4	36
1856	4	2	3	2	3	0	0	4	0	0	1	3	22
1857	1	1	4	1	1	1	2	1	1	4	5	1	23

Izvor: **HDA**: Parohija Medak - Matična knjiga rođenih i vjenčanih 1830.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Medak - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1830	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	0	4
1856	3	4	0	0	0	1	0	0	0	1	17	0	26
1857	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	10	0	12

Izvor: **HDA**: Parohija Počitelj - Matična knjiga rođenih 1830.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Počitelj - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1833	7	5	8	4	7	4	4	2	5	4	6	1	57
1856	2	3	4	2	2	2	4	4	10	8	5	8	54
1857	5	5	5	5	5	6	6	8	9	4	4	5	67

Izvor: **HDA**: Parohija Počitelj - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Počitelj - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1829	3	6	1	3	2	2	1	1	1	0	3	3	26
1833	0	0	2	1	3	1	1	0	0	1	3	3	15
1856	1	1	5	0	2	1	0	1	1	3	1	0	16
1857	2	5	3	1	4	1	0	0	1	0	4	4	25

Izvor: **HDA**: Parohija Počitelj - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Počitelj - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	0	0	0	2	0	0	0	0	1	3	19	0	25
1857	0	0	0	0	0	0	3	0	0	3	20	0	26

Izvor: **HDA**: Parohija Raduč - Matična knjiga rođenih 1833.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Raduč - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1833	2	1	7	2	7	5	2	4	5	7	0	0	42
1856	4	5	6	3	3	1	5	3	4	3	2	9	48
1857	5	4	5	2	4	4	2	7	6	3	5	9	56

Izvor: **HDA**: Parohija Raduč - Matična knjiga umrlih 1829., 1833.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Raduč - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1829	0	0	0	0	0	0	0	2	1	0	2	3	8
1833	2	3	2	0	0	0	2	0	1	1	2	3	16
1856	4	4	2	0	1	1	0	1	0	1	3	2	19
1857	2	0	0	1	0	1	1	3	2	2	0	6	18

Izvor: **HDA**: Parohija Raduč - Matična knjiga rođenih 1833.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Raduč - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	2	6	0	0	2	2	0	0	0	3	14	0	29
1857	3	2	0	1	3	0	0	0	1	0	7	0	17

Izvor: **HDA**: Parohija Smiljan - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Smiljan - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	2	2	5	3	3	6	2	8	6	10	10	8	65
1857	7	4	7	4	3	6	3	5	3	2	1	10	55

Izvor: **HDA**: Parohija Smiljan - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Smiljan - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	1	7	6	2	1	3	0	3	0	1	6	2	32
1857	2	2	5	2	1	1	2	1	0	0	2	2	20

Izvor: **HDA**: Parohija Smiljan - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.-1857.

Parohija Smiljan - Vjenčani godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	5	1	0	1	2	0	2	0	1	1	20	0	33
1857	1	0	0	2	3	0	0	0	1	3	11	0	21

Izvor: **HDA**: Parohija Široka Kula - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.

Parohija Široka Kula - Kršteni godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	1	5	14	5	5	6	9	3	10	7	11	4	80

Izvor: **HDA**: Parohija Široka Kula - Matična knjiga umrlih 1833.; Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.

Parohija Široka Kula - Umrli godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1833	4	1	3	2	2	2	0	2	0	2	6	3	27
1856	2	2	6	2	0	2	2	2	4	1	4	1	28

Izvor: **HDA**: Parohija Široka Kula - Matična knjiga rođenih, vjenčanih i umrlih 1856.

Parohija Široka Kula - Vjenčanja godina/mjesec													
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	Ukupno
1856	8	4	0	2	2	2	0	0	2	5	16	0	41